

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ALEVİ-BEKTAŞI GELENEĞİNDEKİ DÜVAZIMAMLAR ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CEMALETTİN YAVUZ

Balıkesir, 2013

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ALEVİ-BEKTAŞI GELENEĞİNDEKİ DÜVAZIMAMLAR ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CEMALETTİN YAVUZ

DANIŞMAN

PROF. DR. MEHMET AÇA

Balıkesir, 2013

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 2010.12.511906... numaralı Cemalettin... YAVUZ... 'in hazırladığı "A. Kerem Bektaş: Fekriyatındaki İktisatçıların Üzerine" Bu Araştırma konulu DOKTORA/YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 18.06.2013... tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/ÖY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Başkan

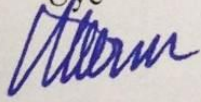
Prof. Dr. Mehmet ASA

Üye (Danışman)

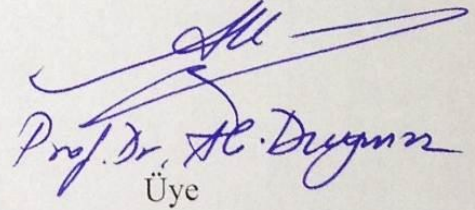

Prof. Dr. Ali Çarın

Üye

Üye

Prof. Dr. Ali Düzgün

Üye

Üye

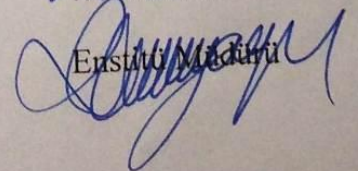
Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Doc. Dr. Zeynep Güneş Yagcı

18.06.2013

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Alevi-Bektaşî geleneğinde önemli bir yeri olan düvazımaamlar üzerine bu güne kadar dolaylı olarak yapılan çalışmaların dışında, konuyu doğrudan ele alan az sayıdaki araştırmalarda, sadece türün bazı yönlerine temas edilmiştir. Halbuki Tekke-Tasavvuf şiiiri içerisinde değerlendirilen bu türün belirli bir icra ortamı, belirli icracıları, muhtevası, şekil ve yapısı, ezgisi, işlevi olmak üzere farklı boyutları vardır. Halk edebiyatı içerisindeki bir türün doğru bir şekilde anlaşılabilmesi ve tanımlanabilmesi için bu özelliklerin de göz önünde bulundurulması türün bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesi gerekmektedir. Böyle bir çalışmanın, halk şiiiri araştırmalarına katkı sağlayacağı düşüncesindeyiz.

Bu nedenle, öncelikli olarak kaynakça bölümünde gösterilen yazılı kaynaklardaki düvazımam metinleri bir araya getirilmiştir. Araştırmamızı yaparken yazılı kaynakların yanı sıra, Balıkesir yöresi, İstanbul ve Trakya bölgesinde çeşitli cem evleri veya icra ortamlarında bulunarak Alevi-Bektaşî geleneğinin temsilcileriyle görüşmeler yapılmıştır. Böylece, sözlü kültür ortamında yaşatılan düvazımaamların yanı sıra kaynak kişilerin konuyla ilgili bilgi ve düşüncelerine ulaşılmıştır. Katılımlı gözlem ve sözlü mülakat yöntemleri kullanılarak konuyla ilgili saha araştırması tamamlanmıştır.

Araştırmamızda 170 adet düvazımam metni üzerinde çalışmış bulunuyoruz. Bunlardan 24'ü sözlü kültür ortamından derlenmiştir. Hem yazılı kaynaklarda hem de sözlü kültür ortamında karşılaşılan düvazımaamlardan ikincisi tercih edilerek incelemeye tabi tutulmuş ve çalışmaya dahil edilmiştir. Bununla birlikte, çalışmaya dahil edilen metin, yazılı kaynaktaki şekliyle karşılatırılarak önemli kabul edilen noktalara temas edilmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde araştırmanın; problemi, amacı, önemi ve sınırlılıkları belirtilmiştir. İkinci bölümde ise “Alevilik”, “Bektaşîlik”, “Kızılbaşlık” ve “Cem” gibi araştırmamızla ilgili bazı önemli kavramlar hakkında genel bilgiler verilerek kuramsal bir çerçeve oluşturmak amaçlanmış ve ardından konuyla ilgili bilgi veren yazılı kaynaklar tanıtılmıştır. Üçüncü bölümde araştırmanın yöntemi hakkında bilgi verildikten sonra esas inceleme bölümüne geçilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen bulgu ve yorumları içeren bu bölümde öncelikli

olarak düvazimamların başlıca konusu olan On İki İmam olgusu ve Ehlibeyt taraftarlığı çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Daha sonra düvazimamlar; icra ortamı, icracı, tür ve şekil özellikleri, işlev, ezgi, mahlas değişimleri, günümüzde düvazımam söyleme geleneğinin durumu gibi çeşitli açılardan incelenmiştir. Son bölümde ise inceleme bölümünde ulaşılan sonuçlar genel bir değerlendirmeyle sunulmuştur.

Çalışmamız sırasında görüşülen kaynak kişilere ait bilgiler liste halinde verilmiştir. İncelemeye dahil ettiğimiz düvazımam metinleri ise şairlerine göre kronolojik olarak sıralanmış, yaşamı hakkında kesin bilgiler bulunmayan şairlerin düvazımamlarına “Kesin Olarak Herhangi Bir Yüzyıla Bağlanamayanlar” başlığı altında yer verilmiştir.

Çalışmamın her aşamasında ufuk açıcı tavsiye ve yönlendirmelerinin yanı sıra manevi desteklerinden ötürü değerli hocam Prof. Dr. Mehmet Aça’ya şükranlarımı sunarım. Gösterdikleri ilgiden ve kıymetli tavsiyelerinden dolayı hocam Prof. Dr. Ali Duymaz’a, hocam Yrd. Doç. Dr. H. İbrahim Şahin’e, bize kapılarını açarak ellerinden gelen yardımları esirgemeyen Alevi-Bektaşî geleneğinin temsilcilerine, tezi hazırlama sürecinde gösterdikleri anlayışlarındolayı yakınlarıma ve mesai arkadaşlarıma da teşekkür etmeyi görev bilirim.

Balıkesir, 2013

Cemalettin YAVUZ

ÖZET

ALEVİ-BEKTAŞİ GELENEĞİNDEKİ DÜVAZIMAMLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

YAVUZ, Cemalettin

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet AÇA

2013, 402 Sayfa

“Alevi-Bektaşî Geleneğindeki Düvazimamlar Üzerine Bir Araştırma” başlıklı tez çalışması, Alevi-Bektaşî geleneğinde “On İki İmam” inancının yansımalarını tespit etmek ve bu inanç temelinde ortaya çıkmış edebî bir türün şekil ve tür özelliklerini inceleyerek Türk halk şiiri incelemelerine katkıda bulunmak amacıyla yapılmıştır.

Bu amaç doğrultusunda; kaynakçada belirtilen tüm dergi, makale ve kitaplara ulaşılmış, sahada araştırma yapılarak sözlü gelenekte yaşatılan düvazimam metinlerinden örnekler bir araya getirilmiş, geleneğin temsilcilerinin On İki İmam hakkındaki görüşlerine başvurularak yazılı kaynaklardaki bilgilerle karşılaştırılmıştır.

Çalışmada ilk olarak; “Alevilik”, “Bektaşilik”, “Kızılbaşlık”, “Cem Ayini” gibi kavramlar ve Alevilikle ilgili görülen bazı mezhepler hakkında genel bilgiler verilerek kuramsal bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Daha sonra On İki İmam olgusunun ortaya çıkışı, gelişimi ve Alevi-Bektaşî geleneğindeki yansımaları birtakım inanç esaslarıyla birlikte değerlendirilerek benzer inanç sistemlerindeki şekli hakkında genel bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın asıl inceleme kısmını oluşturan bölümde düvazimamlar; yaratım ve aktarım bağlamı, şekil ve yapı, içerik ve konu, ezgi ve işlev gibi açılardan incelenerek halk şiiri içerisinde yer alan bir türün özellikleri hakkında çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır.

Yapılan çalışmaların sonucunda düvazimamların; Aleviler ve Bektaşiler tarafından On İki İmam'ı konu edindiği için kutsal sözler olarak kabul edildiği, bu nedenle en temel ibadet ortamı olan cem ayinlerinin dinî yönünün ağır bastığı aşamalarda belirli görevliler tarafından çoğunlukla saz eşliğinde kendine özgü bir ezgiyle icra edildiği, icra ortamına bağlı olarak düvazimamların yeni muhteva özellikleri kazandığı; söz konusu türün kültürel birikimin yeni kuşaklara aktarılmasında cem ayini içerisindeki önemine paralel biçimde ait olduğu toplumun; kültürünü, sosyal kurumlarını, tören ve ritüellerini onaylayan ve onlara meşruiyet kazandıran kutsal metinler olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alevilik-Bektaşilik, düvazimam, halk şiiri, tür ve şekil.

ABSTRACT

A STUDY ON DUVAZIMAMS IN ALEWI-BEKTASHI TRADITION

YAVUZ, Cemalettin

Master thesis, Department of Turkish Language and Literature

Adviser: Prof. Dr. Mehmet AÇA

2013, 402 pages

The thesis titled “A Study on Duvazimams in Alewi-Bektashi Tradition” is prepared with the aim of determining the reflections of the belief “Twelve Imams” and contributing to studies on Turkish folk poems by determining “genre” and “form” specialities of the duvazimams which created on the base of the belief “Twelve İmams”.

On the direct of that purpose, we firstly reached all the bibliographies showed in the thesis, compiled samples living in oral tradition with field work and compared ideas of representative persons of the tradition with the datas recorded in written sources at the end of the field work.

At the beginning of the study, we tried to create a theoretical frame by the giving some general informations about terms of “Alawism”, “Bektashism”, “Qizilbash”, “Cem Ceremony” etc. and a few creeds related with “Alawism”. After that, we gave some general informations about familiar types of belief of Twelve Imams in other creeds by evaluating reflections of the belief with the main doctrines in the meaning of appearing and developing.

In the main part that formed the work, we reached some conclusions about a genre which is in the Turkish folk poetry by studying on the concept; context of creating and transferring, form and genre, content and subject, melody and function specialities.

At the end of the study, we have reached the conclusions that; duvazimams have been accepted holy speeches because of having names of holy

Twelve Imams, so have been performed with the accompaniment of a specific melody and instrument “bağlama” by the determined staff; duvazimams gain new subjects depending on context; duvazimams have an important mission for the transferring cultural heritage to coming generations by explaining the rites, believes and social foundations of which they belongs to.

Key words: Alawism, Bektashism, duvazimams, folk poetry, genre and form.

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	1
1.1. Problem	1
1.2. Amaç	1
1.3. Önem	1
1.4. Sınırlılıklar	1
2. İLGİLİ ALANYAZIN	2
2.1. KURAMSAL ÇERÇEVE	2
2.1.1. Alevilik	3
2.1.2. Bektaşilik	12
2.1.3. Kızılbaşlık	16
2.1.4. Cem (Ayin-i Cem)	19
2.1.4.1. Cem’de On İki Hizmet	21
2.1.5. Alevilik ve Bazı Mezhepler	24
2.1.5.1. Şiilik	24
2.1.5.2. Batnilik	26
2.1.5.3. Caferilik	27
2.2. ARAŞTIRMA KONUSU ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR	28
2.2.1. Kitap Bölümleri	29
2.2.2. Ansiklopediler ve Sözlükler	43
2.2.2.1. Ansiklopediler	44
2.2.2.2. Sözlükler	46
2.2.3. Süreli Yayınlar	48
2.2.3.1. Türk Yurdu Dergisi	48
2.2.3.2. Türk Dili Dergisi	49

2.2.3.3.	Erdem Dergisi	49
2.2.3.4.	Nefes Dergisi.....	50
2.2.3.5.	Cem Dergisi	51
2.2.3.6.	Folklor/Edebiyat Dergisi.....	52
2.2.3.7.	İslâmiyât Dergisi	53
2.2.3.8.	Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi.....	55
2.2.3.9.	Dini Araştırmalar Dergisi.....	57
2.2.3.10.	Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi	57
2.2.3.11.	Karadeniz Araştırmaları Dergisi	58
2.2.3.12.	Karadeniz Dergi	58
2.2.3.13.	Turkish Studies	58
2.2.3.14.	Alevilik Araştırmaları Dergisi.....	59
2.2.4.	Sempozyum Bildirileri	59
2.2.5.	Tezler	61
3.	YÖNTEM	64
3.1.	Araştırma Modeli	64
3.2.	Bilgi Toplama Kaynakları.....	64
3.3.	Bilgilerin Toplanması ve Değerlendirilmesi.....	65
4.	BULGULAR VE YORUMLAR.....	65
4.1.	ALEVİ-BEKTAŞI GELENEĞİNDE ON İKİ İMAM OLGUSU.....	65
4.1.1.	İslam Tarihinde İlk Ayrılıklar	66
4.1.2.	İslam'da Ehlibeyt Taraftarlığı	67
4.1.3.	Türkler ve İslamiyet	69
4.1.4.	Alevi-Bektaşî Geleneğinde Ehlibeyt Sevgisi	73
4.1.4.1.	Allah-Muhammed-Ali İnancı.....	74
4.1.4.2.	Ehlibeyt Kavramı	77
4.1.4.3.	On İki İmam Olgusu	80

4.1.4.4.	On Dört Masum-u Pak	96
4.1.5.	Şiilikte On İki İmam Olgusu	97
4.1.5.1.	İmamiyye	97
4.1.5.2.	İsmailiyye.....	100
4.2.	KAVRAM VE TERİM OLARAK DÜVAZİMAM	103
4.3.	ALEVİ-BEKTAŞİ GELENEĞİNDE DÜVAZİMAMLARIN YERİ.....	108
4.3.1.	Düvazimamların İcra Ortamı	108
4.3.1.1.	Cem Ayini	109
4.3.1.1.1.	Cem Düzeni İçerisinde Düvazimamların Yeri.....	109
4.3.1.1.2.	Cem Ayininde Okunan Düvazimamlar	116
4.3.1.2.	Diğer Ortamlar	122
4.3.2.	Düvazimamların İcracıları	123
4.3.2.1.	Dede	124
4.3.2.2.	Zâkir / Kamber / Âşık / Sazandar / Guyende	127
4.3.2.3.	Diğerleri	135
4.3.3.	Öne Çıkan Düvazimam Yaratıcıları.....	136
4.4.	DÜVAZİMAMLARIN TÜR VE ŞEKİL ÖZELLİKLERİ.....	140
4.4.1.	Düvazimamların Şekil Özellikleri.....	143
4.4.1.1.	Nazım Birimi ve Nazım Şekli.....	143
4.4.1.1.1.	Heceli Nazım Şekilleri	143
4.4.1.1.2.	Aruzlu Nazım Şekilleri	146
4.4.1.2.	Kafiye ve Redif	150
4.4.1.3.	Durak.....	154
4.4.2.	Düvazimamların Tür Özellikleri.....	166
4.4.2.1.	Muhteva Özellikleri	166
4.4.2.1.1.	İnanç Esasları	166
4.4.2.1.2.	On İki İmam Dışındaki Dinî Şahıslar	175

4.4.2.1.3. Tasavvuf İle İlgili Kavramlar.....	177
4.4.2.2. Ezgisel Açıdan Duvazımlar.....	180
4.5. İŞLEVSEL AÇIDAN DÜVAZIMAMLAR	182
4.6. DÜVAZIMAMLARDA MAHLAS DEĞİŞİMİ.....	185
4.7. DÜVAZIMAM SÖYLEME GELENEĞİNİN BUGÜNKÜ DURUMU	192
5. SONUÇ.....	194
6. METİNLER	198
KAYNAK KİŞİLER.....	389
KAYNAKÇA.....	390

KISALTMALAR

(Akt.): Aktaran

(bk.) : Bakınız

(s.):Sayfa

(S): Sayı

(C): Cilt

(Byy.):Basım yeri yok

(K.):Kaynak Kişi

(KK) : Kuran-ı Kerim

(Krş.): Karşılaştırınız

(M.): Metin

(MEB): Milli Eğitim Bakanlığı

(TDK): Türk Dil Kurumu

(TDV): Türkiye Diyanet Vakfı

(Ty.): Tarih yok

(Y): Yıl

(yy): Yüzyıl

1. GİRİŞ

1.1. Problem

Çalışmamızın üzerinde durduğu asli problem, Tekke-Tasavvuf şiir geleneği içerisinde değerlendirilmesine ve konuyla ilgili hemen her kaynakta “tanım”ına yer verilmesine rağmen, tür ve şekil özellikleri açısından bugüne kadar üzerinde durulmayan düvazimamların; yaratım ve aktarım bağlamı, şekil ve yapı, konu ve içerik, işlev, ezgi gibi özellikleriyle bütüncül bir bakış açısıyla incelemektir.

1.2. Amaç

Türk halk şiirinin temel problemleri arasında ilk sıralarda gelen tür ve şekil konusunun sorunlarının çözüme kavuşturulabilmesi için öncelikle türlerin monografik olarak incelenmesi gerekmektedir. Bu tez çalışmasında, Alevi-Bektaşî geleneğinde inanç esasları arasında çok önemli bir yeri olan On İki İmam olgusunun işlendiği düvazimamların başlıca özellikleri ortaya konularak alanla ilgili sorunların çözümlenmesine katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

1.3. Önem

Çalışmamız, Tekke-Tasavvuf şiirinin bir türü olan düvazimamlar üzerine daha önce üzerinde fazla durulmamış inceleme ve değerlendirmeleri içermektedir. Çalışmanın, tür konusundaki kuramsal düşünce üretimine katkı sağlayacak nitelikte malzeme sağlayacağı düşüncesindeyiz. Yapmış olduğumuz çalışma, tür üzerinde yaratma ve aktarma bağlamı, metin anlamında iç ve dış özellikleri, işlevsel ve ezgiye dayalı yönleri konularında durması açısından konuya bütüncül yaklaşmayı hedeflemektedir. Bu bakımdan halk şiirinde tür ve şekil konusunda yapılacak çalışmalarda katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.4. Sınırlılıklar

Alevi-Bektaşî geleneğinin temsilcilerinin yayılmış olduğu geniş coğrafya ve bu coğrafyalarda değişiklik ve benzerlikler gösteren inanç ve ibadet geleneklerinin uzun yıllar gerektirecek çalışmalarda derlenip kayıt altına alınması ve bu bilgiler ışığında değerlendirilmesi gerekmektedir. Bugün için yapılması gereken bu işlerin

henüz başlangıç aşamasında olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Biz bu çalışmamızda, Balıkesir yöresi ve Trakya bölgesinde yaptığımız saha araştırmalarıyla elde ettiğimiz verilerle yazılı kaynakların sunduğu sınırlı verilerden yararlanma imkânı bulabildik. Türk halk şiirinde tür ve şekil meselesinin son derece tartışmalı ve çözüm bekleyen problemlerle dolu olması da konunun bir diğer sınırlılığını oluşturmaktadır.

2. İLGİLİ ALANYAZIN

2.1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bilindiği üzere, Alevilik ve Bektaşilik üzerine popüler ve bilimsel nitelikte yapılan sayısız çalışma bulunmaktadır. Böylesine önemli bir konu üzerine yoğunlaşan ilgi, sayısız araştırma ve birbiriyle zıt veya çelişkili birçok düşüncüyü de beraberinde getirmiştir. Durum böyle olunca, Alevilik ve Bektaşiliğin kökeni, mahiyeti ya da niteliği ile ilgili kesin yargılar vermek zorlaşmaktadır. Kendisini “Alevi” ya da “Bektaşî” olarak tanımlayan hemen herkesten duyduğumuz, inanç sistemindeki ve pratiklerdeki çeşitliliği yansıtan “yol bir, süre bin bir” ifadesi bu zorluğu açık bir şekilde tarif ederken aynı zamanda bir bütünlüğe de vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte, inancının temeline Hz. Ali ve Ehlibeyt sevgisini yerleştiren, siyasi veya itikadi açıdan Alevi olarak tanımlanabilecek diğer zümrelere göre bambaşka bir tarihi ve kültürel mecrada gelişerek kendine has bir yapıya bürünen Alevi-Bektaşî geleneği hakkında bazı fikir ve tanımlara yer vermek ve bir takım kavramları açıklamak zaruri görünmektedir. Böylece esas konuya geçmeden önce çizilecek olan bu kuramsal çerçeve, konuyla ilgili elde edilen verilerin açıklanmasında sağlam bir zemin ve referans noktası olacaktır. Bu amaçla asıl konumuzdan sapmamak için fazla ayrıntıya girilmeyecek ve konuyla ilgili kaynaklara göndermeler yapılacaktır. Alevilik, Bektaşilik ve Kızılbaşlık ile ilgili farklı algıları yansıtan tanımlamalara ve bu geleneklerle ilişkilendirebileceğimiz bazı dini akımlarla ilgili genel bilgilere yer verilecek, sırası geldikçe Balıkesir ve Trakya yöresinde geleneğin temsilcileriyle yapılan görüşmelerde elde edilen konuyla ilgili görüşlere de atıflarda bulunulacaktır. Çizeceğimiz kuramsal çerçeve, çalışmamızın konusunu oluşturan

düvazimamlarını içerik, işlev, icra ortamı ve icracı bağlamında incelenip yorumlanması açısından da yararlı olacaktır.

2.1.1. Alevilik

Şemsettin Sami, **Kamus-ı Türki**'de Alevi terimi için, "Ebu Talip oğlu Hz. Ali ile Resulullah kızı Fatma'üz-Zehra'nın soyundan olan sadat ve şürefanın (yani Hz. Hasan'la Hz. Hüseyin'in) soyundan gelenler Alevidir. Ayrıca Hz. Ali'ye bağlanıp onun yandaşı olan ve onu peygamberin öteki sahabelerinden üstün tutanlarla Ali'nin yoluna tabi olup ona bağlanmakla övünenler de Alevidir." (1989:949)demektedir.

Şemseddin Sami, Alevi teriminin tarihi süreç içerisinde sadece Hz. Ali soyundan gelenler manasında değil; siyasi, tasavvufi ve itikadi anlamda ortaya çıkan gruplaşmaların ortak adı olarak kullanıldığına da işaret etmektedir.

Ahmet Yaşar Ocak (1989: 369), Alevi teriminin Hz. Ali hakkında beslenen inançlara dair sahalarda anlam ve yaygınlık kazandığını belirtmekle birlikte, çağımızda asıl Aleviler olarak tanınan iki itikadi mezhep olduğundan bahsetmektedir: Bunlardan birisi Lübnan, Suriye, Hatay yörelerinde varlığını sürdüren Nusayrilik, diğeri ise 13. yüzyılda Anadolu'daki etnik ve sosyal-dini kaynaşmaların bir sonucu olarak ortaya çıkan ve 16.yüzyılda Safevilerin propagandası ile gelişen Kızılbaşlıktır.

Ahmet Yaşar Ocak'ın(1989: 369)Alevi kavramıyla ilgili cümlelerini özetleyerek, İslam siyasi ve kültürel tarihinde bu terimin kullanım alanına dair şu örnekleri sıralayabiliriz: Hasan ve Hüseyin'in neslinden gelenler için şerif, seyyid, emir gibi lakapların yanı sıra, Alevi adı da kullanılmıştır;Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan anlaşmazlıklarda Ali tarafını tutanlara Aleviyye veya Şiatü Ali denmiştir; Abbasilerin otoritesinin zayıfladığı dönemlerde mahalli idareleri ele geçirerek müstakil devletler kurabilen sülaleler kendilerini Hz. Ali soyuna mensup göstermek üzere Alevi adını kullanmış ve ayrıca bazı tasavvufi tarikatlar silsilelerini Hz. Ali'ye dayandırdıkları için Alevi tarikatlar olarak anılmıştır.

Araştırma konumuzun temelini, Anadolu Alevileri şeklinde ifade edebileceğimiz bu ikinci grup oluşturmaktadır. Ocak'ın ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, bu topluluk için Alevi teriminin kullanılması çok sonraki bir döneme denk

gelmektedir. Osmanlı arşiv belgelerinde *Rafzi*, *Mülhid*, *Zındık* veya *Kızılbaş*¹ olarak anılan topluluğun Alevi olarak adlandırılması, ancak 19.yüzyıldan itibaren görülmektedir (Mélíkoff 1994:53). Avrupalı şarkiyatçılar tarafından hazırlanan ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Türkçeye tercüme ettirilerek basılan İslam Ansiklopedisi'nde Bektaşî, Kızılbaş ve Tahtacı maddeleri yer alırken, Alevi maddesinin bulunmaması bu durumu desteklemektedir.

Daha sonraki süreçte Aleviliğin Bektaşîlik içerisinde değerlendirildiği görülmektedir. Bütün grupları Bektaşîlik çatısı altında toplayan bu anlayışa göre, "Köy Bektaşîlerine Alevi dendiği halde, Şehir Bektaşîlerine Bektaşî denir" (Eröz 1990:52; Mélíkoff 1994:25). Aleviler, eğitimsiz ve köyde yaşayan; Şehir Bektaşîleri ise eğitim görmüş ve kentli Bektaşîlerdir ancak her iki grup da Hacı Bektaş'a bağlıdır.²

Bugün halen Türkiye'de farklı Alevi gruplarını ve Bektaşîleri aynı başlık altında ifade edebilmek için bazen "Köy Bektaşîliği-Şehir Bektaşîliği" adlandırmasının, bazen de "Alevilik", "Alevilik-Bektaşîlik", "Alevilik/Bektaşîlik", "Alevilik ve Bektaşîlik" gibi kombinasyonların birleştirici, kapsayıcı bir üst kimlik oluşturmak adına kullanıldığı görülmektedir. Bu adlandırmalarla, yukarıda görüldüğü üzere, bazen Bektaşîlik başlığı altında değerlendirilen Alevilik, bazen Anadolu'daki Sünnilik dışı grupları tek çatı altında toplayan bir kavram olarak ele alınmakta³, bazen de bu iki kavram bir arada kullanılarak bütün farklı grupların kucaklanması amaçlanmaktadır.

Belirtmek gerekir ki Alevilik, Bektaşîlik veya Kızılbaşlık gibi olgular, bir takım farklılıkları bünyesinde barındırır da tarihi ve sosyal açıdan ortak bir tabana

¹ Kızılbaş adlandırmasının Safevilerin giydiği kırmızı başlıktan kaynaklandığını düşünen Mélíkoff, bu kavramın yüzyıllar boyunca olumsuz ve küçültücü anlamlar kazandığı için yerini Alevi ifadesine bıraktığını ifade etmektedir. Bu konu, ilgili kısımda ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

² Fakat Anadolu'da Hacı Bektaş'a bağlı olmayan grupların varlığı, bu yaklaşımın sıhhatli olmadığını göstermektedir. Örnek olarak Çepnilerden ve Tahtacılardan bahsedilebilir. Yusuf Ziya Yörükân, bunların Hacı Bektaş'ı tanımadıklarını ve her birinin ayrı pir evleri olduğunu bildirmektedir. Cenksu Üçer'in Tokat yöresinde yaptığı araştırma da benzer sonuçlara işaret etmektedir. Üçer, yöredeki Erdebilliler, Hubyarlılar ve Keçeci Babalılar gibi grupların Hacı Bektaş ve onunla ilgili kabulleri olmasına rağmen, Hacı Bektaş'a bağlı olmadan varlığını devam ettiren topluluklar olduğunu belirtmektedir. Bk. Yörükân 2006: 141; Üçer 2009: 78.

³ Hasan Onat ve Cenksu Üçer, Aleviliği; Kızılbaş, Tahtacı, Çepni, Bektaşî gibi toplulukları içine alan şemsiye bir kavram olarak kabul etmektedirler. Bk. Onat 2003; Üçer 2009.

sahiptir. Aşağıda ana hatlarıyla değinilecek olan tarihi süreç incelendiğinde bu husus daha net bir şekilde görünmektedir. Bununla birlikte biz bu çalışmamızda daha yaygın bir kullanım alanına sahip olan ve bugün için daha kapsamlı ve geçerli görünen “Alevilik-Bektaşilik” şeklindeki kullanımı tercih ederek fazla ayrıntıya girmeyecek ve Tekke-Tasavvuf Edebiyatı içerisine dahil edeceğimiz bir türün incelemesini amaçlayan bu araştırmanın çerçevesi dışına çıkmamaya çalışacağız. Türkiye’deki gayri Sünni topluluklar için kullanılan adlandırmalara kısaca değindikten sonra, şimdi Alevilikle ilgili görüşlere yer verebiliriz.

1990’lı yıllardan itibaren sayıları giderek artan Alevi yazarların Alevilikle ilgili çalışmalarında konunun, İslam tarihinde Peygamberin vefatından hemen sonra ortaya çıkan halifelik meselesi, siyasi mücadeleler ve Peygamber soyunun gasp edilen hakları bağlamında değerlendirildiği görülmektedir.⁴ Bu tür yaklaşımlardan bir tanesi, Rıza Zelyut’a aittir. Zelyut (1990:19) Alevi sözünün de “Ali soyu” anlamına geldiğini ifade etmektedir:

Basit anlamıyla Alevilik; birinci İmam Hz. Ali’nin tarafını tutan insanların dünya görüşü olarak tanımlanabilir. Buna yalın biçimiyle, Ali Partisi denilmesi mümkündür. Daha dar anlamıyla, Aleviliği, “Ali evinden olanlar”, “Ali evinin yanında olanlar” olarak tanımlayanlar da vardır. Aleviliği kötülemek isteyenlerin zorlama yorumlarına göre, bu ad “Alev” ile ilgilidir. Fakat bu bir yakıştırma değildir. Alevi sözcüğünün aslı, “Ali soyu” anlamına gelen “Alevi”den çıkmıştır. Başlangıçta Ali yandaşlarına Ali şiası adı veriliyordu “Şia-yı Ali” denilen bu kesim, daha sonra Şii olarak adlandırılmıştır. Şia yandaş, Şii yan tutan anlamına kullanılmıştır. Daha sonra Şii sözü yalnızca Ali yandaşları için kullanılır olmuştur.

Bu ve bunun gibi yaklaşımların, bugün Türkiye’de yaşayan Aleviliğin tarihini ve oluşumunu Şiilikle eş tutarak Peygamber’in damadı ve ilk Müslümanlardan olan Hz. Ali’nin zamanına kadar indirgemeye yönelik çabalardan kaynaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak Aleviliğin ve Şiiliğin birbirinden çok farklı

⁴ Bu çalışmaların eleştirel bir değerlendirmesi için bk. Ocak 2012:203-235.

tarihi ve kültürel bir zemine dayandığı bilinmektedir. Bu düşünceye göre Şiilik ve Alevilik arasında organik bir bağ mevcuttur.

Hıdır Abdal Ocağı'na bağlı bir Dede olan İbrahim Bayar (K.13), kendisiyle Çorlu'da yaptığımız görüşmede Alevi terimiyle ilgili olarak Rıza Zelyut'a yakın açıklamalarda bulunmuştur. Ona göre Peygamber'den sonra cem ibadetini sürdürme işi, varisi olan Ali'ye kalmıştır. O zamanki Müslümanlar ibadet maksadıyla Hz. Ali'nin evinde toplandıkları için "Ali evi" ifadesi zamanla "Alevi" haline gelmiştir. Alevilik İslam'ın gerçeği ve özüdür. Alevilik dışındaki İslam anlayışı şekilciliğe dayanır ve değişikliğe uğrayarak özünden uzaklaşmıştır.

Atilla Özkırmı, Aleviliğin kökeni hakkında benzer düşüncelere sahip olmakla birlikte, mahiyeti konusunda farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Aleviliği "mezhepler ve tarikatlar üstü bir inanış biçimi" (Özkırmı 1990:181) olarak tanımlayan yazar, Alevi sözcüğünün tıpkı Abbasoğulları'na Abbasi, Haşimoğulları'na Haşimi denilmesi gibi Alioğulları anlamında kullanıldığı ve bir anlam gelişmesiyle Ali yandaşlarını da kapsadığı, bu nedenle Aleviliğin başlangıçta siyasal bir hareket olarak belirdikten sonra Sünnilik dışındaki düşünüş biçimleriyle beslenerek İslamiyet'i kabullenen topluluklarda egemen dinsel görüşe karşı bir inanç ve hareket niteliğine büründüğünü ifade etmektedir (Özkırmı 1990:10-11).

Mehmet Eröz (1990) ise Alevilik ve Bektaşiliğin kaynağını *Müslümanlık, İslam Tasavvufu ve Türk Töresi* olarak izah etme yoluna gitmekte, Alevi itikat ve ibadetleri ile eski Türk dini arasındaki benzerlik ve sürekliliği göstermeye çalışmaktadır. Eröz'e göre Alevi itikat ve pratikleri eski Türk inanç, adet ve geleneklerinin İslami bir cilaya bürünmüş halidir. Aslında benzer yaklaşımların çok daha öncesinde dile getirilmiş olduğunu ifade etmek gerekir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Anadolu'ya gönderdiği araştırmacılardan olan Baha Said, Anadolu Türk Alevilerini Hz. Ali'ye ve İmamiyye'ye bağlamanın doğru olmadığını, bu topluluğun ayin ve erkânının Oğuz töresiyle aynı olduğunu ifade etmektedir (Görkem 2006:167). Köprülü (2005:25-29) ise "Anadolu'da İslamiyet" başlıklı makalesinde, "özellikle Moğol istilasıyla birlikte büyük kitleler halinde Anadolu'ya gelerek yerleşen Türkmen boylarının dini hayatının garip kıyafetleri, ağızlarda dolaşan kerametleri, meczubane yaşayışlarıyla eski Baksı-Kamların hatırasını İslami şekil

altında yaşatan Türkmen Baba'ları tarafından idare edildiği ve bu topluluklara İslamiyet'in sufiyane, basit ve eski geleneklerle örtüşen bir şeklinin telkin edildiğini" vurgulamıştır.

Alevi inanç önderleriyle yaptığımız görüşmelerde sıkça Aleviliğin Orta Asya'daki Türk kültürüyle olan ilişkisine vurgu yapılmıştır. Kırklarelili Bektaşî derviş ve cemler *derehberlik* vazifesini yürüten Hasan Hüseyin Aslan (K.5), Orta Asya'dan gelen Şamanist Türklerin Kuran'ı okuyup etkilendiklerini ve İslamiyet'i kabul ettikten sonra da kadınlı erkekli ibadet alışkanlıklarını devam ettirdiklerini, bu nedenle ortaya çıkan kavgaların günümüzde de devam ettirildiğini vurgulamıştır. Aslan'a göre Alevi terimi, Hz. Peygamber'e inen ayet ve surelerin Hz. Ali tarafından insanlara öğretilirken toplanma yeri olarak yine Hz. Ali'nin evinin kullanılmasıyla alakalıdır.

Derviş Hasan Hüseyin Aslan, Alevi teriminin kökeni ile açıklamayı, aslında kendisine Bektaşilikle Alevilik arasında nasıl bir fark olduğunu sorduğumuzda yapmıştır. Aslan, "Bizde doğmak yoktur, olmak vardır" diyerek bu ikisinin ayrımını yaparken yukarıdaki ifadelerle Alevilikle Bektaşiliğin aslında ortak bir temeli paylaştıklarını vurgulamak istemiştir.

Hem Balıkesir yöresinde hem de Trakya'da Alevi vatandaşlarla yaptığımız görüşmelerde sıkça Peygamber soyuna yapılan zulüm ve haksızlıklardan bahsedilmiş, her fırsatta Ehlibeyt ve onların soyundan gelenlere büyük saygı ve sevgi beslendiği ifade edilmiştir. Zalimlere karşı her zaman Peygamber soyunun yanında olduklarını, İslamiyet'i onlar gibi yaşamaya çalıştıklarını söyleyen Alevi vatandaşlar, yeri geldikçe kendilerinin İran Şiası'ndan farklı olduklarını özellikle vurgulamışlardır. Bu farklılığın başında da İran'ın şeriatla yönetilmesini saymışlardır. Çünkü Aleviler, Kuran'ın zahir anlamı olan şeriata değil, batın anlamına önem vermektedirler (K.1, K.3, K.10, K.16, K.17).

Konuyla ilgili bir başka tez ise, Aleviliğin hem Şiilikle olan organik bağına karşı gelen hem de Orta Asya'daki eski Türk inançlarından ibaret olduğunu reddeden senkretist yaklaşımdır. Bu yaklaşımı savunanların başında Ahmet Yaşar Ocak ve İréne Mélikoff gelmektedir. Onlara göre Alevilikte Şii etkilerin varlığından söz etmek mümkün olmakla birlikte, bu iki olgunun doğuşu ve gelişimi konusunda ne mekânsal

ne de zamansal bir ilgiden söz edilemez. Aynı şekilde eski Türk inançlarının Alevilikteki yeri yadsınamayacağı gibi, bu tez de tek başına Aleviliği açıklamaya yetmemektedir. Ocak'ın yaklaşımı şu cümlelerde açık bir şekilde görülmektedir:

“...Alevilik ve Bektaşiliği doğuran Türk heterodoksisi⁵, gerçekten de Orta Asya'daki eski Türk inançlarıyla başladı. Şamanizm ve Budizm ile mistik bir niteliğe büründü. Zerdüştilik ve Maniheizm ile beslendi. Yesevilik ile İslam'ın ve İslam sufiliğinin damgasını yedi. Buna Horasan Melametiliğinin Kalenderane tavrı eklendi. Böylece Anadolu'ya gelindi. Neo-platonizm'in, payen ve Hıristiyanlık yerel kültürlerinin belli unsurlarıyla tanıştı. 15.yüzyılda İran Hurufiliğinin, 16.yüzyılda Safevi Şiiliği'nin motifleriyle bildiğimiz çehresini kazandı. İşte çok kısa ve kaba hatlarıyla Alevilik ve Bektaşiliğin inanç kökenlerinin gerçek hikâyesi budur” (Ocak 2012:222-223).

Bu bakış açısına göre Aleviliği ve Bektaşiliği doğuran dini yapının temelleri Orta Asya'da atılmıştır. Bu yüzden söz konusu olan Şii bir İslamlık değil, Safevi propagandasıyla Şiileştirilmiş ve sûfileştirilmiş Türkmen bir din anlayışı, başka bir ifadeyle eski Türklerin dini ve sosyal yaşamlarının basit ve kolay bir İslamlığa uygulandığı bir halk inancı biçimidir (Mélıkoff 1994:55-56).

Ahi Evren, Ahilik, Bacıyan-ı Rum, Babailer gibi konular üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan tarihçi Mikail Bayram, Hacı Bektaş-ı Veli'nin Sünni ve Şafi olduğundan söz ederek, Bektaşiliğin başlangıçta Sünni bir karakter arz ettiğini ve ilerleyen dönemlerde değişime uğradığını iddia eder. Mikail Bayram da tıpkı Ethem Ruhi Fığlalı gibi, “heterodoksi” ve “ortodoksi” terimlerine itiraz eder. Bektaşiler, Aleviler ve Ahiler için kullanılan “Rafizi” ve “Şii” nitelendirmelerinin Selçuklu ve Osmanlı tarihçilerinde iftira amacıyla kullanıldığını, Bektaşilik, Alevilik ve Ahiliği Şia ile irtibatlandırmanın Şiiliği ya da Şia'yı bilmemekten kaynaklandığını ifade ederek Alevilik ya da Bektaşiliği İsmaililikle ilişkilendiren başta Ahmet Yaşar Ocak

⁵“Heterodoks” kavramı burada, “İslam'a sonradan giren değişik toplumların muhtelif zaman ve mekânlarda İslam öncesi inanç ve kültürlerin etkisiyle Sünni İslam'ın dışında ve ona çoğu yerde aykırı olarak geliştirdikleri bir takım inançları içine alan yorumların tümü” (Ocak 2012: 287) anlamında kullanılmaktadır. “Heterodoks”, “Ortodoks”, “Senkretizm” gibi terimlerin Alevilik-Bektaşilik için kullanımı hakkındaki eleştiriler için bk. Bayram 2004; Fığlalı 2009: 89-92; Karamustafa 2009: 42-49.

olmak üzere bazı araştırmacıları sert bir şekilde eleştirir. Bu eleştirilerini daha çok Babailer ve Baba İshak üzerinden dile getirir (Bayram 2004).

Alevilikle ilgili bu açıklamalarda İslamiyet öncesi dönemden günümüze uzanan kültürel bir sürekliliğe işaret edildiği açıkça görünmektedir. Bu süreklilik, halk dini bağlamında değerlendirilmektedir. Her ne kadar bu süreçte bazı açılardan kopukluklar⁶ olduğu gözlemlense de bütüne bakıldığında bu varsayımın halen geçerli olduğu kabul edilebilir. Aleviliğin sûfi karakterli halk İslamlığının bir parçası olduğu ve bunun içinde evliya kültürünün önemli bir yer tuttuğu ortadadır. Adına *derviş dindarlığı/bireysel dindarlık*⁷ veya *heterodoksi*, her dersek diyelim, Aleviliğin Orta Asya'da temelleri atılan, 13.ve 15.yüzyıllar arasında Anadolu'da şekillenen ve bu süreçte bünyesine kattığı başka unsurlarla birlikte 16.yüzyıldaki Safevi tesiriyle büyük oranda bugünkü kimliğine kavuşantasavvufi özellikteki Türk halk Müslümanlığının içinden çıktığını kabul etmek gerekmektedir.

Bu halk Müslümanlığının oluşumu meselesine kısaca değinerek konuyu noktalayacağız. Böylece hem Alevilik hem de onunla aynı sosyal ve kültürel zemini paylaşan Bektaşilik ve Kızılbaşlık kavramlarının daha iyi anlaşılacağını düşünüyoruz. Bu ortaklıktan ötürü Bektaşilikle ve Kızılbaşlıkla ilgili bölümlerde tarihi süreç meselesine bir daha temas edilmeyecektir.

Köprülü (2003:49-50), Türk halk İslamlığının doğuşu hakkında şöyle demektedir:

“Eski İran ananelerini sinesinde saklayan Horasan, sufilik akımının da başlıca merkezlerinden biriydi. Bu nedenle Maverâünnehir İslamlaştıktan sonra, bu akımın İslamiyet'in önceden takip ettiği yollardan Türkistan'a girmesi gayet normaldi.

⁶Bk. Karamustafa 2009. Yazar bu bildirisinde, Alevilik ve Bektaşilik için “yaygın bir evliya ağı üzerine örülmüş bir inancalar manzumesi” ifadesini kullanmaktadır.

⁷Ahmet T. Karamustafa, derviş dindarlığı terimini, “tarihsel olarak belli bir toplumsal ve kültürel bağlamda gelişmiş dini bir olgu” olarak tanımlar. Bireysel bir dindarlık çerçevesinde dünyaya sırtını dönmek ve toplumsal kültürü reddetmek yoluyla kurtuluşa ermeyi hedefleyen dervişler, zahitliği ve kural karşıtlığını benimsemişlerdir. 1200 ve 1550'li yıllarda, Anadolu'ya ve diğer İslam coğrafyalarına yayılan Kalenderi, Haydari, Bektaşî, Yesevi dervişleri ve Rum Abdalları gibi grupları bu bağlamda değerlendiren yazar “halk dini” ve “gayri İslami kalıntılar” gibi kavramlara da karşı çıkmaktadır. Bk. Karamustafa 2011.

Hemedan, Nişapur, Merv M.9.yüzyılda sufilerle dolmuştu. M.10.yüzyılda da Buhara ve Fergana'da şeyhlere tesadüf edilmeye başlanmıştır. Fergana'daki Türkler kendi şeyhlerine *Bab* yani *Baba* ismini veriyorlardı. Herhangi bir münasebetle Horasan'a gelmiş olan Türklerden de Mehmet Ma'suk Tusi, Emir Ali Abu gibi bazı tanınmış sufiler yetişmişti. İşte bu gibi amillerin etkisiyle Türkler arasında sufilik akımı yavaşça kuvvetleniyor, Buhara ve Semerkant gibi büyük İslam merkezlerinde birçokazimli dervişler tarafından göçebe Türkler arasına yeni akideler, düşünceler götürülüyordu. İlahiler, şiirler okuyan, Allah rızası için iyilikte bulunan, onlara cennet ve saadet yollarını gösteren dervişleri, Türkler, eskiden dinî bir kutsiyet verdikleri ozanlara benzeterek hararetle kabul ediyorlar, dediklerine inanıyorlardı. Bu suretle eski ozanların yerini, *ata* veya *bab* unvanlı birtakım dervişler almıştı.”

Bilindiği üzere *Bab* ya da *Baba* olarak anılan bu ilk Türk sufilerinin başında ünü Orta Asya'dan Balkanlara kadar yayılan ve ilk Türk tarikatı kabul edilen Yesevilik'in de kurucusu olan Ahmet Yesevi (Ö. 1167) gelmektedir. Orta Asya'da geniş bir coğrafyada yayılan Yesevilik, Moğol istilasıyla birlikte Horasan, İran, Azerbaycan'daki Türkler üzerinde etkili olduktan sonra 13.yüzyılda Anadolu'ya girmiştir (Köprülü 2003:50).

Böylece Yesevilik, 13.yüzyılda meydana gelen ve Anadolu'nun dini ve sosyal tarihi üzerindeki etkisi günümüzde de devam eden bir takım olayların zeminini hazırlayan unsurlar arasına girmiştir. Bilindiği üzere, bu dönemde Anadolu'ya Türk göçleri devam etmektedir. Bununla birlikte birçok farklı tarikat mensubu, şeyhler ve dervişler de bu dönemde Anadolu'ya gelerek kendi inançlarını propaganda etmişler, bölgedeki dini yapının oluşmasında önemli roller üstlenmişlerdir.

Bunlar arasında Yesevi, Kalenderi, Haydari ve Vefai tarikatları öne çıkanlardır.⁸ Köprülü, Moğol istilasından sonra Anadolu'ya çoğunluğunu

⁸ Bu tarikatlar hakkında geniş bilgi için bk. Gölpınarlı 1997; Köprülü 2005; Ocak2009; Karamustafa 2011.

Kalenderiye⁹ zümresine ve onun Haydariye gibi başlıca şubelerine mensup dervişlerin yoğun bir şekilde göç ettiğini ifade eder (Köprülü 2005:30). Ahmet Yesevi'nin müritlerinden olan Kutbu'd-Din Haydar'ın (Ö.1205) kurduğu Haydarilik, Orta Asya, Hindistan ve Anadolu'da 13.yüzyıldan itibaren Kalenderiliğin en yaygın ve en faal kolunu teşkil emektedir. Bu dönemde Anadolu'da varlık gösteren bir başka dini akım da Vefailik'tir. Yesevilik'le adeta ikiz denecek kadar benzerlik arz eden ve göçebe Türkmenler arasında yayılan bu tarikat, 13. ve 14.yüzyıllarda Anadolu'da Yesevilik ile bir arada varlık göstermiş ve 1240'ta başlayan Babai hareketinin itici gücü olmuştur (Ocak 2012:57).

Görüldüğü üzere, 13.yüzyıl Anadolu'sunda Sünnilik dışı dini hareketler oldukça etkin bir rol oynamaktadır. Anadolu'daki göçebe Türkmenlerin sosyo-kültürel durumlarının oldukça elverişli olması da bu hareketlerin güç kazanmasında etkili olmuştur. Anadolu'daki bu dini yapı, Türkiye tarihinde önemli bir yeri olan ve Babailer isyanı¹⁰ olarak anılan göçebe Türkmenlerin başını çektiği tarihi olgunun dini yönünü oluşturmaktadır. Sonuçları itibariyle etkisi günümüze kadar devam eden bu olayın Köprülü'den bu yana, Anadolu'da Aleviliğin oluşmasında temel olduğuna dair genel bir kabulün olması bizim açımızdan konunun esas önemini oluşturur.

Köprülü'ye göre Baba İshak'ın¹¹ akideleri, başta Hacı Bektaş Veli olmak üzere asırlarca Türkmen babaları tarafından Anadolu'nun her bir yanında yayılarak yaşamaya devam etmiştir. Babailikle Bektaşiliğin ve Şeyh Bedreddin isyanının sıkı bir bağlantısı vardır. Hatta bugünkü Tahtacılar ve Çepniler, daha doğrusu bütün Anadolu Kızılbaşları bunlardan ibarettir (Köprülü 2005:42-43). Malya Savaşı'nın akabinde katliamdan kurtulabilen Babailer, 1246'daki Moğol işgaliyle birlikte, baskı altında kalmadan daha rahat bir ortamda yaşayabilmek ümidiyle özellikle Bizans

⁹ Köprülü (2005:31-32), Kalenderiliğin kaynağını Horasan Melametiyesinden alan ve Cemaleddin Savi'den (Ö. 1070/1071) sonra Suriye, Mısır, Irak, İran, Hindistan, Orta Asya sahalarında yayılan büyük bir tarikat olduğunu bildirmektedir. Eski kaynaklarda "taife-i abdalın" veya "Cevalika", Osmanlı kaynaklarında ise "Abdal", "Işık", "Torlak", "Şeyyad", "Hayderi", "Edhemi", "Cami", "Şemsi" adlarıyla anılan bu dervişler kendilerine has bayraklar ve dönbeleklerle şehirden şehre dolaşan, dini yükümlülüklere kayıtsız, dünyadan kendini tamamen soyutlayarak geleceği düşünmeden yaşamayı ve bekarlığı fakirliği, dilenmeyi kendilerine şiar edinen, genellikle aşağıda tabakalardan kimselerdir.

¹⁰ Babailer İsyanı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ocak 2009. Ayrıca, Ocak'ın Bababiler isyanı konulu çalışmasına yönelik bir eleştiri için bk. Bayram 2004: 47-66.

¹¹ Köprülü, isyanın başındaki kişinin Baba İshak olduğunu düşünmektedir. Ancak bu kişinin, Baba İlyas olduğu artık net olarak bilinmektedir. Bk. Ocak 2009: 87.

sınır mıntıklarında ortaya çıkmaya başlayan Mentешеođlu, Aydınoğlu, Osmanlı Beylikleri gibi uę beyliklerine gittiler ve oralarda hem fetihlere katıldılar, hem dini gürüşlerini yaydılar (Ocak 2012:264).

Babailer İsyânında önemli rol üstlenen bu Türkmen dervişlerin 14.yüzyılda Rum Abdalları (Abdalan-ı Rum)¹² olarak anıldığı görülmektedir (Ocak 2012:264-265). İsyânın bastırılmasından sonra batıya doğru göç eden bu dervişler, Anadolu'nun sosyal, siyasi ve dini hayatında önemli görevler üstlenmişlerdir. Bir kısmı gazilerle birlikte savaşan bu dervişlerin diğer kısmı, boş yerlere gelip zaviyeler kurarak yerleşmişler, müritleriyle beraber tarım ve hayvancılıkla meşgul olmuşlardır. Onların tercihen boş topraklara kurdukları zaviyeler; kültür, imar ve din merkezleri haline gelmiş, ordulardan önce gelip hudut boylarında yerleşmeleri onların işini kolaylaştırmıştır (Barkan 1974:285).

Rum Abdallarının başlattığı bu hareket, iki önemli tarihi olguyu doğuracaktır. Bunlardan ilki, 13.yüzyılda Sulucakaraöyük'e gelerek yerleşen, kendinden sonra müritleri tarafından yayılan şöhreti sayesinde zamanla bir kült halini alan ve farklı menşelere sahip Rum Abdallarını aynı çatı altında toplayan bir tarikatın kurucu piri kabul edilen Hacı Bektaş'ın şahsında belirginleşmiştir. Diğerisi ise, Bektaşilikle aynı sosyal tabana dayanan, Şah İsmail'in başarılı propagandası neticesinde, göçebe ve yarı göçebe Türkmenler üzerinde tarihi bir etki yaratan ve 15.yüzyılda büyük oranda tanıdık simasını kazanarak zamanla Alevilik adını alacak olan Kızılbaşlık olgusudur. Kızılbaşlık meselesi, aşağıda ele alınacaktır. Onun öncesinde Hacı Bektaş'ın şahsiyeti, Anadolu'ya gelişi, Bektaşiliğin niteliği, bir tarikat haline gelmesi ve yayılması hakkında yazılı ve sözlü geleneğe dayalı kaynaklar ışığında ana hatlarıyla bilgi vereceğiz.

2.1.2. Bektaşilik

Kelimededen açıkça anlaşılmaktadır ki Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli'ye bağlı olan, onun yolundan giden anlamını vermektedir (Eröz 1990:52). Bu yüzden Bektaşilik hakkında ortaya atılan fikirler, tarihî ve menkıbevi şahsiyetinin ayırt

¹² Rum Abdalları hakkında geniş bilgi için bk. Köprülü 1935; Aşıkpaşazâde 2011; Barkan 1974, Karamustafa 2011.

edilmesi güç olan Hacı Bektaş Veli hakkındaki yorumlara paralel olarak farklılık arz etmektedir.

Ancak, kendi döneminden sonra yazılmış kaynaklardan takip edilebilen Hacı Bektaş Veli hakkında 16.yüzyılda kaleme alınmış olan Âşıkpaşazâde tarihinde önemli bilgiler bulunmaktadır. Burada Hacı Bektaş'ın kardeşi Menteş ile birlikte Horasan'dan kalkıp Anadolu'ya geldiği ve Baba İlyas ile görüştüğü, kardeşinin Sivas'ta şehit edilmesinden sonra Sulucakaraöyük'e gelip yerleştiği anlatılmaktadır. Âşıkpaşazâde'ye (2011:206-207) göre Hacı Bektaş meczub, saf bir azizdir ve şeyhlikten, müritlikten uzaktır.¹³

Mehmet Fuat Köprülü ise, Âşıkpaşazâde'nin bu ifadelerine dayanarak önceleri Hacı Bektaş'ın bir tarikat kurucusu olamayacağı, şahsiyetinin böyle büyük bir tarikat kurmaya engel olduğu (2003:127-129) fikrini savunmuş olsa da daha sonra bu düşüncesinden vazgeçerek, onu Babai dervişlerinin en mühimi, Makalât isimli Arapça bir eser kaleme alacak kadar dinî ilimlere vâkîf ve aynı zamanda Şiiliğe meyyal bir Horasanlı Türk dervişi (2001:75-76) olarak tanıtmıştır.

Her ne kadar “Makalât”, “Besmele Tefsiri” ve “Fâtiha Tefsiri” gibi eserlerin¹⁴ Hacı Bektaş'ın kaleminden çıkmış eserler¹⁵ olup olmadığı hakkındaki tartışmalar bugün de sürüp gitmektedir. Araştırmacıların bir kısmı, söz konusu eserlerin Hacı Bektaş Veli'ye ait olduğunu ispat edecek herhangi bir işaret bulunmadığını düşünmektedir (Karamustafa 2009:145; Mélikoff 2010:106-109; Ocak 2012:231). “Besmele Tefsiri”ni yayıma hazırlayan Hamiye Duran (2012: 10-11) bu konuda kesin bir fikir beyan etmek için başka bir takım delillere ihtiyaç olduğunu ifade ederken, diğer eserleri hazırlayanlar ihtiyatlı olmakla birlikte söz konusu eserlerin Hacı Bektaş Veli'ye ait olduğunu düşünmektedirler (Özcan 2008: 44; Akkuş-Öztürk-Yılmaz 2011: 10-11). Dolayısıyla bu nokta, araştırmacıların Hacı Bektaş Veli

¹³ Krş. Eflaki 1353/2006:320-32, 394.

¹⁴Bu eserlerden ilk ikisi 2007, 2010 ve 2012 yıllarında Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları'na “Alevi-Bektaşî Klasikleri” serisi içinde yeniden yayımlanmıştır. “Makalât”; Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş ve Ali Öztürk tarafından, “Besmele Tefsiri” ise Hamiye Duran tarafından yayıma hazırlanmıştır. “Fâtiha Tefsiri” ise Hüseyin Özcan tarafından 2008 yılında Horasan Yayınları arasında yayımlanmıştır.

¹⁵ Hacı Bektaş Veli'ye atfedilen eserler için bk. Fığlalı 2006; Bayram 2004: 79-94.

hakkındaki birbirinden çok farklı mecralarda seyreden görüşlerinin temel dayanağı olarak belirlemektedir.¹⁶

Bu bağlamda zikredilecek görüşlerden bir tanesi, onun özgürlükçü, hoşgörülü, hümanist bir düşünür olduğu yönündedir. Bektaşilik ise bir tasavvuf yoludur. Özünü Alevilikten alır ve Şiilikten de etkilenmiştir. Geleneksel Alevi inancının İslam'ın kuralları ve eski Türk kültürüyle Anadolu'da yoğrulmasından oluşan bir sentezdir. Bütün düşünce ve inançlara karşı hoşgörülüdür. Kişiyi dar ve katı kalıplar içine sokmaz, görünüşe değil öze önem verir (Öz 2001:190-192).

Farklı bir görüş ise, Hacı Bektaş'ı Selçuklu döneminde Arap ve Fars kültürünün boyunduruğu altında ezilen Türk dili, töresi ve kültürünün savunucusu olarak kabul etmektedir (Şapolyo 1964:208-301). Yaşar Nuri Öztürk'e göre Hacı Bektaş Veli mezhepler üstü bir insandır, Makalât ise Kuran ve Sünnet üzerine çevrilmiş bir Türkmen yorumudur. Bu eserde On İki İmama muhabbet görülse de bu Şiiliğe delil sayılmaz. Bütün tarikat muhitleri, hatta bütün Müslümanlar On İki İmam'ları sever (Öztürk 1998:97-101). Bu noktadan hareketle Öztürk, Bektaşiliği "Esas Yapısıyla Bektaşilik" ve "Bozulmuş Devri Bektaşilik" olmak üzere iki döneme ayırmaktadır.¹⁷ Mezhepler üstü bir kişiliğe sahip olan kurucu pir döneminde İslami çerçevenin dışına çıkmayan Bektaşilik, bir takım etkenlerle birlikte asli yapısından uzaklaşarak bozulma ve yozlaşma sürecine girmiştir.¹⁸ Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik hakkındaki görüşleri bu paralelde olan Mikail Bayram da söz konusu takikatın Şiileşmesini Safevilere dayandırmakta ve böyle bir değişimin sadece Bektaşilik için değil, dinler için de geçerli olduğunu; bütün semavi dinlerin zamanla siyasi, sosyal, coğrafi, kültürel faktörlerin etkisiyle değişime uğradıklarını söylemektedir (2004: 88-93).

Alevilik hakkında farklı perspektiften yansıyan bir görüşün sahibi de İsmet Zeki Eyüboğlu'dur. Aleviliği ve Bektaşiliği İlkçağ Anadolu'su ile çağdaş Anadolu arasında var olan bir bağın işaretçisi olarak gören yazara göre Anadolu uygarlığını

¹⁶ Bazı araştırmacıların Bektaşilik başlığı altında Hurufiliği açıkladığı bile görülmektedir. Bk. İshak Efendi, Kaşifül Esrar, Dafiül Eşrar; Hasluck 2012: 71.

¹⁷ Benzer yaklaşımlar için bk. Bayram 2004; Fıçlalı 2006.

¹⁸ Bu etkenler kitapta Hurufilik, Balım Sultan ve Hristiyanlık, Şiilik olarak sıralanmaktadır. Bk. Öztürk 1998.

Asya'nın ya da Yunan uygarlığının bir uzantısı olarak değil, tarih ortamında bir bütün olarak incelemek gerekir. Bu açıdan Alevilik, Anadolu toprağında gelişen, ondan beslenen uygarlık ürünlerinden, toplum kurumlarından biridir (Eyüboğlu 1980:580-582). Kısacası, bu bakış açısına göre Alevilik, Anadolu halklarından miras kalan inançlarla şekillenmiştir.

Bektaşî geleneğine göre Hacı Bektaş Veli, Ahmet Yesevi'nin halifesidir.¹⁹ Hacı Bektaş Veli yeterli olgunluğa eriştiğinde Ahmet Yesevi, kuru bir ağaç dalını fırlatarak onu irşat için görevlendirir. Bu dalın peşinden Anadolu'ya gelen Hacı Bektaş, kuru dalın düştüğü yere yerleşir. Kuru dal yeşerip dut ağacı haline gelir ve bugün Hacı Bektaş Veli tekkesinin bahçesinde hala yaşamaktadır (K.6, K.12, K.13).

Velâyetname'de Hacı Bektaş'ın yerleştiği bu bölgede Çepnilerin yaşadığı, hatta bunların önde gelenlerinden İdris'in karısı Kadıncık Ana'nın (Kutlu Melek) Hacı Bektaş'ın manevi kızı olduğu anlatılmaktadır (Mélíkoff 1990:120). Âşıkpaşazâde tarihinde Hacı Bektaş'ın bilgisini ve kerametlerini Hatun Ana olarak anılan Kadıncık Anaya teslim ettiğinden bahsedilmektedir (2011:207).Hacı Bektaş Veli'nin Çepnilerle ve Kadıncık Ana ile olan ilişkisi, bugün hem Aleviler hem de Bektaşîler arasında bir takım farklılıklarla anlatılmaktadır.

Ahmet Yaşar Ocak, Hacı Bektaş Veli'nin Velâyetname'deki tasvirine²⁰ bakarak onun Yesevi geleneklerini de sürdüren bir Haydari şeyhi olduğunu ifade etmektedir Anadolu'ya gelip Baba İlyas'a intisap etmekle de Vefailik tarikatı içinde yer almış ve hayatının sonuna kadar böyle yaşamıştır. Bektaşîlik ise 16.yüzyılda Balım Sultan tarafından Haydariliğin içinden ayrılmak suretiyle onun adına kurulmuştur (2012:174-175).

Hacı Bektaş'ın burada herhangi bir tarikat kurduğuna dair herhangi bir kayıt yoktur. Aslında Bektaşîliğin kurulması için gereken zemini hazırlayan 14.yüzyılda

¹⁹Bu bilgi Hacı Bektaş Veli Velâyetnamesinde de geçmektedir.Hacı Bektaş Veli Velâyetnamesi, 2007 ve 2010 yıllarında ayrı ayrı iki kez yayınlanmıştır. 2007 tarihli olanı Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları'nda Alevi-Bektaşî Klasikleri serisinden (hlz. Hamiye Duran), 2010 tarihli olanı ise Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi yayınlarından çıkmıştır (hlz. Hamiye Duran-Dursun Gümüšoğlu).

²⁰ Ahmet Karamustafa'nın Vahidi'nin Menâkıb'ından (bitimi M.1522) naklettiğine göre Bektaşî dervişlerinin kafa ve yüzleri tıraşlı idi. On iki dilimli sivri kavuk giyerlerdi. Davul, def ve sancak taşır, ilahi söyler ve dua okurlardı. Daha geniş bilgi için bk. Karamustafa 2011:101.

Sulucakaraöyük'teki tekkede yetişip Osmanlı topraklarına gelerek birlikte fetihlere katıldığı Osmanlı gazileri arasında Hacı Bektaş kültünü yayan Abdal Musa'dır²¹ (Ocak 2012:269).

Ocak, Abdal Musa'yı yukarıda bahsettiğimiz Kalenderi, Vefai, Haydari ve Yesevi dervişlerinden oluşan ve 14.yüzyılda Rum Abdalları olarak anılan ilk Bektaşiler arasında saymaktadır. Ancak o zaman bunlara Bektaşî denilmiyordu. Muhtemelen 14.yüzyıl başlarından itibaren Hacı Bektaş kültü bunlar arasında iyice gelişerek yayıldı. 15.yüzyılın ikinci yarısından itibaren HurufiveŞii tesirlerle Bektaşîliğin bugün tanıdığımız çehresi belirmeye başladı. Asıl Bektaşîlik ise M.1516 (H.922) yılında öldüğü ileri sürülen Balım Sultan'ın tarikatın başına geçmesiyle şekillenmiştir. 1826'da II. Mahmut tarafından Yeniçeri Ocağı'yla birlikte ilga edilinceye kadar varlığını kesintisiz sürdüren Bektaşîlik, 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla Türkiye'de resmen ortadan kalkmış ise de gerçekte bütün öteki tarikatlar gibi varlığını günümüze kadar sürdürmüştür (1992:373-375).

2.1.3. Kızılbaşlık

Kızılbaş adının kökeni ile ilgili açıklamaların da diğer konularda olduğu gibi araştırmacıların dünya görüşü ve fikri yapısına paralel biçimde farklılık arz ettiği ortadadır. Söz gelimi, Kızılbaşlığı Şiilikle eş tutan bir görüşe göre bu adlandırmanın kökeni, Batını cereyanlarla da ilgili olarak Sasaniler devrine kadar uzanabilmekteyken (Gölpınarlı 1967:789), Kızılbaşlıkla eski Türk gelenekleri arasındaki ilişkiyi ön plana çıkaran başka bir görüş çözümleri giydikleri başlıklara göre anılan Türk boylarında bulmaktadır (Eröz 1990:80-88).

Mélikoff'a göre başlangıçta siyasi bir ad olan bu deyim Safevilerin dini propagandaları sonucu, temelde On İki İmam inancına bağlı kalmakla birlikte Tanrının insan suretinde görünmesi, ruh göçü, Ali'nin bedenleşmesi gibi algıların Safevi hükümdarının kutsanmasıyla birleşerek Şiiliğin ayırt edici niteliklerini taşıyan Türkmen bir Şiilik biçiminin adı olmuştur (1994:54).Çetinkaya (2005: 442-445) ise kızıl başlık giymenin eski bir Türk geleneği olduğunu, Şeyh Haydar'ın bu başlığı 12 dilimli hale getirmesiyle Kızılbaşlık adının itikadi ve siyasi içerik kazandığını ifade etmektedir. Yazara göre bu adlandırmanın kazandığı kötü anlam Osmanlı'nın

²¹ Abdal Musa hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Köprülü 2004; Güzel 1999.

“dönme-devşirme” tarihçilerinin karalayıcı faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Benzer şekilde Ahsen Batur da bu ismin Orta Asya’dan getirdikleri inançları devam ettiren “Sünni İslam’ın karşısında kalan marjinal İslami inançlara sahip” gruplar içinmerkezi yönetim tarafından kullanıldığına değinerek bu iki kutup arasındaki ilişkiyi “şehirli-köylü, yerleşik-göçebe, Sünni-Heterodoks, Türk-kozmopolit (Osmanlı), Osmanlı-Alevi” çatışması olarak nitelendirmektedir (2013: 223).

Bununla birlikte Kızılbaş adına kutsallık kazandırmak adına terimin kökeninin İslam’ın ilk dönemlerinde vuku bulan olaylarla irtibatlandırıldığı da görülmektedir. Alan araştırmamız sırasında böyle inanışlar olduğu gözlemlenmiştir. İnanışa göre ilk Kızılbaş Hz. Peygamberin kendisidir. Uhud Savaşı’nda Hz. Peygamber yaralanmış, Cebrail vasıtasıyla Hz. Ali tarafından kurtarılmıştır. Ancak kırılan dişinin kanları başındaki tacına sürülmüş ve başı kıpkırmızı kan olmuştur. Düşmanlar bunların başı kim diye sorduklarında “ortadaki Kızılbaş” denilmiştir. Kızılbaş adı buradan gelmektedir (K.5, K.10, K.13, K.14).

Ancak Kızılbaş adının Türk tarihinde belirli bir dini ve sosyal yapıyı ifade etmek için ilk defa 15.yüzyılın son çeyreğinden itibaren ortaya çıktığı görüşü ağırlık kazanmaktadır. Safevi Devleti’nin kurucusu olan Şah İsmail’in babası Şeyh Haydar’ın (Ö.1488) Türkmen boylarından oluşan taraftarlarını diğer insanlardan ayırmak için On İki İmam’ı temsil eden on iki dilimli kırmızı börk (Tâc-ı Haydarî) giydirmiştir. Şah İsmail’le birlikte Kızılbaş kavramı bir anlamda Şah İsmail ve Safevileri destekleyen Türklerin ortak adı haline gelmiştir (Onat 2003:113).

Kızılbaşlar bu ismi iftiharla benimserken 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı-Safevi çekişmesinin sonucu olarak Osmanlılar Kızılbaş terimini “devlet muhalifi ve isyancı zümreler” anlamında kullanmış, bu asrın başlarından itibaren artan Kızılbaş ayaklanmalarında isyana katılan zümrelerin dinî inanç ve anlayışları Kuran ve sünnete dayalı çoğunluğun anlayışıyla karşılaştırılarak isme dinî boyut da eklenmiş ve Kızılbaşlık; sapıklık, yoldan çıkmışlık, hatta inkârcılık²² olarak anılmıştır (Üzüm 2002: 547).

²² Kızılbaş adının 19.yüzyıldan itibaren çağrıştırdığı olumsuz anlamdan ötürü yerini Alevi kelimesine bıraktığı ifade edilmektedir. Bk. Mélikoff 1994:25-26. Bu değişikliğin bir başka nedeni de

Bilindiği üzere adını kurucusu olarak kabul edilen Şeyh Safiyyüddin'den alan Safevi tarikatı başlangıçta Sünni niteliktedir. Tarikatın Şiileşme sürecinin ne zaman başladığı, halen tartışma konusu olsa da Safevilerin en dikkat çekici şahsiyeti olan Şah İsmail'in 1501 yılında Tebriz'e girerek törenle şahlık tacını giydiği, On İki İmam adına hutbe okutup, ezana "Eşhedu enne 'Aliyyen veliyullah" ifadesini eklediği bilinmektedir (Onat 2003:116; Sümer 1999:22).

Anadolu'dan İran'a göç eden Türkmen boyların desteğiyle devletini kuran Şah İsmail, resmi mezhep haline getirdiği Şiiliğin bölgede yayılması için Şii âlimler getirmiş, şiddetli bir Sünni katliamına girişmiştir (Sümer 1999:24). Şah İsmail'in mükemmel teşkilatçılığı ve yöntemleri sayesinde On İki İmam Şiiliği, halife denilen propagandacı misyonerler aracılığıyla, Anadolu'nun yarı göçebe bir hayat sürdüren heterodoks Türkmen boyları arasında kavramların Şii muhtevası boşaltılarak propaganda edilmiştir (Ocak 2012:220). Nitekim 16. yüzyıldan önce ne Anadolu'da ne de İran'da bazı tesirler hariç, hâkim bir Şiilikten veya Şiileşmeden söz etmek mümkün değildir.²³

Şah İsmail bir taraftan da Anadolu'dan taraftar toplamak için propagandasına devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin yerleşikliğe zorlama ve vergiye bağlama yolundaki baskılarından fena halde bunalan Türkmen boyları da bu çağrıyı olumlu karşılamışlardır (Ocak 2012:277). Ancak bu faaliyetler, Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında ilişkilerin gerilmesine yol açmıştır. Yavuz Sultan Selim döneminde artan gerginlik, Çaldıran Savaşı'nda Şah İsmail'in mağlubiyeti ile sonuçlanmışsa da iki lider arasında siyasi zeminde başlayan iktidar mücadelesinin dini zemine çekilmesi, etkisi günümüze kadar uzanan toplumsal bir ayrışmanın temeli olmuştur.

Sonradan Alevilik adını alacak olan Kızılbaşlık, Bektaşilik gibi Babai hareketinden sonra gelişen dini ve sosyal yapıdan doğmuştur. Bu iki dini yapı, inanç ve ritüeller bakımından aynı görüntüyü sergilerler. Ne var ki Bektaşilik, tıpkı öteki tarikatlar gibi bir tarikat yapılanması içinde oluşmuş, diğeri ise daha çok kapalı bir toplumsal yapı içinde bir çeşit "kavmi mezhep" meydana getirmiştir. Bektaşiliğin

Osmanlı'nın çöküş sürecinde yaşanan bunalımdan çıkış yolu arayan, birlik ve beraberlik için çırpınan Türk aydınlarının çabaları gösterilmektedir. Bk. Onat 2003: 124.

²³ Bu konuda yapılmış önemli bir çalışma için bk. Cahen 1970.

sosyal tabanı hepsi birer sūfi olan Türkmen babaları iken Kızılbaşlığın tabanı Türkmen babalarının hitap ettiği Türkmen zümreleridir (Ocak 2012:20-22).

Kızılbaşlığın bizim açımızdan önemi ise Anadolu’da 13. ve 15.yüzyıllar arasında teşekkül eden göçebe ve yarı göçebe Türkmenlerin dini anlayışının Sünni İslam’la arasındaki hatları keskinleştirmesidir. Bu farklılaşma, Safevilerin propaganda ettiği Şii inançlarıyla –On İki İmam kültü de bunlara dahil-gerçekleşmiştir. Cahen’in ifade ettiği gibi “16. yüzyılda Safevilerin Şiiliği resmi olarak yeniden örgütlemesinden önce Sünniliğin bazı unsurlarıyla Şiiliğin bazı unsurları arasındaki fark tam olarak bilinmemektedir” (Cahen 2012:228). Ancak bir kez daha ifade etmek gerekir ki bu unsurlar, Aleviliği büyük oranda bugünkü çehresine kavuşmuştur. Çünkü Ehlibeyt sevgisi ve ona bağlı motifler, Alevi inancını temeline yerleşmiştir.

2.1.4. Cem (Ayin-i Cem)

Şüphesiz ki Alevilik denince akla ilk gelen kavramlardan birisi *Cem Töreni* veya eski adıyla *Ayin-i Cem*’dir. Sözlükte, “toplanma, birlik olma” (Devellioğlu 2007:131) şeklinde açıklanan *Cem* kelimesi, Alevi-Bektaşî geleneğinde başlıca ibadet töreni olan bu toplantıları ifade etmek için kullanılmaktadır.²⁴ Cem törenleri erkân, kurban, kurban hizmeti ya da hizmet adlarıyla da anılmaktadır (Çağlayan 2002:XI).

Cemlerin tarihi kökeni hakkında Alevilik ve Bektaşîlik hakkındaki yorumlara paralel olarak Orta Asya Türk kültürü, kadim Anadolu medeniyetleri, eski İran dinleri gibi referans noktaları gösterilmektedir.²⁵ Geleneğin temsilcileri isecemlerin ortaya çıkışını Hz. Peygamber ve Hz. Ali ile ilişkilendirerek İslam tarihiyle örtüştürmektedirler.

²⁴Mehmet Eröz, *ayin-i cem* terimini “cem töresi, toplantı töresi, bir araya gelme yolu, âdeti” olarak anlamlandırmakta ve bu törenlerle kamlık dini ayinleri arasındaki dikkat çekici benzerliklere işaret ederek cem töreninin kökenini eski Türk kültürü içinde aramaktadır. Bk. Eröz 1990. Cem töreninin İran mitolojisindeki Cemşid ile ilişkilendiren başka bir görüş için bk. Şapolyo 1964. Gölpınarlı ise tasavvufta “Ayn-ül Cem” yahut “Ayn-ı Cem” terimlerinin “birlik, birliğin özü” anlamına geldiğini ifade eder. Bk. Gölpınarlı 2004.

²⁵Bk. And 2012; Köprülü 2003; Köprülü 2005; Görkem 2006; İnan 2006; Mélikoff 2010; Ocak 2005a; Birge 1991.

Bu yüzden Mélikoff (1994:48), cem törenini “Arş’ta zaman dışında olagelen gizlerin yeryüzündeki tekrarı” olarak tanımlamaktadır. Çünkü Alevi inancına göre ilk cem, Hz. Peygamber Miraç’a çıktığında Kırklar Meclisi’nde gerçekleştirilmiştir. Saha araştırmamız sırasında yaptığımız görüşmelerin hemen tamamında cem töreninin kökeni hakkındaki bu anlatıya rastladık.

Küçük farklılıklarla kaynak kişilerin çoğundan dinlediğimiz ve altıncı imam Cafer-i Sadık’a dayandırılan Buyruk kitabında da anlatılan olay kısaca şu şekilde gerçekleşmiştir: Hz. Peygamber Cebrail eşliğinde Miraç’a giderken karşısına bir aslan çıkar ve yol vermez. Peygamber ancak parmağındaki hatemi aslanın ağzına atıncayoluna devam edebilir. Daha sonra Hz. Ali ağzından bu hatemi çıkardığında aslanın Ali olduğunu anlayacaktır. Bir katman daha gider. Orada Cebrail, bir adım daha ileri gidemeyeceğini, aksi takdirde yanacağını söyler. Peygamber devam eder ve Tanrı’nın huzuruna çıkar. Perde arkasındaki Tanrı ile doksan bin kelam söyleşir. Bunların otuz bini şeriat olur, altmış bini Ali’de sır olur. Dönüşte Kırklar Meclisi’ne uğrar. Kapıyı çalar. İçeriden “sen kimsin?” diye sorarlar. “Ben ahir zaman peygamberi Muhammed” diye cevap verince “Bize peygamber lazım değil, sen git peygamberliğini ümmetine yap” diyerek onu içeri almazlar. İki kez tekrarlanan bu olaydan sonra Peygamber, üçüncü denemede Cebrail’in telkiniyle “ben aciz bir kulum, fukarayım” demesi gerektiğini öğrenir ve sonunda içeri alınır. Peygamberi baş köşeye oturturlar. Ali de orada bulunmaktadır. Muhammed’in aslanın ağzına attığı yüzüğü Ali ağzından çıkarınca Muhammed Ali’nin sırtına ererve “Ya Ali, ananı babanı bilmesem sana Allah derdim” diye konuşur. Muhammed, meclistekilere kim olduklarını sorunca, “Biz Kırklarız, birimiz kırk kırkımız bir” diye cevap verirler. Ancak Selman-ı Farisi nafaka toplamaya gittiğinden bir kişi eksiktir. Peygamber, neşteri alır ve Ali’nin koluna sürer. O zaman dışarıda olan Selman’ınki tavandan olmak üzere kırk damla kan dökülür. Daha sonra Selman’ın getirdiği bir üzüm tanesi kudretten gelen bir güç tarafından ezilir. Kırklardan birisi üzüm suyunu içer ve kırkı birden sarhoş olur. Hepsi birden semaha başlarlar. Dönerken peygamberin başından

sarığı düşer. Onu kırk parçaya bölerler. Hepsi kemerbest olur. Kırkların cemi böylece gerçekleşir.²⁶ Yol, erkân kurulmuş olur(K.1, K.3, K.5, K.7, K.8, K.110, K.13).

Aleviler ve Bektaşiler, Hz. Peygamber ve Hz. Ali'nin de bulunduğu Tanrı katında gerçekleştirilen bu törenin ilk cem olduğuna inanmaktadır. Cemin nasıl yürütüleceği ve uygulanacak pratikler de bu cemde belirlenmiştir. Dolayısıyla bugün halen devam etmekte olan cemler, yukarıda anlatılan ilk cemin bir tekrarı ve izdüşümü olarak kabul edilebilir. Bu yüzden cemlerde yapılan ibadetlerin kırklar cemi gibi makbul olması için dua edilmektedir. Cem yapılan yerin de kırklar meclisi olduğu inancı kaynak kişilerce ifade edilmiştir.

Alevi inanç sisteminin çekirdeği olan cem, Alevi toplumsal yaşamının da inançsal değerler doğrultusunda düzenlendiği ve yönlendirildiği ana ortamdır (Coşkun Elçi 2011:132-133). Hem Aleviler hem de Bektaşiler izledikleri yolun adet, itikat, pratik ve erkânlarına bu cemlerde hayat vermektedirler. Kültürün aktarılması, yaşatılması, yeni nesle öğretilmesi, sosyal hayatın düzenlenmesi, adaletin sağlanması, birlik ve beraberlik duygusunun aşılması gibi birçok hayati mesele cemlerde ele alınır. Bizim açımızdan ise cemlerin asıl önemi düvazımamların birinci derecede icra ortamı olmasından kaynaklanmaktadır.

2.1.4.1. Cem'de On İki Hizmet

Cemler, *on iki hizmet* olarak adlandırılan pratiklerin gerçekleştirilmesi esasına dayanır. Her bir hizmet için önceden belirlenmiş görevliler bulunmaktadır. Alevilerde on iki hizmet sahiplerinin musahipli olması gerekir. Bu görevlileri kısaca şöyle sıralayabiliriz:²⁷

a. Dede: Cemaati irşat eden, cemi yöneten, hizmet sahiplerinin duasını (hayırlı, gülbak) veren kişidir. Cemde başköşede oturur. Pir veya Mürşit de denir. Miraç'ta bu görevi Hz. Peygamber üstlenmiştir. Bu yüzden Alevilerde, Peygamber soyundan olmayanlara dedelik caiz değildir (Bozkurt 2004:27). Bektaşilikte ise dede yerine Baba vardır. Babalık için soy güdümez.

²⁶Bazı anlatılmalarda Hz. Ali hem Tanrı, hem aslan, hem de kırklardan birisi olarak gösterilmektedir. Perdenin arkasındaki Tanrı'nın Ali olduğu da görülmektedir. Krş. Bozkurt 2004; Yörükkan 2006; Mélikoff 1994.

²⁷Bu bilgiler, Çorlu'da 08.12.2011 tarihinde katıldığımız bir birlik cemindeki gözlemlerimizden, saha araştırması sırasında yaptığımız mülakatlardan ve başvuru yazılı kaynaklardan elde edilmiştir.

b. Rehber: Dikme,Yol-eri, Baba ya da Mürebbi de denir (Eröz 1990:112). Ceme katılacaklara, ikrar alacak veya musahip olacıklara kılavuzluk yapar. Bektaşilikte tarikata “can çekme”, yani tarikata yeni üyeler kazandırma gibi bir görevi de vardır. Dede olmadığı zaman cemde dedelik de yapabilir.

c. Gözcü: Cemde düzeni ve asayişini sağlar. Töreyle aykırı hareket yapılmamasına gözcü bakar.

ç. Çerağcı: Delil veya çerağ denilen mumların yakılmasıyla görevlidir. Bu yüzden delilci de denir.Cem, çerağların uyandırılmasıyla başlar, sır edilmesiyle sona erer.²⁸

d. Süpürgeci/Carcı: Bazı yörelerde ferraş ya da Selman hizmeti de denir (Birdoğan 1994:283). Sembolik olarak cem meydanını temizler.

e. İbriktar/Saki/Saka: Kerbela olayının anıldığı bölümde su dağıtır. Tarikat abdesti alanlara su döker.

f. Kurbançı/Sofracı: Kurban ve sofraya kurma işlerinden sorumludur.

g. Haberci/Peyik: Ayakçı, davetçi veya okucu (okuyucu)da denilen bu görevli, cemin yapılacağını duyurmakla görevlidir.

ğ. Kapıcı/Bekçi: Cem yapılan yerin kapısında bekleyerek gireni çıkkanı kontrol eder.

h. Pervane/Semahçı: Cemde semah dönenlere denir.²⁹

ı. Dolucu: Cemde *doluya* da *demadı* verilen içkiyi dağıtmakla görevlidir. Kimi yörelerde saka ile farklı kimilerinde aynı hizmet olarak uygulanabilmektedir.

²⁸Alevilerde mumları yakmak anlamında “uyandırmak”, söndürmek anlamında “sır etmek” deyimleri kullanılır. Kurban kesmek yerine de “tığlamak” denir.

²⁹Mehmet Eröz, pervanenin görevini ceme galenlerin evlerini korumak, güvenliği sağlamak olarak açıklamaktadır. Bk. Eröz 1990:117-118.

i. **Zâkir/Sazandar:**Âşık, guyende, ozan gibi yöreden yöreye farklı adlar alan bu görevli cemde saz çalma işini yürütür. Cemin belirli aşamalarında çaldığı nefeslerle törenin uygulanmasında dedenin en büyük yardımcısıdır.³⁰

Cem ibadetlerinin uygulanmasında, pratik ve ritüellerde belirli sınırların olduğunu söylemek zordur.Yapılan törenin içeriğine göre on iki hizmetin sayısı, isim vb. bakımından yöreden yöreye, ocaktan ocağa değişiklik gösterdiği bilinmektedir.Bu farklılığın bilincinde olan Aleviler bu durumu “yol bir sürek bin bir” deyiimiyle sıkça ifade ederler.

Bunun yanı sıra, cem törenlerinin çeşitleri olduğu görülmektedir. Cemleribadetin içeriğine ve amacına göre çeşitli isimlerle anılırlar. Köse Süleyman Ocağı dedelerinden Seyfi Oğuz (K.1), aslında cemlerin *Birlik Cemi* ve *Görgü Cemi* olmak üzere ikiye ayrıldığını ifade etmektedir. Musahiplik Cemi, Abdal Musa Cemi, Dardan İndirme gibi farklı isimlerle anılan cemler bu iki grup içerisine girer:

“Birlik cemi, toplumun birliğini tesis etmeyi, birlikte ibadet etmeyi, genç nesle yolun adap ve erkânını öğretmeyi, onları ceme alıştırmayı amaçlar. Burada görgü ve sorgu dediğimiz asıl ibadet özelliği taşıyan şeyler ve kurban olmaz. Herkes kendine göre lokma getirir ve bu lokmalar dualandıktan cem erenlerine dağıtılır. Buna birlik lokması denir. Görgü cemlerinde talibin yıllık görgüsü, sorgusu yapılır. Bu kişi mutlak surette kurbanıyla gelmek zorundadır. Musahibi olmayan bu cemlere giremez. Bu kurban sadece koç olmak zorunda değildir. Alevilikte zor yoktur. Gel, görül, sorul ama bir avuç tuz da olsa gel”.

Tahtacılar arasındaki törenler “dışarı cemleri” ve “içeri cemleri” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dışarı cemleriyle Cuma akşamı, bayram akşamları, kurban törenler vb. bütün taliplerin katılabildiği törenler; içeri cemleriyle meydandan geçme, musahip olma, düşkün kılma veya düşkün kaldırma vb. sadece musahipli olanlara açık olan törenler kastedilmektedir. Bunlardan birincisinde yer alan kurbanı “dışarı kurbanı”, diğer cemdeki kurbanı ise “içeri kurbanı” denilmektedir (Çıblak 2005:94).

³⁰Aşağıda, düvazımamların icracısı olarak zakir konusu ayrıntılı şekilde ele alınacaktır.

Yusuf Ziya Yörükan da Alevilerin önemli dini toplantılarını *Küçük Ayin* (Dernek) ve *Büyük Ayin* (Cem, Erkân) şeklinde tasnif etmektedir. Toplum üyeleri, ikrar vermiş olmak, evli olmak, musahipli olmak gibi vasıflarına göre bu toplantılara kabul edilirler (Yörükan 2006:301-309). Nejat Birdoğan (1994:238) da benzer bir ayırım yapmaktadır: “Birinci tip törenler Hz. Ali, On İki İmam, Hacı Bektaş Veli gibi uluların temsilcisi olan Pir’in katıldığı dinsel ve gizli törenlerdir. İkinci tip törenler ise yılın belirli günlerinde birliği sağlamak amacıyla adak kurbanlarının kesildiği açık törenlerdir”.

Bu bağlamda bireylerin yıllık dinî ve dünyevi sorgusunun yapılarak manevi bir arındırmayı amaçlayan *görgü cemi*, bir çeşit topluma katılma töreni olarak kabul edebileceğimiz *ikrar cemi*, evli çiftlerin başka bir çiftle musahip ilan edilerek toplumun tam ve gerçek üyeleri haline geldiği *musahiplik cemi*, yolun adap ve erkânına riayet etmeyenlerin topluluk tarafından dışlanarak cezalandırıldığı veya cezasını çekenlerin affedildiği *düşkünlük cemi*, ölen birey için toplumun diğer üyelerinden helallik istemek üzere düzenlenen *dâr cemi* gibi dinî yönü ağır basan törenleri ilk gruba; Nevruz, Hidrellez, yağmur duası gibi doğa olaylarıyla ilgili veya Kurban Bayramı, Ramazan Bayramı, Muharrem orucunun ardından düzenlenen törenler gibi sosyal yanı da bulunan törenleri ikinci gruba dahil edebiliriz.³¹

2.1.5. Alevilik ve Bazı Mezhepler

Yukarıda temas edildiği üzere Alevilik, tarihi süreç içerisinde farklı dini akımlara ait unsurları bünyesine katmıştır. Dövazimamların esas teması olan On İki İmam kültürünün de bu unsurlar arasında olduğunu ifade ettik. Bu bağlamda Alevilikle ilgili bazı mezheplerin kısaca açıklanması faydalı olacaktır.

2.1.5.1. Şiilik

Sözlük anlamı “taftar, yardımcı, fırka” olan Şia kelimesi terim olarak Hz. Peygamberin vefatından sonra Hz. Ali ve Ehl-i Beytini halifelik (imamet) için en layık kişi olarak gören ve onu nas ve tayin ile meşru halife kabul eden, ondan sonraki halifelerin de onun soyundan gelmesi gerektiğine inanan toplulukların müşterek adı olmuştur (Fırlalı 2008:205).

³¹Cem türleri hakkında geniş bilgi için bk. Yörükan 2006; Eröz 1990; Çıblak 2005; Selçuk 2008; Üzüm 2009; Doğan 1998; Görkem 2006; Şapolyo 1964

Bilindiği üzere Peygamberin vefatından sonra yönetimi kimin üstleneceği konusu İslam'da ilk ayrılıkların çekirdeği olmuştur. Başlangıçta siyasi bir hareket olanve Peygamberin halifeliğini ancak onun soyundan gelenlerin üstlenebileceğini savunan Hz. Ali taraftarlığının teşekkül sürecinin tam olarak ne zaman başladığı tartışmalıdır.³² Ancak Hz. Ali'nin M.661 yılında şehit edilmesinden sonra onun yerine halife olarak tanınan oğlu Hasan'ın Muaviye ile yaptığı anlaşma sonucu halifelikten çekilmesi ve kardeşi Hüseyin'in Kûfelilerin halifelik konusunda destek vereceklerini vaad etmesi üzerine Kûfe'ye hareket ederken Kerbela'da Emevi güçleri tarafından şehit edilmesi, Şia'nın oluşumunu tetikleyen etkenler arasında öne çıkan bir iddia olarak ifade edilebilir (Fığlalı 2008:268; Öz-Üzüm 2010:112).

Şiiliğe özgün niteliğini kazandıran birtakım özellikler imamet meselesi etrafında oluşan itikâdi nitelikli farklılaşmaların kurumlaşması sonucunda tarih sahnesine çıkmıştır (Onat 1997: 82). İmamet fikrinin altıncı imam Cafer Sadık ile birlikte olgunlaşmaya başladığı görülmektedir.³³

Şiiliğin başlangıçtan itibaren sayısız gruplara ayrıldığı bilinmektedir. Tanrı'nın Ali'de tecelli ettiği, Ali evladının kutsallığı, hulul, tenasüh ve ibaha benzeri inançları savunduğu için aşırı Şiilik anlamında **Gâliye** adı altında toplanan gruplar arasında önemli bir kolu teşkil eden **Keysâniyye** ve Sünniliğe daha yakın olan mutedil Şii fırkalardan **Zeydiyye** bu bağlamda zikredilebilir (Öz-Üzüm 2010:112-114). Şiiliğin diğer iki büyük kolununbizim açımızdan ayrıca önemi vardır: Bunlardan ilki, İmam Cafer Sadık'tan sonra onun büyük oğlu İsmail'i imam tanıyan **İsmailiyye**, ikincisi ise diğer oğlu Musa Kazım'ı tanıyan ve imamların sayısını on iki olarak sınırladığı için *On İki İmamcılık* olarak da bilinen **İmamiyye** veya **İsnâaşeriyye**'dir.

Safevilerin Anadolu'da Şii propagandaya giriştiğine yukarıda temas etmiştik. Bu devletin On İki İmamcı Şiiliği benimsemiş olduğu bilirse de Anadolu'da yürütülen propagandanın ve bu faaliyetlerin muhatabı olan insanların inançlarının

³²Geniş bilgi için bk. Strothmann 1970; Onat 1997; Fığlalı 2008; Öz-Üzüm 2010.

³³Geniş bilgi için bk. Bozan 2009; Öz-Üzüm 2010.

İsmailiyye Şiiliğinden izler taşıdığı son yıllarda Alevilikle ilgili çalışmalarda öne çıkan bir iddia olarak görülmektedir.³⁴

2.1.5.2. Batınilik

“Gizli olmak; bir şeyin iç yüzünü bilmek” anlamındaki “batın” veya “butun” kökünden türeyen batın kelimesine nispet ekinin eklenmesiyle oluşmuş bir terimdir. Buna göre Batıniyye, “gizli olanı ve bir şeyin iç yüzünü bilenler” anlamına gelir. Terim olarak “her zahirin bir batını ve her nassın bir tevili bulunduğunu, bunu da sadece Tanrı tarafından belirlenmiş veya onunla ilişki kurmuş masum bir imamın bilebileceğini iddia eden gruplar” diye tarif edilebilir ki mutedil sufilerden aşırı Şii fırkalara ve mülhitlere varıncaya kadar birçok zümreyi içine alır (İlhan 1992:191).

Batınilığın farklı bölgelerde ve zamanlarda çeşitli nedenlerden dolayı Karmetiyye, Seb’iyye, İsmailiyye, Mubarekiyye, Mazdekiyye, Babekiyye, Hurremiyye, Talimiyye, İbahiyye, Zenadika, Mülhide, Sabbahiyye gibi farklı isimlerle anıldığı görülmektedir (Ateş 1979:339). Batınilerin müşterek noktaları, emir ve nehiyeleri kendilerince yorumlamaları, bu yorumu peygamberlerin hayat hikâyelerine kadar teşmil etmeleri, gerçeği yalnız imamın bildiğini ve ümmete onun vekilleri tarafından bildirilebileceğini kabul etmeleridir (Gölpınarlı 1997: 124).

Batınilere göre, nasların gerçek anlamı kelimelerin içinde saklı olup sadece kendi imamlarınca bilinebilir.³⁵ Bu manaları imamdan talim yoluyla öğrenenler ayetlerin zahirini terk etmelidirler. Zira zahiri manalara uymak, batını bilgileri elde edemeyenler için söz konusudur (İlhan 1992:192). Bu bakımdan, bu inancı benimseyen kimselere hangi mezhepten, hangi meslekten olursa olsunlar *batınî* denir (Fığlalı 2006:243).

Gölpınarlı, Batınilığın 8. yüzyıldan itibaren İsmaililer tarafından temsil edildiğini söylemekte ve Batınilığı, eski Hint-İran dinleriyle Sabiliğin ve Yunan felsefesinin İslamileşmiş biçimi olarak tanımlamaktadır (1997: 120-124). Köprülü de Batınilığı İsmaililik ile aynı anlamda kullanmakla birlikte, Batınilerin şartlara göre farklı isimlerle ve tasavvuf perdesi altında faaliyetlerini sürdürdüklerine işaret

³⁴Bk. Ocak 2005b; Yılmaz 2009. Bu konu aşağıda daha geniş ele alınacaktır.

³⁵Batınilığın inanç esasları ve davet yöntemi hakkında geniş bilgi için bk. İlhan 1992.

etmektedir. Anadolu'daki Batıniler ise, eskiden beri Batıniyye akidelerinesığınak olan Suriye'den gelenlerle Hülagu'nun Alamut Kalesi'ni ele geçirmesinden sonraburadan kaçıp Anadolu'ya gelenlerden oluşmaktadır. Tasavvuf perdesi altında hatta Panteist görünümünde fikirlerini yayan Batıniler için Anadolu oldukça elverişliydi. İşte bu bakımdan Köprülü; Babailer isyanı³⁶, Ahilik teşkilatı, Hurufilik ve Bektaşilik gibi kurumların ve dinî hareketlerin Batınilik ile ilişkisine işaret etmiştir (2003:205).

Alevilikte de Kuran'ın bir zahir, bir de batın anlamı bulunduğu dair bir inanışın olduğu görülmektedir. Yukarıda Miraç hadisesi ile ilgili anlatıda bu inanışa rastlanmaktadır. Alevilere göre, Kuran'ın zahir anlamı *Dört Kapı-Kırk Makam*³⁷ esasları arasında *şeriatı*, batın anlamı ise *tarikât*, *marifet* ve *hakikati* meydana getirmektedir. Şeriatın kurucusu Hz. Muhammed, tarikâtın kurucusu ise Hz. Ali'dir. Yaptığımız görüşmelerde hem Aleviler hem de Bektaşiler, İslam'ın bu iki temel üzerine oturtulduğunu ve Hz. Ali'nin batın yönü temsil ettiğini vurgulamışlardır.³⁸

2.1.5.3. Caferilik

Şia'nın en önemli kolu olan İmamiyye/On İki İmamcılar için hem itikat hem de ibadet ve muamelatta İmam Cafer Sadık'ın görüşlerine dayandıklarından dolayı *Caferiyye* denmektedir (Fığlalı 2008:290). Cafer Sadık, Emevi iktidarının son dönemiyle Ehlibeyte karşı Abbasi taassubunun henüz kendini göstermediği bir dönemde yaşadığı için, diğer imamlara nispetle daha geniş bir hürriyetten faydalanarak bilgisini çok sayıda talebe ve ravileri aracılığı ile yayma imkânı bulmuştur. Bu sebeple İmamiyye/İsnaaşeriyye Şiası'nın fıkıhta imamı olmuş ve bu grubun fıkıh ekolü onun adına nispetle anılmıştır (Karaman 1993:4). Rivayetlere göre, Medine'deki evini büyük fıkıh ve kelam alimlerinin yetiştiği bir okula

³⁶Mikail Bayam, Babailerin Şii olmadıklarını ve isyanın temelinde siyasi ve ekonomik çatışmaların bulunduğunu izah etmeye çalışırken Baba İlyas'ın tıpkı Hacı Bektaş Veli ve Ahi Evren gibi Sünni-Şafi olduğunu, hatta Cihad-nâme adında bir de eser kaleme aldığını ifade etmektedir. Bk. Bayam 2004: 47-67.

³⁷İnsanın ruhi olgunluğa erişebilmesi için geçmesi gereken bu aşamalar sırasıyla; Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat'ten oluşan dört kapıdır. Ayrıca her kapının on makamı olmak üzere toplam kırk makam vardır. Bk. Bozkurt 2004:168-175. Dört kapı ve kırk makam hakkında Hacı Bektaş Veli'ye isnat edilen "Makalat"ta detaylı bilgilere yer verilmiştir. Bk. Akkuş-Öztürk-Yılmaz 2011.

³⁸Ancak bu benzerlikleri Alevilik, Batıniliktir şeklinde yorumlamak mümkün değildir. Batını tesirler olarak değerlendireceğimiz bu benzerliklerin İmailiyye Şiiliği ile olan ilişkisi ileride tartışılacaktır.

dönüştüren İmam Cafer Sadık'ın öğrencileri arasında İmam-ı Azam Ebu Hanife de bulunmaktadır (Öztürk 1998: 101; Fırlalı 2008: 217).

Caferiyye'nin iman esasları; *tevhid, adalet, nübüvvet, imamet ve mead* olmak üzere beş maddede toplanmıştır. İman esasları arasında kabul edilen ve Alevilikle ilişkilendirebileceğimiz İmamet anlayışına göre, Peygamber tarafından tayin edilen imamların sayısı on ikidir. Özel bir bilgiye sahip ve günahlardan korunmuş olduklarına inanılan imamların sonuncusu olan Mehdi halen sağdır ve kıyametin kopmasından önce adaleti sağlamak üzere gelecektir. İbadet ve muamelata dair ilkeler arasında ise *tevellâ* ve *teberrâ* inancını burada zikretmek gerekmektedir. Alevilikte de karşımıza çıkan bu prensibe göre *tevellâ*, “Hz. Muhammed ve soyu ile onları sevenleri sevmek”, *teberrâ* ise “Hz. Muhammed ve soyu ile onları sevmeyenleri sevmemek” anlamına gelmektedir (Fırlalı 2008:342-345).

Türkiye'deki Aleviler, Caferi mezhebinden olduklarını söylemektedirler. Nefeslerde de sıkça Caferi mezhebinden bahsedildiği görülmektedir. Ancak On iki imamdan biri olan Cafer Sadık'a diğerlerine olduğu gibi büyük bir sevgi ve saygıyla bağlı olan Aleviler, Caferiliğin esasları hakkında pek bilgi sahibi değildirler. Trakya yöresinde yaptığımız görüşmelerde, ne Kuran'da ne de Peygamber döneminde mezhep kavramının olmadığı, eğer bir mezhep ifade etmek gerekirse kendilerinin de Caferi mezhebine bağlı kabul edilebilecekleri vurgulanmıştır. İmam Cafer Sadık'ın Hanefî mezhebinin imamı olan Ebu Hanife'nin hocası ve mürşidi olduğu da geleneğin temsilcileri tarafından sıkça altı çizilen bir konudur. Bunun yanında Caferilik ve Alevilik ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar³⁹ da yüzeysel bazı benzerliklerin dışında bu iki yapının bağdaştırılamayacağını göstermektedir.

2.2. ARAŞTIRMA KONUSU ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Osmanlı Devleti'nin son yıllarından itibaren yerli ve yabancı araştırmacıların ilgisi Alevi ve Bektaşî toplulukları üzerinde yoğunlaşmaya başlamış ve bu ilgi günümüzde de sayısı artarak devam eden çalışmaların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu çalışmalarla Alevilerin inanç, itikât, adet, gelenek ve görenekleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunların arasında düvazimamlar üzerine birkaç makale ve bildirinin dışında, müstakil bir çalışma bulunmamakla birlikte, Alevi-Bektaşî toplumunun dini,

³⁹Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Üzümlü 2003:127-150; Güngör 2012.

itikadî ve sosyal hayatını konu edinen birçok çalışmada düvazımam adı ve örnekleri yer almaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde düvazımamlar hakkında bilgi veren kaynaklar tanıtılmaya çalışılacaktır. Bununla birlikte, düvazımamlarla doğrudan alakalı olan “Cem Ayini”, “On İki İmam” inancı, “Zâkir/Ozan/Âşık” gibi kavram ve olgular hakkında bilgi veren eserlere de yer verilecektir.

2.2.1. Kitap Bölümleri

İsmail Görkem’in, ilk baskısı 2000 yılında Kültür Bakanlığı Yayınları arasında çıkan **Baha Said Bey-Türkiye’de Alevî-Bektaşî, Ahî ve Nusayrî Zümreler** adlı kitabı, Baha Said Bey’in⁴⁰ Anadolu’daki toplumsal zümreler ve Anadolu sosyolojisi üzerine 1910-1927 yılları arasında yazdığı yazıları bir araya getirmektedir. Baha Said Bey’in çalışmaları, Türkiye sahasında kendi alanında ilk çalışmalardan olma özelliğine de sahiptir.

1916 yılında Sadrazam olan Talât Paşa, İttihat ve Terakki Fırkası’nın ideoloğu Ziya Gökalp’ın tavsiyesiyle Baha Said’i Anadolu’daki Alevi-Bektaşî zümrelerini incelemek üzere gönderir (Görkem 2006: XII). Baha Said Bey, Anadolu’daki Alevi-Bektaşî, Ahi ve Nusayri zümreler üzerine katılımlı gözlem ve mülakat tekniklerini kullanarak araştırmalar yapar. İsmail Görkem, Baha Said Bey’in bu araştırmalarının sonucu olarak *Muhibbân Mecmuası*, *Millî Talim ve Terbiye Mecmuası*, *Memleket Gazetesi*, *Meslek Gazetesi*, *Türk Yurdu* dergisinin 21, 22, 23, 24, 25, 26 ve 27. sayılarında yayımlanan yazılarını bir araya getirmiştir. Görkem, kitabın üçüncü bölümünü Baha Said Bey’in eserleri hakkındaki yorum ve değerlendirmelere ayırmıştır.

Kitapta Baha Said’in Alevi cemaatleri ile ilgili yazıları; “Tasavvuf ve Hür Mezhepler”, “Ehl-i Hak ve Atam Gök, Anam Yer”, “Anadolu’da İçtimâî Zümreler ve Anadolu İçtimâiyâtı”, “Memleketin İç Yüzü: Anadolu’da Gizli Mabetler-I, II, III,

⁴⁰ Aslen Kafkasya’dan Anadolu’ya göçmüş Dağıstanlı bir Türk ailesinin evladı olan Baha Said Bey, 1882 yılında Biga’da [Çanakkale] doğmuştur. Harp Okulu’ndan mezun olduktan sonra, Harp Akademisi’ne girmiş ve burayı da H. 1323 [M.1906]’te bitirerek “kurmay yüzbaşı” rütbesiyle ordu saflarına katılmıştır. Daha sonra subaylıktan ayrılan Baha Said Bey, İttihat ve Terakki Fırkası’nın merkez komitesi üyesi olarak 1910’lu yıllarda Ankara ve Kırşehir’de esnaf teşkilatları üzerine araştırmalar yapmıştır. Baha Said Bey’in hayatı, soyu, şahsiyeti, karakteri ve cemiyet faaliyetleri için bk. Görkem 2006.

IV, V, VI, VII”, Türkiye’de Alevî Zümreleri: Tekke Alevîliği-İçtimâî Alevîlik”, “Sûfiyân Süreği: Kızılbaş Meydanı”, “Sûfiyân Süreği: Kızılbaş Süreğinde Düşkünlük”, “Anadolu’da Alevî Zümreleri: Tahtacı, Çetmi, Hardal Türkmenleri Yahut Yanın Yatır Süreği”, “Gizli Mabetlerden: Bektaşilik I: Bâtınîler, Bâtınîlerin Çöküşü, Babaîler, Ahîler, Mevlevîler-Hacı Bektaş-ı Velî ve Muasırları”, “Bektaşiler II: Ahîler, Babaîler-Türk Dili Hakkında İlk Resmi Emir, Suluca Karahöyük, Hacı Bektaş ve Kadıncık Ana, İlk Nasipler Bal ve Yoğurt, Dört Kapı ve Erkânı, Fütüvvet Erkânı”, “Bektaşiler III: Şeyh Safiyüddîn Erdebilî-On İki İmam-Cüneyd, Haydar, Şah İsmail-Yavuz Sultan Selim-Balım Sultan Erkânı, Celâlîler, Şah Kalender, Bektaşî Felsefesi” başlıklarını taşımaktadır.

“Tekke Aleviliği-İçtimâî Alevîlik” başlıklı yazısında Kızılbaş Alevilerinin musahiplik cemini ayrıntılı olarak tasvir eden Baha Said, “*Eş/ Musahip/ Müyesser/ Geçit Meydanı*” dediği bu ayinin hangi bölgede ve ne zaman yapıldığı konusundabilgi vermeden“On İki İmam Medhiyesi” olarak adlandırdığı nefeslerin hangi aşamalarda okunduğuna da temas etmektedir (Görkem 2006:169-199).

Besim Atalay’ın (1931)**Bektaşilik ve Edebiyatı** adlı eseri, ilk defa 1924 yılında basılmıştır ve Alevilik-Bektaşilik üzerine yapılan ilk çalışmalardandır. Kitapta Alevilik ve Bektaşilik, “Köy Bektaşiliği” ve “Şehir Bektaşiliği” olarak tek çatı altında incelenmekle birlikte, bu geleneğin Hurufilik, Şamanizm, Şiilik, İmamiyye vb. akımlarla ilgisi gösterilmeye çalışılmış ve inanç esasları üzerinde durulmuştur. Daha sonra “Bektaşî Edebiyatı” başlığı altında herhangi bir sınıflandırma yapılmadan nefeslere yer verilmiştir. Eserde on iki imam sevgisi hakkında bazı bilgiler verildiğini ve üç tane düvazımam bulunduğunu görüyoruz.

F. W. Hasluck’un Anadolu’nun dini tarihi ve etnografyasına dair muhtelif makaleleri, Ragıp Hulusi [Özden] tarafından Türkçeye çevrilip **Bektaşilik İncelemeleri** başlıklı bir kitaba dönüştürülerek ilk defa 1928 yılında Maarif Vekâleti Yayınları arasında, ikinci kez yine Ragıp Hulusi’nin tercümesiyle 2000 yılında Milli Eğitim Yayınları arasında çıkmıştır. M. Fuad Köprülü’nün önsözüyle başlayan kitap,son olarak 2012 yılında yine Ragıp Hulusi Özden’in çevirisiyle Mehmet Kanar tarafından hazırlanarak Say Yayınları tarafından tekrar basılmıştır. Bu çalışmada

yazar, Bektaşilikteki Hz. Ali, On İki İmam gibi inanışları değerlendirmiş ve bunların Hıristiyanlıkla ilişkisini ortaya koymaya çalışmıştır (Hasluck 2012:77).

John Kingsley Birge'nin orijinal adı **The Bektashi Order or Dervishes** olan ve Türkçeye, **Bektaşilik Tarihi** adıyla ancak 1991 tarihinde çevrilen kitabın ilk baskısı 1937, ikinci baskısı 1965 yılında yapılmıştır. 13. yüzyıldaki Anadolu'nun siyasi durumundan başlayarak, Bektaşiliğin ortaya çıkışı, kurumsallaşması, adetleri ve inanç esasları üzerinde duran Birge, Bektaşiliğin Hıristiyanlık, Yeni Eflatunculuk, Şamanizm gibi başka inançlarla ilişkisini de tespit etmeye çalışmıştır. Birge (1991:163-165), Bektaşi inancındaki *On İki İmam* olgusunun edebi açıdan çok tekrarlanan bir konu olduğunu ifade ederken, türün adından bahsetmeden bir düvazımam örneği vermiştir.

Sadettin Nüzhet Ergun'un ilk olarak 1930 yılında İstanbul Devlet Matbaası'nda basılan **Bektaşi Şairleri** adlı eseri, yazarın kendi ifadesiyle "batınî zümreler edebiyatı" ürünlerini içeren ilk kapsamlı çalışmadır ve ele alınan şairler alfabetik olarak sıralanmıştır. Araştırmacı, çalışmalarını sürdürmüş ve yaklaşık on yıl sonra, yüzyıllarına göre şairlerin tasnif edildiği ve şiirlerine yer verildiği üç ciltlik hacimli ve zengin bir antoloji ortaya çıkarmıştır. **Bektaşî Şairleri ve Nefesleri** adını taşıyan ilk cildin birinci baskısı 1944, ikinci baskısı 1955 yılında İstanbul Maarif Kitaphanesi tarafından yapılmıştır. Kitapta, Yunus Emre'den başlayarak 13. yüzyıldan 16. yüzyılın sonuna kadar olan zaman dilimi içinde yaşamış elli iki şair hakkında bilgiye ve bu şairlerin nefeslerine yer verilmiştir. Bu ciltte, otuz iki tane düvazımamın yer aldığını görüyoruz (Ergun 1955a). **Bektaşî-Kızılbaş Alevi Şairleri ve Nefesleri** adını taşıyan ikinci cilt, ilk kez 1945, ikinci kez 1955 yılında, yine İstanbul Maarif Kitaphanesi tarafından basılmıştır. 17. ve 19. yüzyıllar arasında yaşamış elli yedi şairin nefesleri ve hayatı hakkında bilgiler bulunan bu ciltte de yirmi sekiz tane düvazımam metnine yer verilmiştir (Ergun 1955b).

İlk baskısının ne zaman yapıldığını tespit edemediğimiz üçüncü cildin ikinci baskısının 1956 yılında aynı matbaada yapıldığını görüyoruz. İkinci cildiyle aynı ismi taşıyan bu ciltte, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılda yaşamış Alevi-Bektaşi şairlerinin yanı sıra, hangi asırda yaşadığı bilinmeyen şairlere de yer verilmiştir. Toplamda yüz

seksen dört şaire yer verilen eserde kırk dokuz tane de düvazımam tespit ettik (Ergun 1956b).

Bektaşî kültürü içinde yetişen M. Tevfik Oytam'ın (1979)**Bektaşîliğin İç Yüzü** isimli iki ciltlik kitabının ilk cildi, 1945 yılında Işık Basım ve Yayınevi tarafından basılmıştır. Daha sonra eserin ikinci cildiyle birlikte Maarif Kitaphanesi tarafından, tespit edebildiğimiz kadarıyla 1953, 1960, 1962, 1965, 1979 yıllarında ayrı veya iki cilt bir arada olmak üzere defalarca baskısı yapılmıştır. Bir süre baskısı bulunamayan eser, en son 2007 yılında Demos Yayınları arasında çıkmıştır. Oytam, kitabın birinci cildinde Genç Abdal'ın (Güvenç Abdal) nefeslerinin tanıklığında Bektaşî öğretisinin inceliklerini açıklamaya çalışmıştır. Eserde konumuzla ilgili olan “zâkir”, “dûvaz” ve “nefes” kavramları üzerinde durulmuştur. Cem ayinlerinin esasını teşkil eden erkânlar arasında üç nefes bir düvaz okuma geleneğine paralel olarak açıklamaların ardından üç nefes bir düvazımama yer verilmiştir. Muhtelif yerlerde “*On İki İmam*” sevgisi ve düvazımamlar hakkında bilgi bulunmaktadır.

Alevi-Bektaşî edebiyatıyla ilgili diğer önemli bir eser, Abdülbaki Gölpınarlı'nın (1963)**Alevî-Bektaşî Nefesleri** adlı çalışmasıdır. Kitabın ilk baskısı, 1963 yılında Remzi Kitapevi tarafından, ikinci baskısı ise, 1992 yılında İnkilâp Kitapevi tarafından yapılmıştır. Önsöz kısmında Alevi-Bektaşî edebiyatının mahiyeti hakkında önemli bilgiler verildikten sonra, şiirlerine yer verilen yetmiş dokuz şairin kimliği hakkında açıklamalarda bulunulmuştur. Gölpınarlı, güzelliğiyle ön plana çıkan şiirleri bir araya getirmeye çalıştığını söylediği kitabında, tematik bir tasnif yaparak şiirleri on altı başlık altında toplamıştır. Her bölümün başında konuyla ilgili açıklamalara yer verilmiştir.

Bu bölümlerden birisi de “Düvâzdeh İmâm” başlığını taşımaktadır. Açıklama kısmında “On İki İmam” inancının kısaca tarihi gelişimine, on iki imamın isimlerine, Mehdî inancına ve “Düvâzdeh İmâm”ın tanımına yer verilmiştir. Aynı bölümde on bir tane de düvazımam yer almıştır.

Ayrıca eserin sonunda bazı nefeslerin notalarına ve küçük bir sözlüğe de yer verilmiştir. Notaya alınan nefeslerden bir tanesi, Seyyid Nesîmî'ye ait bir düvazımamdır. “Açıklama” başlığı altında, çoğunluğu Alevi-Bektaşî geleneğine ait

kavram ve terimlerin açıklaması bulunmaktadır. Eserin sonunda bir de dizin yer almaktadır.

Enver Behnan Şapolyo'nun **Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi** (1964)adını verdiği kitabı, yedi bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Mezhep ve Tarikatların Doğuş ve Esasları, Tarikatı Muhammediyye, Hilafet ve İmamet Meseleleri, Mezhepler ve Fırkalar, Şaman Dini, Tasavvuf ve Tarikat konuları; ikinci bölümde, Sünni Tarikatlar (Yesevilik, Mevlevilik, Bayramilik, Melamilik, Nakşibendilik, Kadirilik, Rıfailik, Halvetilik, Bedeviyiye, Şazeliyye, Sühreverdiyye, Kübreviyiye, Düsukiyye, Sadiyye, Celvetiyye); üçüncü bölümde, Mesleki Tarikatlar (Ahilik, İhvanı Sefa); dördüncü bölümde, Alevi Tarikatlar başlığı altında Kızılbaşlık, Tahtacılar ve Bektaşilik; beşinci bölümde, Şii tarikatlar (Şiilik, Hurufilik, Yezidilik, Nusayriler, Dürziler, İsmaililer); altıncı bölümde, İhtilalci Tarikatlar (Mazdekiler, Babekilik, Mübeyyeza, Batınilik, Karamita, Melahide, Ayyarlar, Babailik, Simaviler, Bahailik, Vehhabiler, Zeydiyye, Sünusiyye); yedinci bölümde de Osmanlı Padişahlarının Mensup Olduğu Tarikatlar, Tarikat Silsilenameleri, İstanbul Tekkeleri, Tarikat Taçları, Tarikatlara Ait İlk Kaynaklar, İslam Âleminde Tarikatlar, Hıristiyan Mezhepleri ve Musevi Mezhepleri gibi konular ele alınmaktadır.

Yazara göre, On İki İmam ananesi, Balım Sultan'la birlikte Bektaşiliğe girmiştir. Kızılbaş meydanında On İki İmam methiyesi olduğundan bahseden Şapolyo, Bektaşi cemlerinde saz ve içki eşliğinde nefes okunduğunu ve her nefesten sonra “Düvaz” okumanın adet olduğuna değinir (Şapolyo 1964:302-316).

Gölpınarlı, ilk kez 1969 yılında Gerçek Yayınevi Yayınları arasında çıkan **Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatlar** adlı kitabında yüz soruda İslam mezheplerini, bu mezheplerin Türkiye’deki gelişimini, tarikatları, Türklerin sosyal ve ekonomik hayattaki rollerini ele almaktadır. 1997 yılında yeniden yayınlanan kitabın birinci bölümünde “mezhep” kavramı ve mezheplerin ortaya çıkışı meselesinden başlanarak İmamiyye, Zeydiyye, İsmailiyye, Haricilik, Mutezile, Vehhabilik, Ehl-i Sünnet mezhepleri ve Batınilik olmak üzere birçok dini akım hakkında bilgi verilmektedir. İkinci bölümde tarikat kavramı ve Alevilik-Bektaşilik dahil olmak üzere son dönemlerde beliren cemaatler gibi dinî cereyanlar ve tarikatlar hakkında önemli bilgiler verilmektedir.

İmamiyye mezhebinin konu edildiği bölümde Gölpınarlı, bu mezhebe göre İmamet ve Mehdi inanışları hakkında açıklamada bulunmaktadır. Hz. Ali'nin ve onun soyundan gelen on bir kişinin Peygamber tarafından imam tayin edildiği görüşünü Ehl-i Sünnet kaynaklarında da yer alan hadislerle desteklemeye çalışan yazar, Alevi grupların On Dört Masum kavramını yanlış yorumladıklarını vurgulamaktadır (1997: 52-61).

Gölpınarlı'nın konumuzla ilgili diğer bir kitabı **Oniki İmâm** (Ondört Ma'sûm Hz. Peygamber, Hz. Fâtıma ve Oniki İmâm)adlı çalışmasıdır. Bu kitap, yazarın **Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiilik** adlı eserinin “Nübüvvet” ve “İmâmet” başlıklı bölümlerinin monografi halinde basılmasıyla ortaya çıkmıştır. İlk baskısı 1970 yılında yapılan kitabın ikinci ve üçüncü baskıları, yine aynı yayınevinde 1989 ve 2005 yıllarında gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın başında ilk önce Hz. Muhammed'in hayat hikâyesi, soyu, peygamberliğini ilan edişi ve İslamiyet'i yayması anlatılmaktadır. Ardından “Oniki İmam” adını taşıyan bölümde Hz. Ali'nin ve Hz. Fatma'nın ve onların soyundan gelen diğer on bir imamın “hal tercemesine” yer verilmiştir (Gölpınarlı 2005).

Cahit Öztelli'nin Alevi Bektaşî topluluklarının büyük önem verdiği yedi ulu ozandan biri olan Pir Sultan Abdal üzerine yaptığı çalışma araştırma konumuzla ilgisi olan diğer bir kaynaktır. **Pir Sultan Abdal-Bütün Şiirleri** adını taşıyan kitabın birinci ve ikinci baskısı, sırasıyla 1971 ve 1972 yıllarında Milliyet Yayınevi tarafından yapılmıştır. Yine aynı yayınevi tarafından 1974 yılında üçüncü, 1978 yılında dördüncü baskısı yapılmıştır. 1985 yılından itibaren Özgür Yayınları arasından çıkan eserin on birinci baskısı 2010 yılında yapılmıştır. Kitapta, tarihi ve efsanevi hayatı ve şairliği hakkında bilgi verilen ozanın bütün şiirleri bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Öztelli, bütün Aleviler gibi Pir Sultan'ın da Şii olduğunu, İran Şiileri gibi On İki İmam'a derinden bağlı olduğu ifade etmektedir. “Ali'ye ve On İki İmam'a Bağlılık Şiirleri” başlığı altında önce Hz. Ali sevgisini yansıtan şiirlere yer verilmiş, daha sonra düvazımlar, On İki İmam sevgisini işleyen şiirler ve Hz. Hüseyin mersiyeleri aynı kategori altında ele alınmıştır. Aynı bölümde on iki tane düvazımama yer verilmiştir (Öztelli 1974:77-131).

Cahit Öztelli'nin **Bektaşî Gülleri** isimli antolojisi, ilk defa 1973 yılında Milliyet Yayınları arasında, ikinci kez 1985 yılında Özgür Yayınları arasında çıkmıştır. Alevi-Bektaşî şiirlerinin bir araya getirildiği bir eserdir. Öztelli, yolun adet ve erkânını anlatan didaktik şiirlerin yanı sıra, dini olmayan şiirlere de yer vererek Alevi-Bektaşî geleneğinin töresini değil, bütüncül bir bakış açısıyla edebiyatını irdelemeye çalışmıştır. Bununla birlikte, topladığı şiirleri konu birliği gözeterek tematik bir tasnife tabi tutmuştur. Yine her bölümün başında da konuyla ilgili genel bilgiler vermek ihmal edilmemiştir.

Öztelli'nin çalışmasında, “On İki İmam” başlığı altındaki bölüm düvazimamlara ayrılmıştır. Yazar, öncelikle “Düvaz İmam”ın tanımını yapmış, daha sonra bu nefeslerin anlaşılabilmesine katkıda bulunacağını düşünerek “On İki İmam”ın hayatı hakkında bilgi vermiştir. Eserde tespit ettiğimiz dokuz düvazımamın bazıları farklı başlıklar altında verilmiştir. Ayrıca, on iki imam sevgisini işlemekle birlikte imamların adının zikredilmediği nefeslerin düvazimamlarla birlikte ele alındığı görülmektedir (Öztelli 1973).

Konumuzla ilgili önemli çalışmalardan bir tanesi de sosyolog Mehmet Eröz'ün ilk kez 1977 yılında Otağ Yayınları, daha sonra 1990 yılında Kültür Bakanlığı Yayınları arasında çıkan **Türkiye’de Alevîlik ve Bektaşîlik** isimli kitabıdır. Eserde, Bektaşiler ve Alevi-Kızılbaş zümreler olarak iki ana grupta ele alınan Alevi ve Bektaşilerin Türkiye’de dağılımı ve sayıları hakkında bilgi verildikten sonra yerli ve yabancı araştırmacıların konuyla ilgili çalışmalarından bahsedilmiştir. Eröz, düvazimamların icra ortamını ifade eden **Ayin-i Cem** terimi üzerinde durmuş, cemin yürütülmesiyle ilgili farklı bölgeleri göz önünde bulundurarak zâkirlik hizmetinden ve düvazimamlardan da bahsetmiştir. Alevi-Bektaşî geleneğinin inanç, gelenek, görenek ve törenlerinin eski Türk adetleri ile ilgisi gösterilmeye çalışılırken ayrıntılı bilgiler verilmiştir. “Türk Kültürü ve Eski Türk Dini İle Alevilik-Bektaşîlik Arasındaki Münasebet” başlığı altında, cem ayini ile kamlık din ayinleri arasındaki benzerlikler üzerinde durulmuştur (Eröz 1990).

Babaîler İsyanı (Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu’da İslam Türk Heterodoksisinin Teşekkülü) adlı kitap, Ahmet Yaşar Ocak'ın 1978 yılında

Strasbourg Üniversitesi'nde hazırladığı doktora çalışmasına dayanmaktadır.⁴¹ 1980 yılında Türkçeye çevrilen kitap, 1996, 2000 ve son olarak 2009 yılında genişletilerek tekrar basılmıştır. Ocak, bu çalışmada heterodoks olarak tanımladığı Anadolu Türkmenlerinin ortaya koyduğu Babaîler isyanını siyasi, sosyal, kültürel ve dinî boyutlarıyla ayrıntılı bir şekilde değerlendirmektedir. Yazara göre Alevilik ve Bektaşilik de bu isyanın bastırılmasından sonra meydana gelen Babaî hareketinin türevleridir (2009:217).

Ethem Rûhi Fığlalı'nın (2006)**Türkiye'de Alevîlik ve Bektâşîlik** adlı kitabı ilk kez 1990 yılında Selçuk Yayınları arasında çıkmıştır. Aynı yayınevinde 1991, 1994 ve 1996 yılında dört kez basılan kitap, en son 2006 yılında İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları arasından çıkmıştır. Fığlalı bu çalışmada "Alevilik, Bektaşilik, Kızılbaşlık" terimleri üzerinde durmuş, Kızılbaşlığın Şii mezheplerin aşırı gruplarından biri olduğu görüşünün kabul edilemeyeceğini ve bu iki olgunun İmamiye ile On İki İmam hakkındaki görüşleri dışında hiçbir ilgisinin bulunmadığının neredeyse kesin olduğunu dile getirmiştir. Yazar, İslam'daki ilk ayrılıkları dini değil siyasi nedenlere bağlayarak ayrıntılı bir şekilde ele almış, daha sonra Türklerin İslamiyet'le teması, İslam'ın Anadolu'da yayılması, Alevilik ve Bektaşiliğin temelleri, esasları, adap ve erkânı üzerinde durmuştur. Fığlalı, üçüncü bölümde Aleviliğin ve Bektaşiliğin esasları üzerinde dururken Ehlibeyt ve On İki İmam sevgisi ve Şii-Caferi kaynaklara dayanarak imamların hayatı hakkında bilgi vermiş, düvazimamlardan bahsetmiştir. Cem ayini hakkında ayrıntılı bilgi verdiği bölümde de yeri geldikçe düvazimamlardan bahsetmektedir.

Konumuzla ilgili önemli bilgilere yer veren diğer bir çalışma Yaşar Nuri Öztürk'ün ilk baskısı 1990 yılında Yeni Boyut Yayınları arasında çıkan **Tarihi Boyunca Bektaşilik** adlı kitabıdır. Bektaşiliği "en büyük Türk tarikatı" olarak tanımlayan Öztürk'e göre bu tarikatın kurucu piri Hacı Bektaş'tır, Makaanât ve Besmele Tefsiri de bu pirin kaleminden çıkan eserlerdir. Bu nedenle Öztürk, yukarıda temas edildiği gibi, Hacı Bektaş'ın sistemleştirdiği Bektaşilik ile sonraki dönem Bektaşiliğini birbirinden ayırarak On İki İmam sevgisini de bozulmuş

⁴¹ Tez, "La Révolte de Baba Resul: Un Mouvement Socio-religieux dans la Première Moitié du XIIIe Siècle en Anatolie" (Baba Resul İsyanı: XIII. Yüzyılın Birinci Yarısında Anadolu'da Dinî-Sosyal Bir Hareket) adını taşımaktadır.

Bektaşiliğe has bir anlayış olarak değerlendirir. Kitapta örnek olarak verdiği üç düvazımama yer verilmiştir (Öztürk 1998).

Nejat Birdoğan'ın (1994) **Anadolunun Gizli Kültürü: Alevilik** adlı kitabı, ilk kez 1990 yılında Hamburg Alevi Kültür Merkezi Yayınları arasında, daha sonra 1994 ve 1995 yıllarında Berfin Yayınları, 2003 ve 2006 yıllarında ise Kaynak Yayınları arasında çıkmıştır Birdoğan bu kitabında, Aleviliğin birçok farklı inançtan kaynaklanan unsurları kendi potasında eritmiş özgün bir yapı olduğunu ifade ederek, Aleviliğin tarihsel süreç içerisinde eski Türk âdetlerinden başlayarak Hıristiyanlığa kadar farklı dinlerle girdiği etkileşim ve inanç esasları üzerinde durmuştur. Birdoğan, “On İki İmam” kültürünün Şia'dan kaynaklandığından ve imamların Tanrı tarafından seçildiğinden bahseder. Ayrıca Aleviliği Şia'dan ayıran en önemli özellik olarak da zâkirliği gösterir. Duvazımların cemlerin dinsel yönünün ağır bastığı yerlerde okunduğunu ve dua yerine geçtiğini belirten yazar, “cem-duvazımam-zâkir” ilişkisi hakkında önemli bilgilere ve duvazımam örneklerine yer verir.

Irène Mélikoff'un Alevilik ve Bektaşilik ile ilgili yazılarının bir araya getirildiği **Uyur İdik Uyardılar** adını taşıyan kitabın ilk baskısı 1993 yılında Cem Yayınevi tarafından yapılmıştır. Kitap daha sonra 2006 ve 2009 yıllarında Demos Yayınları arasında çıkmıştır. Bu çalışmada duvazımlarla ilgili olarak sadece cem ayininin başında okunan üç nefesten birinin Hatayi'ye ait On İki İmam'ı öven bir “düzazdeh” olması gerektiğine dair kısa bir bilgi verilmektedir. Mélikoff, On İki İmam'a duyulan derin saygının, Kербela şehitlerine bağlılığın, *tevellâ* ve *teberrâ* gibi inanç esaslarının temelini, “Kızılbaş” geleneğe dayanan Safevi propagandası içinde görmektedir. Kitapta bir araya getirilen makalelerin temel savı, Aleviliğin İslami bir cila ile kaplanmış, bir mozaik gibi birbirine karışmış, bazen çok eskiye dayalı farklı öğelerden oluşma, Batınî ve birleştirici bir göçebe halk dini olduğu yönündedir. Kitapta, Anadolu'daki Alevi adetleri, *Musahiplik* kurumu, Bektaşî-Alevi senkretizmini oluşturan öğeler, Anadolu sufiliğinin Orta Asya kökenleri, Ahmet Yesevi ve Osmanlı döneminde Bektaşiliğin durumu gibi konularla ilgili makaleler yer almaktadır (Mélikoff 2009).

Yusuf Ziya Yörükân'ın 1927-1932 yılları arasında Anadolu'da yaptığı araştırmaların sonucu olarak yayınladığı yazıların bir araya getirildiği, Turhan

Yörükân tarafından hazırlanan **Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar** adlı eser, ilk defa 1998 yılında Kültür Bakanlığı Yayınları arasında çıkmış ve ikinci baskısı 2002 yılında yine aynı yayınevinde yapılmıştır. Kitabın son baskısı 2006 yılında Ötüken Yayınevi tarafından yapılmıştır. Eser; Tahtacıların tarihi, Anadolu’daki yerleşimi, nüfusu, Tahtacı oymakları hakkında geniş bilgiler içermektedir. Kendisini Alevi dedesi gibi tanıtan Yörükân, Tahtacıların sosyal, kültürel, dini ve sırrı hayatı hakkında önemli bilgiler toplamıştır. Kargınlı bir dededen naklen ilk düvazımamın nasıl ve neden söylendiğine dair inancı yine Yörükân sayesinde öğreniyoruz. Yazar, Alevilikte görülen On İki İmam muhabbetini, İslamiyet’in ilk dönemlerinde ortaya çıkan Arap düşmanlığına ve Türklerin yeni dinle temasının İran vasıtasıyla olmasına bağlamaktadır. Bu sevgiyi Şiiliğe ait bir unsur olarak görmektedir. Ayrıca eserde düvazımamların icra ortamı olan Âyin-i Cem hakkında da ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır (Yörükân 2006).

Irène Mélikoff’un 1998 yılında Fransızca olarak kaleme aldığı, aynı yıl Turan Alptekin’in çevirisiyle Cumhuriyet Kitapları yayınları arasında **Hacı Bektaş: Efsaneden Gerçeğe** adıyla çıkan kitabı, yazarın Alevilik ve Bektaşilik hakkındaki bütün araştırmalarının bir özeti ve sentezi durumundadır. Daha önceki çalışmalarında olduğu gibi Aleviliği bağdaştırmacı halk İslamlığı bağlamında ele alan Mélikoff, Alevi topluluklarında Şamanizm ve Orta Asya etkisinin yanı sıra bu son çalışmasında, Kürt inançlarının etkisi üzerindeki incelemelerini derinleştirmeye çalışmıştır. Hz. Ali’nin kutsanmasının “güneş tanrısallığı” bağlamında değerlendirilmesi kitabın dikkat çeken yönlerinden birisidir. Melikoff kitabında Viranî’ye ait bir düvazımama da yer vermiştir (2010:319).

Alevilik’te Ön Bilgiler ve Cem-Zâkirlik adını taşıyan ve 1998 yılında çıkan kitabın yazarı, zâkirlik mesleği içinde yetişmiş ve uzun zaman bu hizmeti üstlenmiş olan Gürani Doğan’dır. Zâkirlik yapmak isteyenlere bilmeleri gerekenleri kitabında anlatmaya çalışan yazar, Alevilik hakkındaki temel bilgilerin yanı sıra, cem ayini, cemde okunması gereken nefesler, Alevi uluları ve Aleviliğin inanç esasları hakkında daha çok sözlü kaynaklara, ilmi kaygılardan uzak bazı yazılı kaynaklara ve yaşamı boyunca cem ayinlerinde öğrendiği bilgilere dayalı bir çalışma ortaya koymuştur. Ancak, gelenek içindeki mevcut inanç ve pratiklerin objektif olarak yansıtılması, hitap edilen kitlenin de zâkirler olması ve bu konuda yapılan çalışmaların yetersiz

olması, kitabın araştırma konumuz açısından kıymetini arttırmaktadır. Kitapta “sofra”, “delil”, “saka suyu”, “kurban”, “seccade” hizmeti ile ilgili düvazimamlardan bahsedilmekte ve örnekler verilmektedir. Hangi düvazimamların nasıl, ne zaman ve kaç tane okunacağı gibi soruların cevabını bulabildiğimiz eserde ayrıca, zâkirlik mesleğinin önemi, âşıklık geleneği, bağlama ve Alevi kültüründe müziğin yeri gibi konulara da değinilmiştir.

Kendisi de bir Alevi dedesi olan Mehmet Yaman, değişen şartlarla birlikte cem ibadetinin unutulmaması ve cemi yürütecek kişilere rehber olması amacıyla hazırladığını ifade ettiği “**Alevilikte Cem**” adlı kitapta “Görgü”, “Musahiplik” ve “Düşkün Kaldırma” cemlerini dışarıda tutarak büyük oranda paralellik arz eden “Abdal Musa Birlik Cemi”, “Hızır Cemi”, “Aşure Cemi”, “Sultan Nevruz Cemi” vb. cem türlerinde gerçekleştirilen ibadetleri yirmi üç başlık halinde sıraladıktan sonra sırasıyla açıklamaktadır. Bununla birlikte cemin bütünlüğü içerisinde düvazimamların yerini ve icra biçimini kitapta genel hatlarıyla görebilmekteyiz. Yaman’ın “tevhid” olarak adlandırdığı nefeslerin düvazimam olduğunu kabul edersek kitapta toplam on üç düvazimama yer verildiğini söyleyebiliriz (Yaman 1998).

Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı adını verdiği kitabının ilk baskısını 1999 yılında yayınlayan Abdurrahman Güzel, Türk Edebiyatının ihmal edilmiş olan bu kısmını klasik edebiyatımız ve halk edebiyatımız arasında bir “edebiyat köprüsü” olarak nitelemekte ve bu çerçevede bütüncül bir inceleme yapmaktadır. Kitabın son olarak dördüncü baskısı 2009 yılında diğerleri gibi Akçağ yayınları tarafından yapılmıştır. Kitabının “Din ve Tasavvuf Yolunun Büyükleri Hakkında Yazılan Türler” başlığını taşıyan bölümünde “*Düvaz-nâme*”nin tanımını veren Güzel, bu bağlamda Ehlibeyt sevgisi ve imamlığın Hz. Peygamber soyundan gelenlerin hakkı olduğu düşüncesinin kaynağı olarak gösterilen Ahzap Suresi 33. ayete yer vermiş ve yorumlamıştır. Bu bölümde örnek olarak Hatayi’nin çok bilinen bir düvazimamına da yer verilmiştir (Güzel 2009:345-346).

Bektaşilerin Dedebabası Bedri Noyan (2000:107-122), **Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevîlik** isimli çalışmasının üçüncü cildinde, *Düvazdeh-i İmâmân / Düvâz* tanımı yaptıktan sonra, Bektaşî edebiyatında bir dörtlükten hatta bir beyitten

ibaret düvazimamlar olduğu, Alevilerde düvazimam okunurken kadınların ayağa kalktığı ve erkeklerin diz çöküp muntazam bir şekilde oturduğu bilgilerini vermektedir. Bunlardan başka, Noyan, düvazimam örneklerine yer verdikten sonra Mevlevilerde kısaca On İki İmam'ın adını zikreden Farsça bir yolculuk gülbankı olduğunu bildirmektedir.

Erman Artun'un **Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı** adını taşıyan kitabın ilk baskısı 2002 yılında Akçağ tarafından yapılmıştır. “Tasavvufun doğuşu”, “Anadolu’da Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatının Oluşumu ve Gelişimi”, “Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı Nesrine Genel Bir Bakış”, “Biçim ve Tür”, “İçerik”, “Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı Temsilcileri ve Şiirlerinden Örnekler” başlıkları altında bu literatürü meydana getiren süreç ve ortam hakkında bilgi verilen kitapta nazım türleri başlığı altında “Düvaz/Düvazdeh/Düvazimam” şeklinde bir başlık bulunmaktadır. Kitapta On İki İmamı zikreden bir başka şiir de “Medetname” başlığı altında verilmektedir (Artun 2002:104-105).

2002 yılında Kültür Bakanlığı Yayınları arasında çıkan **XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu’da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç Motifleri** adını taşıyan kitabın yazarı Mehmet Saffet Sarıkaya, bu çalışmasıyla fütüvvet-ahi teşkilatının inanç, görüş ve yaşayışını tespit etmeye çalışmaktadır. Üç bölümden meydana gelen kitabın birinci bölümünde ahi teşkilatının yapılanması, ikinci bölümde fütüvvetnamelerde Hz. Ali ve On İki İmam gibi çeşitli inanç motifleri ve son bölümde ahilerin merasimleri ve yaşayış şekilleri değerlendirilmeye alınmıştır.

Bilindiği gibi Alevilikteki cem ibadeti diğer inanç ve itikat esaslarında olduğu gibi, yöreden yöreye, ocaktan ocağa farklılıklar göstermektedir. Alper Çağlayan (2002), **Çubuk Yöresinde Erkân** isimli kitabında, cem ayinini teşkil eden pratik ve ritüelleri Çubuk Yöresi sınırları çerçevesinde, *amaç, anlam ve icra şekli* bakımından açıklamaya çalışmıştır. Kitapta, on iki hizmetin gerçekleştirilmesi esasına dayalı olan cemin hazırlık aşamasından icrasına ve sona ermesine kadar devam eden süreç, cemin türü de göz önüne alınarak anlatılmaktadır. Çağlayan, her hizmetin pirini, tarihçesini, anlam ve amacını Kur’an’da dayanak olduğuna inanılan ayetlerle ele almaktadır. Konumuz olan düvazimamların da Çubuk Yöresindeki cemlerde hangi aşamalarda, ne sıklıkta ve ne kadar okunduğu örnekleriyle birlikte gösterilmiştir.

Belkıs Temren (2003:183-193), **Bektaşî ve Alevî Kùltüründe “Nefes”ler ve İşlevleri** adlı yazısında “nefes” kavramını, evreni meydana getiren dört ana unsurdan biri olan *hava* ile ilişkilendirerek Bektaşî edebiyatının bir *öğreti edebiyatı* olduğunu ve dört unsurun hayatı canlı kıldığı gibi Alevî-Bektaşî öğretisinin de canlı ve diri kalmasının nefeslerle sağlandığından bahseden Belkıs Temren, nefeslerin işlevleri üzerinde durmuştur. Nefeslerin *simgesel aktarım aracı* olarak kùltür aktarımı ve grup içinde iletişimin sağlanması gibi işlevleri olduğunu ifade eden Temren, nefesleri hizmet ettiği amaçlara göre sınıflandırmaya çalışmıştır. Tasnifte ikinci sırayı alan *Methiyeler, Güzellemeler (Övme Deyişleri)* başlığı altında “dùvaz”lar da ele alınmakta ve “ulu kişileri anma ve övme işlevi” olduğundan bahsedilmektedir. Temren burada “dùvaz” söylemenin önemini vurgulayan bir dùvazımam örneğine de yer vermektedir.

Araştırma konumuzla ilgili diğeri bir çalışma Ali Selçuk’un ilk kez 2004 yılında Yeditepe Yayınları arasında **Tahtacılar** adıyla, ikinci kez 2008 yılında IQ Kùltür Sanat Yayınları arasında çıkan **Ağaçeri Türkmenleri-Tahtacılar** adındaki kitabıdır. Mersin Yöresindeki Tahtacıların dini inanç ve uygulamalarını alan araştırmasına dayalı olarak inceleyen kitap; “Tahtacıların İnanç Sistemi”, “Tahtacı İbadetleri”, “Geçiş/Giriş Ritüelleri”, “Tabiatla İlgili İnanış ve Uygulamalar” olmak üzere dört bölümden meydana gelmektedir. Kitabın bir bölümünde Tahtacıların On İki İmam’a dair inanışlarını anlatan yazar, bu olgunu kökenine dair yorumlara yer vermiştir (Selçuk 2008:102-107).

Mersin Tahtacıları-Halkbilimi Araştırmaları adını taşıyan eserin yazarı Nilgün Çıblak, “İçel Tahtacıları” adlı doktora tezine dayalı olarak hazırladığı bu çalışmasını 2005 yılında kitap halinde okuyucuya sunmuştur. Mersin Tahtacılarının tüm gelenek-görenek, töre-tören ve inanışlarını bütüncül bir bakış açısıyla ele almayı amaçlayan kitap; “Mersin Tahtacılarının İnanç Yapısı”, “Mersin Tahtacılarında Törenler”, “Mersin Tahtacılarında Geçiş Törenleri”, “Mersin Tahtacılarında Halk Hekimliği”, “Mersin Tahtacılarında Halk İnanışları” ve “Mersin Tahtacılarında Halk Edebiyatı” başlığını taşıyan altı ana bölümden oluşmaktadır.

Araştırma konumuzla ilgili olarak kitabın “Mersin Tahtacılarında İnanç Yapısı” başlığını taşıyan birinci bölümünde kaynak kişilerle yapılan görüşmelere

dayalı olarak Allah-Muhammed-Ali olgusu, Ehlibeyt ve On İki İmam inanışları üzerine yorum ve değerlendirilmeler yapılmaktadır. “Mersin Tahtacılarında Törenler” başlıklı ikinci bölümde Tahtacıların dini törenleri ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir. “Mersin Tahtacılarında Halk Edebiyatı” adındaki son bölümde ise alan araştırma sırasında derlenmiş, cemlerde okunan elli bir tane nefese yer verilmiştir. Bunlardan beş tanesi düvazımamdır (Çıblak 2005).

Mehmet Temizkan’ın, **Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı**’nda yer alan “Bektaşî Edebiyatının Birinci Dönemi ve Bu dönemdeki Hâkim Temalar Üzerine Bir İnceleme” başlıklı yazısı, Aleviliğin inanç esaslarındaki gelişim çizgisini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Çalışmanın başında Hz. Ali sevgisi ve Ehlibeyt taraftarlığı üzerinde duran yazar, Alevilik hakkındaki tanımlamaları verdikten sonra Alevi-Bektaşî edebiyatını iki döneme ayırarak önce ilk İslami eserleri değerlendirmeye almıştır. Ardından Alevi-Bektaşî edebiyatının 16. yüzyıla kadar olan ilk dönemini tematik açıdan incelemiştir. Abdal Musa, Kaygusuz Abdal, Sadık Abdal, Said Emre ve Seyyid Ali Sultan’ın şiirlerini inceleyerek dönemin hâkim temalarını yedi madde halinde sıralayan yazar, On İki İmam ve Ehlibeyt sevgisinin işleniş biçimi hakkında yorumlarda bulunmaktadır (Temizkan 2005:685-693).

Düvazımamların esas teması olan Alevi-Bektaşî geleneğindeki On İki İmam sevgisi etrafında oluşmuş inanç yapısı üzerinde çok fazla çalışma yapılmış olduğunu söylemek mümkün değildir. Genel olarak araştırmacıların kanaati, On İki İmam kavramının Alevi-Bektaşî kültürüne Safeviler döneminde geçmiş olduğu yönündedir. İlyas Üzüm’ün **Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü-Hacı Bektaş-ı Veli 800. Doğum Yıldönümü** adlı editörlü kitapta yer alan “İnançtan Külte: Alevilikte Oniki İmam İnanıcı” başlıklı yazısında, Şiiliğin en büyük kolu olan ve İmamiyye olarak bildiğimiz İsnâaşeriyye Şia’sındaki On İki İmam algısı Alevilikteki şekliyle karşılaştırılmaktadır. Üzüm (2009b: 268-285), karşılaştırma yaparken Alevi kaynakları olarak velâyetnamelerden, buyruk ve ulu ozanların düvazımlarından yararlanmaktadır.

Bektaşî-Aleviliğin Simgeselliği Üzerine: On İki Hayvanlı Takvimden On İki İmam’a adlı yazısında Mélikoff, on iki takımyıldızının oluşturduğu gökyüzü haritasını gösteren Zodyak’ın bütün uygarlıklarda görülen “on iki” simgesinin

kaynağı olduğunu ifade etmekte, Alevi-Bektaşilerde ve başka din ve uygarlıklarda *on iki simgeciligi*ne örnekler vermektedir. Özet olarak Mélikoff, Türklerin “*On İki Hayvanlı Çin Takvimi*”ni yaygın olarak kullandığını, Bektaşilerin ve Alevilerin atalarının geleneklerine bağlı olduğu için on iki hayvanlı takvimin unutulmasına rağmen “Ali’nin tanrılaştırılışının Gök-Tanrı inancına, On İki İmam’ın ululanışının köklerinin de on iki hayvanlı Türk takvimine dayanıyor olabileceği” fikrini Altaylı bir şamanla yaptığı mülakatın tanıklığında ifade etmektedir (2009:77-85).

Korkut Oğuz, **Ege-Marmara’da Çepni Cemi**, isimli kitabında Balıkesir’deki Köse Süleyman Ocağına bağlı Çepniler çalışmanın merkezine alınmak suretiyle, Çepnilerin örf, adet, gelenek, görenek, inanç, ibadet ve sosyal hayattaki diğer pratiklerini kayıt altına almaya çalışmaktadır. Tarihi kaynaklara göre Çepniler hakkında verilen bilgilerden başka, Ege ve Marmara bölgesinde Çepnilerin dağılımı, Çepni köyleri ve Köse Süleyman Ocağı konu edildiği kitapta **Cem Sürme** başlığı altında cem ibadetinin icrası anlatılmaktadır. Bu bölümde, Çepni ceminde düvazimamların yerini takip edebiliyoruz (Oğuz 2010:32-80).

Düvazimamlardan bahseden diğer bir araştırma, Alevilik üzerine önemli çalışmalara imza atmış olan Mehmet Eröz’e armağan olarak yayınlanan kitabın (**Mehmet Eröz Armağanı**) bir bölümünü oluşturmaktadır. “Diyarbakır Türkmen Alevilerinde Bıçak Tekbirleme”başlıklı bu yazının sahibi Ahmet Taşgın (2011:338-341), Sünni kesimde olduğu gibi Alevilerde de önemli bir yere sahip olan kurban ibadetinde, kurbanı kesmeden önce yapılan ve düvazimam okunan bir pratiğe değinmektedir.

2.2.2. Ansiklopediler ve Sözlükler

Ansiklopedik sözlüklerde ve ansiklopedilerde yer verilen maddelerde konumuzla ilgili bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak bilgi bulmak mümkündür. Bu tür kaynaklar, araştırma konularının uzun uzadıya tartışıldığı monografik çalışmalar olmadığından birbirini tekrar eden bilgilerle sıkça karşılaşmaktadır. Bu nedenle “Düvazimam” ya da benzer bir başlık altında da olsa konuyla ilgili bilgi veren bazı kaynaklara aşağıda yer verilmemiş, mümkün olduğunca farklılık arz eden birinci elden kaynaklar tanıtılmaya çalışılmıştır.

2.2.2.1. Ansiklopediler

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan **İslam Ansiklopedisi**'nin "Ali" maddesinde Hz. Ali'nin tarihi kişiliği, karakteri ve dış özellikleri, Sünni ve Şii kesimler tarafından nasıl algılandığı, velayetinin dayanak noktaları, menkıbeleri ve kendisine atfedilen ulûhiyet gibi konular üzerinde durulmaktadır. Cl. Huart (Tarih belirtilmemiş) tarafından kaleme alınan maddede Ali'nin imameti ve imamlığın tevarüsü bağlamında, "Şiiliğin bilhassa hükümdarlığın ilahi hukuka istinat ettiğini esas tanıyan İranlılar arasında taraftar bulduğu" fikrini ileri sürmektedir.

Abdulkaki Gölpınarlı (1967), aynı ansiklopedide yazdığı "Kızılbaş" maddesinde; bu kavramın geçtiği tarihi kaynaklar, Kızılbaşlığın; Safevilik, İsmailiye ve İmamiye ile ilgisi, inanç esasları, dini mertebeleri, ibadet ve pratikleri, ayinleri ve coğrafyası hakkında bilgi vermektedir. Gölpınarlı "görgü" ayinini anlattığı bölümde sembolik bir ritüel olan tarikat abdestinden sonra "üç düvazde imam" okunduğunu ve "sorgu" ayininde gece yarısı olduğunda yine bu nefeslerin icra edildiğini belirtmektedir.

MEB İslam Ansiklopedisi'nde yer alan diğer önemli bir başlık Bernard Lewis'in (1979) kaleme aldığı "İsmaililer" maddesidir. Lewis burada, Şii gruplardan olan İsmaililerin Ali soyundan gelen altıncı imam Cafer-i Sadık'tan sonra ayrılarak vücuda getirdiği bu topluluğun kuruluşu, yayıldığı coğrafya, dini akidesi ve 19.yüzyıla kadar kısa tarihçesini ele almaktadır. Konumuzla ilgili olarak İsmaili ve özel manada Nizari fikhına göre "imam" inancına değinen Lewis, bu olguyu eski İran dini ve "nur" inancıyla ilişkilendirmektedir.

Cl. Huart(1968),**MEB İslam Ansiklopedisi**'nin "İsna Aşeriye" maddesinde "On İki İmam" mezhebi olarak bilinen dini akım ve bu inancı kabul eden Şii toplulukların ihtilaf halinde bulunduğu hususlarla birlikte inançlarının temelini oluşturan "On İki İmam" olgusu üzerinde durmaktadır.

Türkiye Diyanet Vakfı tarafından hazırlanan **İslam Ansiklopedisi**'nin "Bektaşilik" maddesini kaleme alan Ahmet Yaşar Ocak (1992) burada konuyu tarihçe, doktrin, ayin ve erkân, teşkilatlanma, sosyal ve iktisadi yapı, coğrafi dağılım, siyasi ve kültürel özellikler bağlamında ele almaktadır. Konumuzla ilgili olarak bu

çalışmasında Ocak, “Bektaşiliğin Şii bir tarikat olmadığını ancak Balım Sultan’ın tarikatın başına getirilmesiyle birlikte –On İki İmam kültü dahil- bir takım Şii unsurların İslam öncesi inançlarla mezcedilerek kendi yapısına uygun bir mahiyette Bektaşiliğe kazandırıldığı” yönündeki fikrini yinelemektedir.

On İki İmam olgusunun iyi anlaşılabilmesi, “Ehlibeyt” kavramının irdelenmesini zaruri kılmaktadır. Nitekim geleneğin temsilcileriyle yaptığımız görüşmelerde On İki İmam hakkında sorduğumuz sorular bu kavramın rehberliğinde izah edilmeye çalışılmıştır. **TDV İslam Ansiklopedisi**’nde yer alan “Ehl-i Beyt” maddesi Mustafa Öz (1994) tarafından kaleme alınmıştır. Bu yazıda adı geçen kavramın kelime ve terim anlamları, kapsamı, mensuplarının nitelikleri, kavramın Sünni ve Şii algısında vücut bulan farklı tezahürleri Kuran ayetleri ve hadisler çerçevesinde tartışma konusu edilmektedir. Öz, Sünni âlimlerin Ehlibeyt kavramı hakkındaki görüşlerini iki kısımda toplarken Şii âlimlerin Ehlibeyt kapsamına sadece Hz. Peygamber, Ali, Fatma, Hasan Hüseyin ve imam kabul edilen dokuz kişiyi dahil ettiklerini, ayrıca bu kişilerin Sünni alimlerden farklı olarak nitelendirilmesinin hilafetle ilgili görüşlerden kaynaklandığını vurgulamaktadır.

TDV İslam Ansiklopedisi’nde yer alan “İmamet” maddesi, Mustafa Öz, Avni İlhan ve M. Akif Aydın (2001) tarafından ortak kaleme alınmıştır. Burada İmamet kavramının tarihi gelişimi, farklı Şii kollarıyla Sünni ulemanın konuya yaklaşımı arasındaki farklar göz önünde bulundurularak konu mercek altına alınmıştır. Yazıda, İmamet düşüncesinin Şii gelenekte inanç esasları içine dahil edilmesi ve İmamlara kutsi vasıflar kazandırılmasının perde ardındaki siyasi nedenlerle ilişkili olduğuna vurgu yapılmaktadır.

TDV İslam Ansiklopedisi’ndeki “Kızılbaş” maddesi ise İlyas Üzüm (2002) tarafından kaleme alınmıştır. Üzüm bu çalışmada; “Kızılbaş” teriminin kökeni ve kazandığı anlamlar üzerinde durduktan sonra Türklerin Müslüman Arap ordularıyla karşılaştığı Nihâvend Savaşı’ndan (M.641) 1990’lı yıllara kadar olan Kızılbaşlık tarihçesini beş döneme ayırarak incelemekte, inanç ve ibadet bağlamında Kızılbaşlığın doktriner yapısını irdelemekte ve klasik kaynaklarla yerli ve yabancı araştırmacıların çalışmalarından meydana gelen literatür üzerinde durmaktadır. Şii unsurların Safevi devrinde asli hüviyetinden uzaklaştırılarak Kızılbaş inancı içine

yerleştirildiği konusunda Ahmet Yaşar Ocak ile aynı fikirleri dile getiren Üzüm, daha öncesinde Nizari İsmaili dailerinin Anadolu ve İran'da yaptığı propagandaları da gözden uzak tutmamaktadır.

Yeni Türk Ansiklopedisi'nde yer alan "Oniki İmam" maddesinde; sırasıyla imamların isimleri, nitelikleri ve görevlerine yer verildikten sonra bu inancın Şiiliğin İmamiyye mezhebi ve Safevi Devleti ile olan ilişkisine değinilmektedir. Ansiklopedide konunun Alevi-Bektaşî kültürü ve edebiyatına bakan yönü ele alınmamıştır. (Yeni Türk Ansiklopedisi 1987: 2747-2748).

Düvazimamlardan bahseden diğer bir kaynak **Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedisi**'dir. Ansiklopedide yer verilen "Oniki İmam" maddesinde, kısaca Şiiliğin ortaya çıkış süreci, İmamet düşüncesinin gelişimi, On İki İmamın isimleri ve ortak özellikleri hakkında bilgi verilmektedir. Eserde, bu inancın şiirlere de konu olduğu belirtilmekte, Alevilere ve Bektaşîlere vurgu yapılırken, "Şiiler, düvazdeh (oniki) başlığı altında On İki İmam için ağıtlar yazar, belli törenlerde ya topluca okur veya birine okuturlar" denmektedir.(Meydan Larousse 1993: 135-136).

2.2.2.2. Sözlükler

İlhan Ayverdi'nin hazırlamış olduğu **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**'te "Düvazdeh" ve "Düvazdeh imam" maddeleri bulunmaktadır. Sözlükte kelimelerin kavram ve terim anlamlarına değinilmiş, örnek bir dörtlüğe yer verilmiştir.(Ayverdi 2011: 317).

Abdülbaki Gölpınarlı (2004:102), **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri** adlı çalışmasında "Duvâzdeh" maddesinde araştırma konumuza temas etmektedir. Gölpınarlı, "Düvazdeh İmam" terimini açıkladıktan sonra Alevi cemlerinin âşıkların söylediği üç "düvazde" ile başladığını belirtmektedir.

Orhan Hançerlioğlu, 1975 yılında **İnanç Sözlüğü: Dinler-Mezhepler-Tarikâtler-Efsaneler** adıyla ilk baskısı Remzi Kitabevi tarafından yapılan sözlüğünü bölümlere ayırarak genişletmiş ve bu çalışmaların sonucu olarak 1984 yılında **İslâm İnançları Sözlüğü** adıyla yeni ve kapsamlı bir eser ortaya koymuştur. Bu haliyle 2008 yılında dördüncü baskısı yapılan eserde yer alan "İmam" maddesinde imam kavramının tarihsel süreç içinde kazandığı çeşitli anlamlar ele

alınmıştır. Yazar, Şiiilikteki imam algısının İran kültürüyle olan ilgisini açıklamaya çalışan R. Dozy'nin şu ifadelerine yer vermektedir: "... (İranlılar) Hükümdarlarını Tanrı'nın soyundan görmeye alışmışlardı, bu geleneklerini Hz. Ali ve onun soyuna aktardılar. Hz. Ali soyundan olan imama tam ve kesin bağlılık onların gözünde tartışılmayacak bir ödevdi. Bu ödev yerine getirilince öteki ödevler önemsiz kalır ve bırakabilirlerdi. Onlara göre imam her şeydi, hatta insan biçiminde görünen Tanrı'ydı" (2006:192).

Hançerlioğlu, aynı eserde bulunan "Mâsûm" maddesinde Şiiiliğin en önemli kolu olan İmamiye'de "on dört masum" deyiminin "on dört imam" yerine kullanıldığını ve peygamberler gibi imamların da günahsız kabul edildiğini belirtmektedir. Bu inancın temeli Kur'an'daki üçüncü surenin otuz üçüncü ayetine dayanır ve Peygamberin hanımlarını kapsamayan Ehlibeyt kavramıyla ilgilidir. Ehlibeyt içinde Peygamberin hanımları yer almadığı için Şii-Alevi geleneğinde imamlar Hz. Ali soyundan olmak zorundadır (2006:299).

"On İki İmam" maddesinde ise "Alevilere göre Tanrı tarafından gönderilmiş peygamber niteliğinde on iki başkan" olarak tanımladığı On İki İmamın ismine yer veren Hançerlioğlu, "bu imamlar her türlü suçtan arınmış sayıldıkları için masum olarak anılırlar ve On İki İmam inancına bağlı olanlara İmamiye denir" (2006:441) demektedir.

Doğan Kaya'nın **Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**(2010) adlı eserinde "Düvaz/Düvaz İmam" maddesi bulunmaktadır. Terimi "Alevi-Bektaşî edebiyatında On İki İmam'ın konu edildiği şiirler" olarak açıklayan Kaya, türün şekil ve muhteva özelliklerine kısaca değinmekte ve Noksani'ye ait bir düvazimam örneğine yer vermektedir.

Alevilik Ansiklopedisi adını taşıyan sanal ansiklopedi olarak nitelendirebileceğimiz internet sitesi, Aleviliğin; tanımı, kaynakları, tarihi, inanç esasları, ibadetleri gibi birçok konuda Alevi toplumuna bilgi vermek amacıyla hazırlanmıştır. Anadolu Aleviliği ve Bektaşîlik ile "gerçek Alevilik" arasında ciddi bir ayırım yapılan ansiklopedide Aleviliğin inanç esasları; "Tevhid", "Nübüvvet", "İmamet", "Mead" ve "Adl" olarak sıralanmaktadır. "İmamet" başlığı altında açıklanan "On İki İmam" maddesinde imamların; önemi, kimliği, vazifeleri,

özellikleri, sayısı, tayini gibi konularda On İki İmam Şiiliği doktrinine paralel açıklamalar yapılmaktadır.⁴²

2.2.3. Süreli Yayınlar

1910'lu yıllardan itibaren çeşitli dergi ve mecmualarda Alevileri tanıtmaya ve Aleviliği tanımlamaya; adet, gelenek ve göreneklerini tespit etmeye yönelik çalışmalar, bugün daha sistemli ve kurumsal nitelikte yürütülen Alevilik-Bektaşilik araştırmalarının temelini oluşturmuştur. Bu bölümde, başta *Türk Yurdu* dergisi olmak üzere *Dar'ül Fünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi* gibi Alevilikle ilgili öncü denilebilecek yazıların yer aldığı dergilerin yanı sıra, 1960'lı yıllardan itibaren *Cem*, *Nefes*, *Ses* gibi Alevi araştırmacıların sesi olan dergilerin, farklı bir çizgi takip etmesine rağmen Alevilikle ilgili özel sayılar çıkarmış olan *Folklor/Edebiyat Dergisi*, *Dini Araştırmalar Dergisi* *İslâmiyat Dergisi* gibi süreli yayınların, üniversite bünyesinde veya farklı bir kurumsal çatı altında Alevilik ve Bektaşilik araştırmaları yürüten *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* ve sınırlı sayıda da olsa Alevilikle ilgili yazıların bulunduğu diğer bazı dergilerin taranmasıyla tespit edilen araştırma konumuzla ilgili makaleler tanıtılacaktır.

2.2.3.1. Türk Yurdu Dergisi

M. Fuat Köprülü'nün **Türk Yurdu Dergisi**'nde çıkan "Bektaşiliğin Menşeleri" (1925:68-76) isimli makalesi, geçerliliğini bugün bile büyük oranda muhafaza eden tespitleri haiz ve Alevilik-Bektaşilik araştırmacılarının sıkça atıf yaptığı bir çalışma niteliğindedir. Köprülü, Türk hükümdarlarının Sünniliğine bakarak Türk halkının da Sünni olması gerektiği fikrinin savunulamayacağı iddiasında bulunarak "İslam heterodoksisi" tarihinde Türklerin oynadığı önemli rolü izah etmeye çalıştıktan sonra Hacı Bektaş dönemine kadar Anadolu'daki dini cereyanlar ve Bektaşilerin öncülleri olarak kabul ettiği Haydari ve Kalenderi topluluklarından bahsetmekte ve bu düşünce sisteminde eski Türk ananelerinin

⁴² "İnanç Esasları", *Alevilik Ansiklopedisi*, http://islamkutuphanesi.com/alevi_ansiklopedisi/index.htm, (22Aralık 2012).

önemine işaret etmek suretiyle Bektaşiliğin menşelerini “eklektik ve senkretik” yapısıyla birlikte açıklamaya çalışmaktadır (1925: 68-76).

Süleyman Fikri, **Türk Yurdu Dergisi**'nde yer alan “Teke Vilayetinde Tahtacılar” (1927:229-234) başlıklı yazısında, Avrupalıların Tahtacılarla ilgili fikirlerine değindikten sonra, bu topluluğun Teke vilayetinde yerleşmiş olduğu mahalleler, sosyal ve ekonomik durumları, adet ve pratikleri, inanç yapısı ve on iki hizmet görevlileri gibi konularda yaptığı gözlem ve tespitlere yer vermektedir. Tahtacıların Hz. Ali ve Hz. Muhammed'i bir tuttukları, hatta ulûhiyetin Ali'den tecelli ettiğine inandıkları ve On İki İmamı takdis ettikleri Süleyman Fikri tarafından zikredilmektedir.

2.2.3.2. Türk Dili Dergisi

Abdülbaki Gölpınarlı (1968:357-375), **Türk Dili Dergisi**'nin Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı'nda yer alan “Halk Edebiyatımızda Zümre Edebiyatları”adlı yazısında, zümre edebiyatı başlığı altında dini-tasavvufi halk edebiyatımızı şu üç başlık altında ele almaktadır: 1. Tasavvufi halk edebiyatı, 2. Alevi-Bektaşî halk edebiyatı, 3. Melami-Hamzavi halk edebiyatı. Gölpınarlı, dini edebiyat gibi din dışı edebiyatın da Yunus Emre'yi kaynak edindiğini ifade eder. Alevi-Bektaşî edebiyatının da kaynağı olarak Yunus Emre'yi zikreden Gölpınarlı, yazısında bu edebiyatı diğer zümre edebiyatlarından ayıran özelliklerini on madde halinde sıralamaktadır. Yazar, “Duvazdeh İmam”ın On İki İmam'a, Hz. Peygamber'e ve Hz. Fatma'ya övgü olduğunu ve Alevi cemlerinin üç “Düvazdeh” ile başladığını belirtmektedir.

2.2.3.3. Erdem Dergisi

Mürsel Öztürk (1988:593-599), “Bektaşî Şiiri”başlığını taşıyan yazısında konuyu ana hatlarıyla ele almaya çalışmaktadır. Düvazimamlara da değinen Öztürk, başta Hz. Ali olmak üzere On İki İmam övgüsünün Bektaşî şiirinin konularının başında geldiğini vurgulamaktadır.

Müjgan Cumbur (1996:909-960), “Klasik Edebiyatımızda Ehl-i Beyt Sevgisi”adını taşıyan makalesinde Ahmed Yesevi'den başlayarak Şeyh Galib'e kadar birçok şairin şiirinde Ehlibeyte duyulan sevgi ve manevi bağlılığı tespit etmeye

çalışmaktadır. Cumbur, türlü mezhep, meşrep ve meslekten birçok insanın bu sevgi etrafında birleştiğine atıf yapmaktadır. Bununla birlikte özellikle Divan şairlerinin Ehlibeyt fertleri için yazılmış eser ve şiirlerinde övgü, sevgi ve saygının dolu olduğuna işaret eden Cumbur, ilk dört halifeyi başlıca özellikleriyle bir beyitte anmanın bu şairler tarafından bir kural haline getirildiğine ve birleştiricilikten ve bütünleştiricilikten asla taviz verilmediğine vurgu yapmaktadır.

2.2.3.4. Nefes Dergisi

“Aleviliğin İnançsal Kaynakları”başlığını taşıyan yazısında Rıza Zelyut (1994a:6-9), Aleviliğin; inanç esasları ve temel ibadetler karşısındaki tutumunu, İslam dini içerisindeki yerini, Sünni İslam yorumuyla karşılaştırma yapma yoluna giderek özetlemeye çalışmaktadır. Kuran’ı “Hz. Muhammed tarafından bildirilen ilhamlar” olarak kabul eden Zelyut, derin anlamlar taşıyan bu ilhamların ancak On İki İmam adı verilen ulu kişiler tarafından açıklanabileceği ve bu yüzden imamlara büyük saygı gösterildiği, “onlar adına cemlerde kutsal besteler (düvaz, düvazdeh, düvaz imam, düvazdeh imam) söylemenin bir gelenek olduğunu” belirtmektedir.

“Ali Kavramının Boyutları/Şiirde” adını taşıyan bir başka yazısında Rıza Zelyut (1994b:42-46), Alevilikteki “Ali” algısının Sünnilikten farklı olarak Şamanist mitolojinin de etkisiyle tarihi süreç içerisinde “Muhammed-Ali” inancıyla paralel biçimde tanrısal bir mahiyet kazandığını, ünlü ozanların şiirlerinden yola çıkarak ve içinde büyüdüğü geleneği örnek göstermek suretiyle açıklamaya çalışmaktadır. Zelyut, Alem yaratılmadan önce gökteki kandilde nurları var olan Muhammed ve Ali ikilisinden birinin nübüvvet, diğerinin velayet makamının sahibi olduğuna ve hakikatin ancak velayet sahipleri (Hz. Ali ve onun soyundan gelen imamlar) tarafından bilinip insanlara açıklanabileceğine dair inancın Ali’yi öne çıkartarak ilahlaştırılması sonucunu doğurduğuna işaret etmektedir.

İlhan Cem Erseven (1996:42-44), “Telli Kuran Dedikleri (Kopuzdan Sonra)”başlıklı yazısında Alevi olmayan kesimin eleştirilerini hatırlatarak Alevi-Bektaşî halk edebiyatı, folkloru, dini ve din dışı yaşamı içinde saza ve ozana atfedilen önem üzerinde durmaktadır. Erseven’in verdiği bilgilere göre saz çalmak ibadet olarak kabul edilir ve saz büyük bir saygı ile dinlenir. “Telli Kuran” olarak kabul edilen saz çalınırken Kuran okunuyormuş gibi davranılır. Muhabbetinde saz

çalan zâkirler belirli kurallar çerçevesinde görevini icra eder. Erseven bu yazısında saza atfedilen bu önemin kökenine de işaret etmektedir.

2.2.3.5. Cem Dergisi

Muharrem Naci Orhan (1991:19-23), “Aleviliğin Esasları, Usul ve Ahkâm” başlıklı yazı dizisinin dördüncü bölümünde Ehlibeyt sevgisini konu edinmiştir. Yazar, Ehlibeyt hakkındaki ayet ve hadislerle yer verdiği yazısında, Ehlibeyt kavramı içerisine kimlerin girdiği konusunu tartışmakta, Hz. Ali ve Peygamber ailesinin faziletlerine atıf yapmakta ve Alevi inancının temelinde “tevellâ” ve “teberrâ” olduğunu belirtmektedir.

Sadem Açıköz (1991:37-39), “Fıkıh’ta Caferî, Tasavvuf’ta Alevi-Bektaşiyiz” başlıklı yazısında Alevilerin “Şii müctehid İmam Cafer”in kurduğu mezhep ve Hz. Ali’nin kurduğu tarikat yolu üzerinde olduğuna değinmekte, Şii ve Sünni âlimlerin ayrıldığı iki noktaya temas etmektedir. Yazıda, Hz. Ali ve On İki İmam’ın halife/imam tayin edildiği ve İslam’ı yeryüzünde daim kılmakla görevlendirildiği Kuran ve hadislerde geçen delillerle ispatlanmaya çalışılmıştır.

Veli Asan (1994:32-34), “Tahtacı Türkmenleri VI/ Oruç ve Kerbela”adını taşıyan yazısında Tahtacı Türkmenlerinde Muharrem ayında tutulan on iki günlük orucu ele almaktadır. Kerbela olayını hatırlayarak yas tutmak için yapılan bu ibadetin On İki İmamlara duyulan sevgi ve saygıdan kaynaklandığına işaret eden Asan, Muharrem orucunun başından sonuna kadar nasıl tutulacağını anlatmaktadır.

“Alevilerde Bağlama ile Nefes Söyleme Geleneği”başlıklı bir yazı kaleme alan İsmail Onarlı (2002:11-13), öncelikle “nefes” kavramını açarak -dövazimamlar da dahil- bazı türlere temas etmektedir. “Cem ve Nefes”, “Cem-Semah-Müzik Bütünselliği”, “Semahın Simgesel Anlamı” ve “Bağlama” başlıkları altında zâkirlik geleneği, cem ritüeli, cemde zâkirin yeri ve bağlama hakkında önemli bilgiler veren Onarlı, geleneğin temsilcilerine de bazı mesajlar vermektedir.

“İmamet İnancı” başlıklı yazısında Zeynel Çelebi (2003:204-206), bu inancın dayanak noktasını oluşturan ayet ve hadislerle açıklayarak ilahi mesajın koruyucusu ve uygulatıcısı konumunda olan “masum imam”a itaatin ve teslimiyetin gerekliliğine

ve imamın insan-ı kâmil olduğunu belirtmektedir. Çelebi, imameti nübüvvetin uzantısı olarak tanımlamaktadır.

2.2.3.6. Folklor/Edebiyat Dergisi

Yusuf Küçükdağ (2002:274-286), “Şah İsmail’in Anadolu’yu Şiileştirme Çalışmaları ve Osmanlı Devleti’nin Aldığı Önlemler” başlıklı çalışmasında Safevi Hanedanı’nda devlet kurma fikrinin ortaya çıktığı dönem dahil olmak üzere tarikatın Şiileşme süreci, Safevi Devleti’nin kurulması, Anadolu’da Safevi propagandası, Kızılbaş ayaklanmaları ve bunlara karşı Osmanlı Devleti’nin aldığı askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel tedbirleri ele alıp sonuçlarıyla birlikte değerlendirmektedir.

Safeviyye tarikatının kurucusu Şeyh Safiyüddin döneminde Erdebil Tekkesi’nin Anadolu’da Türkler tarafından ziyaret edildiğine değinen Küçükdağ, medrese eğitiminden uzak, yüzeysel olarak İslamiyeti benimsemiş ve Ehlibeyt sevgisini inançlarının temeli kabul eden Türkmen kitlesinin bu hassasiyetinden faydalanmak için Safiyüddin’in kendisini “Seyyid” ilan ettiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla tarikat, Faruk Sümer’in dediği gibi Şeyh Cüneyd’in Anadolu’daki faaliyetlerinden sonra değil, daha öncesinde Anadolu’da müntesiplerinin etkisiyle daha Safiyüddin zamanında Şiileşmeye başlamış, devlet kurma idealinin bu yolla gerçekleşeceğini fark eden diğer Erdebilli şeyhler de tüm güçlerini bu yönde sarf etmişlerdir.

Kureyşan Ocağı dedelerinden Ahmet Demir (2002:15-42), “Cem”başlıklı yazısında “Abdal Musa”, “Hızır”, “Lokma” ve “İbadet Cemi” gibi cem törenlerinin tüm aşamalarını betimlemeyi amaçlamaktadır. Bu vesileyle dedenin meydana gelişinden cemin bittiğini haber veren duaya kadar okunan günbanklar, nefesler, uygulanan erkân ve pratikler yazının konusunu oluşturmaktadır. Cem ibadetinde okunan her gülbankta On İki İmamların adının geçmesi, Hz. Peygamberle birlikte imamlara da salâvat getirilmesi, “Bağışlama” bölümünde On İki İmamlar yüzü suyu hürmetine af dilenmesi, “Hutbe” olarak adlandırılan Hatayi’ye ait nefesin de yine imamların adını ihtiva etmesi makalenin konumuzla ilgili verdiği ipuçlarından sayılabilir. Makalede; Seccade, Delil, Kurban, Tövbe ve Tevhid erkânlarıyla ilgili olarak birer tane “düvaz” örneğine de yer verilmektedir.

Çimli Ocağı dedelerinden Kalender Kaya (2002:43-47), “Cem, Musahiplik, Dar-ı Mansur Olma Erkânı ve Dört Kapı Kırk Makam Üzerine” adını taşıyan yazısında tövbe erkânını anlattıktan sonra Hatayi’nin çok bilinen Tövbe düvazını örnek vermektedir.

Ayhan Erol (2002:287-306), “Birlik ve Farklılık Ekseninde Alevilik ve Alevi Müziği” başlıklı yazısında farklılık ve iç bütünlük açısından Alevi kültürel kimliğinin tanımlanmasında, sözü edilen kültürün değişen sosyal, kültürel ve ekonomik şartlara uyum sürecinde söz ve müziğin üstlendiği/üstleneceği rol üzerinde tespit ve değerlendirmelerde bulunmaktadır. Erol, bu süreçte dış etkenlerden başka iç dinamiklerin de değişime etkisi üzerinde durmaktadır. Söz müzik ve semahın bulunduğu, standartlaşmış davranış kalıplarının yer aldığı cem töreninin farklılaşma ve genişlemesi üzerinde dururken işlediği konusu ile diğerlerinden daha kalıp bir örgü gerektirdiğini ifade ederek düvazımları örnek veren Erol, söylendiği ve dinlendiği dönemin ya da ortamın duygu ve beklentilerine göre bu nefeslerin de farklı içerik ve biçimler kazandığına işaret etmektedir.

2.2.3.7. İslâmiyât Dergisi

İslâmiyât Dergisi, 2003 yılının 3. sayısında *Aleviliğin Teolojisi* konusunu incelemektedir. Alevilik üzerine yapılan çalışmalarda 16. yüzyıldan sonra oluşmaya başlayan Buyruklar, Erkânnameler, Nefesler, Divanlar vb. yazılı kaynakların göz ardı edilerek daha çok sözlü kültür kaynağına atıf yapılmasının Aleviliği tanımlamakta yetersiz kalacağı fikrinden yola çıkarak, mevcut kaynakların zoraki bir tutum içerisine girmeden teolojik açıdan incelenmesi gerektiği derginin hemen başında belirtilmektedir.

Temel Yeşilyurt (2003:13-30), “Alevi-Bektaşiliğin İnanç Boyutu” başlıklı yazısında Alevilerin; Tanrı algısı, nübüvvet, imamet, Kuran ve ahiret inancı gibi temel akidelerle ilgili yaklaşımlarını Makaanât, Hüsniye, Velâyetname, Buyruklar, Menakıbnâme vb. yazılı kaynaklara dayanarak tespit etmeye çalışmaktadır. Yeşilyurt, Tanrı inancını incelediği kısımda vahdet-i vücud anlayışına atıf yaparak Tanrı’nın bir tecellisi olan insanın aşırı yüceltilmesi yarı tanrısal bir Ali tasavvurunu ortaya çıkardığına işaret etmektedir.

Sönmez Kutlu'nun (2003:31-54) "Aleviliğin Dini Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi, Ortodoksi veya Metadoksi" başlıklı yazısı On İki İmam olgusuyla ilgili yaklaşımların yer aldığı bir başka çalışmadır. Makalede Aleviliğin dini-mistik edebiyatından hareketle bu inanç sisteminin teolojik, toplumsal ve yazılı edebiyat boyutu irdelendikten sonra içerisindeki mezhebi unsurlar tespit edilmektedir. Aleviliğin "heterodoksi" ve "ortodoksi" gibi İslam inancının kalıplarını kapsamayacak kavramlarla tanımlanamayacağı ve mezhep sayılması için gerekli olan teolojik yapılanmadan mahrum olduğuna işaret eden Kutlu, Aleviliği farklı mezhebi unsurları bünyesinde bulundurmasından dolayı mezhepler üstü (metadoksi), kültürel, ahlaki-mistik bir hareket olarak değerlendirmektedir.

M. Saffet Sarıkaya'nın (2003:93-110) konumuzla ilgili diğer bir çalışması "(Fütüvvetnamelere Göre) Alevî ve Bektaşiliğin Ahilik ile İlişkisi" adını taşıyan makalesidir. Makalede, Ahiliğin dünya görüşü, inançları, dini pratik ve tecrübelerinin Alevilik ve Bektaşiliğe kaynaklık ettiği fikri, fütüvvetnameler bağlamında, "Dört kapı kırk makam", "İman, İslam ve İbadetler", "Hz. Ali", "İlk Halifeler ve Sahabe", "On İki İmam ve On Dört Masum", "Tevellâ ve Teberrâ", "Kırklar Meclisi", "Yol Atası ve Yol Kardeşi Edinme/İkrar Cemi", "Şedd/Kuşak", "Hırka ve Tac", "On İki Görev", "Gülbanklar ve Dualar", "Adap ve Erkân" gibi müşterek unsurların tespiti yoluyla açıklanmaya çalışılmıştır. Sarıkaya, 15. yüzyıldan itibaren Safevi propagandası ile birlikte Şii unsurların Fütüvvetnamelere de yansıdığını ancak bu unsurların büyük ölçüde İsnâaşeriyye Şiiliğinin şekli, zahiri görüntüsüne sahip olduğunu söylemektedir.

Hasan Onat (2003:111-126), "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine" başlıklı yazısında "Alevi" teriminin şemsiye kavram özelliğinden yola çıkarak, Alevi ve Sünni farklılaşması meselesi üzerinde durmakta, tarihi ayrılığın siyasi zeminde ortaya çıktıktan sonra dini zemine çekildiği fikrini savunmaktadır. Aleviliği, "Türk kültürü, vahdet-i vücud görüşü, mezhep kaygısını fazlaca taşımayan bir sûfilik anlayışıyla yoğrulmuş Müslümanlık, yoğun Ehlibeyt sevgisi olan sosyopolitik bir farklılaşma hareketi" olarak tanımlayan Onat, Şiiliğin İran'a Anadolu'dan gittiği fikrine katılmamakla birlikte, Ehlibeyt sevgisinin Türkler arasında Emeviler ve Abbasi döneminde Horasan-Mâverâünnehir bölgesinde girdiğine işaret etmektedir.

2.2.3.8. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi

Armağan Elçi (1999:171-187), “Semah Geleneğinin Uygulanması” başlıklı yazısında Alevi-Bektaşî törenlerinin vazgeçilmez parçası olan semahlar üzerinde durmaktadır. Elçi, “Semah” sözünün tarihi kaynaklardaki yeri, semahtaki kişi sayısı ve kıyafet, semahın bölümleri ve türleri gibi meseleleri semah örnekleriyle birlikte ele alıp yorumlamıştır. Bu çalışmada düvazımam eşliğinde semah dönüldüğünü ve bazı geçiş aşamalarında da düvazımam okunduğunu görüyoruz.

Musa Karakaş (2003:227-286), “Alevilikte Cem” adlı yazısında Sivas-Kangal’ın Dışlık Köyünde 1960’lı yıllarda uygulanan cemleri ayrıntılı olarak anlatmaya çalışmaktadır. Söz konusu yazıda cemlerde zâkirlerin ve düvazımamların yeri, düvazımam türleri, başlangıcından sonuna kadar cemin genel akışı hakkında detaylı bilgi verilmektedir.

İ. Hakkı Aksoyak (2004:363-381), “Eşref Paşa’nın Müşterek Şiirlerinde Ehl-i Beyt ve On İki İmam Sevgisi” adını taşıyan yazısında, divan edebiyatında birden fazla şairin katılımıyla oluşturulan müşterek şiir hakkında bilgiler verdikten sonra, Eşref Paşa’nın Kazım Paşa, Senih ve Vasıf gibi şair arkadaşlarıyla birlikte kaleme aldığı müşterek şiirlerde ağırlıklı olarak Ehlibeyt ve On İki İmam sevgisini işlediklerini bildirmektedir. Eşref Paşa ve arkadaşlarının bu şiirlerde daha çok müseddes, terci-i bend ve gazel nazım biçimlerini kullandıklarını söyleyen Aksoyak, yazısında yer verdiği bir müseddeste On İki İmam’ın ayrı ayrı adlarının anılarak övüldüğünü ifade ederken “dövazımam” kavramından bahsetmemiştir.

Ahmet Taşğın (2006:51-32), “Diyarbakır Türkmen Alevilerinde İrşat ve Kuşanma Töreni” başlıklı yazısında, söz konusu ritüelin Anadolu’daki Aleviler arasında çok fazla bilinmemekle birlikte Diyarbakır ve çevresindeki Türkmen Alevilerinde uygulanmakta olduğunu, irşat ve kuşanma olmayan kimselerin Aleviliğin inanç, ibadet ve kurumlarından hiçbirine dahil edilmediğini ifade etmektedir. Taşğın, yedi yaşına gelmiş erkek çocuklar için yapılan bu törende rehberin irşadı ve dedenin kuşak bağlaması pratikleri esnasında dövazımam okunduğu bilgisini vermektedir. Bir çeşit topluma katılma töreni olan bu dini yönü ağır basan uygulamada dövazımam okunduğunu görüyoruz.

Filiz Kılıç (2006:29-52), “Bektaşî Nefesleri ve Çalçakırlar Köyündeki Örnekleri”, isimli makalesinde, Balım Sultan erkânını sürdüren ve kendilerini Bektaşî olarak tanımlayan Denizli’nin Çalçakırlar Köyü sakinleri arasındaki bir *Halifebaba* ve bir *Muhibe* ait olan yetmiş beş nefesi şekil ve içerik açısından değerlendirmektedir. Kılıç, söz konusu köyde Pir Sultan Abdal, Hatayi, Virani, Kul Himmet, Bosnavi, Mirati, Seyrani vb. ozanların nefeslerinin yanı sıra Halifebaba Yusuf Yıldız ve Muhib Süleyman Köktaş’ın nefeslerinin de okunduğunu anlatmaktadır. “Köyde cem ayinlerinde ve muhabbetlerde okunan şiirler için yaygın olarak nefesin yanında düvaz imam ifadeleri de kullanılmaktadır” diyen Kılıç, bu nefesleri okuyanlara “güvende” ismi verildiğini ve güvendelerin yaygın olarak bağlama kullandığını bildirmektedir. “En çok işlenen konu yedi şiirle düvaz-imamlardır” diyen Kılıç’ın yaptığı çalışma, düvazimamların adı geçen bölgede de en sık okunan nefeslerden olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Coşkun Kökel’in (2007:9-27) “Bulgaristan’da Yaşayan Alevilik ve Bektaşilik Üzerine” adlı yazısı, araştırmacının Bulgaristan’da yaptığı saha çalışmasından elde edilen verilere dayanmaktadır. Balkanlarda Alevilik-Bektaşilik tarihinin önemli temsilcileri ve bunların adıyla anılan tekke ve türbeler hakkında bilgi veren Kökel, sahada yaptığı görüşme ve gözlemler sonucu elde ettiği bilgileri Anadolu Aleviliği ile karşılaştırarak farklılık ve paralelliklere değinmektedir. Bu çalışmada Bulgaristan Aleviliğinde zâkirlik ve düvazimam geleneğine de temas etmiştir.

Harun Yıldız (2007:93-112), “Alevî Geleneğinde Ölüm ve Ölüm Sonrası Tören ve Ritüeller” isimli yazısında; ölüm döşeğinde olan hastanın başında, cenaze yıkama işleminin akabinde, ölünün ardından yapılan dardan indirme ceminde, on ikinci gün verilen yemekte ve kırkinci gün törenlerinde düvazimam okunduğu bilgilerini aktarmaktadır.

Armağan Coşkun Elçi (2011a:131-174), “Duvazlar/Duvazimamlar Üzerine Müzikâl Bir Çerçeve” isimli makalesinde, daha çok düvazimamların şiir metinleri üzerinde çalışılmasına rağmen, notalarının kayıt altına alınıp icra ortamı içerisinde değerlendirilerek müzikal olarak incelenmediğinden bahsetmektedir. Coşkun Elçi, daha önce yapılan düvazimam tanımlarına yer verdikten sonra, düvazimamların icra ortamı, işlevleri ve cem düzeni içerisindeki yeri üzerinde durmuştur. Çalışmada dört

faklı bölgede tespit edilen düvazimamları temsil ettiği düşünülen on dört örneğin notaları verilmiş ve müzikal bir analiz yapılmıştır.

Ali Yakıcı ve Nazife Özdemir (2012), “Çorum Alevilerinde Kamberlik Geleneği” başlıklı yazılarında düvazimamların birinci derece icracısı konumunda olan kamber/zâkirleri ele almaktadırlar. Saha araştırmasına dayalı bir inceleme olan çalışmada; kamberlere verilen isimler, kamberlik geleneğinin kökenine dair inanışlar, kamberlerin toplumsal statüleri, kamberlerin işlevleri, kamberlerde aranan özellikler, kamberlerin mesleğe geçişleri, icra ortamı ve zamanları, icra biçimi ve özellikleri, yörede yaşayan kamberler gibi konularda gözlem ve mülakat yöntemiyle elde edilen bilgiler aktarılmaktadır.

2.2.3.9. Dini Araştırmalar Dergisi

Cenk Üçer (2009:63-88), “Alevilik; Yapılar, Grupların Temel Özellikleri ve Bazı Mülâhazalar” adını taşıyan makalesinde Aleviliğin kabulleri, ocak sistemi, Alevilik Bektaşilikle ilgili adlandırmalar ve Aleviliğin İslam inancındaki yeri gibi konularda yaptığı tespit ve değerlendirmeleri “Aleviliğin Yapılanması”, “Alevilik-Bektaşilik Kullanımı”, “Günümüzde Alevi Kelimesiyle Nitelendirilen Grupların Temel Özellikleri”, “Alevilik-Sünnilik Kıyaslamasının Sıhhati”, “Alevilik Teolojisi ve Kullanımının Sıhhati” başlıkları altında sıralamaktadır.

2.2.3.10. Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi

Zâkir ve düvazimam, sıkı sıkıya birbiriyle ilişki içerisinde iki kavram olduğundan zâkirlik ile ilgili çalışmalar araştırma konumuz açısından önem arz etmektedir. Mehmet Ersal’ın (2009:188-205) “Alevî Cem Zâkirliği ve Battal Dalkılıç Örneği” adlı makalesi bu bağlamda değerlendirilmesi gereken bir çalışmadır. Ersal, Alevi bir cem zâkiri ve aynı zamanda Cibali Sultan Ocağı ocakzade-dedelerinden olan Battal Dalkılıç örneğinden yola çıkarak Çubuk Havzası Alevi Ocakları’nda icra edilen cem ritüelleri çerçevesinde icra ortamı ve inanç sisteminin sanatçının yaratımına ne derece etkisi olduğu konusu üzerinde durduğu yazısında düvazimamlarla ilgili önemli bilgiler yer almaktadır. araştırmacı, cemde okunan düvazimamların sayısı, türleri ve düvazimam örneklerine de yer vermektedir.

2.2.3.11. Karadeniz Araştırmaları Dergisi

Hulusi Yılmaz (2009:123-133), “Nizarî İsmaililiği ve Alevilik: İki Farklı Dini İdrakte Benzeşen Yorumlar Üzerine Değerlendirmeler” başlıklı yazısında Alevilikte güçlü bir On İki İmam kùltünün bulunuşunun On İki İmam Şiiliğini hatırlatmasına rağmen Aleviliğin; tevil anlayışındaki zahir-batın dengesi, tevhid ve ahiret inancının “hulul” ve “tenasüh” inanışlarıyla şekillenmiş görünmesi gibi nedenlerden dolayı Nizari İsmaililiğinden büyük oranda etkilenmiş olduğunu belirtmektedir. Nitekim On İki İmam Şiiliğinin temel ibadetler karşısındaki tutumu Alevilikten çok Sünni yoruma yakındır. Yılmaz bu makalede, Alevilikte ve İsmaililikte namaz ibadetinin nasıl algılandığını sorgulayarak bu fikrini desteklemeye çalışmaktadır.

2.2.3.12. Karadeniz Dergi

Araştırmacı-yazar ve aynı zamanda Dede olan Dertli Divani (2010:47-60), “Alevi-Bektaşılık: Cemde 12 Hizmet” adını taşıyan yazısında, kendi ifadesiyle; “Hacı Bektaş Veli Dergâhına bağlı olarak Urfa, Antep, Maraş-Nurhak, Malatya, Diyarbakır... bölgelerinde haftada bir yapılan cemlerdeki 12 hizmetleri” anlatırken konumuz olan düvazimamların cem içindeki yerini gösterir mahiyette bilgiler de vermektedir.

2.2.3.13. Turkish Studies

Fatih Usluer (2010:1361-1389), “Hurûfilikte On İki İmam” isimli makalesinde felsefelerini harfler üzerine kurmuş olan Hurufilerin İmamet ve On İki İmam algıları üzerinde durmaktadır. Usluer, önce Hurufiliğin Şiilik ve Sünnilikten etkilenen yönlerini inceledikten sonra On İki İmam inancı, Mehdi inancı ve Hz. Ali telakkisini ele almaktadır.

On İki İmam’a “âl-i yâsin” de denildiğinden bahseden Usluer, Hurufi mensur eserlerde On İki İmam’ı anlatan bölümlere rastlanılmamakla birlikte Bektaşi müntesibi Hurufi şairlerin düvazimam denilen şiirlerinde imamların övgüsü, hayatları ile ilgili bilgiler ve göndermeler bulunduğunu belirterek Bektaşi Arşî Dede’nin düvazimamlarında On İki İmam ve özelliklerini ayrıntılı biçimde sıralamaktadır.

Çalışmanın sonunda Usluer, “On İki İmam ve bunların içinde Hz. Ali’nin Hurufî felsefesini izah etmede ve Fazlullah’ın hak üzerine oluşunu göstermede kendisinden faydalanılmış, güvenilirliğiyle referans olarak kabul edilmiş temel dayanak noktalarından biri” olduğu sonucuna varmaktadır.

2.2.3.14. Alevilik Araştırmaları Dergisi

Düvazimamların icracısı konumunda yer alan zâkirlerin farklı bölgelerde çeşitli ve birden fazla isimle anıldığı bilinmektedir. Bu adlandırmalardan bir tanesi olan “kamber”, “Balıkesir Yöresi Çepni ve Tahtacılarında Kamberlik Geleneği”adlı yazının konusunu oluşturmaktadır. Ali Duymaz, Mehmet Aça ve Halil İbrahim Şahin (2011:41-57) tarafından kaleme alınan yazıda, kamberlik geleneği hakkında “işlev”, “icra”, “icra ortamı” ve “repertuar” konularında, geleneğin temsilcileri ile yapılan görüşmeler doğrultusunda önemli bilgiler verilmektedir. Bildiride öncelikle cem ayini, cemin dini ve sosyal işlevleri, on iki hizmet erbabı ve görevleri, Balıkesir’de Çepni ve Tahtacıların yerleşimleri hakkında açıklamalara yer verildikten sonra, kamberlerin dilinden bu mesleğin ne olduğu, nasıl icra edildiği, kamberlerin nasıl yetiştiği, sosyal ve dini hayattaki yerleri ve repertuarlarının nasıl oluştuğu gibi konular, Tahtacı ve Çepniler arasındaki benzerlik ve farklılıklar çerçevesinde Âşık tarzı şiir geleneği de göz önünde bulundurularak irdelenmektedir. Çeşitli yerlerde düvazimamlardan da bahsedilen çalışmada, kamberin dedenin yanında düvazımam okuyan kişi olarak tanımlanması, düvazimamlarla deyişlerin farklı olduğu ve bütün erkânlarda kamberin düvazımam okuduğu bilgileri konumuz açısından ilgi çekicidir.

2.2.4. Sempozyum Bildirileri

Türkiye’de 1990’lı yıllardan itibaren Alevilik üzerine hem akademik hem de popüler nitelikte yapılan çalışmalarda artış gözlenmektedir. Bu tarihten itibaren gerek üniversitelerin, Alevi-Bektaşî dernek ve kuruluşlarının gerek Kültür Bakanlığı’nın desteğiyle Türk kültürü, Alevilik ve Hacı Bektaş Veli ilgili sempozyum ve kongreler düzenlenmiştir. Çalışmamızın bu bölümde konumuzla ilgili olarak tespit edilebildiğimiz sempozyum bildirileri tanıtılacaktır.

F. Ahsen Turan ve Filiz Kılıç’ın (1999:357-368) birlikte kaleme aldıkları “Türk Edebiyatında Duvazdehler” isimli bildiride, “On İki İmam için övgü

mahiyetinde yazılan şiirler” olarak tanımlanan düvazımlar, halk ve klasik edebiyatımızda ortak bir tür olarak ele alınmaktadır. Düvazımlar üzerine müstakil olarak yapılan ulaşabildiğimiz tek çalışmadır. Bildiride tespit edilen düvazımların şekil ve muhtevası üzerinde durulmuştur. Muhteva açısından ise bir farklılık olmadığı bildirilmektedir. Sünni şairlerin de düvazımları olduğu belirtilen bildiride imamların nefeslere yansıyan özellikleri üzerinde de durulmaktadır.

Ahmet Yaşar Ocak (2005b:26-33), “Alevilik Tarihinin Temel Bir Problemi: Alevilik ve Nizari İsmaililiği” başlığını taşıyan bir başka çalışmada araştırmacıların çok fazla üzerinde durmadığı bir konuya temas etmektedir. “On İki İmam” kültürünün Alevilik ve İmamiyye Şiası’nda merkezi bir konumda yer alması ve diğer bazı nedenlerden ötürü Alevilik-İsmaililik bağlantısının sorgulanmadığına değinen Ocak, bu bildirisinde Anadolu’nun adı geçen dini cereyanla 13. ve 15. yüzyıllar olmak üzere iki kez temas ettiğine değinmekte ve ikinci dönemi ele almaktadır. Ocak, Safevilerin kullandığı metotların ve telkin ettiği inançların İsmaililikle olan bağlantısını maddeler halinde göstererek açıklamaktadır. “Bu propagandanın İmamiyye inanç kalıplarının (mesela On İki İmam’ın kimliğinin) İsmaili imam anlayışı ile bütünleştirilerek gerçekleştirildiği” fikri etrafında yapılan tespitler çalışmanın araştırma konumuza bakan yönünü oluşturmaktadır.

Kültür Bakanlığı’nın öncülüğünde 2009 yılında düzenlenen **Doğumunun 800. Yılında Hacı Bektaş Veli Sempozyumu**’nda sunduğu “Anadolu Aleviliği’nde Zâkirlik Geleneği, Değişim Süreçleri, Sorunları ve Çözüm Önerileri” başlıklı bildirisinde Piri Er (2010:431-436), zâkirlik kurumu, zâkirin; yetişme ortamı, nitelik ve fonksiyonları, Alevi-Bektaşî geleneğindeki yeri ve bu geleneğin yaşatılmasında üstlendiği roller üzerinde kısaca durduktan sonra köyden kente göçlerle birlikte Alevi toplumunun uğradığı değişim sürecine bağlı zâkirlik kurumunun günümüzdeki durumu hakkında değerlendirmelerde bulunmakta, karşılaştığı sorunları tespit ederek bir takım çözüm önerileri getirmeye çalışmaktadır.

Armağan Coşkun Elçi’ye (2011b: 127-170) ait önemli bir çalışma “Cemde Âşık ile Müziğin Yeri ve Önemi” başlığını taşımaktadır. Alevi geleneğinin en temel unsuru olan cemlerdeki âşıkla müziğin yeri ve önemi üzerine odaklanan oldukça hacimli bildirinin giriş kısmında, Anadolu Aleviliğinin inanç yapısı hakkında yazılı

kaynaklar ışığında bilgi verildikten sonra cemlerin toplumsal, dinsel, kültürel ve eğitsel boyuları üzerinde kısaca durulmuştur. Âşıklık geleneği hakkında da yüzeysel bilgiler veren Elçi'nin, sahada tespit ettiği materyalleri “Cem ve Düzeni”, “Âşıkların Cemdeki Hizmet Bölümleri”, “Âşıkların Okumalarında Derlenen Ezgilerin Notlanması ve Müzikal Analizleri” ve “Diğer Tespitler” başlığı altında aktarıp yorumladığı görülmektedir. Cemdeki âşık ile müziğin yeri ve önemi üzerine odaklanan hacimli bildirinin esas kısmını, “Sözlü Kültür, Sözel Aktarım ve Ezgisel Aktarım Bağlamında Cem, Âşık ve Müzik“ başlığı altında yapılan değerlendirmeler oluşturmaktadır. Bildiride, gizli yapılan temel tören niteliğindeki cemler ve açık yapılan yarı dinsel cemler olmak üzere iki tip cem töreninden bahseden Elçi'nin, düvazımlara da kısaca temas etmektedir.

Beyhan Kesik (2011:346-356), “Usûlî Dinanı'nda Ehlibeyt Sevgisi”ni konu edindiği bildirisinde öncelikle “Ehlibeyt” kavramı ve bununla ilgili algılar üzerinde durmaktadır. Daha sonra 16. yy. divan şairlerinden Usûlî'nin şiirlerinde “Ehlibeyt” sevgisinin yansımalarını; “Ali motifi”, “On İki İmam motifi”, “Kerbela olayı”, “Yezid” ve “Mehdi inancı” gibi bu sevgiyle ilgili kavram ve motiflerin tahliliyle göstermeye çalışmaktadır. Bildirisinde, “Düvazdeh imam övgülerinin Alevi-Bektaşî şairlere has bir tür” olduğuna temas eden Kesik, Usûlî'nin divanında bulunan -birisi halk şiiri tarzında- bu türden iki manzumeye yer vermektedir.

Rıza Yıldırım (2012:93-112), “Kızılbaşların (Alevîlerin) Gözünde Şah İsmail Kimdir?” başlıklı bildirisinde çoğu araştırmacıların ileri sürdüğü gibi Şah İsmail'in bizzat kendisi ve takipçileri tarafından ilahlaştırıldığı fikrinin objektif kaynaklara dayanmadığı ve gerçeği yansıtmadığı düşüncesiyle Kızılbaşların kendi duygu ve fikirlerini içeren anonim bir tarih kitabında geçen anlatıya ve Şah'ın şiirlerine dayanarak konuya farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. Dönemin dini yapısı üzerinde “vahdet-i vücut” anlayışının etkisini de gözden uzak tutmayan Yıldırım, Şah İsmail'in kendisini (aynı şekilde Kızılbaşlar) *On İki İmamların* ve özellikle İmam Mehdi'nin yeryüzündeki temsilcisi olarak gördüğüne işaret ederken bu fikrini destekleyici olarak Hatayi Divanı'ndan bir düvazımam örneğine yer vermektedir.

2.2.5. Tezler

Üniversitelerde; Folklor, Sosyoloji, İlahiyat, Tarih, Müzik, Dil Bilimi gibi sosyal bilimlerin birçok alanında Alevilik ve Bektaşilik üzerine yüksek lisans ve doktora düzeyinde çalışmalar yürütülmektedir. Konuyu değişik bakış açısı ve yöntemlerle ele alan bu araştırmalar, Alevi-Bektaşî geleneğinin farklı yönlerini sorgulayarak incelemelerin derinleşmesine katkı sağlamaktadır. Biz de burada araştırma konumuzla ilgili bilgilere yer veren bazı tez çalışmalarından bahsedeceğiz.

Ayten Kaplan (1998), **Balıkesir Tahtacı Köyleri Kongurca ve Türkali’de Halk Bilimi Açısından Müzik Yapısının Araştırılması** başlığını taşıyan doktora tezinde, Türkmen-Tahtacı-Alevi toplumu yaşamında müziğin davranışa, davranışın müzik yapıtlarına etkisi ve müziğin söz ile sarmaşarak ortaya ne gibi sonuçlar koyduğunu araştırmayı amaç olarak belirlemiştir. Kaplan, tezinde düvazımlara Bağlantı nefesi ve Ehlibeyt adı verildiğinden bahsetmekte ve bir düvazımam örneğine yer vermektedir.

Aslı Büyükokutan (2005), **Muğla Yöresi Alevi Türkmenlerinin Halk Edebiyatı ve Folklor Ürünleri Üzerine Bir Araştırma** adını taşıyan yüksek lisans tezinin birinci bölümünde Alevi Türkmenlerin İnanç Yapısı; ikinci bölümünde, yöre halkının edebiyatını ve halk bilimi yaratmalarını incelemektedir.

Yörenin halk edebiyatı ürünlerini incelediği bölümde Büyükokutan, Alevi-Bektaşî müziğini İçeri Müziği ve Dışarı Müziği olarak ikiye ayırdıktan sonra nefesleri içine alan İçeri Müziğini de Oturak Nefesleri, Dört Köşe Nefesler ve Şahlama (Semah) Nefesleri olmak üzere üç bölümde ele almıştır. Buna göre Düvazımamlar oturak nefesleri içinde yer almakta, usullü ve usulsüz biçimleri bulunmaktadır.

Saim Ayata’nın (2006)**Kırşehir Yöresi Abdallarının Dinî İnançları Üzerine Bir Araştırma** adını taşıyan doktora tezi, alan araştırmasına dayalı bir çalışma olup adı geçen bölgedeki Türk Aleviliği ve Bektaşiliği içinde yer alan Abdalların dini inançlarının araştırılması ve değerlendirilmesi amacını taşımaktadır. Tarihi süreçte Abdalların durumu, Abdalların coğrafi dağılımı, Kırşehir yöresi Abdallarının inanç sistemi, ibadetleri, geçiş törenleri ve tabiatla ilgili inanışları gibi ana bölümlerden oluşan çalışmada araştırma konumuz olan düvazımamlarla ilgili bilgiler de yer almaktadır.

Doğan Kaplan (2008), Aleviliğin temel yazılı kaynaklarından olan Buyruklara dayalı olarak hazırladığı **Buyruklara Göre Kızılbaşlık** adını taşıyan 2008 tarihli doktora tezinde, Aleviliğin temelleri, esasları, adap ve erkânı gibi önemli konular üzerinde dururken birçok vesileyle düvazimamlardan da bahsetmektedir. “Buyruklarda On İki İmam övgüsünün anlatıldığı ve birçok erkândan sonra yapılan dualardan biri de ‘dvazdeh imam’ duasıdır” diyen Kaplan, bu kavramın içinde On İki İmamın isimlerinin zikredildiği salâvatlar, dualar ve nefesler için kullanılan genel bir isim olduğunu ifade etmektedir.

Sevđi Demir’in (2009) **İstanbul Cem Evlerinde Cem Erkânı, Ritüeller ve Müzikal Formasyonlar zerine Analitik Bir Karşılaştırma** adını taşıyan çalışmasında İstanbul’daki cem evleri ve bağlı olduğu dernekler tanıtıldıktan sonra bu cem evlerinde gerçekleştirilen ibadetlerin ritüel sırası incelenmekte ve şematik olarak gösterilmektedir. Ardından bu törenlerde okunan duaların ve müzikal formların incelemesi yapılmaktadır. “Müzikal Formasyonlar zerine Analitik İnceleme” başlığı altında ele alınan altı gruptan birisi “Dvaz İmam”dır. Burada dvazimamlar hakkında bazı genel tespitler yapılmakta ve bu formların müzikal açıdan herhangi bir sınırlamaya tabi olmadığı, ritmik ve melodik açıdan tevhidlerle benzerlik gösterdiği vurgulanmaktadır.

Serap Akdeniz’in (2011) **Alevi Müzik Uyanışı Bağlamında İzmir Yamanlar Alevi Göçmenlerinin Müzik Pratikleri** adını taşıyan doktora tezinin birinci bölümünde; “Tarihsel, İnançsal ve Kültürel Açıdan Anadolu Aleviliği”, ikinci bölümünde; “Alevi Kültürel Kimliği ve Kültürel Belleğinin İfade Aracı Olarak Alevi Müziği”, nc bölümünde; “İzmir Yamanlar Alevileri ve Müzik Pratikleri” konuları tartışılmakta ve seçilen gölge çerçevesinde cem içi ve cem dışı müzik pratiklerinin tanımı ve değerlendirilmesi yapılmaktadır. Çalışmada, *Dede*, *Zâkir* ve *Ozan*’ın Alevi kültürel belleğinin oluşmasındaki rolü ve kente gle başlayan “Alevi uyanışı” sürecindeki değişimi üzerinde durulan blmde konumuzla ilgili önemli tespitlere yer verilmiştir. Ayrıca notaya alınan bazı düvazimamların ezgiisi hakkında bilgiler verilmekte, bunların icrası sırasında uygulanan pratikler farklı yörelerle karşılaştırılmakta ve Yamanlar Cemevi’nde gerçekleştirilen cem ritüelleri tasvir edilmektedir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Derleme, halk edebiyatını da içine alan halk bilgisi yaratmalarının belli bir zamanda, belli bir yerde, halk bilimine özgü belli bazı yöntemleri kullanan uzman bir halk bilimci veya amatör olarak halk bilimine ilgi duyan bir kişi veya kişilerce, kaynak kişilerden sözlü ve yazılı olarak kaydedilmesi işidir (Ekici 2007: 48)

Ekici'ye göre, halk bilimciler tarafından çok sık olarak tekrarlanan “alan” veya “saha” olarak da adlandırılan derleme yeri de, halk bilgisi yaratmalarının bir kaynak kişi veya kaynak kişiler tarafından aktarılması ve bu aktarım sırasında sözlü veya yazılı olarak bu yaratmaların kaydedildiği yerdir (2007: 48). Alan araştırmasında kullanılan derleme yöntemleri ise, anket yöntemi, gözlem yöntemi ve görüşme yöntemidir. Günümüz araştırmalarında teknolojik yöntemler daha çok kullanıldığından dolayı yapılan derlemeler daha düzenli ve doğru olabilmektedir. Derlemede kullanılan ses kayıt cihazı, dijital fotoğraf makinesi, kameralar ve diz üstü bilgisayarlar derlemeciye büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Biz de araştırmamızı yaparken teknolojinin bu ürünlerinde büyük faydalar gördük. Derlememizde kullandığımız yöntemler ise katılımlı gözlem ve sözlü mülakat yöntemleridir. Cem düzeni içerisinde on iki hizmeti ve düvazimamların yerini daha iyi gözlemleyebilmek adına Çorlu Cemevi'nde “Birlik Cemi”ni gözlemlenmiştir. Yine kaynak kişiler ile düzenli görüşmeler yapılarak derleme işlemi tamamlanmıştır. Ardından kayıt altına alınan bu bilgiler yazıya aktarılmıştır. Çalışmamızın genelinde ilgili alan yazın taraması için elimizdeki kaynakların yanında, çeşitli kütüphanelerden faydalandık. Sözlü kültür ortamından ve yazılı kültür ortamından elde edilerek bir araya getirilen bilgiler ışığında düvazimamların metin ve bağlam (anlatı ortamı) merkezli yöntemlerle incelenmesi amaçlanmıştır.

3.2. Bilgi Toplama Kaynakları

Alevi-Bektaşî geleneğinde düvazimamların öncelikli olarak yaratıldığı ve icra edildiği ortam şüphesiz ki sözlü kültür ortamıdır. Bununla birlikte özellikle bazı Bektaşî şairlerin ortaya koydukları ürünlere bakıldığında bunların yazılı kültür ortamında üretildiği ve üretildiği ortamın özelliklerini taşıdığı görülmektedir.

Nitekim bilindiği üzere halk edebiyatının kaynakları da “sözlü” ve “yazılı” kaynaklar olarak iki grupta değerlendirilmektedir. Bu sebeple çalışmamızda hem düvazimamların derlenmesinde hem de düvazimamlarla ilgili bilgilerin araştırılmasında kaynakça kısmında gösterilen yazılı kaynaklar ve sözlü kaynaklar olarak tanımlayabileceğimiz geleneğin temsilcilerinden faydalanılmıştır.

3.3. Bilgilerin Toplanması ve Değerlendirilmesi

Araştırmamıza öncelikle derleme yapacağımız Balıkesir, Kırklareli, Edirne ve Çorlu’daki Alevi-Bektaşî geleneğinin temsilcileri ile ilgili genel bilgilerin toplanmasıyla başlanmıştır. Sözlü kaynaklardan veri toplama sürecinde ise bu illerde sırasıyla görüşmeler planlama ve derlemelere başlama yoluna gidilmiştir. Derlemeler Balıkesir’deki görüşmelerimizle başlamış ve Çorlu’daki görüşmelerle son bulmuştur. Bu süreçte çeşitli zamanlarda gerekli görüldüğünde aynı kişiler ile ikinci bir görüşme daha planlanmıştır.

Çalışmamızın halk bilimini daha çok ilgilendiren tür ve şekil incelemeleri ile ilgili bölümlerde bu konuda daha önce yapılmış halk bilimi alanının temel çalışmalarından faydalanılmıştır. Kuramsal çalışmamızla ilgili genel bir çerçeve çizerken ise tarih, sosyoloji, ilahiyat, mitoloji, antropoloji ve yine halk bilimi alanlarında yazılmış çeşitli kaynaklardan faydalanılmıştır.

Elde edilen veriler tasnif edilmiş ve tezin içerisinde ilgili alanlarda bu tasniflere değinilmiştir. Elde edilen veriler ve oluşturulan kuramsal çerçeve doğrultusunda düvazimamların; biçim, tür, icracı, icra ortamı, işlevsellik ve ezgi bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. ALEVİ-BEKTAŞİ GELENEĞİNDE ON İKİ İMAM OLGUSU

Bir edebi türe adını veren On İki İmam olgusu, Alevi-Bektaşî geleneğinin inanç sisteminde merkezi bir konumda yer almaktadır. Bununla birlikte inanç sistemini oluşturan diğer öğelerden de bağımsız değildir. Aksine bu olgu; Tanrı, Peygamber, Ali ve Ehlîbeyt gibi temel inanç unsurlarıyla sıkı bir şekilde ilişki içerisinde. Dolayısıyla biz çalışmamızın bu bölümünde bazı tarihî olaylara dikkat

çekerek On İki İmam olgusunun arka planına temas ettikten sonra Alevi-Bektaşî geleneğindeki yansımalarını ilgili diğer dinî öğelerle bir bütünlük içerisinde incelemeye çalışacağız.

4.1.1. İslam Tarihinde İlk Ayrılıklar⁴³

Daha önce belirtildiği üzere, Aleviliğin kökeni değil ama 16. yüzyılda Safevi propagandasıyla Anadolu'daki Türkmenlerin dinî algılarında yer bulan Hz. Ali kültü, Kerbelâ matemi kültü, On İki İmam kültü gibi Şii motiflerin kökeni, Hz. Peygamber'in vefatından sonra meydana gelen olaylarla alakadar olması, bu tarihi döneme kısaca temas etmeyi gerekli kılmaktadır.

Bunlardan ilki, "Kırtas Olayı" adıyla meşhur olmuştur. İbn Abbas'tan rivayet edilen bir hadise göre Hz. Peygamber, hastalığı şiddetlendiği zaman yanında bulunan ashabına "Bana bir kalem ve bir kâğıt getirin; size bir yazı (vasiyet) yazdırayım ki benden sonra ihtilafa, sapıklığa düşmeyiniz" buyurmuştur. Ancak evde bulunanlar arasında çıkan tartışmadan ötürü Peygamber vasiyetini yazdırmaktan vazgeçmiştir. Şia'ya göre eğer Peygamber bu vasiyeti yazdırabilseydi Hz. Ali'nin kendisine halife olduğunu bildirecekti.

Diğer önemli bir vaka ise Peygamber'in vefatıyla birlikte Müslümanları meşgul eden halife seçimi meselesidir. Hz. Ali Peygamber'in vefatının hemen ardından defin işlemleriyle uğraşırken Ensar, Beni Saide gölgeliğinde halifeyi belirlemek için toplanmış, bunu haber alan Ebu Bekir ve Ömer de buraya gelmişlerdir. Toplantı sonunda Ebu Bekir'e biat edilmiştir. Hz. Ali ve Haşimoğulları, kendilerinin bulunmadığı bir toplantıda halife seçilmesine tepki göstermişse de daha sonra onlar da Ebu Bekir'e biat etmiştir. Ancak Şii yazarlar bu biatın İslam'ın geleceği düşünülerek kötü sonucu engellemek için ve hatta zorla ve mecbur olduğu için yapıldığını savunmuşlardır.

Sakin geçen Hz. Ömer döneminden sonra halife olan Hz. Osman'ın seleflerinin gösterdiği dirayeti sergileyememesi ve bazı yanlış uygulamaları bir takım

⁴³Bu bölümde aktarılan bilgiler, Ethem Ruhi Fıçlalı'nın *Günümüz İslam Mezhepleri* (İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2008) adlı kitabının 67-99. sayfaları arasından özetlenmiştir.

karışıklıklara neden olmuş, sonunda kendi evinde öldürülmüştür. Osman'ın ardından halife seçilen Hz. Ali, Hz. Osman'ın katillerini cezalandırmakla sorumlu kılınmıştır. Bu sebepten ötürü tarihi Cemel Olayı (H.36/M.656) gerçekleşir ve birçok Müslüman bu savaşta ölür. Halife Ali, bu savaşı kazanmış olsa da Şam valisi Muaviye biat etmemekte direnmeye devam eder. Bu konuyu çözmek için hazırlanan Hz. Ali, Muaviye'nin üstüne yürür ve Müslümanlar ikinci kez, bu defa Sıffin Savaşı'nda (H.36/M.656) karşı karşıya gelir. Savaşı kaybetmek üzere olan Muaviye taraftarları Kuran'ın hakemliğini talep ederler. Hile ile gerçekleştirilen tahkim olayında Muaviye halifelige getirilmesine rağmen Hz. Ali şehit edilinceye kadar –Şam hariç– İslam dünyasının meşru halifesi olmaya devam eder.

Hz. Ali'nin şehit edilmesi üzerine taraftarları oğlu Hasan'a biat etmiş ancak Hasan, H.41/M.662 yılında anlaşmayla hilafeti Muaviye'ye devretmiştir. Muaviye'nin Hasan'la yaptığı anlaşmayı bozarak oğlu Yezid'i halef etmesi üzerine Müslümanlar arasında huzursuzluk doğar. Irak halkının biat etmek üzere daveti üzerine Hz. Hüseyin ailesiyle birlikte Kûfe'ye hareket eder. Ancak Kûfe'de beklediğini bulamaz. Kербela'da Yezid'in ordularıyla savaşmak zorunda kalan Hüseyin 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde şehit edilir. Ancak bu olay kısa süre sonra Peygamber soyunun haklarını savunmak üzere ortaya çıkmaya başlayacak hemen bütün hareketlerin sebebi veya bahanesi olmuştur.

4.1.2. İslam'da Ehlibeyt Taraftarlığı

“Ev halkı” anlamına gelen Ehlibeyt ifadesi, İslami dönemden itibaren günümüze kadar sadece Hz. Peygamber ve soyu manasına gelen bir terim olmakla birlikte Ehlibeyt kapsamına kimlerin girdiği ve mensuplarının hangi vasıflara sahip olduğu meselesi Şii ve Sünni geleneklerde farklı şekilde yorumlanmaktadır.⁴⁴

Şii geleneği, Ali'nin imameti ve Ehlibeyt hakkındaki görüşlerini Kuran'daki bazı ayetlere⁴⁵ ve Sünni kaynaklarda da yer verilen bir takım hadislere dayandırmaktadır. Bunlar arasında en çok öne çıkan *Sekaleyn* adıyla bilinen hadistir. Rivayete göre Hz. Peygamber Veda Haccı dönüşü Gadir-i Hum denilen yerde

⁴⁴ Bu konuda kısa ve karşılaştırmalı bir çalışma için bk. Öz 1994.

⁴⁵ Sünni ve Şii alimler arasında farklı şekilde yorumlanan bu ayetlerden birisi şudur: “Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor”. Bk. KK 33:33. Ayrıca bk. KK 42:23.

konaklar ve bir hitabede bulunur. Bu hitabede, “*Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilene tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur. Doğrusu Allah kafirlere yol göstermez*” (KK 5:67) ayetinin indiğini bildirir. Hutbenin devamında, “... *Size iki paha biçilmez şey bırakıyorum. Biri öbüründen daha büyük; Allah'ın gökten yere uzatılmış ipi olan Allah'ın kitabı, diğeri de Ehlibeytimdir. Bu ikisi havuz başında bana ulaşınca kadar birbirinden ayrılmaz, bunu Rabbimden diledim. Benden sonra bu ikisine yapışır, sarılırsanız ebedi olarak sapmazsınız, dalalete düşmezsiniz*”⁴⁶ buyurur. Daha sonra Ali'yi yanına çağırır ve “*Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır, vasim, halifem ve benden sonra imamdır*” der (Fığlalı 2006:203-205; Gölpınarlı 1997: 26-29; Sofuoğlu 1984:461-470).

Bu olay, Şiiiler tarafından Ehlibeytin masum, yani her türlü günahattan ve hatadan arınmış olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Çünkü Kuran Allah kelamıdır ve hatadan uzaktır. Öyleyse onun ayrılmaz bir parçası olan Ehlibeyt de masumdur (Sofuoğlu 1984:469). Ayrıca Kuran'daki söz konusu ayetler de Ehlibeyt mensuplarının hatadan ve günahattan uzak olduğuna işaret etmektedir. Üstelik onlar diğer müminlerden farklı olarak Âdem'den itibaren bütün peygamberlere verilen ilme sahiptir. Onları seven Allah'a ibadet etmiş, onlara itaat eden Peygamber'e itaat etmiş olur. Sünni gelenekte ise Ehlibeyt mensupları Peygamber neslinden gelme şerefini taşımakla birlikte hiçbir zaman hata ve günah işlemekten korunmuş değildir. Zira *ismet* sıfatı sadece peygamberlere mahsustur. Ehlibeytin temizliğinden bahseden ayet onların masum olduklarını değil, ilahi emirlere uydukları takdirde günahlardan temizleneceklerini belirtmektedir (Öz 1994: 499-500).

Ehlibeyt kavramının kapsamı içerisine kimlerin girdiği meselesi de oldukça tartışmalıdır. Şii ve özellikle İsnâaşeri âimlerine göre Ehlibeyt kapsamına Hz. Peygamber, Ali, Fatıma, Hasan, Hüseyin ve imam kabul edilen diğer dokuz kişi girerken Sünni âlimler Ehlibeyt kavramından sadece Peygamber'in hanımlarını ya da bütün çocukları, torunları, amcaları ve onların çocuklarıyla torunları kısaca bütün akrabalarını anlamaktadırlar. Yalnız ikinci görüş daha hakimdir (Öz 1994: 499).

⁴⁶ Bu konuda hadis tekniğine dayalı bir inceleme için bk. Gürler 2010.

Bütün bu tartışmaların İslam tarihindeki ilk ayrılıklarla ilişkili olduğu açıktır. İlk Müslümanlar arasında cereyan eden bu tarihi olaylar Peygamber'den sonra toplumun başına geçecek kişinin belirlenmesi meselesiyle ilgilidir. Bu tartışmaların ise “hilafet”, “imamet” gibi kavramların ve bunlara bağlı olarak Şia'nın ortaya çıkmasına neden olduğu görülmektedir.⁴⁷

İmanın kim olacağı ve sahip olması gereken nitelikler hakkındaki tartışmalar, daha Hz. Ali zamanında başlamış, M. 8. yüzyılın başlarından itibaren Hz. Ali'nin imameti hakkında nas bulunduğu iddiasının ileri sürüldüğü görülmüştür. Bunun sonucu olarak halifenin masum ve en üstün kişi olması gerekirdi. Emevi ve Abbasi halifelerinin Peygamber soyuna karşı haksız tutumları siyasi mücadeleleri ateşlendirmiş ve Şia, Ali ve soyunun Peygamber'e yakınlığı sebebiyle imamete ehil olduğunu savunmuştur. Ancak böyle soya dayalı bir veraset yolunun Abbasilerin de hak iddia etmesine imkân sağlayacağından Şia, Ali'nin bizzat Peygamber tarafından tayin edildiğini ileri sürmüştür. Daha sonra Ali yerine oğlu Hasan'ı, o da kardeşi Hüseyin'i bırakmış ve imamet zinciri son imama kadar bir önceki tarafından tayin edilmek suretiyle devam etmiştir (Aydın-İlhan-Öz 2001:201-204).

4.1.3. Türkler ve İslamiyet

Bilindiği üzere daha Hz. Ömer döneminde Türklerle Araplar arasında temas başlamış ancak, ne ilk halifeler döneminde ne de Emeviler döneminde Türkler arasında ciddi anlamda bir İslamlaşma söz konusu olmamıştır. Özellikle Emeviler devrindeki Arap olmayanlara karşı takınılan olumsuz tavır, Türklerle Araplar arasında önemli mücadelelerin görülmesine neden olmuştur. Abbasi hanedanının iktidara gelmesiyle İslam devleti bünyesinde önemli değişiklikler meydana gelmiş, Türkler 10. yüzyılın ortalarında büyük kitleler halinde bu dini kabul etmeye başlamışlardır (Yıldız 2011:18).

Türklerin İslamlaşma süreci burada bizim konumuzun dışında kalmaktadır. Ancak Türklerin bu dini ne surette kabul ettiği son derece önemlidir. Acaba Türkler

⁴⁷ Hilafet kelimesi terim olarak İslam devletlerinde Peygamber'den sonraki devlet başkanlığı kurumu; *halife* ise bir kimsenin yerine geçen, onu temsil eden kimse anlamında kullanılmıştır. Devlet başkanlığının diğer bir adı da imamettir. Devlet başkanına Peygamber'in vekili olarak onun adına toplumu yönettiği için halife; önder ve lider olması sebebiyle de *imam* dendiği anlaşılmaktadır. Bk. Avcı-Özcan 1998.

gerçekten en başından beri İslam'ın Sünni yorumunu mu benimsemişlerdir, yoksa bazı araştırmacıların savunduğu gibi Türklerin Müslümanlaşmasında Şii-Batınî akımlar da etkili olmuş mudur? Sünni ya da Alevi olsun bütün toplumun Peygamber soyuna karşı beslediği büyük sevgi ve saygı Türklerin İslam'ı Şii kanallar vasıtasıyla tanıdığını gösterir mi? Kendimize bu soruları sormamızın nedeni, akla ilk anda Şiilik olgusunu getiren Ehlibeyt taraftarlığı ve ona bağlı olarak Hz. Ali ve On İki İmam kültürünün Alevi-Bektaşî inancında büyük bir yere sahip olmasıdır. Burada Türklerin İslamiyet ile ilişkisini bu bağlamda tartışmaya çalışacağız.

Türklerin Ehlibeyt mensuplarıyla ilişkisini değerlendiren Mehmet Ümit (2010:31-52), Hazar Denizi'nin güneyinde kurulan Zeydi Şii Devleti'ne vurgu yapmaktadır. 16. yüzyıla kadar bu bölgede varlıklarını sürdüren Zeydîlerin askerleri arasında Türkler de yer almış, sonrasında aynı bölgede Gazneliler, Harizmşahlar ve Selçuklular hakimiyet kurmuşlardır. Böylece Ehlibeyt mensuplarıyla bir arada yaşayan Türkler onları yakından tanıma imkânı bulmuştur. Bu durum Türklerin Müslüman olmasında ve Ehlibeyt sevgisinin gerek yazılı gerekse şifahi kültürde yaygın olmasını sağlamıştır. Müslüman Türkler, Emevilerin Ehlibeyt zulümlerini maşeri vicdanlarında yargılayarak bütünüyle Hz. Ali ve evladının yanında yer alan bir anlayışa sahip olmuşlardır.⁴⁸

Nihat Çetinkaya (2005), Türklerin Ehl-i Beyt'e karşı duyduğu yakınlığa kitabının birçok yerinde temas etmiş ve bu sevginin temelini İslam'ın ilk yıllarına kadar dayandırmıştır. Müslüman Arap ordularının Türkistan'ı istila ederek kanlı bir şekilde yağma etmeleri, Türklerde Emevi yönetimine karşı düşmanlık uyandırmıştır. Emevi yönetimine karşı çıkan Ehl-i Beyt'e mensup ihtilalci şahsiyetler Türklere sığınmış ve Peygamberin nesline karşı kuvvetli bir sempati oluşmuştur. Sonraki zamanlarda bu yakınlık daha da gelişmiş ve Türkler arasında Ehl-i Beyt soyunun kendileriyle aynı kökene mensup olduğu düşüncesi hâkim olmuştur. Bu vesileyle birçok destan ve menkıbe meydana getirilmiştir. Bu nedenle Türklerin İslam anlayışında Şiilik her zaman önemli olmuştur. Ancak söz konusu Şiilik, Çaldıran Savaşı'na kadar Sünnilikle itikadi açıdan bir farklılık göstermeyen On İki İmamcı (İmamiyye) Şiiliktir. İsmaililik ise siyasi amaçlar taşıyan ve Türk hükümdarların da

⁴⁸Benzer yaklaşımlar için bk. Onat 2003; Sarıkaya 2003.

mücadele halinde olduğu İslam'ın dışında bir Şiilik biçimidir. Çaldıran Savaşı'ndan sonra Kızılbaş Türkmenlerin Anadolu'dan götürdüğü Şiilik İran'da, İran'dan getirilen Şafi alimlerle Sünnilik Anadolu'da kurumsallaşarak mezhepsel farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Bu yaklaşımı aslında bir yere kadar doğru kabul etmek mümkün görünmektedir. Çünkü gerçekten Cahen'in (2012:228) dediği gibi *“16. yüzyılda Safevilerin Şiiliği resmi olarak örgütlemesinden önce Sünnilik ile Şiilik arasındaki fark tam bilinmemekteydi. Eğitim görmemiş çevreler bir yana kültürlü çevrelerde bile sıradan dindarlar Şiilikle ilgisini düşünmeden Şii öğeleri kullanmışlardır”*. Bu bağlamda Ali evladıyla olan ilişkilerinin Türklerin İslami anlayışında etkili olduğu kabul edilebilir. Ancak söz konusu İmamiyye Şiası'nın 16. yüzyıla kadar tek düze ve Sünni İslam ile aynı çizgide kabul etmek, onun oluşumunu, tarihini ve teolojisini göz ardı etmek anlamına gelmektedir. Bunun yanında Türklerin İslamiyet'ten önce temas ettiği farklı dinlerin ve Kalenderilik, Vefailik, Haydarilik gibi salt Şiilikle açıklanamayacak mistik akımların tesirlerini ve İslam dışı kabul edilebilecek bütün akideleri İsmailiyye Şiası'nın sırtına yükleyerek onu çemberin dışına itmek de sorunları çözmeye yeterli gelmeyecektir.

Nitekim Köprülü (2001:68-76) de, Bektaşiliğin menşelerini anlatırken eski fikrinden vazgeçerek⁴⁹ Türklerin istisnasız bir şekilde Sünni olmadığını dile getirmektedir. Maveraünnehir ve Horasan'a gelmeden önce Hinduizm, Mazdeizm ve Maniheizm gibi farklı dini sistemlerle temas eden Türkler eski dini geleneklerini de unutmamıştı. Bu yüzden farklı menşelere sahip olan İsmailiyye gibi çeşitli Batınî akideler, Türkmen geleneklerine dar ve müsamahasız Ehl-i Sünnet akaidinden daha uygun gelmekteydi. İslam dünyasında tasavvufi akımların kuvvetlenmesiyle bu Şii akideler de sufilik şekline bürünerek Sünni İslam merkezlerinde bir takım tarikatların oluşmasında etkili olmuştur. Daha sonra Alevi, Kızılbaş, Hurufî gibi isimlerle anılacak olan zümreler de bu heterodoks Türkmenlerin devamıdır. Ancak Köprülü bütün bu açıklamaları Türklerin İslam'ı Şii kanallardan kabul ettiğini göstermek için değil, “İsmaili-Batınî” tesirleri göstermek için yaptığını belirtmek gerekir.

⁴⁹ M. Fuat Köprülü, meşhur “Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar” adlı eserinde Ahmed Yesevi'yi Sünni bir mutasavvıf olarak göstermekte ve Türk toplulukları arasında da Sünniliğin hakim olduğuna vurgu yapmaktadır. Bk. Köprülü 2003; Krş. Köprülü 2001.

Faruk Sümer ise daha Safevi Devleti kurulmadan Anadolu'da yaşayan Türkmenlerin Şii olduğunu, hatta Şiiliğin İran'a Anadolu'dan taşındığını düşünmektedir. Sümer, İlhanlı hükümdarı Olcaytu'nun On İki İmam Şiiliği'ni kabul etmesinin bir Moğol eyaleti durumunda bulunan Anadolu'daki Sünni olmayan köylü ve göçebeler arasında sevinçle karşılandığını ve bunun üzerine Anadolu'da Ebu Bekir, Ömer ve Osman isimlerinin anılmasının yasaklandığını bildirmektedir. Şah İsmail'in dedesi Şeyh Cüneyd'in Anadolu'da gerçekleştirdiği propagandanın başarılı olması ve etrafında çok sayıda müridin toplanması da bu yüzdendir. Hatta Şeyh Cüneyd'in Şiiliği Anadolu'da kabul etmiş olması bile muhtemeldir. (Sümer 199:5-10).

Safeviler dönemine kadar Anadolu'da ve Türkler arasında Şiiliğin durumunu tartışan diğer bir isim de Claude Cahen'dir. Cahen (1982:305-319), Köprülü gibi Şiiliğin Anadolu'da 13. yüzyıldan önce görülmeye başlandığını bir takım örneklerle birlikte açıklamakta ise de Anadolu Türklerinin aşırı veya aşırı olmayan Şiilerden olduklarını reddeder. Şiiliğin Anadolu'da ve İran'da nüfuz kazanmasını 15. yüzyıl içerisine oturtur. Çünkü Anadolu'da ne telif edilmiş ne de kopya edilmiş olan hiçbir Şii doktrin kitabına rastlanmamıştır.

Ahmet Yaşar Ocak, konuyla ilgili hemen her çalışmasında Şii tesirleri Safevi propagandasıyla ilişkilendirmektedir. Söz gelimi, Bektaşî menâkıbnameleri üzerine yaptığı önemli çalışmasında Şiiliğe ait motiflere yer vermemiştir. Çünkü Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli, Vilâyetnâme-i Hacım Sultan ve kısmen Vilâyetnâme-i Otman Baba'da, Demir Baba Vilâyetnâmesi ve Velî Baba Menâkıbnâmesi'nde Hz. Ali ve On İki İmam kültünden başka herhangi bir Şii motife rastlanmazken diğerlerinde bu konuda tek satır dahi bulunmamaktadır. Var olan Şii motiflerin de sonradan eklendiğini düşünen yazar, bu durumu menâkıbnâmelerin çoğunun 15. yüzyılın ikinci yarısında, yani Safevi propagandasından önce yazılmasına bağlamaktadır. Bektaşî ve Kızılbaş zümreler tam olarak ancak Safevi propagandasıyla Şii motifleri tanımaya ve benimsemeye başlamıştır. Dolayısıyla Anadolu Türk heterodoksisine vücut veren ana faktör Şiilik değil, İslamiyet öncesi dinlerden kalan inançlardır (Ocak 2005a:282).

Ocak bir başka çalışmasında çerçeveyi biraz daha daraltarak Aleviliğin ne tür bir Şiilik biçiminden etkilendiğini incelemektedir. Türklerin 11. yüzyıldan beri İran, Irak ve Suriye topraklarında Nizari İsmaililerinin yoğun propagandalarına maruz kaldıkları ve Alevilikteki Şii motiflerin On İki İmamcı Şiilikle uyumlu olmadığı göz önüne alındığında Şah İsmail'in propagandasını İmamiyye cilasası altında, İsmaili inançları doğrultusunda yapmış olması gerekmektedir. Çünkü Anadolu 13. yüzyıldan beri Vefaiyye tarikatı kanalıyla İsmailî tesirlerle yoğrulmuştu. Doğrudan İsmailiyye propagandası yapmak ise yeni kurulmuş bir devletin akıbetini başkalarına teslim etmek olacaktı. İşte bu hususlardan ötürü Şah İsmail Anadolu'da İsmaili inançlarını yine onların kullandığı davet metotlarıyla yaymıştır (2005b:30-33).

Burada son olarak zikretmek istediğimiz bir husus daha vardır. Aleviliği yalnızca tasavvufî kalıplar içerisinde ve vahdet-i vücud anlayışı merkezinde değerlendiren bir yaklaşım, iyi niyetlerle de olsaimamlar, hilafet, tevellâ-teberrâ, velayet, seyyidlik vb. kabullerin Şiilikle bağlantısını tarihî gerçeklere zıt bir şekilde görmezden gelmektedir⁵⁰ki bunu kabul etmek mümkün görünmemektedir. Çünkü Aleviliğin Hz. Ali ve Ehlibeyt ile alakası, Şah İsmail'in eski Şamanist nitelikli ve soy süren dinî liderliği seyidlik kurumuyla birleştirerek, başta kendisi olmak üzere, bu dinî liderlerin Hz. Ali soyundan geldiğini gösteren icazetnameler dağıtmasıyla başlamıştır (Ocak 2012:341-342). Ancak Şiiliktekenden farklı bir görünüş kazanarak Alevilik içerisinde yer bulan motiflerde tasavvufî yorumlardan bahsetmek daha mantıklı görünmektedir.

Kısaca belirtmek gerekir ki yukarıda verilen örnekler Türklerin İslamiyet anlayışında Ehlibeyt sevgisi bağlamındaki tesirlerin erken dönemlerden itibaren varlığını gösterse de bu olgunun bugünkü Ehlibeyt ve Hz. Ali tasavvuru şeklini alması Safevi dönemine denk gelmektedir. Ayrıca Alevilikteki Ehlibeyt ve On İki İmam kültüne bakarak bu Şii tesirleri On İki İmam Şiiliğine bağlamak da bir takım problemleri beraberinde getirmektedir. Aşağıda bu karşılaştırmalara yer verilecektir.

4.1.4. Alevi-Bektaşî Geleneğinde Ehlibeyt Sevgisi

Aşağıda görüleceği üzere Alevi-Bektaşî geleneğinde On İki İmam olgusu, inanç sisteminin en temel esasları arasında yer almanın yanı sıra, söz konusu diğer

⁵⁰Bu görüşler için bk. Yeşilyurt 2003; Üçer 2009.

esaslara da sıkı sıkıya ilişkilidir. Diğer bir ifadeyle söyleyecek olursak, Alevi-Bektaşî geleneğinde “Tanrı”, “Peygamber”, “Ehlibeyt” ve “İmam” inançları birbirini tamamlayıcı nitelikler arz etmekte ve kompleks bir yapı oluşturmaktadır. Bu inanç sisteminde Hz. Ali ve Ehlibeyt kavramlarının ayrı bir yeri olduğu, hatta Tanrı inancının bile bunlara bağlı olarak yorumlandığı görülmektedir. Bu durum geleneğin temsilcileri arasında “üçler”, “beşler”, “yediler”, “on ikiler”, “on dörtler”, “kırklar” şeklinde ifade edilmektedir. Bu nedenle biz de On İki İmam olgusunu sorgulayacağımız bu bölümde konuyu “Ehlibeyt sevgisi” başlığı altında ve On İki İmam Olgusu’nun yakın ilişkili olduğu diğer inanç esaslarıyla birlikte ele almayı uygun gördük.

4.1.4.1. Allah-Muhammed-Ali İnanıcı

Alevi-Bektaşî geleneğinde en temel ortak inanışlardan birisi Allah, Muhammed ve Ali’nin bir tutulmasıdır. “Üçler” ya da “Hak-Muhammed-Ali” de denilen bu inanca göre Allah, Muhammed ve Ali’yi kendi nurundan yaratmıştır. Dolayısıyla üçünün birlikte anılması gerekir. Dünyanın yaratılışıyla ilişkilendirilen bu inanışı anlatırken kaynak kişimiz ayet olarak nitelendirdiği şu nefesi okumaktadır:

*Söyleyeyim dinlen mevali canlar
Eveli Allah şu dünyaya kim geldi
Muhammed’le Ali kandilde bir nur iken
Cihana bir seda geldi ün geldi

Cihan derya iken dünya daridi
Cebrail Mikail onlar var oldu
Hak’tan emir oldu derya kurudu
Azrail İsrail onlar sır geldi

Kün dedi de karar kıldı Âdem’e
Yedi gün emeği geçti bu deme
Kadir Mevla’m can verince Âdem’e
Akıl fikir ilim külli kâl geldi*

Henüz dünya sudan ibaretken Allah, Muhammed ve Ali’nin nurunu semadaki bir kandil içerisinde var etmiştir. Daha sonra Cebrail, Mikail, Azrail ve İsrail’i yaratan Tanrı, yedi günde dünyayı meydana getirmiş, sonrasında Adem’i yaratarak ona *akıl, fikir, ilim* ve *söz* bahşetmiştir. Adem’e ilk emri “oku” olan Tanrı, onun karşısına şu yazıyı (hat) çıkarmıştır:

“*Hak lâ ilahe illallah Hak birsin Muhammed’sin Resûlallah, Aliyyen Veliyullah Veliyyen Aliyyullah*”.

Allah’ın kendisine bağışladığı akıl, ilim ve irfanla bu yazıyı okuyan Adem, Allah’ın adının dışında cümlede geçen diğer isimleri bilmediği için sorar ve birinin ahir zaman Nebisi, yüz yirmi dört bin peygamberin sonuncusu Muhammed Mustafa; diğerinin de onun vasisi ve Allah’ın velisi Ali olduğunu öğrenir (K.3, K.16).

Bazıları bu Tanrısal nurun bütün önemli peygamberlerde de bulunduğu inanır. Adem, Nuh ve İbrahim gibi peygamberlerde görülen nur, Muhammed Peygamber’in dedesi Abdulmuttalib’e geldiğinde oğulları Abdullah ve Ebu Talib’e geçer. Onlardan da Muhammed ve Ali’nin şahsında dünyaya gelir. İkiye ayrılan nurun bir elmanın iki yarısı gibi iki eşit parça olduğuna inanılır ve biri diğerinden kesinlikle ağır gelmez. Ali’nin peygamber kızı Fatma ile evlenmesiyle nur tekrar birleşmiş olur. Sonra onların çocukları Hasan ve Hüseyin’e geçer ve Hüseyin’in soyundan on ikinci imam Mehdi’ye kadar devam eder.

Bunun yanı sıra Muhammed ve Ali’nin de bir olduğu inancı vardır. Ali’yi Muhammed’den Muhammed’i Ali’den kesinlikle ayırmak mümkün değildir. Muhammed nübüvvet makamının sahibidir. Ali ise varistir, velidir, velayet makamının sahibidir (K.13). Tahtacılar da Muhammed ve Ali’yi birbirinden ayırmanın kafir olacağına inanırlar. Bu kavram ile iki varlığı kastetmektedirler. Onlara göre *Muhammed Ali* veya *Muhammed* ve *Ali* kavramları sadece tek varlığa işaret eder ki o da Ali’dir (Selçuk 2008:72). Bektaşilerde de Muhammed ve Ali sanki bir kişinin iki adıyla gibi söylenir ve yazılır. Bunlar dinin sırlarının kaynaklandığı teolojik şahsiyetlerdir. “Ben ilim şehriyim, Ali de onun kapısıdır” hadisi çok sevilir. Burada görüldüğü gibi hadis Muhammed’i önemli kılmamaktadır. Muhammed’in yeri Bektaşiler arasında her zaman onurlu bir yerdir. Farklılaşmış Tanrısalılıktan yayılan ilk ışına Nur-u Muhammedî⁵¹ denir. Muhammed ve ona indirilen Kuran’da din ilimi için yeterli malzeme bulunur fakat o malzemenin anlaşılmasına giriş Ali’de bulunacaktır (Birge 1991:149-151).

⁵¹ Bu inanış, Sünni İslam anlayışında da mevcuttur. Allah’tan başka hiçbir şey yokken ilk defa Hakikat-i Muhammediyye var olmuş bütün yaratıklar bu hakikatten ve onun için yaratılmıştır. “Sen olmasaydın ben kainatı yaratmazdım” şeklindeki kutsi hadis bu hususu anlatır. Bk. Üzümlü 2009c; Fırlıklı 2006.

Bununla birlikte Ali'nin ölmediği, farklı suretlerde dünyaya geldiği inancı da mevcuttur. Ali; Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş Veli, Şah İsmail, Pir Sultan gibi uluların şahsında ve en son Atatürk suretinde dünyaya gelmiştir (K.13). Nitekim Şah İsmail de kendini Allah'ın tecellisi olan Ali sanmaktadır (Mélikoff 1994:40-41). Alevilikteki Tanrısal nitelikli Ali, Şah İsmail tarafından inanç sisteminin içine oturtulmuştur (Ocak 2012:342).

Düvazimamlarda genelde ilk dördlük bu temaya ayrılmaktadır. Çoğunlukla *Hak (Allah)-Muhammed-Ali* ya da *Allah* ve *Muhammed Ali* bazen de sadece *Muhammed Ali* şeklinde ifadeler görülürken üçünün ayrı ayrı zikredildiği örnekler de mevcuttur:

*Her sabah her sabah ötüşür kuşlar
Allah bir Muhammed Ali diyerek
Bülbül de gül için figana başlar
Allah bir Muhammed Ali diyerek
.....*

*Gökten dört kitap indi dördüne düştü
Kuran Muhammed'in virdine düştü
Kul Himmet Ali'nin derdine düştü
Allah bir Muhammed Ali diyerek (K.3, K.14)(M.44)*

Allah, Muhammed ve Ali üç farklı olguya değil tek bir kişiye, yani Tanrıya işaret etmektedir. Dünyadaki bütün varlıklar böylece Tanrı adını zikreder. İsa semaya çekilirken, İmam Hasan zehirli şerbeti içerken bu isimleri zikretmiştir. Eğer birinden medet umulacak, inayet dilenecek ise yine Allah-Muhammed-Ali'ye başvurulur:

*Medet Allah medet Muhammed Ali
Bizi dergâhından mahrum eyleme
Pirim Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli
Bizi dergâhından mahrum eyleme
.....*

*Derviş Muhammed'im ey gani kadir
Taki Naki Asker er-Rahman'im'dır
Muhammed Mehdi'ye niyazım vardır
Bizi dergâhından mahrum eyleme (K.3, K.17)(M.72)*

Ali ve Muhammed'in Tanrı katında bir nur olarak yaratıldığı inancı düvazimamlarda da görülmektedir. Bu Tanrısal nur on ikinci imam Mehdi'ye kadar ulaşacaktır. Aslında Ali'den Mehdi'ye kadar farklı suretlerde dünyaya gelen kişi Ali'den başkası değildir. Ali ise Tanrının kendisidir:

*Kudret kandilinde parlayıp duran
Muhammed Ali'nin sırrıdır vallah
Zuhur edip kafir askerini kıran
Elinde Zülfikar Ali'dir vallah*

.....
*Virani'yim niyazım var üstaza
Elinde Zülfikar hem ehl-i gaza
Bin bir dondan baş gösterdi Murteza
Biz bir bildik dedik Allah eyvallah (K.3) (M.48)*

Bu üçlü inanın Hıristiyanlıktaki teslis olgusuyla (Birge 1991:149; Hasluck 2012:72; Selçuk 2008:90-92), hatta Hinduizm'deki Brahma, Vişnu, Şiva üçlemesiyle (Çıblak 2005:55) ilişkilendirildiği görülmektedir. Bazı araştırmacılar ise Ali'nin Tanrılaştırılması gibi birtakım tasavvufî düşünce içine sığdırılmayan inançları “şathiyyat” kategorisine dahil ederek Hak-Muhammed-Ali inancını tasavvuftaki Uluhiyet-Nübüvvet-Velayet esasları içerisinde görmeyi tercih etmekte ve teslis olgusunu reddetmektedirler (Fığlalı 2006:186-187; Üzüm 2009c: 222-223; Yeşilyurt 2003:18-225). Ancak bu üçleme içerisinde öne çıkan *Ali* kavramının hulul (Tanrının insanda tecelli etmesi) ve tenasüh (ruh göçü) inançlarıyla şekillendirildiği görülmektedir.⁵² Vahdet-i vücud felsefesi Bektaşiliğin tasavvuf anlayışını tesir altına almışsa da bu sistem, Hak—Muhammed-Ali uluhiyet kavramının hulul kalıplarına girerek sadece ilahlaşmış bir Ali'yi göstermesi şeklinde esas mahiyetinden uzaklaşmıştır (Türkdoğan 2006:156). Dolayısıyla söz konusu üçlemenin de Tanrısal nitelikteki Ali inancı çerçevesinde oluştuğunu söylemek daha doğru olsa gerektir. Çünkü Ali inancının sınırları bu üçlemenin ve tasavvuf kalıplarının çerçevesini aşmaktadır. Ehlibeyt ve On İki İmam gibi kavramların da bu bağlamda anlamlandırıldığı görülmektedir.

4.1.4.2. Ehlibeyt Kavramı

Ehlibeyt kavramı, Allah-Muhammed-Ali ve On İki İmam inançlarıyla yakından ilişkilidir. Alevi-Bektaşî geleneğinde “beşler” olarak ifade edilen Ehlibeytin kutsallığı saha araştırmamız sırasında dinlediğimiz mitolojik karakterdeki bir anlatıda oldukça dikkat çekici nitelikte sergilenmektedir. Yine Ali ve

⁵² Ahmet Yaşar Ocak hulul inancı ve buna bağlı olarak mehdilik telakkisinin Hurufilik kanalıyla Aleviliği girdiğini söylemektedir. Bk. Ocak 2012:273. Ayrıca Alevi-Bektaşî menakıbnamelerindeki hulul ve tenasüh motifleri için bk. Ocak 2005a.

Muhammed'in yaratılışındaki Tanrısal nur ve evrenin yaratılışı ile alakalı olan anlatının özü şu dörtlükte gizlidir:

*Yerde insan gökte melek yok iken
Kudretten bir top nur indi süzüldü
Yedi isim kandilde bir nur iken
Mim Muhammed'e Ayın Ali'ye yazıldı*

Ancak bu sefer kâinat yaratılmadan önce sadece Ali ve Muhammed değil, Ehlibeytin diğer üyeleri de var edilmiştir. Anlatı şöyledir:

Allah dünyayı yaratmadan önce her yer yeşil renkli bir deryadan ibaretti. Önce dünyanın yerinde durması için gökte zembille birlikte yeşil bir kubbe yarattı. Allah kendi yarattığı deryanın bir ucundan diğer ucuna doğru hayranlıkla bakarken denizin diğer tarafından bir esinti Allah'a doğru yöneldi. Esintiyle birlikte beş tane kabarcık Allah'ın önüne gelip nazar kıldı. Bunlar Allah'ın kendi nurundan beş tane nurdu. Allah o nurları kucağına aldı. Onları koyacak başka bir yeri olmadığı için daha önce yarattığı kubbenin içine koydu. Ondan sonra sırasıyla her şeyi yaratmaya başladı. Cebrail'i, Mikail'i, İsrail'i ve Azrail'i yarattı. Cebrail uçmaya başladı, yoruldu ve her taraf su olduğu için konacak yer bulamadı. Gidip o kubbeye konmaya çalıştı. Ama o zamanlar Cebrail Allah nasıl zikredilir, Allah'a nasıl hitap edilir bilmiyordu. Cebrail kubbeye konmaya çalışırken içeriden bir seda geldi: "Sen kimsin?". Cebrail de takati kesilmiş bir durumdayken yüksek gönüllülükle: "Sen sensin, ben de benim", diye cevap verdi.

O zaman içerden bir yeşil el çıktı, Cebrail'e bir tokat vurdu ve Cebrail deryaya gark oldu. Kendini toparlayana kadar kırk bin yıl daha geçmişti, uçmaktan kanatları kan içinde kalmıştı. Allah, Hz. Ali'nin nuruna Cebrail'in kubbeye yaklaştığı zaman ona rehberlik etmesini emretti. Bu nurun rehberliğiyle Cebrail sen kimsin sorusuna ne cevap vermesi gerektiğini öğrendi: "Sen yaratıcısın ben yaratılmışım, sen halıksın ben mahlûkum, ednayım", dedi.

Alçak gönüllülükle yaklaşınca o kubbeye Cebrail'in konmasına izin verildi. Sonra kubbede bir kapı açıldı ve Cebrail içeride beş tane nur gördü. Cebrail'in gözleri kamaştı. Nurların dört tanesi diğerine kenetlenmiş durumdaydı. Cebrail, onlara kim olduğunu sordu ve ortadakinden ses geldi: "Bu benim atam Muhammed Mustafa", dedi. Beline kemerbest olmuş nuru işaret ederek: "Bu da İmam Ali, ehlim Aliyyel Murtaza, benim kocam olacak", dedi. Hasan ve Hüseyin ise Fatma Ana'nın

kulağında küpe olarak zuhur etmişti. Cebrail sordu: “Bunlar nerde peki ?” Fatma Ana: “Zaman zuhur ettikçe Hazreti Allah bizleri de insan olarak dünyayı getirecek. Ben de Hz. Muhammed’in kızı olacağım”, dedi.

Daha sonra Allah dünyayı kurdu, ruhları yarattı. Sonra melek devri yaşandı. Daha sonra da Adem yaratıldı (K.16).

İslamiyet öncesi Türk düşüncesindeki kozmogoni algısıyla önemli benzerlikler⁵³ içeren bu anlatı, Ehlibeyte yönelik inancı İslami kavramlarla birlikte kâinatın yaratılışına ulaştırmaktadır. Daha dünya ve evren yaratılmadan Tanrı kendi nurundan yarattığı Peygamber, Ali, Fatma, Hasan ve Hüseyin’i yine kendi katında saklamaktadır. Buna bağlı olarak kâinatın Ehlibeytin yüzü suyu hürmetine yaratıldığına inanılmaktadır (K.3). Burada daha önce bahsedilen Nur-u Muhammedi inancını tekrar hatırlamak gerekir.

Bu beş kişinin Ehlibeyti oluşturduğu inancı Sünni kaynaklarda da geçen bir hadisle desteklenmektedir. Buna göre Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin’in üstünü bir örtüyle örten Peygamber, Ahzab Suresi 33. Ayetin inmesi üzerine “Allah’ım, onlar benim ehlibeytimdir; onlardan kusuru gider ve onları tertemiz kıl” diye dua etmiştir. Bu olaya dayanılarak Ehlibeyt için “Âl-i Abâ”, “Hamse-i Âl-i Abâ”, “Pençe-i Âl-i Abâ”, veya “Ali Pençesi” gibi ifadeler kullanılmıştır (Fığlalı 2006:190-191).

Ehlibeytin Peygamber tarafından insanlara bırakılan iki kıymetli şeyden biri olduğuna inanılır. Alevilik de onlara sahip çıkmak, onlar gibi yaşamak demektir. Anadolu’daki ocaklar da Ehlibeyt soyundan gelir (K.1).

Ancak Ehlibeytin kimlerden oluştuğu konusunda farklı algılamalar görülebilmektedir. Bazıları bunların içine Peygamber’in Ehlibeytimdendir dediği Selman-ı Farisi’yi de eklemektedir. Nitekim yediler makamı söz konusu beş kişiyle Allah ve Selman-ı Farisi’den oluşur (K.13). Kimine göre On İki İmam da Ehlibeyte dahildir (K.5, K.10, K.12, K.15). Kimine göre de Alevilik Ehlibeyt yoludur, Ehlibeyt ise Peygamberin soyu, sülalesi demektir.

Türk şiirinin her döneminde Ehlibeyt sevgisinin önemli bir tema olduğu bilinmektedir. Ancak Ehlibeyt sevgisi yukarıda temas edildiği üzere Safevi

⁵³ Burada temas edemeyeceğimiz bu benzerlikler için bk. İnan 2006; Ögel 2010; Sakaoğlu-Duymaz; 2006; Seyidoğlu 2010; Taş 2011.

propagandasından sonra Alevi-Bektaşî geleneğinde farklılaşmıştır.⁵⁴ Ehlibeyti sevenleri sevmek olan tevellâ ve sevmeyenleri sevmemek anlamındaki teberrâ, bu farklılaşmanın iyi bir örneğidir. Nefeslerde bu nedenle sıkça Muaviye ve taraftarlarına lanet okunurken, Ehlibeyte duyulan sevgi her fırsatta dile getirilir. Dûvazımlarda da bu durum görülmektedir:

*Muhammed'i candan sev ki
Ali'ye Selman olasın
Ehl-i Beyt'e gönül ver ki
Ali'ye Selman olasın*

.....

*Şah Hatayi'm özün ırma
Gerçekler gönlünü kırma
Her Adem'e sırrın verme
Ali'ye Selman olasın⁵⁵*

*

*Dinle imdi bizi mevali canlar
Anın için okuyalım lânet Yezid'e
Ali evladını sevmeyen onlar
Anın için okuram lânet Yezid'e*

.....

*Şah Hatayi'm bunu böyle gördü
Saat yetip vade tamam oldu
Yine figan başı aşığa döndü
Anın için okuram lanet Yezid'e (K.12)(M.11)*

Burada son olarak Allah-Muhammed-Ali olgusu hakkında söylenenlerin Ehlibeyt anlayışı için de geçerli olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü Ehlibeyt sevgisinin temelinde de hulul ve tenasüh düşüncesi çerçevesinde yoğrulmuş Tanrısal nura sahip Ali inancının olduğu görülmektedir.

4.1.4.3. On İki İmam Olgusu

Alevi-Bektaşî geleneğinde “üçler” ve “beşler”de olduğu gibi “on ikiler” şeklindeki sayısal bir simgecilikle ifade edilen On İki İmam'a inanmak, en az diğerleri kadar mühim bir iman meselesi olarak belirmektedir. Bu bölümde On İki İmam'ın tarihi şahsiyetlerinden bahsedildikten sonra On İki İmam olgusunun Alevi-Bektaşî geleneğindeki algılanış biçimi sözlü kaynaklardan edinilen bilgiler,

⁵⁴ Bu konuda şu çalışmalara bakılabilir: Güzel 2009; Temizkan 2005; Cumbur 1996; Kesik 2011.

⁵⁵ Çorlu Cemevindeki 08.12.2011 tarihinde gerçekleştirilen Birlik ceminde kaydedilmiştir.

Aleviliğin kendi yazılı kaynakları (Buyruklar, Velâyetnameler ve Nefesler) ve Alevilik üzerine yapılmış konuyla ilgili ulaşılabildiğimiz çalışmalar ışığında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Ancak bunun öncesinde Alevi-Bektaşî düşüncesindeki On İki İmam olgusunun kaynağı hakkındaki öne çıkan farklı görüşlere yer vermek faydalı olacaktır.

Söz gelimi batılı araştırmacıların On İki İmam olgusunu Hıristiyanlıktaki On İki havari ile ilişkilendirmeye çalıştıkları görülmektedir (Birge 1991:244; Hasluck 2012:77). Bir başka görüş ise başlangıçta İslam'ın bütün düşünce ekollerinde paylaşılmakta olan söz konusu inanç unsurunun Bektaşîliğin ikinci piri sayılan Balım Sultan'ın meydana getirdiği Hurufilik, Şiilik ve Hıristiyanlık karışımı inançlarla yabancılaştırıldığını savunmaktadır (Öztürk 1998:172; Şapolyo 1964:320-322).

Mehmet Eröz, Alevi-Bektaşî inançlarının eski Türk kültürüyle olan ilişkisini göstermeye çalıştığı eserinde İbn Fazlan'ın kaydına dayanarak Başkurlardaki *On İki Tanrı*⁵⁶inancına vurgu yapmaktadır (1990:379). Mélikoff, başlangıçta On İki İmam olgusunu ruhun beden göçü ve Ali'nin Tanrısallığı meselesinden dolayı İsmailî tesirlerle açıklasa da (1994:23) sonraki çalışmalarında Ali'nin Tanrılaştırılmasını Gök Tanrı inancına, On İki İmam'ın ululanışının da on iki hayvanlı Türk takvimine dayanıyor olabileceği fikrini benimseyerek Eröz'e yaklaşmış bulunmaktadır (2009:85).

Abdülbaki Gölpınarlı (1967:789) ise Ali'yi Tanrı tanımayı İsmailiyye tesirine bağlamakla birlikte On İki İmam tanıdıklarından Alevileri İmamiyye mezhebinin müfritlerinden saymaktadır. Ethem Ruhi Fığlalı da (2009:193) “Aleviliğin İmamiyye mezhebi ile On İki İmam hakkındaki inanış dışında hiçbir ilişkisinin bulunmadığını” ve On İki İmam'ın “Alevi-Bektaşî kültüründe velayet sahipleri sıfatıyla önemli bir yer tuttuğunu” söylemektedir. Bu ifadelerden Fığlalı'nın On İki İmam olgusunu

⁵⁶İbn Fazlan'a göre Başkurlar on iki Tanrıya ve bunların en büyüğünün gökte bulunduğu inanırlardı (İbn Fazlan 1995:47). Abdulkadir İnan, bu inancı tötemizm bakiyesi olarak değerlendirmektedir. Başkurların o devirde her birinin kendi totemi olan on iki boydan meydana gelen bir birlik halinde yaşamasından kaynaklanan bir gelenek olduğunu tahmin etmektedir (İnan 2006:27).

İmamiyye'ye bağlamış olmakla birlikte Alevi-Bektaşî geleneğine farklı bir şekilde yansıdığı fikrini benimsemiş olduğu sonucu çıkarılabilir.

Ahmet Yaşar Ocak (2005b:30) daha önce bahsettiğimiz çalışmasında İmamiyye Şiiliğinin hulul ve tenasühü asla kabul etmezken bu inanışların Nizari İsmaililiği'nin temeli olduğuna işaret ederek "Türkiye Alevileri'nin büyük çoğunluğu, On İki İmam'ın Ali soyundan gelen ve İmamiyye Şiiliğindeki gibi bir sülalenin devamı olan ayrı ayrı şahsiyetler değil, tıpkı İsmailiyye'deki gibi Tanrının bedenleşmiş biçimi olan Ali'nin reenkarnasyonu olduğuna inanırlar" demektedir. Bu bağlamda Alevilikteki imam algısını Nizari İsmaililiği'ne bağlamaktadır. Ocak; Safevi propagandasının kullandığı metotları ve telkin ettiği, İsmaili inançlarıyla benzerlik gösteren Alevi inançlarını⁵⁷ maddeler halinde sıralamaktadır.

On İki İmam olgusu hakkındaki bu görüşlere yer verdikten sonra söz konusu inanışın Alevi-Bektaşî kültüründeki yansımalarına bakılabilir.

On İki İmam kültü gerçekten İmamiyye'deki biçimine göre Alevi-Bektaşî inanç sisteminde farklı bir görünüm kazanmıştır. Buna rağmen Alevi-Bektaşî geleneğindeki On İki İmam, On İki İmamcı Şiilikteki imamlarla aynı kişilerdir. Bu imamlara atfedilen önem ve kutsiyete rağmen Aleviler ve Bektaşîlerle yaptığımız görüşmelerde Dede, Baba, Zâkir, Rehber gibi dinî mevki ve unvana sahip olanların dışında On İki İmamın adlarını doğru ve tam olarak sayabilenlerin bile pek bulunmadığı gözlenmiştir. Alevi-Bektaşî geleneğinde On İki İmam hakkındaki inanışları incelemeye geçmeden önce tarihi birer şahsiyet olan bu imamların kimliği hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır. Tarihi şahsiyetleri hakkındaki bilgileri daha çok Şii kaynaklardan elde edilebilen On İki İmam şunlardır:

1. İmam Ali: Farklı görüşler olmakla birlikte hicretten yaklaşık yirmi iki yıl önce (M. 600) Mekke'de doğduğu rivayet edilmektedir. Hz. Peygamber'in amcası Ebu Talib'in oğlu olan İmam Ali, beş yaşından itibaren Peygamber'in himayesi altında yetişmiştir (Fığlalı-Kandemir 1989:371). Kaç yaşında Müslüman olduğu

⁵⁷Şah İsmail'in kullandığı davet metodu, Alevilik terminolojisindeki "Şah", "Sufî", "Pîr" gibi kavramlar ve namaz, oruç, hac gibi ibadetlerin İsmailiyye gibi batını tevillerle yorumlanması bu benzerlikler arasındadır. Ocak'ın düşüncelerine paralel olarak Alevilerin temel ibadetlerden olan namaza karşı tutumlarını inceleyerek Alevilikle İsmaililik arasında ilişki kuran bir başka çalışma için bk. Yılmaz 2009.

tespit edilememekle birlikte ilk veya ikinci iman eden kişi olduğu düşünülmektedir (Fığlalı 2006:195; Gölpinarlı 2005:21;Huart (Ty.):397). Künyesi Ebu'l-Hasan ve Ebu Turab'dır. Haydar, Murtaza, Esedullah, Emir'ül-Müminin, Mevla'l-Müttakin lakapları arasındadır (Gölpinarlı 2005:20). Cesareti, kahramanlığı, ilmi, ahlakı, cömertliği, zekasıyla şöhet kazanan Hz. Ali, hicretten sonra Mekkeliler ve Medineliler arasında kardeşlik tesisi sırasında Peygamber tarafından kardeş olarak seçilmiş, daha sonra Peygamber'in kızı Fatma ile evlenerek damadı olmuştur. Bedir, Uhud, Hendek, Hayber başta olmak üzere hemen bütün gazvelere katılmıştır. Daha önce bahsedilen Hakem olayından sonra Haricilere karşı başarılı mücadeleler vermiş ancak M. 661 yılında Hariciler tarafından hançerlenerek öldürülmüştür. Kabri bugünkü Necef (Irak) şehrinde (Fığlalı 2006:195-200, Gölpinarlı 2005:36).

2. İmam Hasan: Hz. Peygamber'in kızı Fatıma ile İmam Ali'nin büyük oğludur. Bir rivayete göre Hicret'in ikinci, başka bir rivayete göre Hicret'in üçüncü yılında (M. 625) doğmuştur. Künyesi Ebu Muhammed'dir (Fığlalı 2006:206). Cahiliye devrinde görülmeyen Hasan, Hüseyin ve Muhsin adları bizzat Peygamber tarafından Harun Peygamber'in oğullarının isimleri olan Şeber, Şübeyir ve Müşbir'in Arapçası olarak konmuştur. İmam Hasan, babası İmam Ali'nin vefatından hemen sonra Kufe'de halife seçilmiştir. Bir süre sonra Muaviye ile anlaşma yoluna giderek halifeliğini ona devretmiştir.⁵⁸ Anlaşmadan sonra Medine'ye yerleşen İmam Hasan rivayete göre karısı tarafından Muaviye'nin oyunuyla M. 669/670 yılında zehirlenerek öldürülmüştür. Kabri Medine'dedir (Fığlalı 2006:209-211; Gölpinarlı 2005:47-59).

3. İmam Hüseyin: İmam Hasan'ın kardeşi, Hz. Ali ve Fatıma'nın diğer oğlu olan İmam Hüseyin Hicret'in üçüncü veya dördüncü yılında (M. 624/625) Medine'de doğmuştur. Künyesi Ebu Abdullah, lakabı eş-Şehid'dir (Gölpinarlı 2005:60). Babasının hilafeti sırasında onunla birlikte bütün Kufe'ye gitmiş ve bütün seferlere katılmıştır. Hz. Hasan'ın halife olmasından sonra ona itaat etmiş, Muaviye ile yapılan anlaşmadan sonra Hz. Hasan ile birlikte Medine'ye gitmiş ve Muaviye'nin

⁵⁸ Bazı kaynaklarda yapılan anlaşmada "Muaviye'nin ölümü halinde hilafetin Hasan'a iade edileceği" ya da "Muaviye'nin kendisinden sonra kimseyi yerine tayin etmeyeceği, aksine halifenin şura ile belirleneceği" şeklinde bir hükmün yer aldığı ifade edilmiştir. Bk. Gölpinarlı 2005:56-57; Çağatay 1993:414. Fığlalı (2006:209-210), olayların gidişatına bakıldığında anlaşmada böyle bir hükmün yer almış olmasının gerçekçi olmadığını ifade etmektedir.

M. 680 yılındaki ölümüne kadar zühd ve takva ile meşgul olmuştur (Fığlalı 2006:213). Muaviye'nin ölümünden sonra oğlu Yezid'e karşı giriştiği hilafet mücadelesi sonucunda M. 680 yılında Kerbela'da şehit edilmiştir.

4. İmam Ali Zeynelabidin: Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilen oğlu Ali'den (Ali Ekber) tefrik için Ali Asgar diye de anılan Ebul'l-Hasan'ın lakapları da ibadet edenlerin süsü anlamına Zeyne'l-Abidin, secde edenlerin efendisi manasına Seyyidu's-Sacidin'dir. Babası Hz. Hüseyin, annesi de son İran hükümdarı Yezdürcü'nün kızı olan Şehrbanu'dur. H. 38/ M. 659 yılında Medine'de doğduğu rivayet edilmektedir. İmam Hüseyin'in soyu Ali Zeynelabidin'den yürüdüğü için kendisine Âdem-i Âl-i Abâ ve Ebu'l-Eimme de denir (Fığlalı 2006:213-214). Kerbela'da rahatsız olduğundan dolayı İmam Hüseyin savaşa girmesine izin vermemiştir. Sağ kalan diğer Ehlibeyt mensuplarıyla birlikte Şam'a götürülmüş, bir süre tutulduktan sonra Yezit tarafından Medine'ye dönmesine izin verilmiştir (Gölpınarlı 2005:82-83). İmam Ali Zeynelabidin siyasi meselelere karışmadan ömrünü ibadet ve insanlara yardım etmekle geçirmiştir. Rivayetlere göre H. 95/ M. 713 tarihinde vefat etmiş ve Medine'de Baki mezarlığına gömülmüştür (Fığlalı 2006:214; Gölpınarlı (2005:88), zehirlenerek şehit edildiğini ifade etmektedir.

5. İmam Muhammed el-Bâkır: Babası İmam Ali Zeynelabidin, annesi İmam Hasan'ın kızı Fatıma'dır. H. 56 /M. 676 tarihinde Medine'de doğduğu rivayet edilmektedir. Künyesi Ebu Cafer, lakabı ilim ve hikmeti yarıp açan, bilgide sınırı olmayan anlamına gelen Bâkır'dır (Gölpınarlı 2005:89). Babası Ali Zeynelabidin gibi siyasetten tamamen uzak kalmış ve ilimle meşgul olmuştur. Irak fakih Ebu Hanife'nin de aralarında bulunduğu birçok hadis ve fıkıh imamı ile görüşüp fikir teatisinde bulunduğu, büyük bir hadis alimi olduğu bilinmektedir (Fığlalı 2006:215). Ölüm tarihi hakkında farklı rivayetler mevcuttur. H. 114, 116, 117, 118 yılları bunlar arasındadır. Ümeyyeoğulları tarafından zehirlenerek öldürüldüğü ifade edilmektedir (Gölpınarlı 2005:98).

6. İmam Cafer es-Sâdık: H. 80/ M. 699 tarihinde Medine'de doğmuştur. Babası Muhammed Bakır, annesi Ebu Bekir'in torunu Ümmü Ferve'dir. En meşhur künyesi Ebu Abdullah, lakabı Sâdık'tır. Emevilerin yıkıntı devresiyle Abbasoğullarının henüz kuvvetlenmediği zamanlarda yaşamış olmasına rağmen

iktidarı ele geçirmek için herhangi bir girişimde bulunmamıştır. Medine'deki evinin her taraftan gelen ziyaretçilerle bir okul haline geldiği söylenmektedir (Gölpınarlı 2005:108). Kendisini dinlemek ve bilgi almak için gelenler arasında Ebu Hanife, Malik b. Enes, Mutezile'nin kurucusu Vasıl b. Ata ve meşhur kimyacı Cabir b. Hayyan sayılabilir. İmam Cafer es-Sâdık bütün rivayetlerin ittifakıyla H. 148/ M. 765 tarihinde, Şiilere göre el-Mansur tarafından zehirlenmek suretiyle Medine'de vefat etmiş ve Baki mezarlığına gömülmüştür (Fığlalı 2006:217).

7. İmam Musa el-Kâzım: H. 128/ M. 745 yılında Mekke ile Medine arasında Ebva denilen yerde dünyaya geldiği rivayet edilmektedir. Babası İmam Cafer es-Sâdık, annesi Hamide-i Berberiyeye'dir. Künyesi Ebu'l-Hasan, Ebu-İbrahim'dir. Kâzım, Âlim, el-Abd'üs-Salih lakapları arasındadır (Gölpınarlı 2005:116). Hayatı boyunca herhangi bir şekilde siyasete karışmamış ise de Abbasi halifelerinin şüphesini çekmiştir. El-Mehdi tarafından Bağdat'ta, Harun er-Reşid tarafından önce Basra'da sonra da Bağdat'ta hapsedilmiştir. Musa el-Kâzım Bağdat'ta hapiste iken H. 183/ M. 799 tarihinde vefat etmiş ve daha sonra Kâzımeyn veya Kâzımıyye adını alacak olan Bağdat civarındaki Kureyş mezarlığına gömülür (Fığlalı 2006:218).

8. İmam Ali er-Rızâ: H. 148/ M. 765, H. 153/ M. 770 ya da H. 151/ M. 768 yılları İmam Ali er-Rıza'nın doğum tarihi olarak rivayet edilmektedir. Künyesi Ebu'l-Hasan, lakabı er-Rızâ'dır. Babası Musa el-Kâzım'dır. Allah'a ve Peygamberine razı olduklarından, herkesin rızasını kazandığından, bir rivayete göre de el-Me'mun'un veliahtlığını kabul ettiğinden dolayı Rızâ lakabıyla anılmıştır. Ali er-Rızâ, Abbasi halife Me'mun tarafından davet edilerek Merv'de halife tayin edilmiştir. İmam Ali er-Rızâ'nın isteksiz olduğu halde halifenin ısrarı üzerine bu tayini kabul ettiği belirtilmektedir. Abbasoğullarından olmayan birinin halife tayin edilmesi Bağdat'ta tepkiyle karşılaşır. Halife Me'mun, Al er-Rızâ ile birlikte Bağdat'a hareket eder. Tus şehrine varıldığında bir rivayete göre fazla miktarda üzüm yemesi, taraftarlarına göre ise Ali b. Hişam tarafından zehirlenmesi sebebiyle H. 203/ M. 818 yılında vefat etmiş ve Tus şehrinin Senebad köyünde defnedilmiştir. Daha sonra burası Meşhed adıyla önem kazanmıştır (Fığlalı 2006:219-220; Gölpınarlı 2005:132-149).

9. İmam Muhammed et-Takî (el Cevâd): İmam Ali er-Rızâ'nın oğlu olan Muhammed et-Takî H. 195/ M. 811 tarihinde Medine'de doğmuştur. Künyesi Ebu Cafer, lakapları el-Cevâd ve et-Takî'dir. Halife Me'mun, Muhammed et-Takî'yi kızıyla evlendirdikten sonra Medine'de yaşamasına müsaade etmiştir. Halife Me'mun öldükten sonra yerine geçen Mutasım, Muhammed et-Takî'yi Bağdat'a çağırmıştır. Burada H. 220/ M. 835 yılında eceliyle öldüğü rivayet edilmektedir. Bağdat'ta dedesi Musa el-Kâzım'ın yanına defnedilmiştir (Fığlalı 2006:220-221; Gölpınarlı 2005:154-163;).

10. İmam Ali en-Nakî (el-Hâdî): İmam Muhammed et-Takî'nin oğludur. H. 212/ M. 828 ya da H. 214/ M. 829 yılında Medine yakınlarındaki bir köyde doğmuştur. Künyesi Ebu'l-Hasan, en meşhur lakapları el-Nakî ve el-Hadî'dir. Medine'de yetişmiş ve orada ilimle meşgul olmuştur. Çok sayıda insanın ders almak ve ziyaret etmek için etrafında toplanmasından dolayı Abbasi halifesi Mütevekkil, İmam Ali en-Nakî'yi göz altında bulundurmak için Irak'a çağırmış ve Türk askerleri için kurulan Samarra şehrinin el-Asker mahallesine yerleştirmiştir. Kendisi ve oğlu olan on birinci İmam Hasan el-Askeri bu yüzden Asker lakabıyla anılmıştır. H. 254/ M. 868 tarihinde Samarra'da vefat etmiş ve buradaki evine defnedilmiştir. Abbasi halifesi Mutez ya da Mutemid tarafından zehirletildiği de rivayetler arasındadır (Fığlalı 2006:221-222; Gölpınarlı 2005:167-181).

11. İmam Hasan el-Askeri: İmam Ali en-Nakî'nin oğlu olan Hasan el-Askeri H. 232/ M. 846 yılında Medine'de doğmuştur. Künyesi Ebu Muhammed, lakapları arasında Hâdi, er-Refik, ez-Zekî, en-Nakî ve Samarra'da yaşamış olduğu mahalleye işaret eden el-Askerî yer almaktadır. Çok bilgili olduğu, Hintçe, Farsça ve Türkçe bildiği rivayet edilmektedir (Fığlalı 2006:222). Gölpınarlı'ya göre Abbasi halifeleri Muhtedi ve Mutemid zamanında zindanda hapsedilmiştir. H. 260/ M. 873 tarihinde hastalanarak vefat etmiş ve babasının yanına defnedilmiştir. Ancak Mutemid tarafından zehirleterek şehit edildiği de rivayet edilmektedir (2005:183-196).

12. İmam Muhammed el-Mehdi: Hasan el-Askeri'nin oğlu ve son imam olarak inanılan Muhammed b. el-Hasan'ın H. 255/ M. 869 veya H. 258/ M. 872 tarihinde Samarra'da doğduğu rivayet edilmektedir. Künyesi Hz. Peygamber'inki ile

aynı, yani Ebu'l-Kasım'dır. Sahibu'z-Zaman (Zamanın Sahibi), el-Kaaim (Ayakta Duran), el-Huccet (Kesin Delil), el-Muntazar (Beklenen), el-Mehdî (Hidayet Olunmuş) lakapları arasındadır. Annesinin Bizans imparatorunun oğlu Yeşua'nın kızı olan Hasan el-Askeri'nin cariyesi Nercis Hatun olduğu rivayet edilmektedir. İnanişâ göre babası Hasan el-Askeri'nin vefatında sonra evlerindeki sığınağa girerek gözden kaybolmuştur. Halen sağdır ve kıyametten önce Mehdi sıfatıyla zuhur ederek zulümle dolmuş dünyayı adaletle dolduracaktır (Fığlalı 2006:222-223). İki gaybet dönemi olduğuna inanılmaktadır. Küçük gaybet anlamına gelen "Gaybet-i Suğra" dönemi doğduğu andan itibaren başlayarak yetmiş üç yıl sürmüştür. Bu dönemde İmam Mehdi, dört sefir aracılığıyla emirlerini insanlara ulaştırmıştır. Küçük gaybet döneminden sonra Mehdi'nin tamamen gizlendiği "Gaybet-i Kübra" (Büyük Gaybet) dönemi başlamıştır (Gölpınarlı 2005:199-214).

Bunlar arasında Ali, Hasan, Hüseyin, Ali Zeynelabidin, Muhammed Bakır, Cafer Sadık ve Mehdi, Aleviler ve Bektaşiler arasında en çok tanınan ve zikredilen imamlar olarak sayılabilir. Geleneğin temsilcilerine müstakil olarak imamların hayatlarına dair yönelttiğimiz sorulara aldığımız cevaplar oldukça sınırlıdır. Ali'ye atfedilen öneme ve onun hakkındaki inanışlara kısmen de olsa yukarıda değinmiştik. Hasan ve Hüseyin, Peygamber'in gözbebeği torunları olmaları ve Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi hemen her Alevi tarafından anılmalarını sağlamaktadır. Hasan'ın kendi karısı tarafından Muaviye'nin isteği üzerine zehirlendiği bilinmektedir. Zeynelabidin, Kerbela'dan sağ kurtulup Ali neslinin devam etmesini sağlayan imam olarak hatırdâ tutulmaktadır. Muhammed Bakır'ın kirişle boğulduğuna inanılmaktadır. İmam Cafer ise ilmi ve Caferilik mezhebinin kurucusu kabul edilmesi nedeniyle yüceltilmektedir. Ebu Hanife'nin İmam Cafer'den ders aldığı da yaptığımız mülakatlarda sıkça zikredilen hususlar arasındadır. Mehdi'nin on ikinci ve gaib imam olduğu, günü geldiğinde dünyayı adaletle dolduracağı hemen herkes tarafından bilinmektedir. On İki İmam hakkında tarihi birer şahsiyet olarak kaynak kişilerden aldığımız bilgiler hemen bunlardan ibaret sayılabilir.

On İki İmam inancının yukarıda bahsedilen Muhammed-Ali'nin yaratılış nuruyla ilgisi kaynak kişilerden alınan bilgilerde de görülmektedir. Muhammed-Ali'nin nurunun Fatıma aracılığıyla on ikinci imama kadar devam ettiğine inanılmaktadır. İmamların kutsiyeti de bu nura sahip olmalarından

kaynaklanmaktadır (K.1, K.13, K.16). Tahtacılar da On İki İmam'a imamlığın Hak tarafından verildiğine, imamlara inanmayan Tahtacının Alevilikten çıkıp kâfir olacağına inanıldığı da belirtilmektedir (Selçuk 2008:103). Yukarıda Hak-Muhammed-Ali inancının On İki İmam'ı da kapsayacak biçimde bütün olarak Ali'nin kutsallığıyla ilgili olduğuna değinmiştik. Burada kısaca imam suretinde gelenlerin aslında Ali olduğuna dair bir inanışın da mevcut olduğunu tekrar hatırlamak yerinde olacaktır.

Ayrıca Miraç'ta Ali'ye bahşedilen batın ilmine bu On İki İmam'ın da sahip olduğuna inanılmaktadır. Ozanlar nefes ve deyişlerini batın ilmine göre söylemişlerdir. Kuran'ın zahiri ve batını manaları vardır. Hz. Ali, "Sadece Bakara suresi için yetmiş iki deve yükü kitap yazılabilir" demiştir (K.7, 13, K.16).

İmamların Ali ile başlayan velayet makamının sahibi oldukları kabul edilmektedir. Dinin bekçileri, eren ve evliyanın başı, yolun kurucusu olduklarına inanılmaktadır. İmamlar Ehlibeyt yolunu devam ettirip günümüze kadar ulaşmasını sağlayan kişilerdir. Ehlibeyt ve On İki İmam kâinatın yaratılma nedenidir (K.2, K.3). Yapılan ibadetler de onlarla bağlantılıdır. Cem töreni imamların kurduğu yolun gereklerinden birisi olarak kabul edilmektedir (K.4). İmamların tümünün şehit edildiğine inanılmaktadır. Kimi zehirlenerek, kimi zindanlarda çürütülerek şehit edilmiştir (K.10, K.13). On İki İmam'ı sevip saygı göstermeyi Ehlibeyt soyuna mensup olmanın bir gereği olarak görenler de mevcuttur (K.12, K.17).

Ehlibeyte sahip çıkmayı dini bir vecibe olarak kabul eden Aleviler, manevi bir bağın ötesinde kan bağıyla da bağlı olduklarına inandıkları Ehlibeytin ve On İki İmam'ın yolundan gittiklerini düşünmektedirler. Bu nedenle cemlerde okunan dualarda Peygamber'e, Ehlibeytine ve On İki İmam'a salavat getirip onlardan şefaahat beklemektedirler. *Hayırlı* veya *gülbak* adı verilen bu dualarda sıkça "*Allah On İki İmamlar katarından ayırmaya*" diyerek imamlara bağlılıklarını ifade etmiş olurken, "*On İki İmamların hayır ve himmetleri üzerimize hazır ve nazır ola, Allah On İki İmamların şefaahatinden mahrum etmeye*" gibi ifadelerle On İki İmam'dan dilek ve temennilerde bulunmaktadırlar.

Buna bağlı olarak Aleviliğin olmazsa olmazları arasında olan On İki İmam kavramı teşkilatlanmada da önemli bir rol üslenmektedir. Bilindiği üzere Bektaşiliğin

Babagan kolu dışındaki Bektaşiler (Çelebiler) ve Aleviler, Ehlibeyt soyundan geldiğine inanılan bir ocağa bağlıdırlar. Bu ocaklar mutlaka soy bakımından kendilerini On İki İmam'dan biri veya birkaçı ile Ali'ye ve dolayısıyla Peygamber'e bağlamışlardır. Bu anlamda ocakların ve ozakzade dedelerin meşruiyetini Ehlibeyt ve On İki İmam'dan aldığı söylenebilir (Altıntaş 2005: 99-104; Üçer 2009:72-74).

Birge'nin bir Bektaşi erkânnamesinden aktardığı mitsel karakterdeki anlatı, yukarıda değindiğimiz Adem'in dünyada Tanrısal inayetle ilk olarak Muhammed ve Ali'yi tanınması olayı gibi yine benzer bir şekilde On İki İmam'ı tanınmasını konu edinmektedir. Anlatıya göre Adem'in vücudu günahattan kapkara olmuş bir durumdayken On İki İmam'ın adları Cebrail vasıtasıyla kendisine bildirilir. Adem'e her ayın on üç, on dört ve on beşinde oruç tutması ve bu isimleri söylemesi telkin edilir. Adem kendisine söyleneni yapınca ayağından başlayarak her gün vücudunun beyazlaştığını fark eder ve ayın on beşinde tamamen beyaz olmuştur. Bundan sonra Adem ne zaman bir zorlukla karşılaşsa bu on iki ismi söylemeye başlar ve amacına ulaşır (1991:165). Bu anlatıda ve daha önceki anlatılarda görüldüğü gibi yaygın İslami anlayışta dünya yaratılmadan önce sadece Peygamber'in ya da Peygamber nurunun yaratıldığına dair mevcut olan inanışın Alevi-Bektaşi geleneğinde Peygamber, Ali, Ehlibeyt ve On İki İmam'ı da kapsayacak şekilde genişletildiğini kabul etmek mümkün görünmektedir.

Menakıbnameler (velâyetnameler), On İki İmam olgusunu izleyebileceğimiz Alevi-Bektaşi geleneği kaynakları arasındadır. Ahmet Yaşar Ocak, menakıbnameler üzerinde Alevi-Bektaşi geleneğinin inanç motiflerini incelediği çalışmasının sonuç kısmında söz konusu yazılı kaynaklarda Şiiliğe ait motiflerin zayıf kaldığına işaret ederek bu durumu menakıbnamelerin kaleme alındığını tahmin ettiği 15. yüzyılın ikinci yarısında Safevi propagandasının Anadolu'da henüz yeterince nüfuz edememiş olduğuna bağlamaktadır. Ancak ele alınan menakıbnamelerin hemen yarısında Hz. Ali ve On İki İmam kültüne yer verildiğini belirtmektedir (2005:282). Bununla birlikte menakıbnamelerde imamlar çeşitli vesilelerle övülse de "On İki İmam" kavramına yer verilmemiştir. Söz gelimi, Hacı Bektaş Veli Velâyetnamesi'nde Hacı Bektaş'ın İmam Ali Rıza soyundan geldiği ifade edilmekte, Ali soyuna derin bir saygı gösterilmekte ve imamlara velayet atfedilmektedir. Abdal Musa Velâyetnamesi'nde Hz. Ali'nin daha önce Adem, daha sonra Abdal Musa olarak

dünyaya geldiği, Kaygusuz Abdal Velâyetnamesi'nde Hz. Peygamber'in "zahir"i ve nübüvveti, Hz. Ali'nin "batın"ı ve velayeti temsil ettiği, Otman Baba Velâyetnamesi'nde Hz. Ali'nin Peygamber ile aynı nurdan olduğu vurgulanmıştır (Üzüm 2009b:272-274).

Konuyla ilgili başvurulması gereken diğer bir kaynak da Buyruklardır. Alevilerce taliplere "öğreti"yi" açıklayan bir tür ilmihal ve tasavvufi, ahlaki kitaplar olarak görülen Buyruklarda (Kaplan 2008:54) On İki İmam kavramının sıkça zikredildiği görülmektedir. Sözelimi, İzmir Yazması olarak bilinen nüshanın "Pirlik ve Taliplik" başlıklı bölümünde "Resul soyundan başkasının pirlik yapması ve ona talip olması caiz değildir" denilmekte ve Resul soyuna biatı olmayanın asılsız olduğu vurgulanmaktadır. Buna karşı davranan kişinin "On İki İmam dergâhı"ndan nasipsiz kalacağı dile getirilmektedir (Bozkurt 2004:27). "İmamların Övgüsü" başlığını taşıyan bölümde bazı imamların yalnızca adı zikredilmekte, bazıları hakkında ise bilgi verilmekte ve imamlar yüceltilmektedir. Mesela Ali'nin felekte aslan olarak görüldüğü, Hasan'ın karısı tarafından zehirlendiği, Hüseyin'in Kerbela'da şehit edildiği, Musa Kazım'ın "kân-ı evliya" olduğu ve Mehdi'nin ahir zamanda gelip Kerbela'nın intikamını alacağı vurgulanırken diğer imamların yalnızca adını zikretmekle yetinilmiştir (Bozkurt:2004:121-123). Buyruklardaki On İki İmam ile ilgili kayıtların sözlü kaynaklardan edinilen bilgilerle de örtüştüğü görülmektedir.⁵⁹

Yukarıda Adem ile ilgili aktardığımız anlatının daha geniş bir şekli Buyruklarda yer almaktadır.⁶⁰ Ancak bu anlatıda başına gelen belalardan On İki İmam'ın adını zikrederek kurtulan yalnızca Adem Peygamber değildir. İbrahim Peygamber'in ateşten kurtulması, Musa Peygamber'in Kızıldeniz'i yarması, İsa Peygamber'in göğe çekilerek çarmıha gerilmekten kurtulması da On İki İmam'ın yüzü suyu hürmetine olmuştur. Buyruklarda On İki İmam ile ilgili bir kısmı kutsi olmak üzere birçok hadis varid olduğu söylenmiştir. Bunlardan bir tanesi "*Kim*

⁵⁹ Buyruklarda On İki İmam inancı hakkında daha geniş bilgi için bk. Kaplan 2008; Üzüm 2009b.

⁶⁰ Daha önceki anlatının bütünü gibi görünen bu varyanta göre Adem cennette dolaşırken yeşil nurdan beş katlı ve beş kapıdan oluşan bir kubbe görür. Kapılarda sırasıyla Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in adı yazılıdır. Ancak bu isimleri okuyarak kapılardan geçen Adem, son kapıya ulaştığında Hz. Muhammed'i görür ve onunla sohbet eder. Hz. Muhammed Adem'e Mehdi'nin kızı Fatıma'nın soyundan geleceğini, başına herhangi bir bela gelen kişinin On İki İmam'ı zikredip şefaahatçi kılması durumunda sıkıntıdan kurtulacağını, çünkü bu isimlerin ism-i azam olduğunu söyler. Daha sonra Cebrail gelir. Anlatının devamı Birge'nin aktardığıyla aynıdır. Bk. Kaplan 2004:91-92.

hutbe-i duvazdeh⁶¹ imamı sabah okursa akşama kadar on iki bin melek onu korur, akşam okursa sabaha kadar her türlü kazadan ve beladan emin olur, tüm dünya ona düşman olsa bile bir kılına zarar gelmez” şeklindedir (Doğan 2004:93).

Şüphesiz ki On İki İmam olgusunun en açık tezahürlerini, konusu doğrudan On İki İmam olan düvazimamlarda görmekteyiz. Sırasıyla imamların zikredildiği bu nefeslerde On İki İmam başta olmak üzere diğer din ulularının da çeşitli yönleriyle övülmekte olduğu düvazimamların, büyük bir çoğunluğunda imamların genel ifadelerle anıldığı görülmektedir. Hakkında daha çok tarihi bilgi bulunan veya belirli özellikleriyle öne çıkan imamlar da çoğu kez aynı yönleriyle söz konusu edilmiştir.

Birinci imam Ali, doğal olarak en çok konu edilen ve diğerlerine göre hakkında söylenecek sözün daha fazla olduğu imamdır. Düvazimamlarda; Haydar-ı Kerrar, Şah-ı Merdan, Şir-i Yezdan, Murteza, Pir, Sırr-ı Hüda, Sırr-ı Rıza, Nur-ı Penah gibi sıfatlarla anılan İmam Ali, aşağıda görüleceği gibi bazen bütün imamlarda zuhur eden Tanrısal bir kimlikte karşımıza çıkmakta, bazen velayet makamının sahibi olarak belirlemektedir. Her fırsatta yaratılıştan gelen nuru Hz. Muhammed ile paylaştıklarına işaret edilmektedir.

İkinci imam Hasan; Hulk-ı Rıza, Nur-ı Arşullah, Şah, Pir sıfatlarıyla anılmakta ve “ağu taşı” içerek şehit edildiği sıkça vurgulanmaktadır. Üçüncü imam Hüseyin’in Kerbela’da şehit edildiği her fırsatta hatırlatılarak “Şah-ı Kerbela” ve “Şah-ı Şehit” olarak nitelendirilmektedir. Dördüncü imam Zeynel Abidin; Sahib-liva ve Sırr-ı Haydar sıfatlarıyla zikredilmekte ve çoğu nefeste zindana kapatıldığı ifade edilmektedir. Beşinci imam Muhammed Bakır’ın kırıle boğularak şehit edildiği hemen her şairde görülen ortak temalardandır. Altıncı imam Cafer ise “Sadık” sıfatıyla övülerek ilmiyle ön plana çıkarılmaktadır. Yedinci imam Musa Kazım ve sekizinci imam Ali Rıza “Şah-ı Horasan” olarak nitelendirilmektedirler. Dokuzuncu imam Muhammed Taki, onuncu imam Ali Naki ve on birinci imam Hasan Askeri’nin sevgi, saygı, bağlılık gibi anlamlar içeren genel ifadelerle anıldığı görülmektedir. Sonuncu imam Mehdi’nin sır olup gizlendiği ve bir gün gelip Ehlibeytin öcünü

⁶¹ Kaplan (2004:93), “hutbe-i duvazdeh imam” kavramını “içinde On İki İmam’ın isimlerinin zikredildiği salavatlar, dualar ve nefesler için kullanılan genel bir isim” olarak açıklamaktadır. Çalışmanın sonunda Arapça bir “hutbe-i duvazdeh imam” örneğine de yer verilmiştir.

alacağı ifade edilmekte ve ayrıca “Sahib-zaman”, “Sahib-liva” olarak vasıflandırılmaktadır.

Hemen bütün düvazimamlarda imamların adı tek tek sayılırken onlara duyulan derin sevgi ve bağlılığın yanı sıra, imamların çektikleri çileden ve şehit edilmelerinden yana duyulan derin üzüntü defalarca dile getirilmektedir:

*Muhammed Bakır'ın izinden çıkma
Yükünü Cafer'den tut gayriye bakma
Hatıra değip de gönüller yıkma
Tövbe günahlarımıza estağfirullah*

*Benim sevdiceğim Musa-i Kazım
İmam Rıza'ya bağlıdır özüm
Eksiklik noksanlık hep kusur bizim
Tövbe günahlarımıza estağfirullah (K.13) (M.3)*

*Has bahçe içinde gülü neyleyim
On iki imamdır bizim gülümüz
Hakka varılmayan yolu neyleyim
Muhammed'e çıkar yolumuz bizim*

*Muhammed Mustafa başta tacımız
Hatice anamız Zöhre bacımız
Ta mahşere kadar iner acımız
Kırıktır kanadımız kolumuz bizim (K.11) (M.33)*

*Dinle imdi bizi mevali canlar
Anın için okuram lânet Yezîd'e
Ali evladını sevmeyen onlar
Anın için okuram lânet Yezîd'e*

*Ol Hasan'ın üstüne basanlar
Ali'nin nesil defterini yazanlar
İmam Hüseyin'in başını kesenler
Anın için okuram lânet Yezîd'e (K.12) (M.11)*

Düvazimamlarda On İki İmam, kendilerinden şefaath ve merhamet beklenen, her konuda yardım istenilen, kendisine sığınacak ve günahların affedilmesine vesile olacak velayet sahibi kişiler olarak görünmektedir:

Muhammed Mustafa ey şah-ı merdan

*Aliyyül Mürteza sana sığındık
Hatice Fatıma Hasan Mücteba
Hüseyn-i Kerbela sana sığındık (K.3) (M.55)*

*Hak Muhammed Ali geldi dilime
Kalma günahlara, mürvet yâ Ali
Yine ihsan senden ola kuluna
Kalma günahlara, mürvet yâ Ali*

*Hatice Fatma mihr-i muhabbet
Allah 'ım kuluna edesin rahmet
İmam Hasan İmam Hüseyin mürvet
Kalma günahlara, mürvet yâ Ali (K.3) (M.34)
Pir Sultan Abdal*

*İmam Cafer halimizden bilesin
Biz düşmüşüz elimizi alasin
Kâzım Musa carımıza gelesin
Onlardan gayrı kimim var benim*

*İmam Rıza 'dan ola bize imdat
Muhammed Takî 'den ola inayet
Ol imam Nakî 'den ola şefaât
Onlardan gayrı kimim var benim (Öztelli 1973:57) (M.46)*

*Ali Mûsâ Rızâ velâyette kân
Sâlâr-ı evliyâ şâh-ı Horasan
Tselîm-i ser canız ikrarla îman
Biz Muhammed Ali deyenlerdeniz (Ergun 1955b:155) (M.91)*

*Olan muradım Muhammed Ali 'ye
Erenler ulusu gerçek veliye
Otman Baba 'dan da Kızıl Deli 'ye
Salın bizi İmamlara gidelim (Öztelli 1973:72)*

Farklı düvazımam örneklerinde farklı imamlar, İmam Ali'nin sırrı olarak nitelendirilmekte, ezeli nurun ve sırların bu imamlara aktarıldığı dile getirilmektedir. Bu örnekleri bir bütün olarak ele aldığımız zaman Muhammed-Ali'deki Tanrısal nurun sırasıyla imamlarda belirlediğine işaret edildiği görülmektedir:

*Musa Kazım 'dan görünen nurlar
Aliyy'ür-Rıza 'ya naklolan sırlar
Kalman günahıma erenler pirler*

Allah bir Muhammed Ali aşkına (K.3) (M.77)

*Zeynel'in canına kıldılar ceza
Muhammed Bakır'dır sırr-ı Murtaza
İmam Cafer Kazım Musa-yı Rıza
Bizi dergahından mahrum eyleme (K.3)(M.72)*

*Mûsi-i Kâzım'dır nûr-ı sırr-ı şâh
Yolunda etmedik hergiz iştibâh
Aşk ile hâlimiz budur eyvallâh
Biz Muhammed Ali deyenlerdeniz (Ergun 1955b:155)(M.91)*

*İmam Ali Rızâ Takîye verdi
Ali Nakî Askerî'ye bildirdi
Muhammed Mehdî de bu sırra erdi
Muhammed Ali'nin devrânıdır bu (Ergun 1956a:295) (M.128)*

Aşağıdaki örnekte görüleceği üzere Ali ise Tanrı'nın sırrıdır:

*Âlem fahrı Muhammed Mustafa'dır
Şâh-ı merdan Ali sırr-ı Hudâ'dır
İmânım çün Ali sırr-ı Rızâdır
Anınçün okuram lâ'net Yezid'e*

*Hüsyn-i Kerbelâ'dır dürr ü gevher
İmam Zeynel'abâ'dır sırr-ı Hayder
Muhammed Bâkır oldu pâk gevher
Anınçün okuram lâ'net Yezid'e (Ergun 1955a:37)(M.15)*

Bu sırrı farklı isimlerle dünyaya gelen imamların aslında Ali olduğu şeklinde de okumak mümkün görünmektedir. Ayrıca birçok örnekte İmam Ali'nin ilahlığına da atıf yapılmaktadır. Söz gelimi Virani, Ali'nin hem Ali Naki hem de "Hayyü'l-Bâkî" olduğunu söylemektedir. Aşağıdaki örneklerde bu tenasüh ve hulul merkezli düşünce daha açık bir şekilde ifade edilmektedir:

*Kâzım Rızâ vü hem Takî
Oldur Ali, Ali Nakî
Bu dünyade Hayy-ül-Bâkî
Fehm eyle gel var bil Hakk'ı
Ali Ali Ali Ali (Ergun 1955a:215) (M.49)*

Ali Evvel Ali Ahir Ali Zahir Ali Batın
Ali şems-i münevverdir Ali'dir nur ile enver (Üzüm 2009b:278)

Hakk'ın bin bir adından birinin Haydar-ı Kerrar olduğu, Ali'nin hem Allah'ın velisi hem de mazharı olduğunu dile getiren şu örnekler de bu bağlamda değerlendirilebilir:

Derviş Mehmed'im zikr eder
Hakk'ın bin bir ismin ezber
Bir adı Hayder-i Kerrar
Yâ Muhammed yâ Âli (Ergun 1955b:42) (M.74)

Cân-ı nebînin serveri dînin
Rehberi oldu ehl-i yakînin
Ol veliyullah mazhar-ı Allah
Oldu hakikat cümleye irfân (Ergun 1955a:93) (M.65)

Bazı düvazimamlarda da imamların “kıblegâh” ve “secdegâh” olarak nitelendirildiği görülmektedir:

Mehdî şems ile mâhımdır
İmamlar kıblegâhımdır
Cemâli şulesi ile
Niyazım Murtazâ'dandır (Öztelli 1974:127) (M.40)

Muhammed Mehdî benim kıblegâhım
Dün ü gün olupdur hem secdegâhım
Şah Hatâyî'yem Hudâ'dır penahım
Anıñün okuram lâ'net Yezid'e (Ergun 1955a:37) (M.15)

Aşağıda On İki İmamcı Şiiliğin imam algısına bakıldığında, Alevi-Bektaşî geleneğindeki On İki İmam olgusuyla aralarında büyük farklılıklar olduğu daha açık bir şekilde ortaya çıkacaktır. Çünkü burada ele aldığımız On İki İmam olgusunun temelinde tıpkı Tanrı telakkisi ve Ehlibeyt algısında olduğu gibi Tanrının bedenleşmiş biçimi olan Ali'nin bulunduğu görülmektedir. İmamlar ise Ali'nin farklı bedenlerdeki görünümü olarak düşünülmektedir. Buna göre Ahmet Yaşar Ocak'ın On İki İmam olgusunun kaynağı ile ilgili fikrine daha yakın olduğumuzu söyleyebiliriz. Ancak bu tespit imamları; tarihi birer şahsiyet olarak Allah'ın veli kulları, Peygamber'in sevgili torunları, insanların dinî rehberleri ve bu bağlamda sevgi ve saygı gören kişiler olarak kabul eden algıların reddedildiği anlamına da

gelmemektedir. Yukarıda verilen farklı örneklerin Aleviliğin sistematik olmayan bu inanç yapısını yansıttığını düşünmek daha doğru olacaktır.

4.1.4.4. On Dört Masum-u Pak

On İki İmam olgusuyla ilgili olduğu için burada konu edeceğimiz diğer bir inanç unsuru “On Dört Masum”dur. Cemlerde okunan dualarda sıkça yer bulan bu kavram hakkında çok fazla bir bilgi bulunmamakla birlikte kaynak şahıslardan edinilen bilgi de yok denecek kadar azdır.

Geleneğin temsilcileri On Dört Masum’un imamların çocukları olduğuna inanmaktadırlar.⁶² Bunların en büyüğü üç yaşındadır ve hunharca şehit edilmişlerdir (K.1, K.5, K.10, K.13, K.16). Dualarda üçler, beşler, yediler, on ikiler ve diğer din ulularıyla birlikte On Dört Masum için de dua edilmekte, On İki İmam ile birlikte onlara da salavat getirilmektedir.⁶³ On İki İmam ve On Dört Masum’un birlikte anılması Alevi-Bektaşî geleneğinde On Dört Masum inancının da diğer Şii motifler gibi farklı bir kimlik kazandığını göstermektedir.

On İki İmamcı Şiilikte “On Dört Masum” terimi; On İki İmam, Hz. Peygamber ve kızı Hz. Fatıma’yı kapsayacak biçimde “On Dört İmam” anlamında kullanılır ve peygamberler gibi imamlar da “masum”⁶⁴ (günahsız) kabul edilir (Hançerlioğlu 2006:299). Abdülbaki Gölpınarlı (1997:60), “Aleviler ve Bektaşîlerin ‘masum’ sözünün Türkçede erginlik çağına girmemiş çocuklara denmesine aldanarak On Dört Masum’u On İki İmam’dan ayrı sanmışlar ve On İki İmam’ın erginlik çağına girmeden şehit edilen ve bir kısmı da uydurma olan on dört erkek çocuğunu On Dört Masum olarak kabul etmişlerdir ki bu tamamıyla yanlıştır” demektedir. Nitekim yazarın bir başka kitabı da “On Dört Masum: Hz. Peygamber, Hz. Fatıma ve On İki İmam” başlığını taşımaktadır.

On Dört Masum inancı, Alevi-Bektaşî geleneğindeki çizgisiyle Ahilikte de yer bulmuştur. Saffet Sarıkaya, söz konusu inancın Şiilikten farklı olarak bu şekilde

⁶² On Dört Masum’un isimleri için bk. Oytam 1979:303-306; Birge 1991:165-166; Fıçlalı 2006:223-224.

⁶³ Örnek olarak bk. Çağlayan 2002:35-37,46 vd.

⁶⁴ Her türlü hata ve günahattan uzak anlamındaki “ismet” sıfatını vurgulamak için kullanılan bu terim, On İki İmamcı Şiilikteki imam algısı incelenirken ele alınacaktır.

yorumlanmasını “masumiyet inancının Sünni itikada uygun olarak rasyonalize edilmesi” şeklinde yorumlamaktadır (2003:10).

4.1.5. Şiilikte On İki İmam Olgusu

4.1.5.1. İmamiyye

İmamiyye Şiiliğine ait bir inanç olan On İki İmam olgusunun Alevi-Bektaşî inancına asli hüviyetini kaybetmiş biçimde yansıdığı fikrinin hakim olduğundan bahsedilmiştir. Bu bakımdan İmamiyye Şiiliğinin imam algısını en azından ana hatlarıyla belirlemek gerekmektedir. Böylece Alevi-Bektaşî geleneğindeki On İki İmam olgusuyla aralarındaki fark ve benzerlikler daha net görülebilecektir.

On İki İmamcı Şiilikte iman, dinin temel inançlarından olan imamete inanmakla tamamlanabilir. Ancak yakın dönem kelamcıları arasında imamete inanmanın mezhebî bir şart olduğunu, bu mezhebe mensup olmayanların küfre düşmeyeceklerini söyleyenler de mevcuttur (Üzüm 2001:148).

Sünni literatüründe imamet ve hilafet kelimeleri eş anlamlı olduğu halde Şii eserlerinde imamet meşru devlet başkanlığı, hilafet ise fiili yönetim için kullanılmıştır. Buna bağlı olarak imam; meşru devlet başkanı, halife ise iktidarı fiilen elinde bulunduran kimsedir. Bu sebeple ilk üç halife ile Emevi ve Abbasi devlet başkanları Şia’ya göre imam değil halifedir (Aydın-İlhan-Öz 2001:203-204).

On İki İmamcı Şiilikte imam; insanların din ve dünya işlerini yürütmek, aralarında zulmü ve düşmanlığı gidermek, adaleti yaymak hususunda peygamberin genel velayetine sahiptir ve bu bakımdan imamet nübüvvetin devamıdır. Dolayısıyla imamların imameti ilahi tayin iledir. Hz. Peygamber’in Allah’ın vahyi ile Hz. Ali’yi halife tayin etmesi ilahi hükmün memuru ve ilahi buyruğun icracısı olduğu içindir (Fığlalı 2008:342). Hz. Muhammed de Ali’yi imam olarak bildirmiş, Ali’den sonra da on bir evladının imametini söylemiştir (Gölpınarlı 1997:52).

Kuran’ın batın anlamları vardır ve gerçek anlama ulaşabilmek için metni tevil edebilmek gerekir. Bu yüzden zahir ve batın bilgisine sahip bir zata gerek vardır. Yüce bilgiler ancak vahiy ve ilham ile elde edilebilir. Allah’ın hücceti olan Peygamber’den sonra yeryüzünün bir hüccetten halî kalması, Allah’ın emini olan,

Allah adına insanlara cevap veren, insanların onun vasıtası ile Allah'a yaklaşabildiği bir zatın yeryüzünde olmaması mümkün değildir (Corbin 2007:103).

Allah'ın yeryüzünde insanlara hücceti imamlardır. Bu yüzden onların bütün işleri, fiilleri ve sözleri Müslümanlara hüccettir. İmamların ilahi hükümlere, ilahi marifete, bütün bilgilere sahip olması, peygamber yahut kendisinden önceki imam vasıtasıyladır. Allah'ın onlara ihsan ettiği kutsi kuvvetle, ilham yoluyla gereği gibi hükmeder. Bu yüzden onların buyrukları Allah'ın buyrukları, onlara itaat Allah'a itaattir ve onlara karşı çıkmak Allah'a karşı çıkmak demektir (Fığlalı 2008:343).

On İki İmam Şiiliğine göre imamlar ismet sıfatına sahiptir. Yani imamlar unutmayan, yanılmayan, hata yapmayan, zulmetmeyen, günahlardan arınmış/masum, kimseye muhtaç olmayan fakat kendisine muhtaç olunan kimselerdir. Onlara göre peygamberlerin⁶⁵ masum oluşuyla ilgili bütün deliller imamların masumiyeti için de geçerlidir (Bozan 2009:131; Üzüm 2001: isnaaşeriyye:148). Ayrıca İmamiyye, imamların ilk nurdan yani Tanrı'dan sudur ettiğine inanmaktadır (Selçuk 2008:106).

İmamların bir başka özelliği de yaşadıkları dönemin en üstünü olmalarıdır. Hişam b. Hakem'e göre saygın bir ırk, saygın bir kabile, saygın bir ev/aile, saygın bir soya mensup olan imamlar, masum olmanın yanı sıra insanların en bilgini, en cesuru ve en cömerdi olma özelliklerine de sahiptirler (Bozan 2007:130).

Allah'ın emri üzerine Peygamber tarafından tayin edilen imamların sayısı on ikidir ve sonuncusu olan Mehdi Muntazar halen sağdır. Kıyametin kopmasından önce zulümle dolmuş dünyayı adaletle doldurmak için gelecektir. Bu bakımdan Mehdi'nin zuhur edeceğine iman etmek gerekir (Fığlalı 2008:344).

⁶⁵ İmamiyye'nin büyük bir kısmı peygamberlerin de masum olduğunu savunduğu halde altıncı imam Cafer Sadık'ın gözde öğrencisi Hişam b. Hakem buna karşı çıkmaktadır. Çünkü peygamberler hata yaptıklarında vahiy yoluyla uyarılmaktadırlar. Oysa imam vahiy almamaktadır. Bu yüzden imamlara yanılmak caiz değildir (Bozan 2009:131-1132). Corbin, Hz. Peygamber, Hz. Fatıma ve On İki İmam'dan oluşan On Dört Masum'un her türlü günahattan arınmış olmasını onların evrenden önce yaratılmış nur kökenli varlıklar olmasına bağlamaktadır. Altıncı imam, "Allah bizi yücelik nurundan yarattı ve nurumuzdan da şiamızın ruhlarını yarattı" demiştir. Bu sebeple isimleri Fatıma nezdinde bulunan esrarlı zümrüt levha üzerinde ışılan harflerle yazılmış bulunuyordu (2007:107-108). Şia'daki imam telakkisinin; Zerdüştilikteki nur simgesinin Yeni Eflatunculuktaki südur nazariyesine yarılanmasıyla oluştuğu kabul edilmektedir (Selçuk 2008:106).

On İki İmam'dan çoğu bizzat eser kaleme almış, bu eserler çağlar boyu okunmuştur. On İki İmam'dan nakledilen rivayetler ilk dönemden itibaren derlenmiş ve sonunda onlara atfedilen hadislerden oluşan ciltlerce eser vücuda getirilmiştir. Bunlar imamların topluma genel mesajları olup insanlar bu rivayetler çerçevesinde dini hayatlarını düzenlemelidirler (Üzüm 2009b:272).

İmamiyye Şiiliğinin imam algısına bakıldığında Alevi-Bektaşî düşüncesi ile arasında önemli farklılıklarla birlikte bir takım benzerliklerin de olduğu görülmektedir. Bunları kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Alevi-Bektaşî inancında On İki İmam'a inanmayanın veya onları tanımayanın gerçek Alevi olamayacağı fikri mevcuttur. Ancak On İki İmam'ı tanımak daha önce belirtildiği gibi çok az sayıda insana mahsustur. Ayrıca nefeslerde ve diğer yazılı kaynaklarda bu tarz bir yaklaşımın görülmemesi de dikkat çekicidir.

Alevi-Bektaşî düşüncesinde imamların devlet başkanlığı, günahsızlık ve zamanının en üstünü olmak gibi vasıflarından bahsedilmediği görülmektedir. Bununla birlikte Hz. Peygamber ile sona eren nübüvvetin ardından "imamet" değil "velayet" döneminin başladığı ve velayet zincirinin ilk halkasının da Ali olduğu vurgulanmaktadır. Ali'nin soyundan gelen diğer on bir imamın velayetine işaret etmekle birlikte aslında hepsinin Ali'nin bedenlenmesi olduğu düşüncesi de açık bir şekilde dile getirilmektedir. Bu bağlamda imam algısını şekillendiren hulul ve tenasüh fikrinin İmamiyye inancında olmadığı görülmektedir. Ancak İmamiyye Şiiliğindeki gibi Ali'nin Allah'ın emriyle Peygamber tarafından vasi ve halife tayin edildiği düşüncesi Alevi-Bektaşî geleneğinde de hakim bir inançtır.

İmamiyye Şiiliğinin algısına göre tarihi birer şahsiyet olan imamların vücuda getirdiği eserlere Alevi-Bektaşî geleneğinde herhangi bir vurgu yapılmazken, Mehdi inancı ve imamların Tanrısal bir nurdan yaratılması iki inanç sistemindeki ortaklıklardan sayılabilir.

Bu açıklamalardan sonra, bir takım benzerliklere rağmen İmamiyye'nin On İki İmam hakkındaki görüşlerinin temel noktalarda Alevi-Bektaşî geleneğinden ayrıldığını söylemek mümkündür.

4.1.5.2. İsmailiyye

İmamîyye Şiîliğinin ve Alevî-Bektaşî geleneğinin imam algılarındaki uyumsuzluk göz önüne alındığında Şiîliğin diğer önemli kolu olan İsmailiyye'nin imam algısına bakmakta yarar olduğu açık bir şekilde belirmektedir. Bu nedenle burada genel anlamda İsmaililiğin fakat daha çok Türklerin 11. yüzyıldan beri İran, Irak ve Suriye topraklarında temas halinde oldukları⁶⁶ bilinen Nizari İsmaililiğinin⁶⁷ imam algısı söz konusu edilecektir.

İsmaililere yedi imam tanıdıkları için “Sebiyye” yani yediler de denir (Gölpınarlı 1997:120). Kabul edilen “yedili” tarih ilkesine göre her devir bir natık nebiden sonra bir vasi ve altı samit imam sistemine göre devam eder. Natık peygamberdir. Her natık esas yahut samit denilen kendisinden sonraki imam tarafından takip edilir. Hz. Muhammed'in esası Ali ve daha sonra Hasan, Hüseyin, Zeynelabidin, Cafer Sadık ve İsmail'dir (Eş-Şek'a-Öz2001 : 132).

Cafer Sadık'ın oğlu İsmail'e nisbet edilen bu fırkanın ilk İsmaililer, Karmatiler, Fatımiler, Nizariler ve Müstaliler gibi mensuplarına göre imamet dinin en önemli rüknüdür. İman, imamete inanmak ve imama biat etmekle gerçekleşir. Hz. Peygamber'in ölümüyle vahiy kesilmiş, fakat ilahi rehberliğe duyulan ihtiyaç sona ermemiştir. Nitekim Hz. Peygamber'in hem ruhani hem cismani yetkilerini kapsayan bu rehberlik görevini Ali b. Ebu Talib üstlenmiştir. Gerçek bilginin kaynağı imamlardır. Ali'den sonra bu görev onun neslinden gelen kişilere intikal eder. İmam olacak kimsenin tespiti tamamen ilahi bir meseledir. İmam toplumun yönetimi yanında mensuplarını vahyin batını anlamına yöneltecek bir güç ve yeteneğe sahiptir. Her türlü hata ve günahattan uzak olduğu gibi bilgisi Allah tarafından ihsan edilmiştir.

⁶⁶ Ahmet Yaşar Ocak bu temasların iki dönemde yoğunlaştığını bildirmektedir; Vefaiyye tarikatı kanalıyla gerçekleşen ve Babailer isyanını da içine alan Türkiye Selçukluları dönemi, Safevi propagandasının ortaya çıktığı Osmanlı klasik dönemi. Bk. Ocak 2005b. Anadolu'daki İsmaili tesirler hakkında ayrıca bk. Köprülü 2001; Köprülü 2003; Yılmaz 2009.

⁶⁷ Kahire Fatımi Halifesi Mustansır Billah imamet tevcihini büyük oğlu Nizar'dan alarak küçük oğlu Mustâli'ye aktarmıştı. Ölümünden sonra (H. 487/ M. 1094) bazıları bu tevcih ve tercihe uydular (Bunlar Fatımi davetini sürdürenler ve Mustailiyan diye adlandırılanlardır). Diğer bir bölük ise İmam Nizar'a sadık kalmıştır. Nizari olarak adlandırılan bu ikinci fırka İran'daki Doğu İsmailileri'dir. Hasan Sabbah liderliğinde Alamut Kalesi'ni üs edinen Nizariler, İmam Hasan'ın (Hodâvend, Büyük üstad) H. 559/ M. 1166 yılında bütün müritlerinin önünde “Kıyametü'l-Kıyamet” (büyük kıyamet) ilan etmesiyle İsmaili hareketinde bir reform gerçekleştirmiştir. Bu ilanın içeriği; saf manevi bir İslam'ın her türlü kural koyucu, müteşerri ruhtan arı, her türlü kural köleliğinden azade, manevi bir doğuş demek olan şahsi bir din anlayışının başladığını ve bu hareket ile ilahi vahiylerin manevi anlamının keşif ve ihya edildiğini ilan etmekte idi (Corbin 2007:187-188).

Yaşadığı dönemin imamını bilmeyen kişi ömrünü cahiliye ölümüyle sona erdirmiş olur (Aydın-İlhan-Öz 2001:202).

Nizari İsmaililerine göre iman sadece imama velayet ile mümkün olur ve zaten imanın ve İslam'ın diğer esasları velayetin yardımcı unsurlarıdır. İmanın açıklaması da “her zahirin bir batını vardır” anlayışı içinde ele alınmaktadır. Ayrıca bunlarda batını tevil zaruri olduğundan İslam esaslarından her birine ayrı birer batını anlam verilmekte ve görünüşte mevcut olan esaslar kendilerine göre yok farz edilmektedir.⁶⁸

“Her şeyin Rabbi vardır ve O mutlak varlıktır. Onun dışında hiçbir şey yoktur ve her şey ondan gelir. Allah'ı tanıma zamanın imamını tanımadır. İmam bedenen alelade fani bir insana benzer, fakat onun ilahi tabiatı kesinlikle bilinemez. Onun sözü Allah'ın sözüdür. İmam'a giden yol “hüccet”ten geçer. Nizarilere göre hüccet, imamın yokluğunda (gaybet) daveti yürütür, halkı aydınlatmak için daima faaldir (Fığlalı:2008:285-286). İmama manevi bağlı oluş hüccetin durumudur. Selman-ı Farisi bunun ilk örneğidir. Selman örneği her mümin müritte görünebilir (Corbin 2007:196).

On İki İmam Şiiliği irfanında zahir ve batın dengesi ile zahir ve batının birlikte geçerliliğini korumak için uğraşılır. Buna karşılık Nizari İsmaili irfanına göre her zahirin bir batını vardır ve batın zahire üstündür. Batının kavranıp anlaşılabilmesi müridin manevi ilerlemesine bağlıdır. Zahir, öze varmak için kırılması gereken bir kabuktur. Tevil bu amaca ulaştırır. Tevil şeriatın verilerini irfani hakikatlere iletir. Sadık mürid manevi anlama özünü ve davranışlarını uydurursa artık onun için şeriat kaldırılmış demektir. Bu manevi anlam için rehber, mürşit olan ve hatta bizzat manevi anlam demek olan –çünkü asli bir ilahi mazhariyetin yeryüzünde zuhurumu ifade eden- imamın kendisidir. Bunun sonucu da ebedi olan imam ve imamet

⁶⁸Batını teville dayalı olan İslami esaslar konusundaki görüşleri şöyledir:

1. Şehadet; batılın reddi, Hakk'ın tasdikidir. İmam'ı tanımayan kimselere Sünnilerin helal kıldığı şeyler bile haramdır; İmam'ı tanıyan için ise şarap içme vs. gibi Sünnilerin haram kıldığı şeyler dahi helaldir. 2. Taharet; adet ve örften geçmek, zahire uyanlardan kendini korumaktır. Abdest, İmam'ı tanımaya (Marifet) dönüş demektir. Gusül, ahdi yenilemektir. 3. Namaz, İmam'ın bilgisine (Marifet) ve gerçek dine ulaşmaktır. Ana caminin anlamı hüccettir. Kiblenin manası zaruri olarak herkesin hüccete karşı yüzünü dönmesidir, fakat hüccet yüzünü yalnız İmam'a çevirir. 4. Zekat, ikinci önemli esastır ve fiiliyatta bir kimsenin kazancının beşte birini İmam'a veya yardımcılarından birine vermesi demektir. 5. Oruç; İmam'ın yaptığına sükut etmektir, sırrı açıklamamaktır. 6. Hac, İmam'a gidiş ve onu görüşe işaret eder. 7. Cihat ise insanın kendini Allah'ın varlığı karşısında yok kılmasıdır. Bk. Fığlalı:2008:285-286.

muvakkat olan, belirli bir zamana bağılı bulunan peygambere ve peygamberlik görevine karşı önceliğidir. On İki İmam Şiiliği velayetin nübüvete üstünlüğünün bizzat Peygamber'in şahsında nazara alınması gerektiği görüşündedir. On İki İmam mezhebinin bu görüşü velinin kişiliğinin nebiye üstün olduğu görüşünü içermez. Buna karşılık İsmailiyye'ye göre velayet peygamberliğin de kaynağıdır.

Başlangıçtaki Adem, semavi insanın yeryüzündeki imgesi olarak yeryüzü hayatının başlangıcında ilk zuhur devrini açmıştır, ilk imam ve imamet kurucusu olarak insanlığın sürekli dinini başlatmıştır. Bu sebeple İsmaili öğretisi imamın "Tanrı Eri", "Tanrı Vechi", "İnsan-ı Kâmil" olduğunda ısrar eder. İmam, insan-ı kâmil olarak en yüce mertebeye yükseltilmekte ve buna bağılı olarak tevil keskin ve baskın bir öncelik tanınmaktadır. Her zahirin doğru anlamının ortaya çıkarılması imamın yetkisi dahilinde olan tevil şartına bağılı olduğu için bu imam telakkisi aslında imamın görgül olarak kişiliğine değil, ebedi bir imam; gerçek ve özünü hedef alır (Corbin 2007:190-195).

Görüleceği üzere İsmailiyye, başta Tanrı telakkisi olmak üzere inanç sisteminin temelini "imamet" düşüncesi üzerine kurmuştur. İmamın en üstün varlık, ilahi mazhar, ebedi, gerçek ve doğru bilginin sahibi olması, insani değil Tanrısal kimliğinin vurgulanması, Tanrının insan bedeninde tecelli etmesi olarak algılanacaktır. Bu bağlamda İmamiyye Şiiliğinde görmediğimiz bu özelliklerle Aleviler-Bektaşî inancı arasında benzerlik kurmak mümkün görünmektedir (Bkz. 4.1.4.1. Allah-Muhammed-Ali İnancı).

Ahmet Yaşar Ocak'ın ifadesiyle, "İmamiyye Şiiliğinden çok (çünkü İmamiyye Şiiliğindeki mehdilik inancı mistik ve dolayısıyla pasif bir karakter taşır) İsmailiyye Şiiliğine uyan ihtilalci mehdilik ideolojisi" Selçuklular döneminde Babailer isyanında, Osmanlılar döneminde Şah İsmail'in şahsında belirmişti. Şah İsmail kendisini hem Hz. Ali'nin ve Tanrının reenkarnasyonu olarak tanıtır, hem de Mehdi olarak Yezid'in yani Sünni Osmanlı hükümdarı Yezid'in saltanatına son vereceğini ilan ediyordu (Ocak 2005b:30-32).

Yaygın İslami anlayış ve İmamiyye Şiiliği tarafından kabul edilen namaz, hac ve oruç gibi ibadetlerin⁶⁹ Aleviler ve Bektaşiler tarafından tevil edilerek farklı bir şekilde açıklanması, zahir-batın dengesi karşısında gösterilen tutum, Selman-ı Farisi'nin Ehlibeytten sayılarak yüceltilmesi⁷⁰vb. gibi benzerliklerin⁷¹ İsmailiyye tesirinden kaynaklanmış olabileceği iddiaları da göz önüne alındığında Alevi-Bektaşî geleneği ve İsmailiyye arasında imam algısı bağlamında da bir yakınlık bulunabileceği -henüz yeterince çalışılmamış bir konu olmasına rağmen- ifade edilebilir.

4.2. KAVRAM VE TERİM OLARAK DÜVAZİMAM

Bilindiği üzere düvazımamlar Alevi-Bektaşî nefeslerindedir. Bu nedenle “dövazımam” kavramından önce “nefes” kavramını tanımlamak gerekmektedir. Onay (1996: 246), nefesi “Bektaşî tekkelerinde cem ayinlerinde özel bestelerle okunan nükteli, zarif, az çok laubali ve alaycı şiirler olarak tanımlamaktadır. Cem Dilçin ise nefesleri Bektaşî şairlerin vahdet-i vücud kuramını işleyen, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye övgü içeren tasavvufî şiirler olarak tanımlamaktadır (2009: 346). Buna dayalı olarak dövazımamların *nefes*ler içerisinde “On İki İmam”ı konu edinen bir tür olduğunu öncelikli olarak belirtmiş olalım.

Dövazımam kelimesine ya da onun çeşitli biçimlerine Şemsettin Sami'nin (1989) sözlüğünde ve TDK Türkçe Sözlük (2005)'te rastlanmazken Ferit Devellioğlu'nun (2007:195) sözlüğünde; “dövazdeh: *Fars.. on iki*, “dövazdeh-imam: *on iki imam*” ve Arapça karşılığı olan “*eimme-i isnâ-aşer: Şiilerde Hz. Ali ile*

⁶⁹ Söz gelimi namaz, yaygın İslami anlayıştan farklı anlam kazanmıştır. Şeriat namazı yerine halka namazı/tarikat namazı/On İki İmam namazı denilen ve insanların birbirine yüzü dönük şekilde uygulanan ibadet buna örnek oluşturmaktadır. Bu konuda kaynak kişilerden aldığımız diğer bilgiler şöyledir: “Kuran'da namaz diye bir şey yoktur. Salat vardır. Salat ise dua demektir” (K.7, K.9). “Talip müşşidin önüne nasip almak için geldiğinde müşşidi ona nasihat verir: Bizim namazımız katlanmak, orucumuz sabretmektir, der. Abdestin anlamı ise şudur: Elini yıkamak, elini harama uzatmamak; burnunu yıkamak, kötü kokular çekmemek; ağzını yıkamak, kötü söz söylememek; boynunu yıkamak, boynum hakka karşı kıldan ince demektir. Ayaklarını yıkamak ise kötü yola gitmemek anlamına gelir” (K.5). “Hac'da Kabe tavaf edilir. Bizde insan kutsaldır. Bu yüzden insanın etrafında semah dönülür, insanlar tavaf edilir” (K.3). Ramazan orucu yerine İmamiyyedeki on günlük Muharrem orucunun On İki İmam'ın yasını tutmak amacıyla on iki gün tutulduğu da bilinmektedir.

⁷⁰Bunun iyi bir örneğini Hatayi'ye ait bir dövazımamda görmek mümkündür:

Muhammed'i candan sev ki

Ali'ye Selman olasin

Ehlibeyte gönül ver ki

Ali'ye Selman olasin (08.12.2011 /Çorlu Cemevi/ Birlik Cemi).

⁷¹ Diğer benzerlikler için bk. Ocak 2005b; Yılmaz 2009.

başlayarak Mehdi ile sona eren on iki imam” kayıtlarına yer verilmiştir. Kelime, Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te: “dûvazdeh: (Fars. Duvâzdeh) on iki; Dûvazdeh İmam: 1. İmamiyye mezhebinden olanlarca Hz. Ali’den başlayıp onun soyundan gelen ve İmam Mehdi’de sona eren velayet sahibi on iki imama verilen isim, on iki imam, eimme-i isnâaşer. 2. Konusu on iki imamı övmek olan ve Alevi-Bektaşî ayinlerinde okunan nefes (Ayverdi 2011:317) şeklinde geçmektedir. Kelimenin Farsça “on iki” anlamına gelen *dûvazdeh*⁷² ve *imam* kelimelerinin birleşiminden meydana geldiğihemen herkesçe kabul edilmiş bir görüştür.

Bununla birlikte Alevilik-Bektaşilik üzerine yapılan ilk araştırmalarda terim olarak *dûvazimam* ifadesinin sık kullanılmadığı görülmektedir. Baha Said Bey’in yazılarında zâkir tarafından “On İki İmam Methiyesi” okunduğu cem içerisindeki yeri ile birlikte ifade edilmektedir (Görkem 2006: 169-199, 200-215). Besim Atalay (1931) da *dûvazimam* örneklerine yer vermesine rağmen türün adından bahsetmemiştir. İstisnai olarak Yusuf Ziya Yörükân’ın 1927-1932 yıllarına tekabül eden çalışmalarında “dûvazdeh” ve “On İki İmam Methiyesi” adlandırmalarının yanı sıra “dûvazdeh” teriminin de kullanıldığı ve ayrıca Şah Hatayi’nin ilk “dûvazdeh imam”ı nasıl söylediğini konu edinen bir anlatıya yer verildiği görülmektedir (2006: 62). İlk yabancı araştırmacılardan olan John Kingsley Birge (1991:165), On İki İmam olgusunun Bektaşî edebiyatında çok tekrarlanan bir konu olduğuna değinerek eserine bir *dûvazimam* örneği almış olsa da türün adını anmamıştır. Sadettin Nuzhet Ergun’un ilk cildi 1944 yılında çıkan üç ciltlik antolojisinde doksana yakın *dûvazimam* bulunmasına rağmen *dûvazimam* adından bahsedilmemiştir (Bk. Ergun 1955a, 1955b, 1956a).

Ulaşabildiğimiz kaynaklar arasında terim olarak *dûvazimam*dan hakkında ilk tanımlama yapan, M. Tevfik Oytam’dır. İlk baskısı 1945 yılında yapılan çalışmada terim hakkında şu açıklama bulunmaktadır: “Dûvaz kelimesi Dûvazdeh-i İmam terkinin muhaffefidir. Yani On İki İmamın isimlerini havi söylenmiş şiirler ve methiyeler demektir” (1979:23). Onun ardından Abdûlbaki Gölpınarlı ise *dûvazimam* hakkında şöyle bir tanımlama yapacaktır: “İçinde On İki

⁷² Mehmet Kanar (2010: 353), bu kelimenin Pehlevice olduğunu söyleyerek “devâz-deh: on iki” şeklinde açıklamaktadır. Bir başka kaynakta “Dûvaz-deh: On ve ilaveten iki, isna aşer, on bir ile on üç arasındaki sayı” şeklinde yer verilmiştir. Bk. <http://www.loghatnaameh.org/dehkhodaworddetail-a2ecd994f12b40bd9408961cc8e9bbac-fa.html>. Erişim Tarihi: 14.05.2013.

İmâmın adı geçen şiiirlere Dûvâzdeh İmâm, yahut Alevîlerin söyleyişince Dûvazmam, yahut da kısaca Dûvaz denir” (1963:46). Enver Behnan Şapolyo, “Dûvaz” terimini “On İki İmamın emirlerini belirten bir methiye” olarak açıklamaktadır (1965:316). Cahit Öztelli (1973:51) düvazimamlardan “On İki İmam’dan bahseden bir tür” olarak söz etmektedir. Nejat Birdoğan belki de söz konusu türü doğrudan konu edinerek icra merkezli bağlamda ilk değerlendirmede bulunan kişidir. Yazar, Alevilere Bektaşilerden geçtiğini düşündüğü bu türün farklı yörelerde “dûvaz-imam”, “dûvazdeh-imam”, özellikle kırsal kesimlerde “On İki İmam” gibi adlandırmalarının bulunduğunu; “cemde ilk edebi ürün”, “cemlerde dua yerine geçen şiir türü” olma özelliklerini taşıdığını söylemektedir (1994:404-405). Rıza Zelyut (1994:6-9) ise “On İki İmam adına cemlerde okunan düvaz, düvazdeh, düvaz imam, düvazdeh imam adlarıyla anılan kutsal besteler” şeklinde bir açıklama yaparak bu edebi türün dinî yönünü vurgulamaktadır.

Gürani Doğan (1998:141) cemde okunabilecek eserlerin özelliklerinden bahsederken Tekke edebiyatının farkına vurgu yaparak: “Hatayi, Pir Sultan gibi âşıkların eserlerine şiir denmez; deyiş, nefes denir. Eğer içinde On İki İmam’ın adları varsa Dûvazde İmam denir” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Bedri Noyan ise konuyla ilgili olarak “İçinde On İki İmamlar Hazeratının (Efendilerin) sırasıyla adları geçen şiiirlere Dûvazdeh-i İmâmân veya Dûvâz adı verilir” (2000:107) demektedir. Erman Artun (2002:104), “dûvaz / dûvazdeh / düvazimam” şekillerini birlikte kullanarak terimi “Alevî-Bektaşî edebiyatıyla Mevleviliğin Şems koluna bağlı şairlerin verimlerinde, on iki imamı meziyetleriyle sayan şiirler” şeklinde tanımlamıştır. Abdurrahman Güzel (2009:322) “dûvaz-name” şeklini kullanarak “Mevleviliğin Şems koluna bağlı şairlerle, Alevi-Bektaşî şairlerinin on iki imamın ad ve özelliklerine, bazen de ‘hal tercemelerine ve menkâbelerine’ temas eden manzumeler” olarak nitelemektedir. Doğan Kaya (2010:275), “dûvaz / düvaz imam” kullanımı tercih etmiş ve “Alevi-Bektaşî edebiyatında On İki İmam’ın konu edildiği şiirler” olarak açıklamıştır. Dûvazimamları müzikal açıdan ele alan Armağan Coşkun Elçi konuyu farklı bir boyuttan ele almaktadır: “Duvaz, tevhid semah vb. formlar Anadolu Alevi cemlerinde Tekke geleneğinin etkisi ile oluşan âşık tarzı şiir geleneğinin dinî yönünü icra eden âşıkların sözlü aktarım neticesinde vücut bulan sözlü geleneğe özgü müzikal anlatım biçimleridir”(Coşkun Elçi 2011:133). Ahsen

Turan ve Filiz Kılıç'ın getirdikleri yaklaşım da aynı paralelde olup, divan şiiri tarzında yazılmış az sayıda örneği de kapsayacak biçimdedir: “Alevi-Bektaşî kültüründe ve edebiyatında on iki imam velayet sahipleri sıfatıyla son derece önemli bir yer tutar. On iki imam için övgü mahiyetinde çeşitli şiirler yazılır. Bu şiirlere oniki imam, duvaz, duvazdeh, duvazdeh imam, duvaz-imam, ve eimme-i isna aşeriyye isimleri verilir.” (Turan-Kılıç 1998:357).

Bunların dışında düvazimam için farklı bir kavram daha kullanıldığı görülmektedir. Nilgün Çıblak (2005: 220), Mersin Tahtacılarının düvazimamlara “bağlantı” adını da verdiklerini söylemektedir. Benzer şekilde Balıkesir Tahtacılarında da böyle bir kullanım olduğunu Ayten Kaplan (1968:67) bildiriyor: “Cemlerin bitiminde okunan en az beş dörtlükten oluşan *Bağlantı nefesi* bir düvazimam nefesidir... Ehl-i Beyt⁷³ adı verilen ağıt ve mersiyeler de düvazimam olarak kabul edilirler”. Balıkesir Tahtacılarından zâkir Hasan Uysal'ın nefes defterinde gördüğümüz nefesin *bağlantı nefesi* olduğunu kendisi de ifade etmiştir.

Kaynak kişilerin de düvazimamı benzer şekilde tarif ettiğini gördük. “Cemlerde⁷⁴ zâkirler ve dedeler tarafından okunan On İki İmam'ın zikredildiği nefesler” (K.1, K.3, K.10, K.13, K.16, K.17) şeklindeki açıklamaların tamamını buraya almayı gerekli görmüyoruz. Bunun dışında, nefeslerin türkülerden hatta diğer nefeslerden farklı bir yeri olduğu özellikle vurgulanmıştır. Düvazimamlar ayet niteliğinde kabul edilmektedir (K.3). Nefesin düvazimam olabilmesi için On İki İmam'ın tamamının adını içermesi gerekmektedir (K.13).

Bu açıklamalardan çıkarabileceğimiz sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

1. Düvazimamlar için Farsça orijinali “Düvazdeh İmam” olan terkinin farklı söylenişleri olan; *düvazdeh*, *duvazdeh*, *düvaz*, *düvaz-name*, *duvaz*, *duaz*, *düvazdeh*

⁷³ Nadir de olsa Ehlibeyte bağlılık, övgü gibi temaları işleyip On İki İmam'ın hepsine yer vermeyen ya da On İki İmam temasıyla birlikte birden fazla konuyu işleyen nefeslerin “dövazimam” şeklinde adlandırıldığı görülmektedir. Söz gelimi Oytam, yukarıda yer verdiğimiz tanımına rağmen eserinin bir başka yerinde Virani'nin Kızıl Deli Sultan'ı öven bir nefesini “dövazde imam” olarak nitelendirmektedir. Bk. Oytam 1979: 49-50. Benzer şekilde Cahit Öztelli de bazı dövazimamları “ağıt” gibi farklı başlıklar altında ele alırken, On İki İmam'ın her birini anmayan bazı nefesleri dövazimam olarak değerlendirmektedir. Bk. Öztelli 1973.

⁷⁴Bazı kaynak kişiler dövazimamların sadece ibadet sırasında okunabileceğini ısrarla vurgulamasına rağmen cem dışında da okunabildiğini ifade edenler olmuştur. Bu görüşlere dövazimamların icra ortamının ele alındığı bölümde yer verilecektir.

imam, düvazdeh imam, düvazmam, düvaz-ı imam, düvazimam, düvazmam gibi muhtemelen “Düvazdeh İmam nefesi” ifadesinin kısaltılmış biçimlerinin yanı sıra terimin Türkçe karşılığı olan *on iki imam* ve *on iki imam nefesi*; cemdeki yeri ve işlevi göz önünde bulundurularak *bağlantı nefesi* gibi isimler kullanıldığı görülmektedir. Bunlar içerisinde en yaygın kullanımın “düzazimam” veya “düzaz” olduğu yukarıdaki açıklamalarda ve saha araştırmalarında görüldüğü için biz de bu kullanımları tercih etmekteyiz.

2. Kaynaklarda düvazimamlardan çoğunlukla birbirinden aktarma yoluyla “On İki İmamın adlarının sayıldığı ve imamların övüldüğü şiirler” olarak bahsetmekle yetinildiği, türün; icracıları, icra ortamı, işlevselliği gibi çeşitli yönlerine pek değinilmediği görülmektedir. Çeşitli açılardan ileride ele alacağımız düvazimamların burada şöyle bir tarifini yapmakta yarar görüyoruz: “*Düvazdeh İmam* teriminin çeşitli söyleniş farklılıklarıyla birlikte daha çok *düzazimam* şeklinde ve bunun yanında *On İki İmam nefesi*, *bağlantı nefesi* isimleriyle anılan, Alevi-Bektaşî nefesleri arasında On İki İmam temasını çeşitli yönleriyle işleyerek muhteva açısından kendine has bir yeri ve önemi olan, buna bağlı olarak kutsal kabul edildiği için en çok ayinlerin dinî yönünün ağır bastığı aşamalarda büyük bir saygı içinde ve ezgiyle söylenen; Tekke geleneği, âşık edebiyatı ve sözlü gelenekle sıkı sıkıya ilişkili olan dinî ve edebî bir türdür”.

3. Araştırmacılarında da hem fikir olduğu gibi düvazimamların başlıca teması On İki İmam olgusudur. Bir takım istisnalarla birlikte imamların isimlerinin çeşitli şekillerde zikredilmesi, nefesin düvazimam kabul edilebilmesi için en önemli koşuldur.

Burada düvazimamların tanımıyla ilgili olarak temas edilmesi gereken bir husus daha vardır. Sözlü gelenekten derlenen düvazimamlar içinde sadece iki tanesi aruz ölçüsüyle meydana getirilmiştir. Ancak elimizde, yazılı kaynaklardan bir araya getirdiğimiz 55 aruzlu düvazimam örneği daha bulunmaktadır. Bunların çoğunlukla gazel / kaside nazım şekliyle oluşturulmuş olduğu görülmekle birlikte, murabba, muhammes, müseddes gibi nazım şekilleriyle meydana getirilmiş düvazimam örnekleri de vardır. Bu bakımdan, sözlü gelenekteki düvazimamlarla yazılı kültür ortamındaki düvazimamlar arasında keskin olmasa da bir fark görülmektedir.

Nitekim kimi örneklerin dil bakımından da sözlü gelenektekilerle oldukça farklılaştığı görülmektedir. Fuzuli'nin divanında tespit etmiş olduğumuz yegâne düvazımam, bu konuda en belirgin örnek olarak kabul edilebilir. Beyit birimine dayalı, aruzlu iki düvazımamın sözlü gelenekte icra edildiğini tespit etmiş olsak bile çoğunlukla Bektaşî şairlerinin özellikle bent birimine dayalı ve hacimce oldukça uzun olan düvazımamlarının bir zamanlar Bektaşî tekkelerinde ezgiyle icra edilmiş olup olmadığını tespit etmek güçtür. Özellikle bentlerden oluşan hacimli ve dili daha ağır olan örneklerin icra ortamında ya da icra ortamı için yaratılmış olabileceğini düşünmek pek mantıklı görülmemektedir. Yine de bu minvaldeki örneklerin büyük bir çoğunluğunun gazel / kaside nazım şekliyle, hem sayıca hem de oran olarak az bir kısmının muhammes ve müseddes nazım şekilleriyle oluşturulmuş olduğunu gözardı etmemek gerekir. Ancak şekil ve dil özellikleriyle sözlü gelenekteki düvazımamlardan farklılaşan yazılı kültür ortamına ait düvazımamların da konu olarak “On İki İmam” olgusunu işlemelerinin tür açısından yeterince belirleyici bir özellik olduğu kanaatindeyiz. Üstelik yazılı kültür ortamının özelliklerini taşıyan iki düvazımam da bu noktada önemli örneklerdir.

4.3. ALEVİ-BEKTAŞİ GELENEĞİNDE DÜVAZİMAMLARIN YERİ

4.3.1. Duvazımamların İcra Ortamı

Alan Dundes'in ifadesiyle: “Herhangi bir halk unsuru dokusu (texture), metni (text) ve onun çevre ve şartları (context) itibarıyla tarif edilebilir. Bir halk bilgisi türünün bunlardan sadece birinin temel alınarak tarif edilmesi mümkün değildir. Bir tür ideal olarak bu üç seviyenin hepsinin göz önüne alınmasıyla tarif edilebilir” (2006: 61). Çalışmamızın çerçevesi itibarıyla yazarın tanımına göre ilk seviyeyi oluşturan “doku”ya bir takım biçim özelliklerinin dışında çok fazla temas edemeyeceğiz. Ancak metin ve bağlam merkezli olarak düvazımları değerlendirmeye çalışacağız. Maalesef âşık edebiyatının dini yönünü temsil eden Alev-Bektaşî edebiyatı üzerine bağlam merkezli çalışmalar sınırlı sayıda olduğu gibi düvazımamların icra ortamı hakkında ancak dolaylı olarak söylenen birkaç cümleye satır aralarında rastlayabilmekteyiz. Bu nedenle çalışmamızın bu bölümünü icra ortamının düvazımamlarla ilişkisi ve onlar üzerindeki etkisine ayıracağız.

4.3.1.1. Cem Ayini

Düvazimamların en temel icra ortamı şüphesiz cem ayinleridir. Başka ortamlarda da icra edildiği görülmektedir. Ancak bununla ilgili malzeme oldukça sınırlıdır. Söz konusu diğer ortamların da dinî nitelikte olduğu ilgili bölümde görülecektir. Nitekim kaynak kişilerimiz düvazimamların ancak ibadet ortamlarında okunabileceğini ağız birliği ile ifade etmektedirler. Alevi-Bektaşî geleneğinin en temel ibadeti cem ayini olduğuna göre düvazimamların da başlıca icra ortamı bu ibadetlerdir.

4.3.1.1.1. Cem Düzeni İçerisinde Düvazimamların Yeri

Cem ibadetini meydana getiren ritüeller yöreden yöreye, ocaktan ocağa değişiklik göstermekte ve düvazimamlar da bu ritüellerle doğrudan bağlantılı bulunmaktadır. Bu nedenle cem ayininde düvazimamların yerinin cem düzeniyle birlikte gösterilmesi gerekir. Bu amaçla düvazimamları icra ortamı bakımından inceleyeceğimiz bu bölümde gözlemlene şansı bulduğumuz bir birlik ceminin düzeni esas alınacaktır. Katılımlı gözlem yoluyla elde ettiğimiz bu veriler, cemin ilgili bölümünde kaynak kişilerden ve ulaşabildiğimiz yazılı kaynaklardan elde edilen bilgilerle desteklenerek bölgesel farklılıklar da yansıtılmaya çalışılacaktır.⁷⁵

1. Dedenin ceme başlangıç gülbankıyla cem başlar.

Urfa / Kısas, Gaziantep, Adıyaman ve Kahramanmaraş yöresinde on iki hizmet başlamadan ceme giremeyen olursa bu bölümden nasibini alması amacıyla gözcü ceme katılanları toplayıp dikkatlerini sağladıktan sonra zâkirler tarafından üç deyiş bir düvazımam okunur (Coşkun Elçi 2011a: 135). Yörükân da Tahtacıların ceminde dedenin gülbankından sonra “On İki İmam” okunduğunu bildirmektedir. On İki İmam okumak düvazımam şeklinde olduğu gibi doğrudan tercüman (gülbank) şeklinde olabilmektedir (2006:337).

⁷⁵ Esas alacağımız cem, Cem Vakfına bağlı Çorlu Cem Evi’nde 12.12.2011 tarihinde düzenlenen Birlik Cemi’dir. Madde başlarında önce bu cem ile ilgili bilgi verileceği için hangi yöreye dayalı olduğu belirtilmeyecektir. Esas aldığımız cemin bütün pratiklerine yer verirken farklı bölgelerde uygulanan cemlerin sadece düvazımam ile ilgili bölümüne işaret edilecektir.

Balıkesir Çepnilerinde cem ibadetinin başında “Perşembe Namazı” kılınır. Bu namaz dedenin cem erenlerini “Herkes yurduna niyaz etsin ve dara dursun” demesiyle başlar. Canlar dâra durduğunda dede gülbank çeker. Gülbank bittiğinde canlar secdeye iner ve edep erkân ile oturur. Sazandar (Zâkir) da bir düvazımam okur. Böylece namaz tamamlanmış olur (Oğuz 2010: 33-34). Anadolu’da Şah Hatayi, Kul Himmet ve Pir Sultan’a bağlı ocaklarda, *Tarikat Namazı* ya da *Akşam Namazı* adı verilen bu ibadetin üç düvazımam okumadan gerçekleştirilemeyeceği ifade edilmektedir (K.16).

2. Postçu gözcü ile birlikte erenler postunu serer.

Ordu / Gürgentepe Güvenç Abdal Ocağı ceminde süpürgeci duasını aldıktan sonra gözcü ile birlikte postu sererler. Bunun üzerinde dede iki düvazımam okur (Coşkun Elçi 2011a: 135).

3. Razılık alınır, herkes çevresindekiyle niyazlaşır.

4. Zâkir saz eşliğinde hizmet sahiplerini meydana davet eder, hizmet sahipleri dedenin karşısında dâra durur ve dededen dua alır.

Sivas yöresinde dedenin “Hak’tan bize nida geldi” deyişi ile birlikte on iki hizmet sahiplerini çağırdıktan sonra okuduğu hizmet gülbankının ardından da zâkirler üç deyiş, bir düvazımam okurlar. “Düvazımam başlayınca gözcü: Edep erkân, der. Bacılar ise oturdukları yerden kalkarak Elif darına (Fatma Darı)⁷⁶ dururlar. Düvazımam bitince canlar secdeye iner, bacılar Elif darında dururlar (Karakaş 2003:245-250).

5. İbrikçi hizmeti yapılır.

6. Çerağcı (Delilci) hizmeti yapılır.

⁷⁶ Buyruk’ta dört çeşit dardan biri olarak açıklanan Fatma Darı; sağ ayak baş parmağı ile sol ayak baş parmağı üzerine basma ve sağ el göğüste, boynu eğik, ayakta durmak şeklindedir. Cemlerde her hizmet sahibi hizmetini yapmak için dedenin önüne geldiğinde dara durarak duasını alır. Fatma Darı’nın İmam Hüseyin’den kaldığına inanılmaktadır. Kaynak kişilerden de dinlediğimiz olay şöyle gerçekleşmiştir: Hz. Peygamber, İmam Hüseyin’den su ister. İmam Hüseyin ivedilikle davranınca ayağını taşa vurup kanatır. Hz. Peygamber’e su verirken utandığından dolayı sağ ayağını sol ayağının üstüne koyar (K.10, K.13). Mansur Darı, Fazlı Darı, Nesimi Darı denilen diğer dar çeşitleri için bk. Bozkurt 2004: 105-106; Yörükân 2006: 320.

7. Zâkir çerağ ile ilgili bir düvazımam okur, dede gülbank çeker.

Urfa / Kısas, Gaziantep, Adıyaman ve Kahramanmaraş yöresinde zâkirler delille ilgili genellikle Hatayi'ye ait üç düvazımam okurlar. Delil düvazımamları okunurken bacılar ayakta durmaktadır. Daha sonra gülbank ile muhabbet yapılır ve zâkir üç deyiş bir düvazımam okur; zaman el verirse üç deyiş bir düvazımam daha okur (Coşkun Elçi 2011a: 135). Ankara / Çubuk ve Sivas yörelerinde de çerağ ile ilgili üç düvazımam okunur. Sivas yöresinde düvazımam okunurken bacıların Elif darında dururlar. Düvazımam okunduktan sonra yine secde ve dedenin duası ile hizmet tamamlanır. (Çağlayan 2002:24; Karakaş 2003: 253-257). Kureyşan Ocağı⁷⁷ cemlerinde ise bir düvazımam okunur (Demir 2002:22).

Çubuk yöresinde bu aşamadan sonra kurbanın dualanmasına sıra gelmektedir. Kurban veya kurbanlar meydana getirilip tekbirlendikten sonra zâkirler kurban ile ilgili üç düvazımam okur. Kurban, kurbanı tarafından tığlandıktan sonra Kara Kazancı (Lokmacı) tarafından pişmesi için kazana konulduğunda zâkir Kara Kazan⁷⁸ için üç düvazımam okur (Çağlayan 2002:31; Ersal 2009:197). Sivas yöresinde de kurban tekbirlendikten sonra üç düvazımam okunur (Karakaş 2003: 236). Balıkesir Çepnilerinde kurban dualandıktan sonra sadece bir düvazımam okunur (Oğuz 2010: 37-38).

Erkândan geçme işleminin genellikle bu aşamada yapıldığı görülmektedir. Çubuk yöresinde Abdal Musa ceminde bütün bireyler erkândan⁷⁹ geçirildikten sonra üç düvazımam veya iki nefes bir düvazımam yahut sadece bir düvazımam okunur. Balıkesir yöresinde ise görgü-sorgu tamamlandıktan sonra dede gözcüyü yanına çağırır. Elindeki asayı alır ve cem erenlerini “öz birliği ile Allah Allah” diyerek

⁷⁷ Anadolu'daki ocaklar arasında en eski ve en köklü ocaklar arasında yer alan Kureyşan Ocağı bağlılarının; Tunceli, Erzincan, Malatya, Adana, Gaziantep, Adıyaman, Şanlıurfa, Muş, Varto, Ankara, Konya yörelerinde bulunduğu bildirilmektedir (Yalçın-Yılmaz 2002: 9-27).

⁷⁸ Kurban etinin pişirildiği kazandır. Alevilerce kara kazana kutsallık atfedilmiştir. Ayrıca Hacı Bektaş Veli ocağına bağlı olan Alevi ocaklarından her yıl kara kazan hakkı için bir ücret toplanır ve pir evine gönderilir. Bk. Yörükkan 2006: 447; Ersal 2009.

⁷⁹Dede cemi; *tarik, erkân değneği, alaca değnek* denen öd ağacından veya diğer kutlu bir ağaçtan yapılmış, yüz yirmi santimetre uzunluğunda, sağlam bir sopa ile idare eder. Hz. Muhammed'in biat-i Rıdvan'da biat alırken Tuğba ağacının yeryüzündeki simgesi olarak kabul edilen Sedre (Sidre) ağacının dalları ile önünden geçenlerin sırtlarına dokunarak biat aldığı inancına izafeten çeşitli cemlerde erkândan geçme pratiği uygulanır. Daha geniş bilgi için bk. Eröz 1990: 115; Çağlayan 2002:32-50.

secdeye yatırır ve tövbe ile ilgili bir düvazımam okunur (Oğuz 2010: 50-51). Ölen kişinin ardından yapılan Dardan İndirme ceminde erkândan geçme pratiğinden sonra Dâr duası okunursa bu duadan sonra beş düvazımam, eğer okunmazsa on iki düvazımam söylenir (Çağlayan 2002:43; Ersal 2009:199).

8. Süpürgeci (Carcı) hizmeti yapılır.

Çubuk yöresinde ceme gelen kişilerin getirdikleri yemiş, meyve gibi yiyeceklerin dede tarafından dualanarak eşit bir şekilde paylaştırıldığı bir pratik olan Naz-Niyaz hizmetinden sonra iki nefes bir düvazımam okunur, eğer bu hizmet musahip ceminde yapılıyorsa üç düvazımam okunur (Çağlayan 2002:53; Ersal 2009:200).

9. Gözcü dedenin huzurunda dâra durup dua alır.

10. Tövbe erkânı yapılır. Tövbe ile ilgili bir düvazımam okunur.

Ordu yöresinde ve Kureyşan Ocağı cemlerinde bu aşamada bir düvazımam okunur (Demir 2002:30; Coşkun Elçi 2011a: 135).

11. Nâdi Ali okunur.

12. Zâkir iki düvazımam okur, canlar secdeye varır dede gülbank çeker.

13. Tevhit ile ilgili iki düvazımam daha okunur, tekrar secde edilir, dede gülbankini çeker.

14. Tevhid ile ilgili bir düvazımam daha okunur. Gülbank çekilir.

Çubuk yöresinde pişirilen kurbanın yüreği dedenin huzuruna getirilip dualandıktan sonra musahipli taliplere dağıtılır. Zâkir yürek hakkı için üç düvazımam okur (Ersal 2009:201). Balıkesir yöresi Çepnilerinde Lokma erkânı denilen bu pratikten sonra yine üç düvazımam okunur (Oğuz 2010: 56-61).

15. Miraçlama okunur. (Son beş dörtlüğünde semah dönülür). Çubuk yöresinde Kırklar semahı Dedemoğlu'na ait bir düvazımamla sonlandırılırken Turnalar semahı ile ilgili düvazımamlar da mevcuttur (Ersal 2009:201). Sivas yöresinde semah, sonuncusu düvazımam olan üç nefesle tamamlanır (Karakaş 2003: 259). Armağan Coşkun Elçi de düvazımam eşliğinde semah dönüldüğünü

doğrulamakta ve semah bölümleri arasında düvazımam okunduğunu söylemektedir (1999: 5).

16. Saka suyu hizmeti yapılır.

Çubuk yöresinde sakacı saka suyunu dağıttıktan sonra zâkir saka suyu ile ilgili üç düvazımam okur (Ersal 2009:202-203). Tokat yöresinde de saka hizmeti için bir düvazımam okunur (K.16, K.17)

17. Hz. Hüseyin için mersiye okunur.

18. Dede gülbank çeker.

19. Tekrar Carcı hizmeti yapılır.

20. Sofra hizmeti yapılır.

Baha Said Bey de Sofra erkânının ardından zâkirin sazını öperek “On İki İmam Methiyesi” okuduğunu bildirir (Görkem 2006:169-199).

21. Çerağlar sırlanır.

22. Hizmet sahipleri dua alır. Cem sona erer.

Cemin kapanışı da yine On İki İmam Methiyesi ile yapılır (Görkem 2006:169-199).

Cemin icra edilme nedenine göre pratiklerde değişiklik görülmektedir. M. Tevfik Oytam’ın anlatımına göre Bektaşî cemlerinde düvazımamların yeri şöyledir:

Bektaşilikte gençlerin yetişmesi, yolun adap ve erkânını öğrenmesi için düzenlenen bir toplantı olan, on iki erkânın uygulanmadığı Koldan Kopma ceminde de üç nefes bir düvazımam okuma geleneği devam ettirilir. Dardan İndirme, İkrar Verme / Musahip Tutma cemlerinde de çerağ uyandırıldıktan sonra, kurban meydana getirildiğinde ve semahtan önce üç nefes bir düvazımam okunur. Cemin sonuna yaklaşıldığında cem birlemeye sıra gelir. Bu sefer tek bir nefes ve tek bir düvazımam ile cem birlenir ve bir daha saz çalınmaz (Oytam 1979:185-226).

Kızılbaşlardaki düşkünlük cemini anlatan Baha Said, davanın görüşülmesine başlamadan ve dedenin kararını açıklamasından önce On İki İmam Methiyesi

okunduğunu yazar. Düşkünlük kaldırma ceminde ise cezası sona eren talibin boynuna iki taş asılır ve talip ayağa kaldırılır. Bu sırada zâkir ve saz On İki İmam faslına başlar. Dedenin işareti olmayınca saz durmaz (Görkem 2006: 208-215).

Cemde düvazımların yerini göstermekte olan bu örneklemelerden anlaşılacağı üzere Alevi-Bektaşî geleneğinin en temel ibadeti olan cem ayininde düvazımlar hem nicelik hem de nitelik olarak önemli bir yer teşkil etmektedir. Düvazımlar okunmadan cem ibadeti yapılamayacağı kaynak kişiler tarafından sıkça dile getirildiği gibi cemde icra edilen eserlerin genel bir ifadeyle *nefesler / deyişler ve düvazımlar* şeklinde ayırt edildiği görülmektedir.

On iki hizmet adıyla cemde uygulanan pratiklerin (erkân, hizmet) yöreden yöreye, ocaktan ocağa sayılarında, uygulanışlarında ve adlandırmalarında görülen değişikliklere rağmen pratikler arasında bazen üç düvazımlar bazen üç deyiş bir düvazımlar veya iki deyiş bir düvazımlar okuma geleneği vazgeçilmez bir özelliktir. Bunun yanında sadece iki düvazımlar yahut sadece bir düvazımlar şeklinde az sayıda uygulamaları da dile getirmek gerekir.

Kaynak kişilerimizden biri, iki deyişin ardından bir düvazımlar okuyarak sonunda dua edildiğini, buna da *deste bağlamak* dendiğini dile getirmiştir. Diğerleri ise deste bağlamanın üç düvazımlar söylemek ve ardından dua etmek olduğunu söylemiştir. Çünkü “üçler” aşkına üç tane okumak gerektiğine inanılmaktadır (K.13, K.16) Daha önce bahsettiğimiz düvazımlara bağlantı nefesi adı verilmesi, bu gelenek ile ilişkili olabilir.

Düvazımların cemin başlangıcından itibaren bitimine kadar hemen her aşamasında icra edildiğini söyleyebiliriz. Bu noktada Yörükân’ın (2009: 331); Tahtacılar da hep aynı düvazımların her Dernek’in⁸⁰ başında okumasından dolayı bu düvazımları Sünnilerdeki ezana benzeterek “ayinin mübeşşiri” sıfatıyla nitelendirmesi de dikkate değerdir. Tarikat Namazı / Akşam Namazı adıyla ibadetin hemen başında dedenin kontrolünde kıyamda durmak (ayakta durmak) ve secdeye varmak suretiyle yapılan ibadet sırasında düvazımlar okunması düvazımların kazandığı kutsiyeti göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

⁸⁰Yörükân (2006: 330), Dernek’i: “resmi ve umumi mahiyette merasimi ihtiva eden ayin” olarak açıklamaktadır.

Kaynak kişilerimizden olan bir dede, düvazimamların diğer nefeslerden farkını şu cümlelerle ifade etmektedir:

Düvazımam Alevi ibadetinin yol ve erkânının vazgeçilmez dualarından birisidir. Bu imamların isimlerini zikretmek bizim yolumuzun temel taşlarından. Düvazımam olmazsa cem cemaat olmaz. Bunlar mutlaka cemlerde okunur. Başka ortamlarda okunmaması gerekir. Düvazımam okunurken öyle ayak uzatmak falan olmaz. Öteki nefesleri insan rahatlıkla dinleyebilir ama düvazımam bir duadır ve saygı gösterilmesi gerekir (K.1).

Nejat Birdoğan'ın şu tespiti cem ayininde düvazımamın yerini ve önemini net bir şekilde göstermektedir: “Cemde ilk edebi ürün olan düvazımamlardan üç tane okunur. Bu düvazımamlar cemlerin dini yönü ağır bastığı yerlerde (canların yola kabulünden hemen sonra, namazların bitiminde, cem birlemede) gene okunur” (1994: 407).

Bunun yanı sıra, gözlemlene şansı bulamadığımız Musahiplik, Görgü, Düşkünlük Kaldırma cemi gibi önemli cemlerde kimi bölgelerde⁸¹ düvazımamdan başka bir şey okunmaması ya da genel olarak her bölgede cem içerisinde düvazımamların; tarikat namazı, çerağ, kurban, tevhit gibi önemli aşamalarda yoğunlaşması ve bu aşamalarda sayısının artması bu nefeslerin diğerlerine göre ayrı bir kutsiyete sahip olduğuna işaret etmektedir. Düvazımamlara gösterilen saygı da bundan kaynaklanmaktadır. Düvazımam okunduğu anda adap erkân gerekir. İki diz üstüne çökülür, el göğse konulur (K.13, K.16, K.17).

Düvazımamların icra ortamından kaynaklanan diğer hususiyet de hangi düvazımamın ne aşamada okunacağı ile ilgilidir. Kaynak kişilere göre ve yukarıda bazı örneklerde görüldüğü gibi her hizmet için ayrı bir düvazımam vardır. Hizmetin içeriği ve konusu neyse onunla ilgili bir düvazımam okunduğu söylenir. Bunlar genellikle bir metnin ilgili kısımlarının değiştirilmesiyle oluşmuş benzer metinlerdir. Bir sonraki bölümde konu edileceği gibi kurban, delil, tevhit gibi bölümlerde yapılan ritüele her dörtlükte atıfta bulunan mısralara sahip çok bilindik düvazımamlar vardır.

⁸¹Bk. Selçuk 2008:107; Çıblak 2005: 219-220.

Kısaca tekrar belirtmek gerekirse düvazimamlar cem ibadetinin vazgeçilmez bir parçası olmakla birlikte düvazimamların en temel icra ortamı da bu ayinlerdir. Düvazimamlar; başta On İki İmam olmak üzere diğer bazı din büyüklerinin adının büyük bir hürmetle zikreden, onlardan şefaath ve yardım talep edilen bu dinî ortamların mahsulüdür. İlk nasıl yaratıldığını hiçbir zaman kesin olarak bilemeyecek olsak da bu ibadet ortamının malı olduğu açıktır. Bu nefesler, içinde zikredilen On İki İmam'ın kutsiyetinden dolayı ilahi sözler olarak kabul edilmiş ve kutsiyet kazanmıştır. Bu sözlere ruh veren bağlamaya “Telli Kuran” denmesi de bu yüzden olsa gerek. Bu nedenle her ibadetin başı düvazimam olmuştur denilebilir.

4.3.1.1.2. Cem Ayininde Okunan Düvazimamlar

Hiçbir metin yaratıldığı ve icra edildiği ortamdan bağımsız düşünülemez gibi düvazimamlar da cem ayininden bağımsız düşünülemez. Bu açıdan cem ayininde icra edilen düvazimamların ne gibi özellikler arz ettiğine bakmak, düvazimam ve cem ayini arasındaki ilişkiyi tespit etmek açısından son derece önemlidir. Bu amaçla kaynak kişilerden elde ettiğimiz düvazimam metinleriyle icra edildiği cemin türü ve aşaması gösterilen ulaşabildiğimiz yazılı kaynaklardaki düvazimamların icra ortamı ile olan ilişkisi cem düzenine bağlı olarak değerlendirilecektir.

Düvazimam okumakla tamam bulan belki de hakkında en çok düvazimam bulunan hizmetlerden birisi delil hizmetidir. Delil hizmetinin Kırklar ceminden kaldığına inanılır. Kırklar ceminde delili İmam Zeynel Abidin yakmıştır. Bu hizmet müminlerin gönlünde Allah, Muhammed ve Ali nurunun, batın çerağının uyanması ve böylece Allah'ın vahdaniyet, sır ve hikmetlerini kavramaya çalışmak, yani Hakk'ın nurunu görüp Tanrıya ulaşmaktır (Çağlayan 2002: 20). Yukarıda gösterildiği gibi bölgesel farklılıklara rağmen delille ilgili genellikle üç düvazimam okunur. Bu konuda belki de en çok bilinen nefes Hatayi'nin “Hata ettim Hüda hakkı / için başışla”⁸² diye başlayan meşhur nefesinin delil hizmetine uyarlanmış biçimidir:

*Hata ettim Hüda yaktı delili
Muhammed Mustafa yaktı delili
Ol Al-i Aba'dan Haydar-ı Kerrar*

⁸² Bk. M.138. Bu nefesin Şah İsmail'in söylediği ilk düvazimam olduğuna inanılır ve şairin Hatayi mahlasını alması olayı ile ilişkilendirilir. Bk. 4.3.3. Öne Çıkan Düvazimam Yaratıcıları.

Aliy-yül Murteza yaktı delili (M.21)

Delil hizmeti ile ilgili nefeslerde “yaktı delili”, “yansın”, “nur” gibi ifadeler her dörtlüğün son dizesinde ya da her beytin ikinci dizesinde tekrarlanır:

*Seyyîd Mehemmed'im sır oldu âyân
Mağripten, maşrike göründü inan
Kâbe'nin üstüne geldiği zaman
Yansın Şah-ı Merdan Ali aşkına (M.64)(M.75)*

Bunun yanında sadece bir dörtlükte “nur” inancı ile ilgili ifadeler içeren nefeslerin de delil nefesi olarak kabul edilebildiği görülmektedir (Yaman 1998: 35):

*Kudret kandilinde parlayub duran
Muhammed Ali'nin sırrıdır vallah
Zuhûr edip kafir skerini kıran
Elinde Zülfikâr Ali'dir vallâh (M.48)⁸³*

Cem ibadetinin başlarında uygulanan pratiklerden birisi de “Kara çul” ya da “Post” denilen “Seccade”nin serilmesi hizmetidir. Alevilerde ve Bektaşilerde görgü ve musahiplik cemi yapılırken seccade serilir. Görülecek veya musahip olacak canlar bu seccadenin üzerinde çorapsız ve üzerlerinde yüzük, altın gibi ziynet eşyaları bulunmaksızın dünya malından soyutlanmış olarak çıkarlar. Bu seccadenin Hz. Muhammed’e gelen emanetlerin içinde olduğu, daha sonra Ahmet Yesevi’ye ve o yolla Hacı Bektaş Veli’ye geçtiğine inanılır (Doğan 1998: 153). Seccade ile ilgili düvazımlara şöyle bir örnek verebiliriz:

*Kırklar meydanında Muhammed Ali
Erkâna düşerken serdi bu postu
Hatice Kibriya Fatime Zöhre
Birlik meydanında serdi bu postu
Kemter Derviş aşk oduna yanmışım
Hizmet için divanına durmuşum
Sermek için meydanına gelmişim
Destur eyle pirim serem bu postu (M.139)*

Düvazımların sıkça icra edildiği bir diğer pratik ise kurban hizmetidir. Kurban kesilmeden önce dede tarafından duası yapılır ve bununla ilgili düvazımam okunur. Hatayi’nin çok bilinen bir düvazımamını örnek verebiliriz:

Akıl ermez yaradanın işine

⁸³ Farklı örnekler için bk. M.113, M.114.

*Muhammed Ali'ye indi bu kurban
Kurban olam kudretinin uğruna
Hasan Hüseyin'e indi bu kurban
Şah Hatayim der ki bilir mi her can
Kurbanın üstüne yürüdü erkân
Tırnağı tesphtir kanı da mercan
On iki imama indi bu kurban (M.4)⁸⁴*

Hatayi'nin "Hata ettim Huda için bağışla" diye başlayan nefesinin "Hata ettim Huda sen kabul eyle" şeklinde değiştirilerek kurban düvazımamı olarak okunabildiği de bilinmektedir (Doğan 1998: 158). Kurbanın pişirileceği Kara Kazan için okunan düvazımlara şu örnekleri gösterebiliriz:

*Yevm-i kıyametten haberi vardır
Hakkın helal eyle gel kara kazan
İnanmayanların nurları nârdır
Hakkın helâl eyle gel kara kazan (M.149)*

*Helalından on iki kurbanı alır
Doksan bin çeşitten lezzeti gelir
İmam-ı Zeynel'den himmet kalır
Hak İmam Bakır'a indi bu kazan (M.120)*

Pişirilen kurbanın yüreği ayrıca meydana getirilir, dede tarafından duası yapıldıktan sonra musahipli taliplere dağıtılır. Ardından yürek hakkı için düvazımam okunur. Ancak buraya kadar verilen örneklere paralel biçimde yürek hakkı için yazılmış bir örneğe rastlayamadık. Çubuk yöresinde bu hizmet için okunduğu bildirilen düvazımam şöyledir (Çağlayan 2002: 134):

*Hakk, Muhammed, Ali, Hasan, Hüseyin, Zeynel Bakır,
Cafer, Kazım Musa, Rıza'ya olmuşum fakir
Taki, Naki, Askeri, Mehdi'ye şükür
Virani destim damende Haydar (M.51)*

Cem düzeni içerisinde düvazımamların yerini gösterirken bahsettiğimiz erkândan geçme hizmeti ile ilgili düvazımamlarda da yine aynı şekilde hizmetin içeriğini hatırlatacak olan "erkân", "tarik", "tuba-yı erkân", "erkân çubuğu" gibi ifadeler yer almaktadır:

*Muhammed-Ali'nin kurduğu yoldur
Mü'mine çalındı tuba-yı erkân
Hatice, Fatıma'nın çektiği dardır*

⁸⁴ Farklı örnekler için bk. M.10, M.32, M.66, M.88, M.94, M.119.

*Mümine çalındı tuba-yı erkân
Hasan, Hüseyin'in erkânı, yolu
Zeynel Abidin'in balkıyor nuru
Elest-i Bezmi'nde demişiz belî
Mümine çalındı tuba-yı erkân (M.132)*

Tüm günahlardan arınmak ve Tanrı'dan af dilemek için cem ibadeti içerisinde yer alan “Tövbe-İstiğfar” bölümünde yine bu konuda söylenmiş ya da konuya uyarlanmış düvazimamlar okunur:

*Gece gündüz hata etmektir işimiz
Tövbe günahlarımıza estağfirullah
Muhammed Ali'ye bağlıdır başımız
Tövbe günahlarımıza estağfirullah
Hasan'la Hüseyin sır içinde sır ise
İmam Zeynel nur içinde nur ise
Özümüzde benlik kibir var ise
Tövbe günahlarımıza estağfirullah (M.3)*

Bu hizmetin ardından “Tevhid” bölümü gelir. Üçü kadın olan toplam on iki kişi Tevhid Halkası oluşturur. Hakkın ve halkın birliğini simgeleyen bu bölümde coşku içinde eller dizlere vurulur ve herkes “Allah Allah” diye yakarır (Yaman 1998: 56). Manevi duyguların zirveye ulaştığı bu bölümde dörtlüklerin arasına eklenen Kelime-i Tevhid ve “Allah Allah” ya da “Ali Ali” gibi ifadeleri içeren düvazimamlar okunmaktadır:

*Ali ismi dört kitabda okunur
Lâilâheillallah yazılı
Zikredeni Azazilden sakınır
Lâilâheillallah yazılı (M.100)*

Tevhid bölümünde sıkça okunan şu düvazimamların muhtevasına bakıldığında doğrudan “Tevhid” inancına vurgu yapmadıkları, cemin başka bir bölümünde de okunabilecek bir anlam içeriğine sahip olduğu görülmektedir. İlkinde “Ali'ye Selman olmak”, yani gerçek Alevi olmak için yapılması gerekenler sıralanırken; ikincisinde her dörtlüğün sonunda Tanrı'dan yardım dilenmektedir. Bu düvazimamların her dörtlükten sonra tekrarlanan “Allah Allah” nidalarıyla daima Tevhid bölümünde okunduğu bilinmektedir:

*Muhammed'i candan sev ki
Ali'ye Selman olasın
Ehl-i Beyt'e gönül ver ki*

Ali'ye Selman olasın
Allah Allah Allah Allah
Allah Allah Allah Allah (M.20)

Medet ey Allah'im medet
Gel dertlere derman eyle
Yetiş ya Muhammed Ali
Gel dertlere derman eyle
Allah Allah Allah Allah
Allah Allah Allah Allah (M.134)

Kırklar ceminde Hz. Hüseyin'in icra ettiğine inanılan, Kerbela olayını anmak ve Hz. Hüseyin'in yasını tutmak amacıyla yapılan Saka Suyu hizmeti için de daha önce gösterildiği üzere düvazımam okunmaktadır. Bununla ilgili tespit edebildiğimiz tek örnekte diğer hizmetlerde okunan düvazımamlar gibi her dörtlükte değil, sadece ilk iki dörtlükte saka hizmetine atıf yapılmaktadır:

Ne der hey erenler âşıklar size
Allah bir Muhammed Ali diyerek
Saki-i Kevser hem Aliyyü'l Murteza
Allah bir Muhammed Ali diyerek
Seyrimde gördüm cennet bağıdır
İmam Hasan zâkirlerin beyidir
Şah Hüseyin Saka Suyu dağıtır
Allah bir Muhammed Ali diyerek (M.65)

İncelediğimiz kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre,saka suyu hizmetinin ardından tevellâ- teberrâ inancı çerçevesinde Yezid'e lanet sözleri içeren şu düvazımam okunmaktadır (Doğan 1988: 206; Çağlayan 2002:137-138):

Dinle imdi bizi mevali canlar
Anın için okuyalım lânet Yezid'e
Ali evladını sevmeyen onlar
Anın için okuram lânet Yezid'e (M.11)

Tespit edebildiğimiz kadarıyla cem ibadeti içerisinde düvazımam okunan diğer bir bölüm Semah bölümüdür. Balıkesir Tahtacılarından Sazandar Hasan Uysal'ın (K.4) nefes defterinden aldığımız şu düvazımam eşliğinde semah dönüldüğü kaynak kişi tarafından ifade edilmektedir:

Allah Allah deyip de diller söylesin
Muhammed Ali'ye himmet eylesin
Pervaz dönen bacılar niyaz eylesin
Pirim Ali postuna gel niyaz eyle

*Nur Muhammed Ali'dir delilde yanar
Horasan pirleri serrini sunar
Cennet bahçelerinde göverir biter
Pirim Ali postuna gel niyaz eyle (M.6)*

Bu nefesin sadece ilk dörtlüğünde “Pervaz dönen bacılar niyaz eylesin” ifadesiyle semah dönme ritüeline vurgu yapılmakta, şiirin diğer kısımlarında “delil” ve “post” ifadelerine yer verilmektedir. Semah dönerken okunduğu bildirilen (Coşkun Elçi 1999: 182-183; M.31) bir başka düvazımamda da semah ile ilgili hiçbir atıf olmadığı görülmektedir. Bunun yanı sıra metnin bütününde “turna”, “pervaz” gibi ifadelerle semah ritüeline vurgu yapan düvazımamlar vardır.⁸⁵

*Turnam pervaz vurup semâh dönerken
Necef'te Ali'ye varın turnalar
Kerbelâ çölünden gelip geçerken
Hasan, Hüseyin'i görün turnalar (M.133)*

Düvazımam okunan bir başka cem ise dar cemidir. Tespitlerimize göre dar ceminde, Kuran-ı Kerim ayetlerinden oluşan özel bir dua okunmaktadır. Cem sırasında eğer bu dua okunursa ritüel esnasında sadece beş düvazımam okunur, dua okunmazsa düvazımamların sayısı on ikiye çıkmaktadır. Dar cemi için okunan düvazımamlar genellikle bağışlanma, şefaât, af, medet umma gibi konuları içermektedir:

*Niyazım var Hak, Muhammed Ali'ye
Kalma günahlara el-aman mürvet
Bağışla günahını bu günahkarın
Kalma günahlara el-aman mürvet(M.19)*

*Günahımız çoktur ey bârî Hüda
Habibin Mustafa'ya bağışla bizi
Rahmetinle yarlığa, sığındık sana
Aliyyü'l- Murteza'ya bağışla bizi (M.157)*

Verilen örneklerde görüleceği üzere, cem ayini içerisinde okunan düvazımamların büyük çoğunluğu her biri Kırklar ceminde bir pir tarafından gerçekleştirilen on iki hizmetten birisi ile anlamsal açıdan ilişkilidir. Her dörtlükte ya da her beyitte tekrar eden bir takım ifadelerin gerçekleştirilen ritüeli çağrıştırdığı görülmektedir. Bu ilişkilendirme genellikle rediflerin tekrar edilmesi ile

⁸⁵ Bk. M.98, M.99.

sağlanmaktadır. Bazen de nefesin başlangıç kısımlarında o esnadaki hizmeti çağrıştıran bir kelime ya da bir mısra yeterli olabilmektedir.

Aslında düvazimamların cemdeki pratiklerden birisi ile ilişkili olması sadece bu türe ait bir özellik değil, bütün nefesler için geçerli bir durumdur. Ancak düvazimamların değişmez konusu olan “On İki İmam”ın yanı sıra ikincil bir tema olarak “on iki hizmet”ten birinin işlenmesi dikkat edilmeye değer bir noktadır. Bu durumu icra ortamının halk yaratması üzerindeki tesirlerinden biri olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır. Üstelik cem ibadetinin hangi aşamasında hangi düvazimamın okunacağını belirleyen unsur bu ikincil tema olduğundan en az “On İki İmam” olgusu kadar önemlidir. Bu temayı belirleyen ibadet ortamı dolayısıyla düvazimamların icracıları olan zâkirlerin yaratmalarının da belirleyicisidir.

4.3.1.2. Diğer Ortamlar

Düvazimamların birincil icra ortamının cem ayini olduğunu cem düzeni içerisinde düvazimamların önemini göstererek belirtmeye çalıştık. Bunun dışında düvazimamların başka icra ortamlarının olup olmadığını anlamak için kaynak kişilere yönelttiğimiz sorulara aldığımız cevapların tutarlı olmadığı görülmektedir.

Aslen Tokatlı olan İbrahim Bayar Dede ilgili soruya “Hakka yürüyen canın arkasından yıkama esnasında, cenaze ve defin esnasında ve nikah kıyarken düvazimam okunur” şeklinde cevap vermiştir. Cenaze yıkama işlemi sırasında düvazimam okunduğu Harun Yıldız tarafından da aktarılmaktadır. Bunun dışında ölüm döşeğindeki hasta başında da hafif sesle düvazimam okunmaktadır (2004: 98-112).

Balıkesir Çepnilerinden Seyfi Oğuz Dede ise şöyle cevap vermektedir:

“Bunlar sadece ibadet esnasında kullanılır, sohbetlerde ya da başka herhangi bir yerde okunamaz. Ama bazı kamberler bunu ulu orta her yerde okuyorlar. Aslında düvazimamların yeri ibadetin içidir. Mesela hasta başında, ölü başında okunmaz. Düvazimamların yeri Alevi ibadethanesidir. Cemevlerinde cem anında okunabilir. Nikâh kıyarken de okunmaz. Nikâh denilen şey bir ikrardır. Düvazimam okunurken edep erkân vaziyetinde olmak gerekir”.

Edirne görüştüğümüz Mustafa Çetin Dede'nin bu konudaki sözleri ise şöyledir:

“Bu nefesler düğünde dernekte falan okunmaz. Dini sohbetlerde, kendi aramızda sohbet ederken ya da buna benzer mekânlarda okunabilir. Unutmamak için gece yatarken okurum. Sabah kalktığımda kendimi daha huzurlu ve rahat hissediyorum. Ben her akşam nefesler okurum. Gece yarısında uyandığımda hep nefes okurum, o zaman kendimi çok rahatlamış hissedirim, bütün sorunlarımı unuturum. Yanımda On İki İmamları hissediyorum. Bana yardımcı oluyorlarmış gibi hissediyorum”.

Nejat Birdoğan da düvazimamların cem dışındaki icra ortamına örnek olarak kabul edebileceğimiz şu bilgiyi vermektedir: “... Biz sünnet sırasında bir düvazimam okuruz. Daha sonra eğlence vardır ki isteyen deyişini, isteyen davul zurnasını çalıp eğlenir”.

Bu ifadelerden anlaşılmaktadır ki düvazimamların cem ayini dışında icra edildiği ortamlar da bölgeye göre farklılık göstermektedir. Ancak kesin olan şudur ki düvazimamların cem dışında başka herhangi bir ortamda okunamayacağını ya da okunsa bile bunun doğru olmadığını düşünenlerin varlığı ve bunun tersini söyleyenlerin verdiği örnekler düvazimamların “dua” veya “ayet” gibi kabul edildiğini göstermektedir. Çünkü sünnet, nikâh, ölüm gibi insan hayatındaki önemli geçiş dönemleri, bilindiği üzere Alevi olsun ya da olmasın Türk kültüründe bir takım dinî ritüellerle çevrelenmiştir. Bunun dışında ne kaynak kişilerin ifadesinde ne de yazılı kültür ortamında düvazimamların dinî olmayan herhangi bir ortamda icra edildiğine dair bir bilgiye rastlayamadık.

4.3.2. Düvazimamların İcracıları

Her metnin bir icra ortamı olduğu gibi yaratıcısı ve icracıları bulunmaktadır. Düvazimamların da bu bağlamda yukarıda görüldüğü gibi icra edildiği ortamlar ve icracıları vardır. Dolayısıyla düvazimamları da yaratıldığı ve yaşatıldığı ortamlardan, icracılarından ve hitap ettiği kitleden ayrı düşünmek mümkün değildir. Bu nedenle aşağıda çeşitli yönleriyle düvazimam icracıları konu edilecektir.

4.3.2.1. Dede

Cem ibadetini yönetmek, halka vaaz vermek; hizmet sahipleri ve hizmetleri, cemde gerekli araç gereçleri ve yiyecek içecekleri dualarıyla kutsamak⁸⁶ asli görevleri arasında olan dedenin saz çalarak nefes okuduğu da görülmektedir. Hatta kaynak kişilerimiz arasında yer alan iki dede uzun yıllar zâkirlik hizmetini yürüttüklerini ifade etmektedirler.

Bulgaristan ve Yunanistan dahil olmak üzere cem ibadetini yürütmek için Trakya Bölgesini dolaştığını söyleyen Seyid Ali Sultan ocağı dedelerinden Mustafa Çetin, kendisine kimlerin cemde düvazimam okuyabildiğini sorduğumuzda şöyle cevap vermiştir:

Cemde belli bir zaman gelir kadınlar da okur. İlk önce zâkirler okur, sonra dededen başlayarak erkekler okur. Sonra kadınlara sıra geldiğinde Ana-Bacı'dan⁸⁷ başlayarak okurlar. Mecbur değil ama söylemek isteyen nefes söyleyebilir. İsteyen nefes okur, isteyen düvazimam ya da ne biliyorsa onu okur. Biz bütün cemlerde kesinlikle On İki İmam nefesi okuruz. İlk önce birlik nefesi okuruz, birlik nefesi Allah-Muhammed-Ali hakkındadır. Sonra On İki İmam nefesi, sonra da nasihat nefesi okuruz. Ben on dört sene zâkirlik yaptım. Eğer nevrüz için oturduysak onunla ilgili nefesler okunur; ölüm cemi yapılıyorsa ölümle ilgili, aşureye oturursak aşure nefesi okunur. Ne niyetle oturulursa onunla ilgili nefes okunur. On iki imam nefesi okumazsak neden ceme oturalım. Okumazsak ehli beytten olmayız (K.10).

Şah Hatayi ocağına bağlı olan Tokatlı dede Mehmet Açık da benzer niteliklere sahiptir. Kendisinin de cemlerde düvazimam okuduğunu söyleyen Mehmet Açık, dedeliği şöyle açıklamaktadır:

Ben 13 yaşımdan beri tarikatın içindeyim. Uzun yıllar zâkirlik de yaptım. Tarikatın içinde yetiştim. Kitaplardan ve ulu dedelerden istifade ettim. Son iki aydır Anadolu'yu gezerek dedelik yaptım. İnsanları gördüm, sordum, küsülülere

⁸⁶Cem düzeninde görüldüğü gibi ceme getirilen her şeyin duası yapılır. Getirilen yiyecek içecekler dahi dedenin duasını aldıktan sonra dağıtılır. Eröz (1990: 126); cemde *dem*, *dolu* adı verilen içkiyi şöyle anlatmaktadır: "Tahtacı oymaklarında "hayırlı" (dua, gülbank) aldıktan sonra içki bitmiştir. Artık yemekte ve dışarıda içilemez. Çünkü o aşk dolusudur; içki değildir. O yüzden "dolu" kutlu sayılır.

⁸⁷Dedenin eşi.

barıştırdım, alacaklı verecekliğin arasını yaptım. Şeytana tabi olmuş insanları ikna etmeye çalıştım. İyi bildiğimiz şeyleri insanlara anlatmaya çalışıyoruz. Dedenin yapması gereken budur (K.16).

Mehmet Dede'nin oğlu Cemal Açık da cemlerde dedelik yapmaktadır. Saz çalabilen ve kendine ait nefesleri olduğunu söyleyen Cemal Dede, düvazimamları ulu ozanlardan söylediğini belirtmektedir. Daha sonra da dedenin ibadetin sonunda cem birlemek adına ibadetlerin kabulü için okunan şu düvazımamı bizimle paylaşmaktadır:

Bismillahirrahmanirrahim.

La feta ila Ali la Seyfe illa Zülfikar.

*Pervaneyi aşk oduna düşüren
Mürvet Şah-ı Merdan sen kabul eyle
Deryalara dalga verip coşturan
Mürvet Şah-ı Merdan sen kabul eyle*

*Mansur'u berdar edip astıran,
Çekip zülfikarı taşı kestiren
Miraç'ta Habibe nişan gösteren
Mürvet Şah-ı Merdan sen kabul eyle*

*Haniymiş bu dünyanın ötesi
Söylerim sözümü var mı hatası
Hasan ile Hüseyin'in atası
Mürvet Şah-ı Merdan sen kabul eyle*

*Zeynel'in zindanda payını veren
Muhammed Bakır'ın kavline giren
Mahrum kalmaz dergâhına yüz süren
Mürvet Şah-ı Merdan sen kabul eyle*

Cafer-i Sadık'sın Musa-yı Kazım

*Mümine ikrarsın münkire asım
İmam-ı Rıza'sın Şah evliyasın
Mürvet Şah-ı Merdan sen kabul eyle*

*Taki Naki her dertlere devasın
Hasan Asker'sin sahib-livasın
Muhammed Mehdi'sin sırr-ı Hüda'sın
Mürvet Şah-ı Merdan sen kabul eyle*

*Şah Hatayi'm ziyan etmez kerinden
Herkese bir sevda verir özünden
Sıratı nizamda mahşer yerinde
Mürvet Şah-ı Merdan sen kabul eyle*

La feta ila Ali la Seyfe illa Zülfikar (K.17) (M.14)

Balıkesir yöresinde görüştüğümüz dede ve kamberlerin bu konudaki görüşleri is şöyledir:

Yeteneği varsa, bu işi biliyorsa dede de saz çalar düvazımam söyler. Buna engel yoktur. Saz telli Kuran'dır. Onu çalmak onur meselesidir. Sazın sesi bizi mest eder. Sazsız ibadetimiz olmaz (K.1).

Düvazımam genelde bir tane de okunur ama aslında üç tane arka arkaya okunması gerekir. İki tane ben okurum mesela bir tane de dede okuyabilir (K.3).

Dedenin bilgisi farklıdır. Onun nefeslerle pek işi olmaz ama bazen değişiyor. Saz çalan nefes okuyan dedeler de var (K.4).

Yörükân da Çelebilere bağlı olan Erzincan dedeleri ve bunlara bağlı olan Dersim, Divrik, Malatya ve havalisinde ayine dedenin bir düvazımam okumasıyla başladığını bildirmektedir (2006: 322).

Kimi dedelerin zâkirlik yaptığını da söyleyen Birdoğan ilk düvazımamı dedenin çalıp söyleyebileceğini aktarmaktadır (1994: 403). Diyarbakır Türkmen Alevilerinde dede bıçak tekbirleme işlemini bir düvazımam okuyarak tamamlamaktadır (Taşgın 2011, 338-341).

Görüldüğü üzere birinci dereceden icracısı olmamakla birlikte dedeler de düvazımam icracılarından. Ancak dedelerin saz çalmak veya nefes söylemek zorunluluğu bulunmamaktadır. Buna rağmen görüştüğümüz altı dededen dördü saz çalabilmektedir. Aşağıda değinileceği üzere dedenin asli görevi zâkirin yardımıyla cemin yürütülmesini sağlamaktır.

4.3.2.2. Zâkir / Kamber / Âşık / Sazandar / Guyende

Düvazımamların birinci derecede icracısı konumunda olan zâkirlerin konu edileceği bu bölümde söz konusu icracılar için kullanılan farklı adlandırmalar, zâkirlik ile ilgili inanışlar, zâkirlerin işlevleri ve repertuarları, icra ortamları ve icra biçimleri gibi hususlar alan araştırmasında elde ettiğimiz verilere⁸⁸ ve ulaşabildiğimiz farklı bölgelerde yapılmış ilgili çalışmalara dayalı olarak ele alınacaktır.

Zâkir sözlükte; “zikreden, zikredici, anan, tekkelerde zikir esnasında dervişleri teşvik için ilahiler okuyan kimse” anlamında yer almaktadır (Develioğlu 2007: 1166). Farklı bölgelerde zâkir yerine “guyende”, “âşık”, “âşık baba”, “sazandar” isimler de kullanılmaktadır (Birdoğan 1994: 398). Balıkesir yöresinde ise Tahtacılar ve Çepniler (Çetmi) arasında “zâkir”, “sazandar”, “gövender” ve “âşık” adları kullanılmaktadır (Duymaz-Aça-Şahin 2011: 46).

Kendisi de uzun yıllar zâkirlik yapmış olan Gürani Doğan, zâkir hakkında şunları söylemektedir: “Zâkir, Anadolu Aleviliğinde, ibadet esnasında, yani cemde saz ile deyiş söyleyen, düvaz söyleyen kişidir. Anadolu Alevilerinin Cemlerinde, saz en başköşede olmasına karşılık öteki ülke Alevileri günah sayacak kadar karşıdırlar. Halbuki saz, Anadolu Aleviliğinde muhabbetin, sohbetin kilidi, zâkirlerdeki söz onun anahtarıdır. Pir ise uzun uzun açıklayıcıdır” (1998: 140-141).

Zâkir, on iki hizmet sahibinden birisi olarak cemin yürütülmesinde önemli bir görev üstlenir. Dede Cemal Açıık, zâkirin cemdeki görevini şu sözlerle aktarıyor:

Zâkir cemde deyiş ve düvazımam okur. Muhabbetleri açmak için zâkir kısa dörtlüklerle düvazımam okur. Zâkir cemin kilididir, dede de ona göre muhabbetini

⁸⁸B bölümde Balıkesir’de görüşme imkanı bulduğumuz Tahtacı topluluğundan Sazandar Hasan Uysal (K.4) ve Çepnilerden Kamber Yılmaz Engin (K.3) ile yaptığımız mülakat başta olmak üzere kaynak kişilerimiz arasında saz çalabilen dedelerin konuyla ilgili ifadelerine de başvurulmuştur.

yapar. Bizim düvazımlarımız ve deyişlerimiz dini konuları dile getirir. Dede bunları çözer, bu konular üzerinden canlara nasihatlerde bulunur (K.17).

Balıkesir Tahtacılarından Sazandar Hasan Uysal da mesleği hakkında şunları söylemektedir:

Bizde sazandar vardır, güvender de denir. Herkes saz çalar ama cemde geçip sazandarlık yapamaz. Âşıklık başkadır. Sazandaraâşik denmez. Cemde kimse kimsenin hizmetini yapamaz. Sazandar dedenin yanında oturur. Dedenin sağ tarafında postta oturur. Sazandar olmazsa cem olmaz. Mesela Kepsut Mehmet derler, bir dede var. Onu çağırıldıkları zaman sazandarınız var mı diye sorar. Ben o dedenin peşinesiyim. Musahip yarısı oluyor yani, birlikte kurban kestik. Ona peşineni razı et getir derler. Ben de darda kalmasınlar diye giderim. Bunun karşılığında da bir şey talep etmem. Her dedenin sazandarı vardır.

Gürani Doğan (1998: 144) ise cemde zâkirin yerini şu sözlerle açıklamaktadır: “Dede öğüt nasihat ediyorsa, zâkir de öğüt nasihat niteliğinde deyişler çalıp söyler, onun için Zâkir, ya çok usta malı deyiş bilmeli ya da kendinden doğaçlama yapabilmeli. Birinci deyişini, dedenin anlattığı konu üzerine söyler, ikinci deyişinde konuyu değiştirebilir. Zaten zâkire müsaade edildiği zaman üç deyiş, bir düvaz söyler. Gene zâkir, çok düvazde imam bilmeli. Dede cemlerde düşkün, şaşkın, işi hallederken, zâkire, üç düvaz söyle veya beş düvaz söyle diyebilir, bir düvaz bir daha söylenebilir ama iki üç defa üst üste söylendiğinde cemaate hoş gelmez ayıplayabilirler. Zâkir ne zaman ne söyleyeceğini bilmelidir. Cemin başlangıç vakitlerinde ‘hoş geldin’, ‘merhaba’ deyişleri çalınıp söylenir, bu ‘hoş geldiniz’ deyişleri hem cemaate, dem de dedeye yönelik olabilir”.

“Bir anlamda törenin bölümlerini zâkirler düzenlemektedirler. Şöyle ki; zâkirler sırayı çok iyi bildiklerinden, dedenin kısa hayırlı (gülbank) komutlarından sonra cem boyunca yapılması gerekenleri yaparlar. Dede ağırdır, her işe el koymaz. Kaldı ki hizmet sahipleri gelip dualarını istemeden dede de hayırlı vermez. Örneğin; zâkirlerin hayırlılarını verdikten sonra dede artık; “burada cuş havası çalın, burada semah yapın” demez. Burada yapılacak şeylerin tümü zâkirin ya da zâkirlerin yönlendirmesi ile olur, en küçük bir aksama da olmaz. Usta-çırak ilişkisi ile bu zor ve zevkli hizmet atalardan oğullara uzanıp gitmektedir” (Birdoğan 1994: 398).

Çorum yöresinde günümüzde de “zâkirlik” ya da “kamberlik” hizmetinin canlılığını korumakta olduğu görülmektedir. Bu yörede cemlerde kamber, kendisine dede tarafından verilen zâkirliğin yanında diğer hizmetlerden herhangi birini yerine getirebilmektedir. Dedenin cem sırasında dışarı çıkması halinde kamber dedenin yerine cemi yürütebilir. Bu nedenle kamber, yol ve erkânı dede kadar bilmek zorundadır (Özdemir-Yakıcı 2012: 255).

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere zâkir, Alevi inancının temel ibadet ortamı olan cem ayininin vazgeçilmez bir unsurudur. Zâkirin başlıca icra ortamı da cem ibadetidir. Yukarıda gösterildiği gibi cemin belirli bir düzende yürütülmesi açısından zâkir büyük bir görev üstlenmektedir. Çünkü zâkir, “cemin kilidi” olarak dedeye söz açmakla görevli kişidir. Zâkir nefes ve düvazımlar söyledikten sonra dede bunların üzerinden cemde bulunanlara nasihatler verecektir. Bunun ötesinde cemin geleneksel düzende işlemesi zâkirin kontrolündedir. Bu durum zâkiri cemin yürütülmesi konusunda birincil bir konuma taşımaktadır.

Zâkirliğin kökenini sorduğumuzda kaynak kişiler zâkirliğin kökenini Abuzer Gaffari (K.1), İmam Cafer (K.4), Bilâl-i Habeşi (K.3, K.13) ve İmam Zeynel’e (K.17) bağlamaktadırlar. Bunun yanında kamberliğin Ehlibeytten sayılan Selman-ı Farisi’ye (Özdemir-Yakıcı 2012: 251), Hz. Ali’nin yanında olduğu rivayet edilen Kamber adlı kişiye ve İmam Hasan’a dayandırıldığı da nakledilmektedir (Duymaz-Aça-Şahin 2011: 48). Cemde her hizmetin çıkış noktası olarak Hz. Peygamber döneminde gerçekleşmiş olduğuna inanılan bir olay gösterildiği gibi hizmetin ilk uygulayıcıları olarak da tarihi ve kutsal kişilerden bahsedilmektedir. Yaygın İslami anlayışa göre ilk ezan okuyan kişi olarak kabul edilen Bilâl-i Habeşi’nin de Alevilerce ilk zâkir kabul edilmesi dikkat çekici bir durumdur.

Görüştiğimiz zâkirlerin ikisi de icra ortamı olarak cemleri göstermekte ve düğün veya başka eğlence ortamlarında çalmadıklarını belirtmektedirler. Sazandar Hasan Uysal ise cemlerin yanında cenaze törenlerinde de çaldığını şöyle aktarmıştır:

Ben düğünlerde falan çalmam. Kendi aramızda muhabbet için toplanmışsak o zamanlar çalarım. Cenazenin başında üç nefes okurum. Bir cenaze olduğu zaman biz başında ağıt yakarız. Onu sazandar yapar sazıyla. Kuşanır, sarığımı sararım, abdest almış vaziyette cenazenin başına otururum. Bütün kadınlar başındadır. Ben sazımı

elime alıp da söylemeye başladığımda hiçbir kadın ağlamaz. Çünkü ben ağlarım. Köyün imamı var, ona da söyledik. O durumda elimizde saz görürsen yadırgama diye (K.4).

Edremit yöresi Tahtacılarında zâkir ya da sazandar, toplum hayatının hemen her aşamasında ve toplumsal her etkinlikte saz çalıp nefesler söylemektedir. Kız isteme-nişan aşamalarında, kısır cemleri denilen cemlerde ve cenazenin başında saz çalmaktadırlar (Duymaz-Aça-Şahin 2011: 46). Zâkirler farklı bölgelere cem için gidebilmektedirler. Mesela Kamber Yılmaz Engin, dede ile birlikte Balıkesir'in çeşitli ilçelerine cem sürmek için gittiğini ve Avrupa'ya da yine aynı amaçla gitme planları olduğunu aktarmıştır. Sazandar Hasan Uysal ise sadece sazandarı olmayan başka bir köye gittiğini aktarmıştır.

Çorum yöresinde de Alevi dedeleri yanlarına kamberlerini alarak talip olan köyleri gezerler. Dedelerin bu köylere gidişlerinde onlara yol gösteren, kalacağı yeri ayarlayan kamberdir. Halkın bir sıkıntısı olduğunda kamber görüşmeyi yaparak dedeye haberleri ulaştırır. Yine dedenin bir isteği olursa kamber halka durumu anlatır (Özdemir-Yakıcı 2012: 254).

Zâkir, kamber ya da başka bir deyişle sazandar olabilmek için bir takım şartlar aranmaktadır. Kaynak kişilerin ifadelerinden anlaşıldığına göre bu görevi üstlenecek kişinin öncelikle ikrar vererek yolun kurallarına uyacağına ve hayatının geri kalanında günah işlemekten uzak duracağına söz vermesi gerekmektedir. Bunun yanında evli olmak ve başka evli bir çiftle musahip (yol kardeşi) olmak öncelikle ergin bir birey olarak toplumun gerçek üyesi olabilmenin ve on iki hizmetten birini üstlenebilmenin şartıdır:

Kamberlik yapacak bir kişi ilk önce her Alevi gibi ikrar vermesi ve musahip sahibi olması lazım. Dışarıdan herhangi biri gelip kamber olamaz. Cem erenlerinin onu layık görmesi gerekir. Kamberlik babadan oğula geçmez. İçinden gelen, yetenekli kişiler bu işi yaparlar. Kişi önce yol ve erkânı dede kadar öğrenmek zorundadır. Cem içerisinde ne yapması gerektiğini öğrenmek zorundadır. Bir usta çırak ilişkisi de diyebiliriz buna aslında. Kamberler daha ziyade dedelerle birlikte gezerek bu işi öğrenirler. Dede nerde ne yapması, ne çalması gerektiğini, hangi nefesleri öğrenmesi gerektiğini söyler. Dede bu işin içinde olduğu için nerde ne

çalması gerektiğini kambere anlatır. Şimdi bizim Yılmaz Kamber bir dedeyi yetiştirebilecek bilgi ve birikime sahiptir. Onu biz yetiştirdik. O da bizim çocuklarımızı yetiştirecek. Yanlış bir adam olursa iki günde dile düşer ve kimse yüzüne bakmaz. Dedelik de böyledir. Talip düşkün olur, cezasını çeker, sonra yerine gelebilir ama dede ve zâkir gelemez (K.1).

Bu cümlelerde görüldüğü üzere zâkirlik, dedelik gibi kan yoluyla intikal eden bir hizmet değildir. Ancak bazı şartları yerine getirmeyi gerekli kılmaktadır. Sonradan kazanılabilecek niteliklerin yanında zâkir olmak için doğuştan gelen yetenek ve arzu gibi şartlar da vardır. Görüştüğümüz zâkirler yaptıkları işin zorluğunu, sabır ve heves gerektirdiğini sıkça ifade etmişlerdir. Tüm bunlara rağmen bu mesleğin öğrenilmesi tek başına olacak bir iş de değildir. Kamber Yılmaz Engin, mesleği öğrenme sürecini şöyle anlatıyor:

Ustasız olmaz tabi. Bu küçük bir kıvılcımla başlar. Şiddet bıkkınlık verir, sevgi ise tiryakilik. Ben saz çalmak istedim, sevdiler beni. Başka bir türlü baktılar, iyi gözle baktılar ve benim de hoşuma gitti. Zaman ilerledikçe biz de öğrendik. Daha önce rahmetli Nebi Dede vardı, yaşlı ve çok bilge bir insandı. 1968 yılında ben 5 yaşındayken bana bu işi yapacaksın, çalacaksın dedi. Beni böyle hazırladı. Zaten yakınlarımda da var. Benim anamın dayısı kamber. Şu anda 71 yaşlarında. Çok güzel çalıyor. Yani işi birilerinden görmeniz de gerekiyor. Herkes ona da farklı davranır. Dedeler de bize nasıl yapacağımızı anlattılar. Bana bu sazı öğreten müşidim onun Kuran olduğunu, ayet söylediğini anlattı. Bir nefes söyleyerek Kuran'ın anlattığı bir şeyi bir iki cümlede anlatmış gibi olursun. Benim müşidim İzmir/Bergama'da. Bana bu işi öğreten Dede odur. 90'lı yıllarda ben aktif olarak bu işi yapmaya başladım. Dede köyümüze gelirdi, günlerce cem sürerdi. Tabi ondan önce de saz çalmayı biliyordum. Cemlerimiz kışın olur ama ben bağlamamla birlikte bütün yıl çalışırım. Yazarım, okurum, çalarım. Bu bir aşk işidir. Cemin belli bir yerine kadar herkes bulunabiliyor. Oradan sonra kimseyi sokmazlar, sadece musahipli olanlar kalabilir. Biz de cemlerde küçük yaşlardan itibaren cemlere girdik, duyarak dinleyerek öğrendik hep (K.3).

Kamber Yılmaz Engin, mesleği öğrenme konusunda usta-çırak ilişkisine vurgu yapmaktadır. Bunun yanı sıra kendi çabaları ve gelenek içerisinde yaşayarak

öğrendikleri yetişmesinde etkili olmuştur. Ancak tıpkı Sazandar Hasan Uysal gibi yazılı kaynaklardan da istifade ettiğini dile getirmektedir:

Benim emsalim birisi saz çalıyordu. Onunla sonra da musahip oldum. O saz çalarken ben yanında darbuka çalıyordum. Sonra saza heves saldım, darbuka bize göre değildi. Sonra biraz öğrendik. Kemale erip musahip olduktan sonra da hizmet verilir sana. Cemaatin huzurunda dede sana sorar, ne hizmet almak istiyorsun diye. On iki hizmetten birisini alacaksın. Ben sazandarlık almak istediğimi söyledim. Ona göre gülbenkim çekildi, hayırlımı verdiler. O hizmetin sorumlusu oldum. Hizmeti aldığımda sana bir sene süre veriyorlar. Bu süre içinde kendini yetiştirmen gerekiyor. Ustam diyebileceğim iki kişi var aslında. Birisi öldü, diğeri de öz dayım. Ben bu hizmeti aldığımda onlardan yardım istedim. Aranıza alın beni yetiştirin, çok hevesliyim dedim. İkisi de bana yardım etmedi. Başka birisi vardı kör bir adam. Sazandar değildi ama çok şey bilirdi. Gittim ondan yardım aldım. Gece gündüz çalıştım, kendimi yetiştirdim. Kitaplar aldım, nefes kitapları topladım. Televizyondan izledim. Yüzden fazla nefes derleyip yazdım buraya (K.4).

Görüştüğümüz zâkirler “rüyada bade içmek” ile ilgili sorduğumuzda, bunun ne olduğunu bildiklerini fakat kendileri için böyle bir durumun söz konusu olmadığını belirtmişlerdir. Yalnız Sazandar Hasan Uysal, bu konuyla ilgili gördüğü bir rüyayı saz çalmak ve nefes söylemekle çok fazla uğraşmaktan kaynaklandığını belirterek şöyle anlatmaktadır:

Evet duydum onları ama ben o hurafelere inanmıyorum. Bizim buyruklarımız vardır, biz onlara göre ibadet ederiz. Buyruklar Kuran’dan alınan ayetlerden oluşmuştur. Buyruklarda her şey anlatılır. Mesela musahibini uzaktan bulma yakından bul. Yarın başın darda kaldığında tez bulasın. Ben bu sazandarlık hizmetini severek aldım. Nasıl başarılı olabilirim diye düşündüm. Kitaplar topladım. Uykularım kaçmaya başladı. Gece yarısı kalkar, defterimi alır, çalmaya başladım. Uyurken rüyamda nefes söyledim. Yeni musahip olduğum sıralar rüyamda Hasan’la Hüseyin’i gördüm. Rüyamda ay ışığı, vadi gördüm. Burası Fırat’mış. Karşı tarafta kara taşlar var üç tane. Ortadaki taşın üzerinde sakallı birisi oturuyor. Beyaz sakallı. Bir dizinde bir çocuk, diğer dizinde başka bir çocuk. Biri Hasan, biri Hüseyin.

Dedelerinin kucagında oturuyorlardı. Ay ışığında görüyorum ben onları, nur gibi parlıyorlar. Ben başladım nefes okumaya:

*Kesti Yezit Fırat'ın sularını
Vermediler bir yudum su
Susuz mu kaldınız yavrular, diyerek.*

Ağlayarak söylüyorum ama. Hatırladığımda hala kendimi zor tutuyorum. Ben nefesimi bitirdim, o ihtiyar başını bir kaldırdı, gökteki ay ta geldi alnıma kondu. Bir ara çok yaklaşmışım. O kuru dereyi geçtim. Hanım geldi, seslendi uyandım. Uyanmasam kayıp mı olacaktım, şehit miydim bilmiyorum yani. Yastığım ağlamaktan su içinde kalmış (K.4).

Sazandar Hasan Uysal'ın rüyada bade içme olgusuna inanmadığı ve bu rüyanın kendisi için âşık edebiyatındaki gibi bir başlangıç ve hareket noktası oluşturmadığı hatta rüyada bade motifinin yer almadığı görülse de sazandarın zihnine kaydedilmiş bir ilk örneğin olduğu kendi ifadesinden anlaşılmaktadır. Bunun yanında Âşık Edebiyatının temsilcilerinin gerçek hayat hikâyeleri incelendiğinde de tıpkı Sazandar Hasan Uysal gibi rüya görmeden önce bir ustanın yanında ve çeşitli icra ortamlarında saz çaldıkları görülmektedir.⁸⁹

Çorum ve Balıkesir yöresinde konuyla ilgili yapılan iki çalışmada⁹⁰zâkirlik bağlamında rüya ve badenin olmadığına dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte Çubuk Havzası Alevi zâkirlerinin “rüya”, “bade”, “pir” üçlüsünü bir gerçeklik olarak kabul ettikleri ve bu üçlünün varlığına inandıkları; ancak dile getirilmesi geleneğe aykırı olarak görüldüğünden dillendirmedikleri nakledilmektedir (Coşkun Elçi 2011b: 145). Ancak bunlardan birisi olan Âşık Battal Dalkılıç'ın âşıklık geleneğine uygun biçimde rüyasında Hz. Ali'nin elinden aşk şarabını içerek şiir söylemeye başladığı bilinmektedir (Ersal 2009: 192; Gökçe 2009: 48). Bu da âşıklık geleneğinin cem zâkirliği üzerinde yöreden yöreye değişmek üzere mutlak tesiri olduğunu göstermektedir.

⁸⁹ Âşık Edebiyatında rüya motifi, bu motifin yeri, fonksiyonu, işlevleri, tipleri ve tahlili konusunda geniş bilgi için bk. Günay 1999.

⁹⁰ Bk. Duymaz- Aça-Şahin 2011; Özdemir-Yakıcı 2012.

Görüşme imkânı bulduğumuz Balıkesir’deki birisi Tahtacı diğeri Çepni olan iki zâkir de kendilerine ait nefesleri olduğunu ancak bunların arasında düvazımam bulunmadığını söylemiştir. Cemlerde ise “yedi ulu âşık”⁹¹ olarak adlandırılan şairlerin nefeslerini çaldıkları; bu nefesleri ve ezgileri sözlü kültür ortamından, ustalarından ve yazılı kaynaklardan öğrendikleri kendi ifadelerinden anlaşılmalıdır. Hatayi’nin nefesleri zâkirlerin repertuarında önemli bir yer işgal ettiği yine kendi ifadelerinden anlaşılmalıdır (K.3, K.4). Bunun yanında Çubuk yöresindeki zâkirlerin de kendi eserleri olduğu ancak cemlerde öncelikle yedi ulu âşıktan ve kendi ustalarının eserlerinden çaldıkları, yarı dinsel cemlerde ise kendi nefeslerini de seslendirdikleri aktarılmaktadır. Buna göre söz konusu cemlerde zâkirler muhabbet bölümünde irticalen nefes söylemekte ve saz eşliğinde hikâyeye anlatmakta özgür olmakla birlikte asla düvazımam okumamaktadırlar (Coşkun Elçi 2011b: 144). Ancak bu noktada temkinli olmakta yarar vardır. Çünkü cemin dinî yönünün ağır basmadığı muhabbet bölümünde düvazımam okunmadığını kabul etsek bile aynı zâkiri icra ortamı bağlamında konu edinen bir başka çalışmada on iki hizmetin uygulandığı bir cemde zâkirin kendine ait deyiş ve düvazımlarını “usta malı” nefesler gibi çalıp seslendirdiği görülmektedir.⁹²

Çorum yöresinde de kamberler “usta malı” söyleme geleneğini sürdürürken irticalen eserler oluşturabilmektedirler (Özdemir-Yakıcı 2012: 267). Balıkesir’deki Tahtacı sazandarların kendi nefeslerinde Şah Hatayi mahlasını kullandıkları bilgisi dikkat edilmesi gereken bir başka noktadır. Bu tür bir uygulamanın iki izahı olabilir. İzahlardan ilki, cemlerde yedi ulu âşıktan nefes okuma geleneğiyle; ikincisi ise bazı kamberlerin kendilerine ait nefeslerini Şah Hatayi mahlasıyla yaygınlaştırma çabalarıyla ilişkilidir (Duymaz- Aça-Şahin2011: 53).

Burada son olarak zikretmekte yarar gördüğümüz bir konu daha vardır. Kırklareli’de yaptığımız alan araştırmasında zâkirlik mesleğinin çok daha zayıf olduğu görülmüştür. Kofçazlı Bektaşî ve Gülşani tarikatına mensup kaynak kişiler zâkirliğin ne olduğunu bilmekle birlikte, ibadetlerde zorunlu bir hizmet olmadığını dile getirmektedirler. Eğer saz çalmayı bilen varsa çalıp söyleyebilmektedir. Bu da

⁹¹ Nefesleri ayet gibi saygı gören “yedi ulu âşık” şunlardır: Hatayi, Kul Himmet, Pir Sultan Abdal, Yemini, Virani, Nesimi ve Fuzuli. Bunların yanında Kaygusuz Abdal, Dedemoğlu, Teslim Abdal gibi isimlerin de “yedi ulu âşık” kavramı içerisine dahil edildiği görülmektedir.

⁹² Bk. Ersal 2009.

ibadetin manevi havasını artıran bir faktör olarak görülmektedir. Ancak genellikle nefesler toplu halde okunmaktadır. Eskiden bu geleneğin daha güçlü olduğu ifade edilmiştir (K.5, K.6, K.7). Bununla birlikte yörede daha geniş çaplı araştırmaların yapılması konuya farklı boyutlar kazandırabilecektir.

Görüldüğü üzere zâkirlik geleneğinin çok canlı bir şekilde yaşatıldığı bölgeler halen mevcuttur. Bu bölgelerde zâkirler, Alevilerin dinî ve sosyal hayatına yön veren dedeler kadar itibara ve söz hakkına sahip olabilmektedirler. Zâkirlerin bu önemli konumu, Alevi inancında nazımın ve müziğin yerine de işaret etmektedir. Bu dinî yönün yanı sıra zâkirler, sanatçı yönüyle de âşıklık ve tekke geleneğiyle olan ilişkilerini ortaya koymaktadırlar. Bazı bölgelerde hatta aynı yörede bir kısım zâkirler, usta malı deyişler okuyarak icrasını mevcut yaratmaların aktarılması bağlamında gerçekleştirirken diğerleri yeni eserler vücuda getirip bunları ibadet ortamlarında icra edebilmektedirler. Rüya motifinin zâkirler için de geçerli olabilmesi, usta çırak ilişkisi içinde ve sözlü kültür ortamında yetişme, geleneksel şiir kalıplarını ve ezgilerini kullanma gibi özellikler zâkirliğin âşık tarzı şiir geleneği ile ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Bunun yanında zâkirlerin dinî yönünün ağır basması, buna bağlı olarak birinci derece icra ortamlarının cem ayinleri, yani ibadet ortamı olması; icra ettikleri eserlerin ideoloji ve işlevselliği göz önüne alındığında zâkirliğin Tekke-Tasavvuf edebiyatıyla doğrudan bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür. Düvazımlar da bu bağlamda yaratıldığı ve icra edildiği için zâkirlik ve cem ayini ile sıkı sıkıya ilişkilidir.

4.3.2.3. Diğerleri

Tespit edebildiğimiz kadarıyla düvazımların dede ve zâkir dışında doğrudan icracısı kabul edebileceğimiz herhangi bir “hizmet sahibi” yoktur. Cemlerde dedenin izniyle belirli bir aşamadan sonra isteyenlerin düvazımlar ya da deyiş okuyabildiğinden bahsetmiştik. Ancak bunları doğrudan düvazımlar icracısı olarak kabul etmek doğru olmasa gerektir.

Bunun dışında sözlü kültürün modern hayatın şartlarına uyarlanmasının sonucu olarak düvazımların çağın değişen şartlarında kendine yeni bir icra ortamı ve farklı icracılar bulduğunu göstermektedir. Ong’un ifadesiyle “Elektronik

çağ, ikincil sözlü kültür çağıdır; varlığı yazı ve matbaa teknolojilerine dayanan telefon, radyo ve televizyona özgü sözlü kültürün çağıdır” (Ong 2007: 15).

Bu bağlamda Alevi kökenli sanatçıların elektronik çağın imkânlarından faydalanarak farklı bir ortamda ve farklı bir tarzda düvazımları icra ettikleri görülmektedir. Tespitlerimize göre ilk olarak Arif Sağ, 1989 yılında çıkardığı albümünde bir düvazımam seslendirmiştir. Daha sonra Sebahat Akkiraz (1996), Âşık Mahzuni Şerif (1998), Tolga Sağ (1999), Zülfü Livaneli (2011) gibi sanatçılar belirtilen yıllarda çıkardıkları albümlerde deyiş ve düvazımlar seslendirmişlerdir. Bu sanatçıların sözlü gelenekte mevcut olan düvazımları stüdyo ortamıyla buluşturarak yeniden yorumladıkları görülmektedir.

4.3.3. Öne Çıkan Düvazımam Yaratıcıları

Bu bölümde kaynak kişilere düvazımları sorduğumuzda adları en çok zikredilen ve derlediğimiz metinler arasında da sayısal olarak diğer şairlerden daha çok düvazımamı bullunan ulu ozanlardan Nesimi, Hatayi, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Virani ve ilk düvazımam şairlerinden olduğu düşünülen Sadık Abdal gibi şairlerin şahsiyetleri ve düvazımları hakkında kısaca bilgi verilecektir. Bunun yanında düvazımam söyleme geleneğinin başlangıç devri ile ilgili birkaç hususa değinilecektir.

Düvazımam denildiğinde Alevi ve Bektaşiler arasındabelki de ilk akla gelen kişi Şah İsmail’dir. Yedi ulu ozandan birisi olarak kabul edilen Şah İsmail, Hatayi mahlasıyla söylediği nefeslerle hem Aleviler hem de Bektaşiler tarafından büyük bir saygı ve sevgi ile anılmaktadır. Kaynak kişilerimiz içinde hem zâkirler hem de diğerleri cemlerde en çok nefesi okunan şairler arasında Hatayi’yi ilk sıraya koymaktadırlar. Bunun yanında Tahtacılar da musahiplik gibi en önemli ibadet ortamlarında sadece Hatayi’den nefes okunduğu aktarılan bilgiler arasındadır (Selçuk 2008: 107).

Nefeslerinde halk dilini ve söyleyişini kullanan Hatayi’yi Hatayi yapan şairin ideolojik cephesi ve bu vadede yazdığı şiirlerdir. Hatayi’nin edebi kişiliğinin en önemli özelliklerinden birisi, nazım şekillerinde hem muhteva hem de şekil değişikliklerine gitmiş olmasıdır. Bilindiği gibi gazellerde aşk, kadın, tabiat, şarap gibi konulara yer verilir. Hatayi ise gazellerinin büyük bir kısmında ideolojik

konuları işlemiştir. Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hüseyin ve diğer imamlara sevgi ve bağlılığın yanı sıra Muaviye ve Yezit gibi sevilmeyen kişilere karşı olan kin ve nefret de gazellerinde yer verdiği temalar arasındadır. Denilebilir ki gazelle nefes arasındaki fark Hatayi’de şekilden ibarettir (Temizkan 2001: 21).

Daha önce bahsedildiği üzere Şah İsmail’in Anadolu’da gerçekleştirdiği başarılı propaganda sayesinde On İki İmam olgusu dahil bir takım Şii kültlerin Alevi ve Bektaşî inancında yer bulduğu düşüncesi, ilk düvazımam yaratıcısının da Hatayi olacağı fikrini akla getirmektedir. Fikret Türkmen de, “şu ana kadar olan bilgilere göre ilk düvazımam ve ilk miraçname yazan şair Hatayi’dir”(Akt. Coşkun Elçi 2011a: 133) demektedir. Yörükân’ın Kargınlı bir dededen naklen anlattığı hikâyeye de bu fikri destekler mahiyettedir. Anlatıya göre Şah İsmail, Yezid’in oğlu Sammaz’ın⁹³ türbesine ayak ile vurunca gaipten “Hata ettin” diye bir ses gelmiş. O zaman Şah İsmail “Hata ettim Hüda için bağışla” diye başlayan düvazımamını söylemiş. Bundan dolayı “Hatayi” mahlasını almış. Şah İsmail’in ilk söylediği düvazımam bu imiş. Bundan sonra hatasından dolayı bin bir düvazımam söylemiş (Yörükân 2006: 61-62).

Şah İsmail’in Hatayi mahlasını nasıl aldığını açıklayan benzer bir anlatıyı farklı bir temayla saha araştırmalarımızda da dinledik. Birisi Balıkesirli bir kamber, diğeri ise Tokatlı bir dede olan kaynak kişilerin aktardığı anlatı şöyledir:

Kerbela’da Yezit’in ordusunda Har adında bir asker varmış. O başlangıçta Hz. Hüseyin’e karşı savaşmak için gelir. Hz. Hüseyin orada dokunaklı bir konuşma yapar. O da bu konuşmadan etkilenip Hüseyin tarafına geçer. Hüseyin de ona Hür adını verir. Sonra da ok yarası alarak şehit olur. Ama kanı hiç durmaz. Durumu Hüseyin’e sorarlar. Hüseyin mendilini çıkarır verir. “Bununla sarın”, der. Öyle yapınca kan durur ve Hür Şehit’i oraya defnederler. Aradan uzun zaman geçer ve Şah İsmail ordusuyla birlikte Kerbela’ya gelir. Orada, “yahu bu Hür, Emevi tarafındaydı, ne işi var ehlibeytin içinde, açın şunun mezarını”, der. Mezarı açarlar, asırlar geçmesine rağmen adam büsbütün duruyor. Mendili açınca Hür Şehit’ten aynı kan akmaya devam eder. Hz. Hüseyin’den Şah İsmail’e bir nida gelir: “İsmail, o mezarı açmakla hatalısın, hatalı”, diye. Sonra Şah İsmail pişman olur ve “Hata ettim Hüda için bağışla” nefesini okur, Hatayi mahlasını alır.

⁹³ Yörükân, bu kişinin Halit olduğunu tahmin etmektedir.

İki anlatıda da Şah İsmail'in mahlas alışı ve ilk düvazımamını söylemesi konu edilmekle birlikte bunun meydana getirilen ilk düvazımam olduğu anlamını çıkartmak zordur. Kaynak kişiler de Hatayi'den önce düvazımam söylenmemiş olması fikrine sıcak bakmamaktadırlar.

Sadettin Nüzhet Ergun, üç ciltlik geniş antolojisinde birçok şairin düvazımam örneğini gösterdiği halde Hatayi'den önce herhangi bir şairin düvazımamına yer vermemektedir. Başka kaynaklarda da bu konuda herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Mehmet Temizkan'ın İslami dönemdeki ilk Türkçe eserleri ve Yunus Emre, Abdal Musa, Kaygusuz Abdal gibi Bektaşî edebiyatının kurucuları kabul edilen ilk dönem şairlerin eserleri üzerinde yaptığı tematik incelemede anılan isimler arasında Sadık Abdal'ın ilk düvazımam şairlerinden olduğunu söyleyerek şairi 15. yüzyıl içine dahil etmekte ve şiirine yer vermektedir. Diğerlerinde de "On İki İmam" vurgusu olmakla birlikte düvazımam söylediklerine dair herhangi bir işaret yoktur.

Sadık Abdal ve anılan şiirine Sadettin Nüzhet Ergun da yer vermektedir. Ancak Ergun, Sadık Abdal'ın 16. yüzyılda yaşamış olduğunu kesin bir dille ifade etmektedir. Üstelik şairin yirmi iki yaşında Kızıl Deli lakaplı Seyid Ali Sultan'a intisap etmiş olduğunu şairin kendi ifadesiyle göstermektedir (Ergun 1955a: 207-208). Ancak bugün Seyid Ali Sultan'ın M.1412 yılında hayatta olduğu ve kısa bir süre sonra ölmüş olması gerektiği tarihi kaynaklardan ve kendi velâyetnamesinden teyit edilebilmektedir (Yıldırım 2007: 157-158). İnsan ömrü göz önüne alındığında Sadık Abdal en geç M. 1412 yılında Seyid Ali Sultan'a intisap etmiş olsa bile -eğer bu şiir gerçekten Sadık Abdal'a aitse- M. 1486-87 yılında doğmuş olduğu bilinen Şah İsmail'den önce düvazımam söyleme geleneğinin Bektaşî şairleri arasında bir şekilde var olduğu anlaşılmaktadır.

Hatayi'den önce düvazımam söylemiş olan diğer bir şair de "yedi ulu ozan" arasında kabul edilen Nesimi'dir. Hurufî olduğu bilinen Nesimi'nin ölüm tarihi hakkında kesin bilgi bulunmasa da tahminler arasında en geç tarih M. 1417'dir (Ayan 1990: 32-33). Tespitlerimize göre Nesimi'nin divanında gazel / kaside nazım şekliyle meydana getirilmiş 8 tane düvazımam bulunmaktadır. Bu düvazımamların Hatayi'nin divanındaki aruzlu düvazımamlardan farklı olmadığı görülmektedir. Bu bakımdan Hatayi'den önce düvazımam söyleme geleneğinin var olduğu kesin görünmektedir.

Cahit Öztelli, Hatayi mahlasıyla birçok şairin şiir söylediğini izah etmeye çalıştığı eserinde Şah İsmail'in ilk söylediği düvazımam olarak zikrettiğimiz yukarıdaki şiiri Şah İsmail'e ait olduğu şüpheli olan şiirler arasında anmaktadır (Öztelli 1992: 253). Bunun yanında günümüzde de zâkirlerin kendi nefeslerinde Hatayi mahlasını kullanabildiklerine daha önce değinmiştik. Bu konuda Gölpınarlı da şöyle demektedir: “Aleviler Hatayi mahlasını o kadar umumileştirmişlerdir ki herhangi bir şiirin şairini sorarken ‘bu şiirin Hatayi’si kimin?’ diye sorarlar... Şairinin adı unutulmuş şiirler, okuma yazma bilmeyen zâkirler tarafından Hatayi adına okunmuş ve bu arada belki de Hatayi mahlasını kullanan şairlerin şiirleri, onun şiirleri arasına karışmıştır” (Gölpınarlı 1962: 18).

Kaynak kişilerden elde ettiğimiz düvazımamların da hemen yarısı Hatayi mahlasını taşımaktadır. Cemlerde ilk okunan nefesin hatta çoğu nefesin de Hatayi'den olması, bu anlamda zikretmeye değerdir. Hatayi'nin Anadolu'da bırakmış olduğu bu büyük tesir göz önünde bulundurulduğu zaman düvazımam söyleme geleneğinin de bu şair ile ilişkilendirilmesi şaşırtıcı değildir. Nitekim Hatayi'nin mahlas alışı da Alevi düşüncesinde bir düvazımamla ilişkili olarak açıklanmaktadır. Dolayısıyla düvazımam söyleme geleneği, Hatayi'den önce var olmuş olsa bile bu “ulu ozan” âşıklar üzerindeki nüfuzu sayesinde söz konusu geleneği kendi adıyla birleştirmeyi başarmıştır diyebiliriz.

Düvazımam konusunda öne çıkan bir şair olarak kabul edemesek de burada zikredilmesi gereken diğer önemli bir şair de Fuzuli'dir. Bilindiği üzere 16. yüzyılda yaşamış olan Fuzuli, Alevi-Bektaşî geleneğinin temsilcileri tarafından yedi ulu ozandan birisi olarak kabul edilmektedir. Ancak Fuzuli'nin şiirleri cem ibadetinde icra edilmemektedir. Bununla birlikte, Fuzuli'nin divanında bir düvazımam örneği bulunmaktadır. 28 beyitten oluşan ve gazel / kaside nazım şekliyle meydana getirilmiş bu uzun düvazımamın dili, sözlü gelenekten derlenen örneklerle oldukça ağırdır.

Öne çıkan diğer bir düvazımam yaratıcısı Safevi hanedanına bağlılığı ile tanınan aynı zamanda yedi kutlu ozandan birisi olan Pir Sultan Abdal'dır. 16. yüzyılda yaşadığı şiirlerinden anlaşılan Pir Sultan Abdal'a isnat edilen şiirlerin tümünün ona ait olmadığı ve bu mahlası kullanan çok sayıda şair olduğu araştırmacılar tarafından dile getirilmektedir (Ergun 1955a: 157; Artun 2002: 191).

İleride söz konusu edileceği üzere aynı düvazimamların hem Pir Sultan mahlasını hem de Hatayi mahlasını taşıyan varyantları mevcuttur.

İncelemeye aldığımız düvazimamlar içinde Pir Sultan mahlasını taşıyan nefeslerin sayısı Hatayi'nin nefeslerinden sonra ikinci sırada gelmektedir. Pir Sultan'ın sade dili ve güçlü ifadesi düvazimamlarda da görülmektedir. Bunların tamamı halk şiirinin nazım özellikleriyle meydana getirilmiştir.

Aleviler arasında Pir Sultan'dan sonra en kuvvetli şair olarak kabul edilen Kul Himmet'in 16. yüzyılın ikinci yarısı ile 17. yüzyılın başlarında yaşadığı tahmin edilmektedir. Pir Sultan'ın yetiştirmesi ve sağ kolu olan Kul Himmet'in ne zaman öldüğünü gösteren bir bilgi yoktur. Kul Himmet şiirlerinde güçlü bir söyleyişe ve etkileyici bir anlatıma sahiptir. Bütün şiirlerinde Hz. Ali ve onun soyuna duyduğu ilgiyi dile getirir (Artun 2002: 197). İncelediğimiz düvazimamların içinde en çok nefesi olan üçüncü şair Kul Himmet'tir. Bu düvazimamların sade bir dille ve 11'li hece ölçüsüyle oluşturulduğu görülmektedir.

Nesimi çizgisinde devam eden ve düvazimamları sözlü gelenekte yaşayan diğer bir şair Virani'dir. Virani'nin Hz. Ali'nin türbedarlığını yaptığına inanılmaktadır (K.17). Bektaşilere göre Necef'teki Bektaşi tekkesinde babalık yapmış ve Şah Abbas'la (saltanatı M. 1587-1628) görüşmüştür" (Gölpınarlı 1963: 20). Bu nedenle 16. veya 17. yüzyılda yaşamış olduğu varsayılmaktadır. Hurufilik inancına bağlı bir Bektaşi olduğu bilinen şair, kimi şiirlerini aruz vezniyle yazmıştır. Dili oldukça ağırdır. Bunun nedeni dinî terimleri ve terkipleri çokça kullanmış olmasıdır (Güzel 2009: 707). Üzerinde çalıştığımız metinlerin altı tanesi Virani'ye aittir. Bunlardan iki tanesi aruz ölçüsüyle yazılmıştır. Aruzlu düvazimamlardan birisi sözlü gelenekten derlenmiştir. Diğerlerinde 11'li ve 8'li hece ölçüsünün kullanıldığı görülmektedir. İstisnai olarak bir dördlükte On İki İmam'ın tümünün adının zikredildiği bir düvazımam da Virani'ye aittir.

4.4. DÜVAZIMAMLARIN TÜR VE ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Halk edebiyatı araştırmalarını en çok meşgul eden, zaman zaman çok farklı görüşlerin ortaya konulmasına neden olan problemlerin başında halk şiirinde "tür" ve "şekil"den ne anlaşılması gerektiği konusu gelmiştir (Aça 2007:185).

Bu konuda yapılmış ilk kapsamlı çalışmanın sahibi olan Ahmet Talat Onay, “Halk şiirlerini tetkik ederken yalnız eşkal ve enva’ı yani şiirlerin şekil ve konuya göre arz ettikleri çeşitliliği değil, ezgiyi de gözden uzaklaştırmamak lazım geldiğini” ifade ederek tür kavramının içine konu ve ezgiyi dahil etmiştir (1996:3). Hikmet İlaydın da bu yaklaşıma paralel bir biçimde nazım şeklini “manzumenin mısra düzeni ve kafiyeye örgüsü bakımından aldığı şekil” olarak tarif ettikten sonra “Halk edebiyatının türleri, nazım şekillerinden ziyade konularıyla veya konuyu ele alışlarıyla (edalarıyla), bir de besteye ayırt edilir” demektedir (1961:75-77). Hikmet Dizdaroğlu ise “Halk şiirinde nazım biçimleri değil, türler vardır” (1969: 45) diyerek halk şiirini heceli türler ve aruzlu türler olarak iki başlıkta incelemiştir. Bu görüşe karşı çıkan Pertev Naili Boratav da, “türleri ürünlerin içerikleri, yaratılış şartları, üslupları, yaratıldıkları ve yayıldıkları çevrelerdeki görevleri; nazım biçimlerini ise ölçü, uyak ve ezgi belirler” demiştir (1982: 156-157). Cem Dilçin de nazım biçimini oluşturan unsurlar arasında kafiyeye örgüsü, nazım birimi gibi dış unsurları sayarken nazım türlerinin ortaya çıkışının “nazım biçimlerinin konu bakımından adlandırılmasıyla” gerçekleştiğini belirtir (2009: 95-98).

Halk şiirini, “âşık şiiri”, “tekke şiiri” veya “anonim ürünler” ayrımı yapmaksızın ele alan M. Öcal Oğuz, bütün bu görüşleri değerlendirdikten sonra şu yargıya varmaktadır: “Düşüncemize göre Halk şiirinde “şekil”, dışarıdan görülebilir özellikleri içine almalıdır. Bu özellikler ise; kafiyeye örgüsü, nazım birimi, vezin ve şiirin hacmi (mısra, beyit ve dörtlük sayısının azlığı veya çokluğu) olabilir. Bu unsurları değerlendirdiğimiz zaman karşımıza çıkan belirgin ve kurallara bağlanabilen ayrıcalıkları bir ‘şekil’ adına bağlamak mümkün olabilir. Halk şiirinde nazım şeklinin unsurlarını belirledikten sonra ‘nazım türleri’nin birbirinden ayrılmasında ise iki temel unsurun konu ve ezgi olduğunu kabul edebiliriz” (Oğuz 2001: 15). Oğuz bu yargılara dayanarak halk şiirinin tür ve şekillerini şöyle sınıflandırmıştır:

A) Nazım Şekilleri:

1) Mani

2) Koşma

3) Destan

B) Nazım Türleri:

1) Ezgi ağırlıklı türler (Türkü, varsağı, semai, koşma vb.),

2) Konu ağırlıklı türler (Koçaklama, taşlama, güzelleme, destan, ilahi, devriye, nutuk, şathiye vb.),

3) Ezgi ve konu ağırlığı aynı yoğunlukta olan türler (Ninni, ağıt, mani vb.) (Oğuz 2001: 18:20).

Saim Sakaoğlu (1999) ise *koşma*, *mani* ve *ilahinin* aynı başlık altında incelenemeyeceğini savunarak âşık şiiri, tekke şiiri ve anonim halk şiirinin “halk şiiri” başlığı altında toplanmasına karşı çıkmaktadır. Sakaoğlu, âşık şiirinin tek nazım şekli olarak koşmayı görmekte; semai, varsağı ve destanı onun şekilleri kabul ederek farklı bir koşma tasnifi yapmaktadır.

Türün belirlenmesinde konunun belirleyici olduğu araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir. Bu bakımdan düvazimamların konusu itibariyle diğer türlerden rahatlıkla ayrıldığı görülmektedir. Yukarıda verilen düvazımam tanımlarındaki en ortak nokta düvazimamların “On İki İmam” konusunu işlediğidir. Bu nedenle düvazimamların Tekke-Tasavvuf edebiyatı nazım türleri içerisinde ele alındığı görülmektedir (Aça 2007: 230; Artun 2002: 105; Güzel 2009: 345).

Düvazimamların nazım şekilleri ise aşağıda görüleceği gibi Tekke-Tasavvuf edebiyatının mahiyetinden dolayı oldukça çeşitlidir. Bütün bir toplumu kucaklamak iddiasında olan bu edebiyat mensuplarının bir kısmı hitap ettikleri kitle itibariyle yalnızca âşık tarzı nazım şekillerini benimserken bir kısmı divan şiiri nazım şekillerini benimsemiş ve kullanmışlardır (Güzel 2009: 89). Dolayısıyla Tekke şiirinin kendine has bir nazım şekli yoktur. Tekke-Tasavvuf edebiyatı ürünleri eski Türk edebiyatı, âşık şiiri ve anonim halk şiirinin nazım şekilleriyle ortaya konulmuştur. Bunda da ürünlerin üretiminde hem hece ölçüsünün hem de aruz ölçüsünün kullanılması etkili olmuştur (Aça 2007: 218). Biz de aşağıda düvazimamların nazım şekillerini incelerken konuya bu açıdan yaklaşılmaya çalışacağız.

4.4.1. Dvazimamların Şekil zellikleri

Yukarıda belirtildiği üzere, Tekke-Tasavvuf edebiyatı ürünleri aÇık Şiiri ve divan Şiiri nazım Şekilleri çerçevesinde oluŐturulmuŐtur. Buna bağlı olarak düvazimamların hem heceli hem de aruzlu nazım Şekilleriyle meydana getirildiği görülmektedir. Bu bölümde öncelikle kuramsal bir ereve oluşturmak adına Tekke-Tasavvuf edebiyatında kullanılan heceli nazım Şekilleri hakkında genel bilgiler verdikten sonra düvazimamlarla ilgili tespitlerimizi ortaya koyacak, daha sonra aruzlu nazım Şekilleri ve bu Őekillerle meydana getirilmiş dvazimamları söz konusu edeceğiz. İncelediğimiz düvazimamların Şekil zellikleri, bu bölümün sonunda bir izelge halinde sunulmuştur.

4.4.1.1. Nazım Birimi ve Nazım Şekli

Tekke Şiirinin nazım Şekilleri, genellikle halk edebiyatı kaynaklı “dörtlük” nazım birimine dayalı olmakla birlikte, divan Şiirindeki “beyit” nazım birimi ile kurulu nazım Şekilleri de kullanılmıştır (Akpınar- Arslan 2007: 316). Bunun yanında, divan Şiirinin bentlerle kurulan nazım Şekilleri de Tekke Şiirinde kullanılmıştır. Düvazimamlarda da heceli Şiirlerin nazım biriminin dörtlük, aruz kalıbıyla yazılanların nazım biriminin ise beyit ve bent olduğu görülmektedir. Dvazimamları meydana getiren nazım Şekillerini, “Heceli Nazım Şekilleri” ve “Aruzlu Nazım Şekilleri” başlıkları altında inceleyeceğiz.

4.4.1.1.1. Heceli Nazım Şekilleri

Tekke Şiirinde kullanılan heceli nazım Şekillerinden birisi manidir. Mani, hece ölçüsüyle Şiirler söyleyen Tekke Şairlerinin koşma nazım Őeklinden sonra en çok kullandıkları nazım Şeklidir (Aa 2007: 218). Mani, hem anonim edebiyat, hem aÇık edebiyatı, hem de Tekke-Tasavvuf edebiyatında karşımıza çıkan bir nazım Şeklidir. Mani genellikle yedi heceden oluşan, “aaxa” biçiminde kafiyelenen dört dizelik bir nazım Şeklidir. Bu bir tek dörtlük içinde bir anlam btnlğu göstermek zorundadır. Genellikle ilk iki dize asıl anlamı veren son dizelere bir hazırlık yapılmasını sağlayan doldurma dizelerdir (Gözaydın 1989: 3).

Maniler genellikle 7 hece ile söylenir, bunun yanında 4-5-6-7-8-11 heceli düz manilerin var olduğu da bilinmektedir. Maniler, mısra sayıları bakımından da çeşitlilik gösterir. Büyük çoğunluğu 4 mısra olmakla beraber, mısra sayısı 5 ila 17

arasında değişebilen maniler de vardır (Kaya 1999: 32-35). Mani nazım şeklinin *düz/tam, kesik/cinaslı, artık/yedekli* tipleri de vardır.

Tekke âşıkları mani nazım şekliyle birden fazla dörtlüğü alt alta getirerek yediliklerden oluşan şiirler yazmışlardır (Artun 2002: 82).

Tekke şiirinde heceli şekiller içinde koşmadan sonra en çok kullanılan nazım şekli olduğu belirtilmesine rağmen incelediğimiz düvazımam metinleri arasında mani nazım şeklinin özelliklerine denk gelen örnekler bulunmamaktadır. Aşağıda görüleceği üzere mani gibi hecenin kısa kalıplarıyla oluşturulmuş iki düvazımam tespit etmemize rağmen bunların hem hece sayısı hem de kafiye örgüsü bakımından mani sayılamayacağı anlaşılmaktadır.

Tekke şiirinde kullanılan diğer heceli nazım şekli ise koşmadır. Koşma, halk edebiyatı nazım biçimleri içinde en sık kullanılan nazım şeklidir. Hece ölçüsünün 6+5 ya da 4+4+3 duraklı kalıbıyla söylenir / yazılır. Bu kalıpların karışık olarak kullanıldığı koşmalar da vardır. Dört dizeli bentlerden oluşur. Dörtlük sayısı genellikle 3 ile 5 arasında değişmekle birlikte daha hacimli koşmalara da rastlanır. Kafiye örgüsü genellikle; baba/ccca olmakla birlikte ilk dörtlüğün xaxa ya da bbba biçiminde kafiyelendiği de görülür. (Dilçin 2009: 305-306).

Türk halk şiirinin en çok kullanılan biçimi olan koşmanın 11’li hece ölçüsünün yanında 8’li hece ölçüsüyle de oluşturulabildiği kabul edilmektedir (Onay 1996: 63; Sakaoğlu 1999: 110; Aça 2007: 205; Dilçin 2009: 306). Onay; 5, 6, 7, 8, 10 heceli koşma olabileceğini söylemekte ve örnekler vermektedir (1996: 93-105). “Halk şiirinde şekiller yoktur, türler vardır” diyen Dizdaroğlu ise “hecenin 11’li kalıbı dışındaki parçalara koşma diyebilmek için ezgisini, yani o şiirin koşma havasıyla söylenip söylenmediğini bilmek zorundayız” (1969: 72) diyerek bu fikre karşı çıkmaktadır.

Bu bilgilerden yola çıkarak elimizdeki metinlere baktığımızda düvazımamların yarısından fazlasının koşma nazım şekli ile oluşturulmuş olduğunu söyleyebiliriz. İncelemeye aldığımız 170 şiirin 112’si, tespitlerimize göre hecelidir. Bunlardan 97’sinin 11’li, 12’sinin 8’li, 1’inin de 7’li hece ölçüsüyle söylenmiş olduğu görülmektedir. Bu şiirlerin hacmi 5-9 dörtlük arasında yoğunlaşmakla birlikte

az sayıda 10 ve 13 dörtlükten oluşan Şiirler de vardır. 11’li ve 8’li hece ile oluşturulan düvazimamlardan 72’sinin kafiye örgüsü abab/cccb Őeklinindedir. Bunun yanında 26’sı xaxa/bbba, 13’ de aaab/cccb Şeklinde kafiyelenmiştir. Bu verilere dayanarak hecenin 8’li ve 11’li kalıbıyla söylenmiş olan 109 düvazımamın koşma nazım Şekli ile oluşturulmuş olduğunu bir kez daha rahatlıkla söyleyebiliriz.

Hece ölüsüne dayalı bu dvazımamların tamamının dörtlüklerden oluştuğu görülmektedir. Yalnız, burada beş mısralık bentlerden oluşan elimizdeki tek örnekten söz etmekte yarar görüyoruz. İlhami’ye ait olan düvazımamın ilk bendi Şöyledir:

*İki turnam gelir başı cıgalı
EĞlen turnam eğlen Ali misin sen
Birisi Muhammed birisi Ali
EĞlen turnam eğlen Ali misin sen
Yoksa Hacı Bektâş Veli misin sen (M.119)*

Bu Şiirde son iki dizenin her hanede aynen tekrarlandığı görülmektedir. Sakaoğlu (1999: 113), hanelerinin son mısraları aynen tekrarlanan koşmaları “koşma Őarkı” diye adlandırmaktadır. Ancak burada ilk hanenin son dizesinin sadece redif kısmı aynen tekrarlanmaktadır. Bu Şekilde oluşturulan 5 mısralık ilk hanenin son iki mısrası diğer hanelerde nakarat Şeklinde aynen tekrarlanmaktadır. Şiirin diğer Şekil zellikleri, 11 heceli koŐmayla örtüŐmektedir.

İncelediğimiz heceli düvazımam metinlerinden üçünün tartışmaya açık olduğu görülmektedir. Söz konusu Őiirlerden 2’si 5’li, diğeri 7’li hece lsyle oluŐturulmuŐtur. DervıŐ Veli mahlasını taşıyan 7 heceli düvazımam Şudur:

*Ol kırkların ceminde,
Lâ ilâhe illâllah
Erenler meydanında,
Lâ ilâhe illâllah (M.120)*

7 dörtlükten oluşan bu Şiirin abab/cccb Şeklinde kafiyelendiği görülmektedir. Kafiye rgs bakımından koşma nazım Şekline benzeyen bu örnek, hece bakımından bugünkü koşma anlayışına uymamaktadır. Mani nazım Şekli ile hacim ve kafiye örgüsü bakımından uyumazlık göstermektedir.

5’li hece lsyle oluşturulmuş Őiirlerden ilki Münire mahlaslı Şu Őiirdir:

Haktır Allahım

*Muhammed mahım
Ali'dir şahım
Allah eyvallah (M.89)*

10 dörtlükten oluşan bu şiir aaab/cccb şeklinde kafiyelenmiştir. Bir başka deyişle koşma tipi kafiye kullanılmıştır. Diğer örnek de şu şekildedir:

*Gelin erenler
Hakk'a gidenler
Halden bilenler
Yanalım bugün (M.145)*

Rumuzi mahlaslı bu şiirin de bir önceki gibi koşma tipi kafiye ile oluşturulduğunu görmekteyiz. 12 dörtlükten oluşan ikinci şiirin dili de diğeri gibi oldukça sadedir.

Onay, bu örneklere paralel olarak beş heceli, aynı kafiye örgüsüne sahip olan bir tanesi Yunus Emre'ye ait üç şiire yer vermekte ve bu şiirleri “adi koşma” olarak tanımlamaktadır (1996: 93-105). Sakaoğlu (1999: 109) Onay'ın verdiği bu örneklerin sadece kafiye düzenleri açısından koşma olduğunu belirtmekte ve “Yunus ilahilerinin ne ezgisi, ne de kafiye yapısıyla hece sayısı bugünkü koşma anlayışımıza uygundur” diyerek bu fikre karşı çıkmakta, 11 heceli olmayanların hepsini yaptığı koşma tasnifinin dışında bırakmaktadır. Bu durumda söz konusu üç düvazımamın da kafiye örgüsü dışarıda tutulursa koşma nazım şeklinin özelliklerini taşımadıkları görülmektedir.

4.4.1.1.2. Aruzlu Nazım Şekilleri

Hece vezninin yanında aruzlu nazım şekillerinin de incelediğimiz metinler arasında azımsanmayacak bir yer tuttuğu görülmektedir. İncelemeye dahil ettiğimiz aruzlu düvazımamların yarısından fazlasının beyit birimine dayalı nazım şekliyle söylendiği / yazıldığı görülmektedir.

Tekke şiirinde kullanılan beyit birimine dayalı nazım şekillerinden birisi gazeldir. Divan şiiri nazım şekillerinden olan gazel beyitlerle yazılan, birinci beyti “musarra”, yani mısraları birbiriyle kafiyeli olan bir nazım şeklidir. Diğer beyitlerinin ise ikinci dizeleri birinci dize ile kafiyelidir (Dilçin 2009: 105). Kafiye örgüsü aa/ba/xa şeklindedir. İpekten'e göre, Türk edebiyatında gazeller 4-15 beyit arasında yazılmıştır. Dört beyitli gazeller ise yok denecek kadar azdır. Bununla

beraber 15 beyitten uzun gazeller de vardır, bunlara *Gazel-i Mutavvel* denir ve Nesimi gibi şairlerin böyle 51 beyte kadar uzayan gazelleri vardır (İpekten 2005: 17).

Divan şiiri nazım şekillerinden olan *kaside*, 9 beyitten 100 beyte kadar, aynı aruz kalıbıyla yazılmış ve gazel gibi *aa/ba/xa* şeklinde kafiyelenen nazım şeklidir (İpekten 2005: 38). Dilçin, “kaside, en az 31, en çok 99 beyit olur”, demiş fakat beyit sayısı 31’den az olan kasideler de olduğunu vurgulamıştır (Dilçin 2009: 123).

Bu tariflere bakıldığında, gazel ve kaside arasında, şekil özellikleri açısından ayırt edici bir özellik olmadığı görülmektedir. Divan şiirinde bu iki nazım şeklinin ancak konuya bakarak birbirinden ayırt edildiği bilinmektedir. Abdurrahman Güzel de Tekke şiirinde tevhid ve naatların kaside, ilahi aşk konusunun da gazel nazım şekli ile yazıldığını belirterek gazel ve kaside arasındaki ayrımı konuya dayalı biçimde yapmıştır (2009: 191-195). Ancak son yıllarda divan şiiri üzerinde yapılan araştırmacıların *beyit* birimli nazım şekillerini *gazel/kaside* nazım şekli olarak tanımladıkları görülmektedir:

“Divan şiirinin temel nazım birimi aynı vezinde iki mısradan oluşan beyittir. Beyitle yazılan en yaygın ve en temel nazım şekli de ‘gazel/kasidedir’. Gazel/kaside ilki matla olmak üzere “beyit” birimiyle yazılan tek kafiyeli bir nazım şeklidir. Bent birimiyle yazılan diğer tek kafiyeli şiirlerin de temeli gazel/kasideye dayanır” (Kurnaz-Çeltik: 45).⁹⁴

Ele aldığımız düvazımam metinleri içinde aruz vezniyle yazılmış beyit birimli şiirleri, divan edebiyatındaki anlamıyla “gazel” ve “kaside” nazım şekli olarak ayırmanın hem yukarıdaki açıklamalar hem de elimizdeki metinlerin değişmeyen ana teması açısından anlamsız ve faydasız olacağı görülmektedir. Hacim de bu metinleri ayırt etmede yardımcı olmaya yeterli değildir. Çünkü düvazımamların şekli ne olursa

⁹⁴ Kurnaz ve Çeltik’e göre, tek kafiyeli beyit birimiyle yazılan gazel (mutavvel, müzeyyel), kaside, rübai ve tuyuk gibi şiirlerin hepsi, aslında “müsenna” denilebilecek şeklin değişik isimlerinden başka bir şey değildir. Ancak klasik nazım şekli öğretiminde tek kafiyeli beyitlerle yazılan bu şiirlerin hepsini içine alan böyle genel bir isim kullanılmamaktadır. Böyle bir isimlendirmenin yapılmasını önermek de mümkün olmamaktadır. Divan şiiri denilince ilk akla gelen biçimlerin gazel ile kaside olması nedeniyle, beyitlerle yazılan tek kafiyeli şiirlerin temel modeli veya en tipik örneği gazel kabul edilmiş ve nazım şekillerinin sistematik yapısı bu modele göre “gazel merkezli” olarak açıklanmıştır (Çeltik-Kurnaz 2010: 45-46).

olsun amacı Alevi-Bektaşî felsefesini yansıtmaktır. Bu bakımdan şeklin ikinci planda kaldığı rahatlıkla söylenebilir.⁹⁵

Bilindiği üzere, âşık şiirinde de aruzlu nazım şekilleri kullanılmaktadır. Bu nazım şekillerinin ayırt edilmesinde aruz kalıbı ve belki de daha önemlisi ezgi rol oynamaktadır. Söz gelimi, Onay (1996: 181), “divan” ya da “divani” adı verilen nazım şeklini tarif ederken divanın; aruzun *Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün* kalıbıyla yazıldığını, gerçekte 15 heceli olup imale ve zihaf sayesinde aruza uydurulduğunu ve gazelle divanı ayırmak için şekilden ziyade anlama ve ezgiye dikkat edilmesi gerektiğini yazmaktadır. Aynı durumun, aruzun *Feilâtün (fâilâtün) feilâtün feilâtün feilâtün* kalıbına ve 15’li hece ölçüsüne uyan “selis”, aruzun *Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün* kalıbına ve 16’lı hece ölçüsüne uyan “semai”, aruzun *Mef’ülü mefâilü mefâilü faülün* kalıbına ve 14’lü hece ölçüsüne uygun düşen “kalenderi”, aruzun *Müfteilün müfteilün müfteilün müfteilün* kalıbına ve 16’lı hece ölçüsüne uyan “satranç”, aruzun *Müstefilâtün müstefilâtün müstefilâtün müstefilâtün* kalıbıyla uygunluk gösteren “vezn-i aher” için de geçerli olduğu görülmektedir. Bu nazım şekillerinin dize sayısına göre ad alan gazel, murabba, muhammes, müseddes biçimleri vardır (Dizdaroğlu 1969: 123-146; Onay 1996: 157-207; Dilçin 2009: 354-366).

Bu verilere dayanarak elimizdeki düvazımların 38’inin temelde “Gazel/Kaside” nazım şekliyle meydana getirilmiş olduğunu ifade edebiliriz. Bu nazım şekliyle oluşturulmuş düvazımların hacmi 5 beyitten 31 beyite kadar değişiklik gösterebilmektedir. Bu şiirlerde en çok kullanılan aruz kalıbının 15’li hece ölçüsüne denk gelen *Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün* kalıbıdır. Elimizdeki aruzlu düvazımların ezgilerini tespit etmek mümkün değildir. Yine de metinlerimiz arasındaki aruzun bu kalıbıyla yazılmış 15 düvazımın nazım şeklini bugünkü tanımlamalara göre “gazel biçiminde divan”⁹⁶ olarak kabul etmek durumundayız.

⁹⁵ İncelediğimiz düvazımların, şairlerin divanlarında bazen gazeller, bazen de kasideler başlığı altında yer alması bu fikri desteklemektedir. Bk. Ergun1956b; Ayan 1990; Parlatur 2012.

⁹⁶ Bu nazım şekillerinin temelinde “gazel/kaside” nazım şekli olduğu yukarıdaki açıklamalarda görülmektedir. Buna göre, “gazel/kaside biçiminde divan” şeklinde bir kullanımın daha sağlıklı olacağı düşüncesindeyiz. Ancak burada yaygın kullanımı tercih etmeyi uygun gördük. Çizelge 1’de de aynı kullanıma başvurulmuştur.

Buna ek olarak söz konusu 38 şiirin içinde gazel biçiminde; 6 semai, 2 kalenderi, 1 selis, 1 satranç bulunmaktadır.

Bunların dışında bentlerden oluşan düvazımamların da olduğu görülmektedir. Divan şiiri nazım şekillerinden olan ve “musammat” adı verilen bu nazım şekilleri Tekke şiirinde de kullanılmıştır.⁹⁷

Musammatlar, nazım birimindeki mısra sayısının üç ve üzerinde olduğu şekillerdir.⁹⁸ İncelediğimiz düvazımamlar arasında musammatlardan, murabba, muhammes ve müseddes nazım şekillerinin kullanıldığı görülmektedir. Bizim incelediğimiz metinler arasında yer almasa da terci-i bent ve mesnevi gibi uzun nazım şekilleriyle yazılan düvazımamların da olduğu bildirilmektedir (Kılıç-Turan 1999: 357).

Edebiyatımızda ilk yüzyıllardan başlayarak son zamanlara kadar çok kullanılan musammatlardan birisi, murabbadır. Murabba aynı vezinde, dörder beyitlik bentlerden oluşan nazım şeklidir. İlk bendin dört mısrası birbiriyle kafiyeli, sonraki bentlerin son mısrası ilk bende kafiyeli olur. Kafiye örgüsü *aaaa/ bbba* şeklindedir. Son mısra her bendin sonunda aynen tekrar ediliyorsa *mütekerrir murabba*, yalnızca kafiye yönünden tekrar ediliyorsa *müzdevic murabba* adını alır (Güzel 2009: 200).

Kurnaz ve Çeltik’e göre “murabba, ilk bendi kendi içinde, diğer bentlerin son mısrası ya da mısraları daima ilk bentle kafiyeli dörder mısralık, en az iki bentten oluşan tek kafiyeli nazım şeklidir” (Kurnaz-Çeltik 2010: 158). Murabbanın çapraz kafiyeli olanları ile halk şiirindeki koşma dediğimiz nazım şeklinin özellikleri birbirine yakındır (2010: 176).

İncelediğimiz düvazımamlar içerisinde aruzla yazılmış murabbaların varlığı dikkat çekmektedir. Metinlerimiz arasında yer alan murabba nazım şekliyle yazılmış

⁹⁷ Müselles, murabba, muhammes, müseddes, müsebba, müsemmen, mütessa, mu’aşşer, terrib-i bent, terci-i bent gibi 3-10 ve daha çok mısralı bentlerin birleşmesiyle oluşan nazım şekillerine Arapçada musammat adı verilmiştir (İpekten 2004: 84).

⁹⁸ Kurnaz ve Çeltik’e göre esas itibarıyla beyitle yazılan bir gazel/kasidenin her beytinin üzerine ilk mısra ile kafiyeli, eşit sayıda ikişer mısra eklenmesiyle murabba, üçer mısra eklenmesiyle muhammes vb. nazım şekilleri meydana gelir. Mısra sayısına göre isim verilen musammatların hepsi gazel-kasidenin genişletilmiş şekliyle başka bir şey değildir (Çeltik-Kurnaz 2010: 146)

toplam 5 düvazımamın 1'i 5, 2'si 11, 2'si 14 bentten meydana gelmiştir. Bunlardan 4'ü divan nazım şeklindedir.

Düvazımamlarda görülen bir diğer nazım şekli ise muhammestir. Muhammes, “beşli” demektir. Türk edebiyatında beş mısralık bentlerden oluşan nazım şekline muhammes denmiştir (Dilçin 2009: 217; İpekten 2005: 95).

Muhammes, ilk benti kendi içinde, diğer bentlerin son mısrası ya da mısraları daima ilk bentle kafiyeli, aynı vezinde beşer mısralık, en az iki bentten oluşan tek kafiyeli nazım şeklidir (Kurnaz-Çeltik 2010: 195).

İncelediğimiz düvazımam metinlerinde diğer nazım şekillerine göre oranı az da olsa muhammeslere de tesadüf edilmektedir. Metinlerimiz arasında muhammes nazım şekliyle yazılmış 3 düvazımam bulunmaktadır. Bunlardan 2'si divan nazım şeklindedir.

Aruz kalıbıyla yazılan düvazımamlarda görülen bir diğer nazım şekli de müseddestir. Müseddes, aynı vezinde altı mısralık bentlerin birleşimiyle meydana gelen nazım şeklidir (Dilçin 2009: 227; İpekten 2005: 103).

Müseddes, ilk bendi kendi içinde, diğer bentlerin son mısrası ya da mısraları daima ilk bentle kafiyeli, aynı vezinde altışar mısralık, en az iki bentten oluşan tek kafiyeli nazım şeklidir (Kurnaz- Çeltik 2010: 212). Çalıştığımız düvazımamların 10'u müseddes nazım şekliyle yazılmıştır. Kullanılan aruz kalıbına göre bunlardan 6'sı divan, 1'i semai nazım şeklindedir.

4.4.1.2. Kafiye ve Redif

En az iki dize sonunda, anlamca ayrı, sesçe birbirine uyan iki sözcük arasındaki ses benzerliğidir. İki sözcük arasındaki ses benzerliğinin anlamca ve sesçe aynı olmamaları gerekir (Dilçin 2009: 59). Saz ve halk şairlerince kafiyenin adı ayaktır. Türk millî şiirlerinde kafiye yazılıştaki benzeyişe göre değil, kulağın duyduğu ses benzeyişlerine göre yapılır. Aruz şairleri ise, çok kere Arap harflerinin yazılıştaki benzeyişlerine göre yaparlardı (Onay 1996: 21).

İlk şiirlerimizin tâbi olduğu kafiye kaideleri, tabiatıyla, basit ve iptidaî bir mahiyettedir ve onlara bugünün manasıyla “kafiye” adını vermekten ise “yarım

kafiye” (assonance) demek şüphesiz daha doğrudur. Çünkü ilk şiirlerimizin kafiyesi, mısraların sonundaki cüzlerin ses kıymeti bakımından birbiriyle aynı oluşundan doğmaz; o, bu kadar dar ve katî bir kaideye sığmaktan çok uzaktır. Son cüzlerin arasında uzak bir ahenk benzerliği, kafiyenin vücudu için kâfidir: “öz-güz-yaz” yahut “deşildi-koşuldu”, “buluştu kamaştı”, “kuşlatmak-taşlatmak-dişletmek” gibi yarım müşâbehelerle kafiye teşkil olunabilir” (Köprülü 2004: 127).

Tekke şairleri ise vezin konusunda olduğu gibi kafiyede de oldukça serbest hareket ederler. Esasen bu edebiyatta estetik gaye daima ikinci planda bulunduğu için kafiye hususu pek nazar-ı dikkate alınmaz. Bu sebeple mutasavvuf şairlerde; Divan şiirindeki mukayyed kafiyeden, halk şiirindeki tam ve zengin kafiyenin yanında yarım kafiyeye kadar her çeşit kafiyeyi görmek mümkündür. Çünkü bu şairlerin şiirlerinde mevcut olan vezin ve kafiye ekseriyetle o edebî esere akıcılık ve ahenk kazandırmakla beraber şairler bu edebi sanatlara değil, daha çok manaya ve mesaja önem vermektedirler. Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı şairleri bazen benzer sesleri dahi kafiye olarak kullanmaktadırlar; bazen de “kaf-kef, kaf-gayın, te-dal..” vb. gibi, göz kafiyesine aykırı kafiyeleri de kullanmaktadırlar (Güzel 2009: 187-188).

Tam tarifi yapılmamış olmakla beraber kafiye, şiirde genellikle mısra sonlarındaki ses benzerliği olarak nitelendirilir. Ancak ortak bir hüküm vardır ki, o da kafiyenin mısra sonunda aynı kelime ve eklerle olmamak kaydıyla sağlanan ses benzerliği olmasıdır. Ahengin sağlanmasında önemli rol oynamasının yanı sıra, kafiyenin nazım şekillerinin meydana gelmesinde de belirleyicilik vasfı vardır (Kaya 2000: 139). Birbirine benzeyen seslerin sayılarına göre; yarım, tam, zengin, tunç ve cinas olmak üzere beş çeşit kafiye türü vardır (Bekki 2008: 59).

Kafiye konusu hakkındaki tartışmalar halen devam etmektedir. Araştırmacılar henüz tanımlarda bile anlaşılamamış olmasına rağmen tek ses benzerliğine dayanan kafiye çeşidine *yarım*, iki ses benzerliği ile oluşan kafiye çeşidine *tam*, ikiden fazla ses benzerliğiyle oluşan kafiyeye *zengin* kafiye denir. Zengin kafiyeyi oluşturan kelimelerden birinin diğerinin içinde yer alması durumuna *tunç*; ses bakımından

aynı, anlamları farklı olan kelime gruplarıyla oluşturulan kafiye çeşidine *cinaslı* kafiye denir.⁹⁹

Redif ise Dilçin'e göre uyak sözcüğünün revî harfinden sonra gelen harf, ek, takı ve sözcüklere denir (2009: 68). Bilindiği üzere redif olacak birimlerin aynı ses, anlam ve görevde olması gerekmektedir. Bu kuramsal bilgilerden sonra düvazimamlarda kafiye özelliklerine bakabiliriz.

Heceli düvazimamlarda daha çok yarım kafiye kullanıldığı görülmektedir.¹⁰⁰ Örnekte görüleceği üzere kafiye göze değil kulağa hitap etmektedir:

Gece gündüz hata etmektir <i>işimiz</i>	a “ş” yarım kafiye
Tövbe günahlarımıza estağfirullah	b (ayak)
Muhammed Ali'ye bağlıdır <i>başımız</i>	a “ş” yarım kafiye
Tövbe günahlarımıza estağfirullah (M.3)	b (ayak)

Bir başka örnekte ise yarım kafiye şöyle kullanılmaktadır:

Hesâbını bil de hizmetini gör	a“r” yarım kafiye
Okundu tekbîri bıçağını vur	a “r” yarım kafiye
Boğazla keşküle kanın eyle sır	a“r” yarım kafiye
Zira Hakk sırdadır, canda sır diye (M.16)	b (ayak: -r diye)

Tam kafiye iki ses benzerliğine dayalı olduğuna göre aşağıdaki örneği bu kategoride ele alabiliriz:

Gökten dört kitap indi dördüne düştü	a “rd” tam kafiye
Kuran Muhammed'in viridine düştü	a “rd” tam kafiye
Kul Himmet Ali'nin derdine düştü	a “rd” tam kafiye
Allah bir Muhammed Ali diyerek (M.44)	b (ayak)

⁹⁹ Bekki, halk şiirinde kafiye meselesindeki sorunları tespit ederek bunlara çözüm önerileri getirmeye çalıştığı makalesinde “a-e”, “ı-i”, “o-ö”, “u-ü” ünlüleri arasında; çıkış yerleri ve çıkış biçimlerine göre birbirine yakın olan “p-b”, “f-v”, “t-d”, “s-z”, “ç-c”, “r-l”, “k-g”, “s-ç”, “n-m”, “l-m”, “l-n”, “ş-(j)/c” ünsüzleri arasında kafiye oluşturulabileceğini söylemektedir. Ayrıca “â”, “î” gibi bir uzun ünlü ve bir ünsüz ile oluşturulan kafiye çeşidini “zengin”; çift ünsüzle biten kelimelerdeki sesleri “tam” kafiye olarak tanımlamaktadır. Bk. Bekki 2008.

¹⁰⁰ Kafiye oluşturan sesler kalın (bold), redifler eğik (italik) olarak gösterilecektir.

Redif kullanılmayan bir başka dörtlükte tam kafiyeenin Şöyle bulunduğunu görüyoruz:

Musa-yı Kazım'dan Ali Rıza	a "za" tam kafiye
Taki Naki sevenler çekmesin ceza	a "za" tam kafiye
Askeri Mehdi imdat eylesin bize	a "ze" tam kafiye
Hakka kurban oldum İsmail deyu (M.10)	b (ayak)

Bir başka dörtlükte ise zengin kafiye kullanımı Şöyledir:

Beşinci bâkır'a dâr-ı niyâzım	a "âzım" zengin kafiye
Altıncı Câfer'e erkân ilâzım	a "âzım" zengin kafiye
Yedincisi İmâm Mûsâ-i Kâzım	a "âzım" zengin kafiye
Sekizinci Rızâ'ya bağışla bizi (M.18)	b (ayak: -e/-a bağışla bizi)

Düvazimamlarda diğer halk Şiiri rnekleri gibi tunç kafiye de kullanılmaktadır. Bunun için Şöyle bir dörtlük gösterebiliriz:

Muhammed Mustafa başta tacımız	a "acı" zengin kafiye (tunç)
Hatice anamız Zhre bacımız	a "acı" zengin kafiye (tunç)
Ta mahşere kadar iner acımız	a "acı" zengin kafiye (tunç)
Kırıktır kanadımız kolumuz bizim (M.33)	b (ayak: -umuz bizim)

Halk Şiirinin kafiyesi meselesi için geçerli olan problemler doğal olarak dvazimamlar için de geçerlidir. Heceli düvazimamlarda tam kafiyeeden çok yarım kafiyeenin hakim olduğu görülmektedir. Daha sonra tam kafiye ve zengin kafiye kullanılmıştır denilebilir. Aynı Şiirin dörtlüklerinde farklı kafiye türleri kullanılabilmektedir. Çoğunlukla redif kullanılmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla heceli düvazimamların hiçbirinde cinaslı kafiye rneği bulunmamaktadır. Bu durumu dvazimam Şairlerinin ahenge önem vermekle birlikte onu ikinci planda görmesi nedenine bağlayabiliriz. Özellikle heceli düvazimamların daha çok ibadet ortamında icra edilmesi ve bu ortamda ya da bu ortam için yaratılması söyleyiŐ güzelliğinin amaç ve iŐlevden sonra gelmesine neden olmuş olmalıdır.

Aruzlu düvazimamlarda kafiye meselesinin daha kararlı olduğu görülmektedir. Daha çok tam kafiye olmak üzere zengin kafiyeenin de kullanıldığı

görülmektedir. Şiirlerin bütününde aynı kafiye kullanılmıştır. Bu bakımdan aruzlu şiirlerin eldeki kafiye tanımlamalarına daha uygun olduğu söylenilebilir.

4.4.1.3. Durak

Hece ölçüsünde dizenin belli bölümlere ayrılmasına durgulanma, bu bölüm yerlerine de durak denir. Hece ölçüsünde durak, aruzdaki takti'in karşılığı olarak kabul edilebilir. Takti'de sözcükleri ortalarından bölünebildiği halde, hece ölçüsünde sözcükler bölünerek durak yapılmaz. Durak, ancak kulakta uyumlu bir izlenim bırakan anlamlı söz öbekleri arasında olur. Sözün akışına göre durak gerekli ve doğal olmalıdır. Bunun için de dize içinde anlamlı söz öbeğinin başlaması gerekir. Bundan başka, vurgulu hecelerden biri durağın sonuna getirilerek de durgulanma yapılabilir (Dilçin 2009: 40).

Duraklar gelişigüzel değildir; belirli bir düzeni vardır. Çift heceli (6, 8, 10, 12, 14) dizelerde durak, dizeyi iki eşit parçaya böler. Tek heceli dizelerde ise genellikle çok heceli kısım dizenin ilk yarısında yer alır, az heceli kısım dizenin ikinci yarısındadır (4+3, 6+5). Durgular aruzun takti'inde olduğu gibi sözcükleri bölmez; durgunun yeri sözcüğün bitimine rastlar. Aynı hece kalıbındaki dizelerin durguları değişik olabilir. Sözelimi 11'li kalıpla söylenmiş koşmalar 6+5, 4+4, 3+7, 7+4 biçiminde durgulanabilir... Bir manzumenin dizelerinden birkaçının ayrı biçimde durgulandığı görülür: 6+5 kalıbındaki bir şiirin kimi dizelerinin durgusu 4+4+3'e uygun düşebilir (Dizdaroğlu 1969: 27).

Düvazimamlara bakacak olursak 11'li hece ölçüsüyle oluşturulmuş şiirlerin hemen tamamına yakınında 6+5 biçiminde durak kullanıldığı görülmektedir. Ancak bu yargıya varabilmek için şiirlerin bütününe bakmak gerekmektedir. Çünkü 6+5 duraklı şiirlerde 4+4+3 duraklı ve duraksız dizeler olduğu gibi 4+4+3 duraklı şiirlerde de 6+5 duraklı ve duraksız dizeler olabilmektedir.

Fatıma Hatice/ hakikat gülü	6+5
Hızırın elinden/ içtim bir dolu	6+5
Gel göster bize de/ erkânı yolu	6+5
Dertliyim pirimden/ derman isterim	6+5

(M.9)

Bülbül oldum/ gül dalında/ şakırım	4+4+3
------------------------------------	-------

Medet Allah/ ya Muhammed/ ya Ali	4+4+3
Şah-ı Merdan/ kitabını/ okurum	4+4+3
Medet Allah/ ya Muhammed/ ya Ali	4+4+3

(M.7)

Pervaneyi/ aşk oduna/ düşüren	4+4+3
Mürvet Şah-ı Merdan/ sen kabul eyle	6+5
Deryalara dalga/ verip coşturan	6+5
Mürvet Şah-ı Merdan/ sen kabul eyle	6+5

(M.14)

8'li şiirlerde ise 4+4 durak bulunmakla birlikte benzer şekilde aynı metin içinde duraksız dizelerin varlığı da görülmektedir:

Her sabah her/ sabah virdim	4+4
On'ki İmam/ Ali Ali'm	4+4
Sefillere/ eyle yardım	4+4
On'ki İmam/ Ali Ali'm	4+4

Sefilin halinden bilsem	Duraksız
Çağırıldığı/ yere gelsem	4+4
Ağladıkça çeşmim silsem	4+4
On'ki İmam Ali Ali'm	4+4

(M.36)

İncelemeye aldığımız metinler arasında yer alan iki tane 5 heceli düvazımamda 3+2 durak hakim olmakla birlikte duraksız veya 2+3 duraklı dizeler de bulunmaktadır:

Şepper ü Şüpper	3+2
Abidin server	3+2
Bâkır u Câfer	3+2
Allah eyvallah	2+3
Mûsâ-yi Kâzım	3+2

Rıza imamım	2+3
Takî'dir daim	3+2
Allah eyvallah	2+3

(M.89)

Şâhım Zeynel'im	2+3
Bağlıdır belim	3+2
Pasın silelim	2+3
Yanalım bugün	3+2

Muhammed Bâkır	3+2
Böylece bir sır	3+2
Can evine gir	Duraksız
Yanalım bugün	3+2

(M.145)

Bu bağlamda düvazımam şairlerinin durak konusunda da rahat davranmış olduğunu söyleyebiliriz.

Çizelge 1. Duvazimamların Şekil Özellikleri

Şiir	Şair	Yüzyıl	Nazım Birimi	Nazım Şekli	Ölçü	Kafiye Örgüsü	Durak	Hacim
1.	Nesimi	15	Beyit	Gazel Biçiminde Satranç	Aruz	aa/xa/xa	-	9 Beyit
2.	Sadık Abdal	15	Beyit	Gazel/Kaside	Aruz	aa/xa/xa	-	12 Beyit
3.	Hatayi	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	7 dörtlük
4.	Hatayi	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	6 Dörtlük
5.	Hatayi	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	5 Dörtlük
6.	Hatayi	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	aaab/cccb	6+5	5 Dörtlük
7.	Hatayi	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	4+4+3	5 Dörtlük
8.	Hatayi	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	5 Dörtlük
9.	Hatayi	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	5 Dörtlük
10.	Hatayi	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	xaxa/bbba	6+5	6 Dörtlük
11.	Hatayi	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	7 Dörtlük
12.	Hatayi	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	xaxa/bbba	6+5	7 Dörtlük
13.	Hatayi	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	5 Dörtlük
14.	Hatayi	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	7 Dörtlük
15.	Hatayi	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	6 Dörtlük
16.	Hatayi	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	xaxa/bbba	6+5	9 Dörtlük
17.	Hatayi	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	xaxa/bbba	6+5	8 Dörtlük
18.	Hatayi	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	xaxa/bbba	6+5	4 Dörtlük
19.	Hatayi	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	xaxa/bbba	6+5	6 Dörtlük
20.	Hatayi	16	Dörtlük	Koşma	8'li Hece	abab/cccb	-	7 Dörtlük

21.	Hatayi	16	Beyit	Gazel/kaside	Aruz	aa/xa/xa	-	9 Beyit
22.	Hatayi	16	Beyit	Gazel/kaside	Aruz	aa/xa/xa	-	7 Beyit
23.	Hatayi	16	Beyit	Gazel Biçiminde Divan	Aruz	aa/xa/xa	-	10 Beyit
24.	Hatayi	16	Beyit	Gazel Biçiminde Divan	Aruz	aa/xa/xa	-	17 Beyit
25.	Hatayi	16	Beyit	Gazel Biçiminde Divan	Aruz	aa/xa/xa	-	11 Beyit
26.	Hatayi	16	Beyit	Gazel/kaside	Aruz	aa/xa/xa	-	12 Beyit
27.	Hatayi	16	Beyit	Gazel Biçiminde Divan	Aruz	aa/xa/xa	-	12 Beyit
28.	Hatayi	16	Beyit	Gazel Biçiminde Kalenderi	Aruz	aa/xa/xa	-	17 Beyit
29.	Hatayi	16	Beyit	Gazel/kaside	Aruz	aa/xa/xa	-	11 Beyit
30.	Hatayi	16	Beyit	Gazel/kaside	Aruz	aa/xa/xa	-	9 Beyit
31.	Hatayi	16	Bend	Murabba Biçiminde Divan	Aruz	aaaa/bbba/ccca	-	7 Bend
32.	Hatayi	16	Beyit	Gazel Biçiminde Selis	Aruz	aa/xa/xa	-	6 Beyit
33.	Pir Sultan Abdal	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	6 Dörtlük
34.	Pir Sultan	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	7 Dörtlük
35.	Pir Sultan Abdal	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	aaab/cccb	6+5	8 Dörtlük
36.	Pir Sultan Abdal	16	Dörtlük	Koşma	8'li Hece	aaab/cccb	4+4	8 Dörtlük
37.	Pir Sultan Abdal	16	Dörtlük	Koşma	8'li Hece	xaxa/bbba	5+3	8 Dörtlük
38.	Pir Sultan Abdal	16	Dörtlük	Koşma	8'li Hece	xaxa/bbba	4+4	7 Dörtlük
39.	Pir Sultan Abdal	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	xaxa/bbba	6+5	7 Dörtlük

40.	Pir Sultan Abdal	16	Dörtlük	Koşma	8'li Hece	xaxa/bbba	4+4	7 Dörtlük
41.	Pir Sultan Abdal	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	xaxa/bbba	6+5	5 Dörtlük
42.	Pir Sultan Abdal	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	xaxa/bbba	6+5	6 Dörtlük
43.	Pir Sultan Abdal	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	xaxa/bbba	6+5	6 Dörtlük
44.	Kul Himmet	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	9 Dörtlük
45.	Kul Himmet	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	aaab/cccb	6+5	7 Dörtlük
46.	Kul Himmet	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	aaab/cccb	6+5	7 Dörtlük
47.	Kul Himmet	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	8Dörtlük
48.	Virani	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	6 Dörtlük
49.	Virani	16	Dörtlük	Koşma	8'li Hece	aaaa/bbbb	4+4	9 Dörtlük
50.	Virani	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	7 Dörtlük
51.	Virani	16	Bend	-	-	aaaa	-	1 Bend
52.	Virani	16	Bend	Murabba Biçiminde Divan	Aruz	aaba/ccca/ççça	-	5 dörtlük
53.	Virani	16	Beyit	Gazel/Kaside	Aruz	aa/xa/xa	-	6 Bend
54.	Virani	16	Bend	Müseddes	Aruz	aaaabb/cccb	-	15 Bend
55.	Virdi Derviş	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	xaxa/bbba	6+5	5 Dörtlük
56.	Sersem Ali	16	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	xaxa/bbba	6+5	6 Dörtlük
57.	Caferi	16	Beyit	Gazel/Kaside	Aruz	aa/xa/xa	-	11 Beyit
58.	Caferi	16	Beyit	Gazel Biçiminde Semai	Aruz	aa/xa/xa	-	15 Beyit
59.	Caferi	16	Beyit	Gazel Biçiminde Semai	Aruz	aa/xa/xa	-	7 Beyit
60.	Hayreti	16	Beyit	Gazel Biçiminde Divan	Aruz	aa/xa/xa	-	31 Beyit

61.	Fuzuli	16	Beyit	Gazel/Kaside	Aruz	aa/xa/xa	-	28 Beyit
62.	Seher Abdal	16	Bend	Müseddes	Aruz	aaaabb/cccb	-	14 Bend
63.	Seher Abdal	16	Beyit	Gazel Biçiminde Semai	Aruz	aa/xa/xa	-	12 Beyit
64.	Seher Abdal	16	Beyit	Gazel Biçiminde Kalenderi	Aruz	aa/xa/xa	-	14 Beyit
65.	Seher Abdal	16	Bend	Murabba	Aruz	abxc/ççxb/ddxb	-	11 Bend
66.	Kanberî	16	Bend	Müseddes Biçiminde Divan	Aruz	aaaaa/bbbbbaa	-	7 Bend
67.	Kanberî	16	Bend	Müseddes Biçiminde Divan	Aruz	aaaaa/bbbbbaa	-	7 Bend
68.	Yemînî	16	Beyit	Gazel Biçiminde Semai	Aruz	aa/xa/xa	-	7 Beyit
69.	Kalender	16	Beyit	Gazel Biçiminde Divan	Aruz	aa/xa/xa	-	7 Beyit
70.	Tufeylî	16	Beyit	Gazel Biçiminde Semai	Aruz	aa/xa/xa	-	13 Beyit
71.	Misâlî	16	Bend	Muhammes Biçiminde Divan	Aruz	aaaaa/bbbbba	-	9 Bend
72.	Derviş Muhammed	17	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	5 Dörtlük
73.	Mehemmed	17	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	xaxa/bbba	6+5	6 Dörtlük
74.	Mehemmed	17	Dörtlük	Koşma	8'li Hece	abab/cccb	4+4	13 Dörtlük
75.	Mehemmed	17	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	7 Dörtlük
76.	Mehemmed	17	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	7 Dörtlük
77.	Kul Hüseyin	17	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	7 Dörtlük
78.	Kul Hüseyin	17	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	8 Dörtlük
79.	Kul Hüseyin	17	Dörtlük	Koşma	8'li Hece	abab/cccb	5+3	7 Dörtlük
80.	Kul Hüseyin	17	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	6 Dörtlük
81.	Teslim Abdal	17	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	7 Dörtlük
82.	Teslim	17	Dörtlük	Koşma	8'li Hece	abab/cccb	4+4	9 Dörtlük

	Abdal							
83.	Fakir Ednâ	17	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	8 Dörtlük
84.	Fakir Ednâ	17	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	xaxa/bbba	6+5	8 Dörtlük
85.	Fakir Ednâ	17	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	8 Dörtlük
86.	Kul Mustafa	17	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	13 Dörtlük
87.	Kul Mustafa	17	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	6 Dörtlük
88.	Derviş Kâsımî	17	Bend	Müseddes Biçiminde Divan	Aruz	aaaaaa/bbbbbaa	-	7 Bend
89.	Münire	18	Dörtlük	-	5'li Hece	aaab/cccb	-	10 Dörtlük
90.	Kâtib	18	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	6 Dörtlük
91.	Kalbî	18	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	10 Dörtlük
92.	Kalbî	18	Beyit	Gazel/Kaside	Aruz	aa/xa/xa	-	12 Beyit
93.	Kalbî	18	Beyit	Gazel/Kaside	Aruz	aa/xa/xa	-	10 Beyit
94.	Kul Şükrî	18	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	6 Dörtlük
95.	Kul Şükrî	18	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	5 Dörtlük
96.	Tâhir	18	Bend	Muhammes Biçiminde Divan	Aruz	aaaaa/bbbbba	-	12 Bend
97.	Tâhir	18	Bend	Müseddes Biçiminde Divan	Aruz	aaaaaa/bbbbbaa	-	10 Bend
98.	Güvenc (Genc) Abdal	19	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	5 Dörtlük
99.	Güvenc (Genc) Abdal	19	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	5 Dörtlük
100.	Kul Himmet	19	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	7 Dörtlük

	Üstadım							
101.	Kul Himmet Üstadım	19	Dörtlük + beyit	Koşma	11'li Hece	aaab/cccb	6+5	6 Dörtlük 1 Beyit
102.	Kul Himmet Üstadım	19	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	7 Dörtlük
103.	Kul Himmet Üstadım	19	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	7 Dörtlük
104.	Seyrânî	19	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	14 Dörtlük
105.	Kul Velî	19	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	xaxa/bbba	6+5	6 Dörtlük
106.	Remziyâ	19	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	5 Dörtlük
107.	Yesârî	19	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	xaxa/bbba	6+5	6 Dörtlük
108.	Yesârî	19	Beyit	Gazel Biçiminde Divan	Aruz	aa/xa/xa	-	6 Beyit
109.	Şemsî Baba	19	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	aaab/cccb	6+5	7 Dörtlük
110.	Pir Mehmed	19	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	5 Dörtlük
111.	Pir Mehmed	19	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	5 Dörtlük
112.	Derviş Ali	19	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	aaab/cccb	6+5	10 Dörtlük
113.	Derviş Ali	19	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	6 Dörtlük
114.	Derviş Ali	19	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	6 Dörtlük
115.	Bosnavî	19	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	5 Dörtlük
116.	Bosnavî	19	Beyit	Gazel/Kaside	Aruz	aa/xa/xa	-	6 Beyit
117.	Azbî	19	Beyit	Gazel/Kaside	Aruz	aa/xa/xa	-	20 Beyit
118.	Azbî	19	Bend	Müseddes Biçiminde Divan	Aruz	aaaaa/bbbbaa	-	5 Bend
119.	İlhâmî	19	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	ababb/ccbbb	-	6 Dörtlük
120.	Derviş Velî	19	Dörtlük	-	7'li	abab/cccb	-	7 Dörtlük

121.	Vehbî	19	Beyit	Gazel Biçiminde Divan	Aruz	aa/xa/xa	-	9 Beyit
122.	Vehbî	19	Bend	Muhammes	Aruz	aaaaa/bbbbaa	-	5 Bend
123.	Ecrî	19	Beyit	Gazel Biçiminde Divan	Aruz	aa/xa/xa	-	10 Beyit
124.	Ecrî	19	Beyit	Gazel Biçiminde Divan	Aruz	aa/xa/xa	-	9 Beyit
125.	Âbidîn	19	Beyit	Gazel Biçiminde Semai	Aruz	aa/xa/xa	-	7 Beyit
126.	Resmî	19	Beyit	Gazel Biçiminde Divan	Aruz	aa/xa/xa	-	8 Beyit
127.	Kemterî	19	Bend	Müseddes Biçiminde Divan	Aruz	aaaaa/bbbbaa	-	6 Bend
128.	Baba Küncî	20	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	7 Dörtlük
129.	Battal	21	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	5 Dörtlük
130.	Battal	21	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	3 Dörtlük
131.	Battal	21	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	3 Dörtlük
132.	Battal	21	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	xaxa/bbba	6+5	7 Dörtlük
133.	Battal	21	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	5 Dörtlük
134.	Dedemoğlu	-	Dörtlük	Koşma	8'li Hece	xaxa/bbba	6+5	5 Dörtlük
135.	Dedemoğlu	-	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	5 Dörtlük
136.	Dedemoğlu	-	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	6 Dörtlük
137.	Dedemoğlu	-	Dörtlük	Koşma	8'li Hece	aaab/cccb	4+4	5 Dörtlük
138.	Sefil Hasan	-	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	5 Dörtlük
139.	Kemter Derviş	-	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	xaxa/bbba	6+5	5 Dörtlük
140.	İdris	-	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	14 dörtlük
141.	Kâmiyâ	-	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	6 Dörtlük
142.	Nehrî	-	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	aaab/cccb	6+5	4 Dörtlük
143.	Öksüz Ali	-	Dörtlük	Koşma	8'li Hece	aaab/cccb	5+3	9 Dörtlük

144.	Rasih	-	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	4 Dörtlük
145.	Rümûzî	-	Dörtlük	-	5'li Hece	aaab/cccb	-	12 Dörtlük
146.	Sefil	-	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	xaxa/bbba	6+5	7 Dörtlük
147.	Süleymân	-	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	4+4+3	7 Dörtlük
148.	Süleymân	-	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	6 Dörtlük
149.	Süleymân	-	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	11 Dörtlük
150.	Süleymân	-	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	xaxa/bbba	4+4+3	6 Dörtlük
151.	Süleymân	-	Dörtlük	Koşma	11'li hece	xaxa/bbba	4+4+3	5 Dörtlük
152.	Süleymân	-	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	5 Dörtlük
153.	Süleymân	-	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	5 Dörtlük
154.	Fahrî	-	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	4 Dörtlük
155.	Râbiâ	-	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	5 Dörtlük
156.	Ali	-	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	7 Dörtlük
157.	Hasan	-	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	9 Dörtlük
158.	Usûlî	-	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	7 Dörtlük
159.	Garîb Ali	-	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	xaxa/bbba	6+5	7 Dörtlük
160.	Ali bâkî	-	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	6 Dörtlük
161.	Ednâ Ali	-	Dörtlük	Koşma	11'li Hece	abab/cccb	6+5	6 Dörtlük
162.	Müttekî	-	Beyit	Gazel Biçiminde Divan	Aruz	aa/xa/xa	-	23 Beyit
163.	Behriyâ	-	Beyit	Gazel Biçiminde Divan	Aruz	aa/xa/xa	-	11 Beyit

164.	Sâki	-	Beyit	Gazel Biçiminde Divan	Aruz	aa/xa/xa	-	5 Beyit
165.	Şehidî	-	Beyit	Gazel Biçiminde Divan	Aruz	aa/xa/xa	-	10 Beyit
166.	?	-	Beyit	Kıta	Aruz	aa/xa/xa	-	7 Beyit
167.	Hâtemî	-	Bend	Murabba Biçiminde Divan	Aruz	aaaa/bbba	-	7 Beyit
168.	Kâim	-	Bend	Murabba Biçiminde Divan	Aruz	aaaa/bbba	-	14 Bend
169.	Derviş Ahmed	-	Bend	Müseddes	Aruz	aaaaaa/bbbbaa	-	6 Bend
170.	Âşık Rabtiyâ	-	Bend	Müseddes Biçiminde Semai	Aruz	aaaaaa/bbbbaa	-	3 Bend

4.4.2. D vazimamların T r  zellikleri

Çalışmamızın özünü oluşturan “*d vazimam*” metinlerinin Şekil  zellikleri üzerindeki tespitlerimizden sonra, tür kavramı içerisinde değerlendirilmekte olan konu ve ezgi üzerinde duracağız.

4.4.2.1. Muhteva  zellikleri

Düvazimamlara adını veren On İki İmam olgusu bu metinlerin ana konusu ve Alevi-Bektaşi inanç sisteminin en önemli unsurlarından olduğu için bu konuyu daha önce çeşitli yönleriyle ve bağlantılı olduğu diğer inanç unsurları ve sistemleriyle birlikte değerlendirmeye çalıştık. D vazimamları icra ortamı bağlamında incelemeye çalıştığımız bölümde ise doğrudan olmasa da dolaylı biçimde cem ayinindeki ritüellerle bağlantılı olarak düvazimamların muhtevası bakımından bir takım açıklamalarda bulunduk. Daha önce temas edilen konuları tekrar etmemek adına bu bölümde düvazimamların anlam dünyasını meydana getiren diğer unsurları genel bir çerçeveyle aktarmaya çalışacağız. Ancak bu unsurların sadece düvazimamlara özgü olmadığını, Alevi-Bektaşi Şairlerin diğer yaratmalarında da benzer Őekillerle görüldüğünü ifade emekte yarar vardır. Muhtevayı birkaç genel başlık altında toplamak uygun olacaktır. İlk olarak İnanç Esasları başlığı altında “Allah İnanı”, “Melek İnanı”, “Kitaplar ve Peygamberler”, “Sure, Ayet ve Hadisler”, “Ahiret İnanı”, “İbadet İle İlgili Kavramlar” konuları üzerinde durulacaktır. Devamında ise “Tasavvuf İle İlgili Kavramlar” ve “On İki İmam Dışındaki Dinî Şahsiyetler”den bahsedilecektir.

4.4.2.1.1. İnanç Esasları

4.4.2.1.1.1. Allah İnanı

Allah ismi, metinlerde çeşitli isim ve sıfatlarla zikredilmektedir. Bunlardan bazıları Őoyledir: Allah, Hakk, Hak Teala, Rab, Rabb ’l  lem n, Huda, Şah, Hâkim, S bhan, Mevla, Hadi-i Rahman vb.

Düvazımam metinleri içerisinde, Allah'ın isim ve sıfatlarının anlam alanı açısından müstakil olarak Allah'ı ifade etmenin yanı sıra, "Allah-Muhammed-Ali"¹⁰¹ birliğini de ifade ettiğini görmekteyiz.

*Medet Allah medet Muhammed Ali
Bizi dergâhından mahrum eyleme
Pirim Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli
Bizi dergâhından mahrum eyleme(M.72)*

*Allah bir Muhammed Ali'dir Ali
Onun da ismi cümle alemde dolu
Bu yol da Muhammed Ali'nin yolu
Gel Muhammed Ali'min dergahına gel(M.35)*

Düvazımlarda vahdet-i vücud felsefesinin izleri de görülmektedir. Hazret-i Allah'ın yarattığı tüm varlıklara kendinden bir zerre lütfetmiş olduğu, Allah'ın tecellisinin yaratılmışların hepsinde mevcut bulunduğu düşüncesinin açıkça ifade bulunduğu bir düvazımam örneği ise şöyledir:

*Hak Teâlâ varlığını verdi çün âb ü gile
Allemelesmâ'yı küllî yazdı hem levh-i dile
Her gelen peygamber ile rehnümâ oldur bize
Kudretinin binde birin söylesem gelmez dile
Ol Ali'dir pîşüvâ-yi evliyâ vü enbiyâ
Anın için dedi İsa İncil'inde İlyâ (M.66)*

4.4.2.1.1.2. Melek İnancı

"Melek" kelimesinin müstakil olarak kullanılmasının yanı sıra "melâike" ve "ferište" kelimeleri de kullanılmaktadır:

*Dört yüz sene bağ-ı erhamda beslendim
Hakka kurban oldum İsmail deyu
Feyus **ferište** ile yere indirdiler
Hakka kurban oldum İsmail deyu"(M.10)*

¹⁰¹ Bk. Allah-Muhammed-Ali inancı.

*Tayf eder saf saf **melekler** meşhedin gülzârını
Zât-ı Bârî'nin çü sende görelim dîdârını
Gözleri açıldı kim gördü yüzün envârını
Hak sana erzâni kıldı mahzen-i esrârını
Şem'-i cem'-i evliyâ ey Hacı Bektâş-ı Veli (M.71)*

Meleklerin genel ifadelerle anılmasının yanı sıra Cebrail, Azrail, Mikail, Rıdvan adlı meleklerin de isimleri zikredilmektedir. Adı anılan melekler içinde Cebrail ilk sıradadır:

***Cebrail** de kanadını açınca
Rahmet suyun yeryüzüne saçınca
Hasan Huseyn cür'asından içince
Anın katarından ayırma bizi (M.45)*

*Musayı Kâzım Rızanın destine
Yüz sürelim Muhammedin postuna
Cebrailin kanadının üstüne
Lâilâheillallah yazılı (M.100)*

*Anamız Meryem'dir atamız **Cibril**
Nefesten zâhirdir hükmüne kail
Bizi şaha kurban etti **Azrail**
On İki İmamlar kurbanıyız biz (M.114)*

*Tüyü **Cebrâil**'de canı İsmail
Selman'ı o demde saldılar sâil
Arşdan inince geldi ol **Mikâil**
Tercemanın şerhin beyân eyleyem (M.86)*

*Erenler pirlere lokmamızı hakladı
Rıdvan cennet kapısını yokladı
Şah Hatayi'm korktuğumuzdan sakladı
Hakka kurban oldum İsmail deyu (M.10)*

4.4.2.1.1.3. Kitaplar ve Peygamberler

Düvazimamlarda dört kitap ve Peygamberler önemli bir yer tutmaktadır. Dört kitabın başında Kuran-ı Kerim, yirmi dört bin peygamber içinde ise Hz. Muhammed ön plandadır. Hz. Adem, Hz. Yusuf, Hz. Eyüp, Hz. İsa gibi peygamberler isimleri sıkça anılan peygamberlerdendir:

*Gökten **dört kitap** indi dördüne düştü*
***Kur'an** Muhammed'in virdine düştü*
Kul Himmet Ali'nin derdine düştü
Allah bir Muhammed Ali diyerek (M.44)

Hocam yine ilim öğretti
Hak Muhammed deyu okuram
***Kuran**'ın kıldı ihlas-ı şerifi*
Hasan Hüseyin'dir virdim okuram (M.12)

Hz. Muhammed'e olan sevgi ve bağlılık düvazimamlarda sıkça zikredilmektedir. Hz. Muhammed ile ilgili olarak daha çok Tanrının nurundan yaratılmış olması inancına bağlı bir şekilde bahsedilmektedir.¹⁰² Kendisinden şefaah beklenildiğini gösteren bir düvazimamda şöyle geçer:

Hatâ ettim Hüdâ hakkı bağışla
***Muhammed Mustafâ** hakkı bağışla (M.30)*

Şu örnekte ise Hz. Muhammed'in kiblegah, Hz. Ali'nin secdegah olduğu vurgulanarak ikisinin aynı nurdan olduğu inancı ön plana çıkarılmaktadır:

İy Hatâyî gafil olma uş bu dünyâ fânidir
Her ne kim geldi vücûda Hakk'in ol mihmânıdır
Bu kelâmı vird edinmek mü'minin erkânıdır
*Kiblegâhumdur **Muhammed** secdegâhumdur Ali(M.31)*

Hz. Adem, daha çok insanların atası olarak zikredilmektedir:

***Adem-i seyfullah** atam hakkıçün*
Muhammed Mustafa hatem hakkıçün

¹⁰²Allah-Muhammed-Ali inancı ile ilgili olarak yukarıda ayrı bir bölüm bulunduğu için bu bölümde sadece Hz. Muhammed ile ilgili örneklere yer verilecektir.

*Eyyüb'e verdiği sitem hak için
Bizi dergâhından mahrum eyleme(M.72)*

Hz. Yusuf Peygamber güzellik unsurları ve Kuran'da geçen Yusuf kıssasında (KK 12: 1-104) bahsedildiği üzere kardeşleri tarafından kuyuya atılma hadisesine telmih ile karşımıza çıkmaktadır:

*Kâzımı Mûsa Rıza dilinde
Hakkın bir nişanı vardır kulunda
Ken'an ile gezdim Mısır elinde
Yusuf'un yattığı kuyu ne güzel (M.101)*

Eyüp Peygamber, hastalığı ve Allah'tan gelen her türlü imtihana karşı sabır timsali oluşu ile anılmaktadır:

*Eyyub'un kurdunu döküb sağ eden
Harman çöpünü ifrite bağ eden
Mi'racda ol Muhammed'e car eden
Günahkârım günâhımı bağışla (M.83)*

Hz. İsa ise Mehdi zuhur ettiğinde ona vezir olacağı inancı çerçevesinde örnekteki şekilde anılmaktadır:

*İsâ peygamberim Şam'a gelince
Yer ü gök titredi Ali gelince
Ali'm Zülfikar'ı ele alınca
Yezid'i bölük bölük eden Ali'dir (M.112)*

İnanışa göre Hızır¹⁰³, Hz. İlyas ile birlikte “ab-ı hayat”ı içerek ölümsüzleşmişler ve Allah tarafından kendilerine dünyada darda kalanların yardımına koşmaları için emir verilmiştir. Duvazimamlarda daha çok yardım beklenen kişi olarak görülen Hızır, “rüyada bade içme” olgusuyla birlikte de ele alınmaktadır:

Çok günah işledim senin katında

¹⁰³ Hz. Hızır: Peygamber veya veli olduğu konusunda rivayetler vardır. Kuranda Kehf suresinde (KK 18: 59-81) Hz. Musa ile bir macerası anlatılmaktadır (Pala 2004: 204).

*Eriş Şâh-ı Merdan sen imdâd eyle
Kul daralmayınca Hızır yetişmez
Yetiş **Hızır Nebî** sen imdâd eyle (M.84)*

*Bunda sırrımıza kimse ermeye
Hazret-i Hızır da yardım eyleye
Kırklar bizim için Hakk'a söyleye
Günâh defterini bozucu Allah (M.17)*

*Fatma Hatice hakikat gülü
Hızırın elinden içtim bir dolu
Gel göster bize de erkanı yolu
Dertliyim pirimden derman isterim (M.9)*

12. İmam olduğu ve ahir zamanda gelip dünyayı adaletle dolduracağı inancına önceki bölümlerde değinmiştik. İncelediğimiz metinlerde Mehdi'nin mağarada kaybolduğu, Hakk'ın hücceti ve zamanın sahibi (sâhib zaman) olduğu inancı görülmektedir.

*İmam Rıza Taki hakka yar oldu
Naki Hasan-ül Askeri nur oldu
Mehdi mağaraya girdi sır oldu
Onları zikir eder dilimiz bizim(M.33)*

*Muhammed **Mehdi**'dir ol sâhib zaman
Ali oğlu abâ hakkı bağışla (M.30)*

***Muhammed Mehdi**'dir hak hucetullah
Yakindir kim zuhûr ede ki ol şah
Bu âlem halkı ola cümle âgâh
Sücûd ide yüzüne mihr ile mâh
Hüseyn ibn-i Ali sırr-ı Hudâ'dır
Habîb-i nûr-i çeşm-i Mustafâ'dır (M.62)*

4.4.2.1.1.4. Ahiret İnancı

Ahiret, son ikamet mahallidir. Kıyamet koptuğu zaman her varlık dünya hayatını terk edecek ve ahiret hayatı başlayacaktır. Bu hayat iyi yahut kötü amellere göre cennet veya cehennemde sürecek olup bundan kaçış yoktur (Pala 2004: 12). Kıyamet gününden bahseden bir düvazımam şöyledir:

*Yevm-i kıyâmetten haberi vardır
Hakkın helâl eyle gel kara kazan
İnanmayanların nûrları nârdır
Hakkın helâl eyle gel kara kazan(M.149)*

Ahiretle ilgili olarak; cennet, cehennem, sırat köprüsü gibi unsurlara da rastlamaktayız:

***Cennet bahçelerinde** göverir biter
Pirim Ali postuna gel niyaz eyle (M.6)*

*Hakk çağırır pîrimize gel beri
Seç tâlibin, dîvânıma al beri
Cennet-i Âlâ'dır onların yeri
Rehberi kılavuz buyurdu Allah (M.17)*

*İbtidâ Yaradan'a secde edelim
Hak Ganî, Muhammed, kendisi Allah
Bunda hakkımızı yiyen Yezid'i
Cehennem nârına yakıcı Allah (M.17)*

*Herkese bir sevda verir özünden
Sıratta nizamda mahşer yerinde
Mürvet Şah-ı Merdan sen kabul eyle (M.14)*

4.4.2.1.1.5. İbadet ile İlgili Kavramlar

Çalışmamıza aldığımız metinleri incelediğimizde “namaz” kavramının bir defa geçtiğini, “niyaz” kavramının ise sıkça zikredildiğini görmekteyiz. Niyaz kavramı Uludağ’a göre; “dua, yalvarma, tevazu gösterme, selam, himmet, baş kesmek” anlamlarının yanında terim olarak şu şekilde açıklanmıştır: “Derviş huzûr-ı mürşide vardıkta mürşidini hak bilerek hayır himmet talebi için yüzünü gözünü

yerlere sürerek niyaz etmek adab-ı tarakattandır” (Uludağ 1999: 411-412). Anlam alanı olarak ikinci açıklamanın örneklerimizde daha ön plana çıktığını görmekteyiz:

Niyazım var Muhammed’le Ali’ye
Cümle günahıma İmamlar medet
Bağışla suçunu bu günahkârın
Cümle günahıma İmamlar medet (M.73)

Yesarî yabana atmaz şâhımız
Ol destgîrimiz ol penahımız
Namazda niyazda secdegâhımız
Muhammed Ali’dir Ali Muhammed (M.107)

Temel İslami ibadetlerden olan oruç hakkındaki atıflar Ramazan orucu ile değil Muharrem orucu ile ilgilidir. Mübarek aylardan Muharrem ayı, On İki İmam’ın yasını tutmak için 12 gün orucun tutulduğu aydır. Bu nedenle de bu ayın önemi büyüktür:

Askerî Mehdî’den açılır Meydan
Bunca muhîb canlar yiyecek bundan
On iki ayın bir Muharreminden
Hakkın helâl eyle gel kara kazan (M.149)

4.4.2.1.1.6. Sure, Ayet ve Hadisler

Düvazimamlarda Kuran sure ve ayetlerine yer verildiği görülmektedir. Özellikle Kul Himmet’in içinde Fatiha suresi (KK 1) geçen düvazımamı bu açıdan dikkat çekicidir:

Bismillahi nuru Hüda hakkı için
Kalma günahlara eleman Mürvet
Elhamdülillah, didar hakkı için
Kalma günahlara eleman Mürvet

Rabbil âlemin Ali’yel Murteza
Errahmanı rahim çektirme ceza
Hasan şah Hüseyin lütfeyle bize

Kalma günahlara eleman Mürvet (M.47)¹⁰⁴

Hel Etâ/ İnsan Suresi, düvazimamlarda atıf yapılan diğer bir suredir. Bu surenin inmesine sebep olan olay şöyledir: “Üç gün boyunca Hz. Ali’nin evine sırasıyla bir miskin, yetim ve esir gelir. Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin evlerinde bulunan yemekleri aç kalma pahasına onlara yedirirler; bu sebeple de üç gün boyunca aç kalırlar. Bunun üzerine Allah, İnsan suresinin şu ayetlerini indirir: “(Yedirdikleri kimselere şöyle derler:) Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz. Sizden bir karşılık ve bir teşekkür beklemiyoruz. Çünkü biz, asık suratlı, çetin bir günden (o günün azabından dolayı) Rabbimizden korkarız. Allah da onları o günün kötülüğünden korur ve yüzlerine bir aydınlık ve içlerine bir sevinç verir” (KK 76: 9-11) ”¹⁰⁵ Bununla ilgili şu örnekleri verebiliriz:

Mûsâ-i Kâzım’dan kaynadı, coştı

Kuduret lokması honunda pişti

Hel Etâ Suresi hem sofrayı açtı

İmâm-ı Rızâ’ya indi bu kazan (M.156)

Virdeğimizde Hel etâ okuruz âyet

Aşkımız ezelden artar be gâyet

Onlardan umarız ihsân hidâyet

Hasan-ı Hulk-i Rızâ’ya bağışla bizi (M.157)

Zilzâl, Âdiyât ve İnşirah sureleri de şu şekilde anılmaktadır:

İzâ zü’l-zileti okunur bir gün

Ve’l-âdiyâti çekilir bir gün

Elem neşrah leke kalaylar her gün

Askerî, Mehdî’ye indi bu kazan (M.156)

Allah’ın Hz. Muhammed’e hitaben söylediğine inanılan “*Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım*” kutsi hadisinin bir bölümü aşağıdaki dörtlüklerde anılmıştır:

Levlâke levlâke buyurdu Allah

¹⁰⁴ Metnin devamında Fatiha suresinin tamamı benzer şekilde yer almaktadır. Benzer bir örnek için bk. M. 123.

¹⁰⁵ <http://kuran.diyanet.gov.tr/Kuran.aspx#76:6> (Erişim Tarihi: 25.05.2013).

Dâim zikr ederim rızâenlillâh
Mü'minin kalbinde olur Beytullah
Allah bir Muhammed Ali'dir Ali (M.56)

Sâkiyâ mey sun bize âdem atanın aşkına
*Menzil-i **Levlâke Levlâk** Mustafâ'nın aşkına*
Sâki-i Kevser Aliy-yel Murtezâ'nın aşkına
Mey sefidi ver Hasen Hulk-ır-Rızâ'nın aşkına
Sun şerâb-ı lâ'li şâh-ı Kerbelâ'nın aşkına (M.196)

“Ben gizli bir hazine idim. Bilinmekliğimi diledim. Onun için bu halkı ve alemleri yarattım”¹⁰⁶ kutsi hadisi düvazimamlarda şöyle geçmektedir:

Menba'-ı ilm-i hakîkî gevher-i aşk bizdedir
Katreyiz ammâ velâkin bahr-i umman bizdedir
***Kenz-i mahfînin** rümûzu sırr-ı Kur'ân bizdedir*
Ol şerâb-ı câvidan ammâ ki el'an bizdedir
Nûş edelim Bâkır'ı cûd-i sehânın aşkına (M.96)

Yarattı kalbime tâ kalû belâ
Elif lâm harfinin ezberiyim ben
Hâme-i kudrette kopru bu imlâ
*Levh-i **Küntü Kenz**'in defteriyim ben (M.106)*

4.4.2.1.2. On İki İmam Dışındaki Dinî Şahıslar

4.4.2.1.2.1. Hz. Fatıma

Hz. Muhammed'in kızı, Hz. Ali'nin hanımı ve Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in annesi Hz. Fatıma'dan çalışmamızın Ehl-i Beyt Kavramı bölümünde genişçe bahsedilmiştir. Bu bölümde, üzerinde çalıştığımız düvazımam metinleri içerisinde

¹⁰⁶ Hadisin Arapçası şöyledir: “Küntü kenzen mahfiyyen fe-ehbebtü en u'rife fe-halektü'l-halkâ”. <http://www.mardinmuftulugu.gov.tr> (Erişim Tarihi: 25.05.2013). Küntü Kenz: Tasavvufta varlığın ortaya çıkışı şöyle izah edilir; Allah “kenz-i mahfî” yani gizli hazine, gizli cevherdir. “Aşk-ı zâfî” yani kendisine duyduğu aşk nedeniyle kendini görmek ve göstermek istemiştir. Allah'ın kendisine duyduğu aşk ise, “Cemâl-i mutlak”, “Hüsn-i Mutlak” ve “Kemâl-i Mutlak” sıfatlarından dolaydır. Yani, tek güzellik ve tek iyilik olmasının sonucu, Allah kendini görmeyi ve göstermeyi dilemiştir. Bu durumda evren ve insan Allah'ın kendi güzelliğini seyrettiği ayna gibidir (Mengi 2006: 38-39). Tasavvufta, gaybte gizli olan ahadiyet hüviyettir. Bu hüviyet en gizli şeydir (Uludağ 1999: 306).

Hız. Fatıma isminin farklı olarak ne şekilde anıldığı konusunda kısaca duracağız. Hız. Fatma düvazimamlarda;“hakikat gülü”, “mihr-i muhabbet” (muhabbet güneşi), “hayru’n-nisâ” gibi çeşitli sıfatlarla Hız. Hatice ile birlikte anılmaktadır:

*Fatma Hatice hakikat gülü
Hızırın elinden içtim bir dolu
Gel göster bize de erkânı yolu
Dertliyim pirimden derman isterim (M.8)*

4.4.2.1.2.2. Hız. Hatice

Hız. Muhammed’in eşi, Hız. Fatma’nın annesi olması dolayısıyla kendisinden düvazimamlarda sıkça bahsedilmektedir:

*Hatice Fatımâdır müminatın badi feyzi
Rümuzu şehri ilmin rehberi şahı gedâdır bu (M.125)*

4.4.2.1.2.3. Şehriban (Şehr-i Banu)

Hız. Hüseyin’in eşi, Fars Hükümdarı Yezd Cürd’ün kızıdır. İncelediğimiz düvazımam metinlerinde sadece bir dörtlükte deveye bindirilme hadisesine telmih yoluyla bahsedilmiştir:

*Fatma Döldül Kamber durdu divana
İsa bir kah(i)r ile uçtu havaya
Şehriban soyundu bindi deveye
Allah bir Muhammed Ali diyerek (M.44)*

4.4.2.1.2.4. Kamber

Hız. Ali’nin en yakınındaki kişi olduğuna inanılan Kamber’in zâkirlikle ilişkili olduğuna daha önce değinilmiştir. Bunun yanında Kamber Hız. Ali’nin kölesidir. Onun kölesi olmak herkesi kıskandıracak bir payedir(Temizkan 2001: 199). Efendisinin Hız. Ali olması nedeniyle hükümdarların bile kölesi olmak istedikleri Kamber, düvazimamlarda da bu şekilde geçmektedir:

*Şâh-ı merdân’ın kuluyam demeğe haddim değil
İsterem kim sâdik olam Kanber’inin Kanber’i (M.25)*

*Seher vakti Şah kervanı gidiyor
Anın katarından ayırma bizi
Kanber'i önünce katar yediyor
Anın katarında ayırma bizi (M.45)*

4.4.2.1.2.5. Muaviye

Düvazimamlarda kendisinden nefretle söz edilen isimlerden biridir. Hz. Ali ile mücadelesi ve Yezid'in babası olması nedeniyle soyuna lanet indiği söylemiyle yer verilmiştir:

*Ağu kattılar Şah Hasan'ın payına
Lânet indi **Muaviye** soyuna
İmam-ı Hüseyin'in yüzü suyuna
Cümle günahıma İmamlar medet (M.73)*

4.4.2.1.2.6. Yezid

Yezid, Muaviyenin oğlu olup Alevi ve Bektaşî şairlerinin kin ve nefretinin odaklandığı kişidir. Bunun sebebi daha önce temas edilen Kerbela faciasının ve katliamının sorumlusu olarak görülmesidir (Temizkan 2001: 201):

*Ben anı bilmişem kavlı-i Hudâdır
Anınçün okuram lâ'net **Yezid**'e
Ol **Yezid**'e lâ'net etmek sezâdır
Anınçün okuram lâ'net **Yezid**'e (M.15)*

*Pir Sultan'ım Hakk'a yalvar
Dilimdedir Gazi Hünkâr
Yezid'e lânet okurlar
İmam Hüseyin'den beri (M.37)*

4.4.2.1.3. Tasavvuf İle İlgili Kavramlar

Düvazimamlarda geçen başlıca tasavvufî kavramları şöyle sıralayabiliriz:

4.4.2.1.3.1. Âşık

Aşk, tasavvufta sevginin son mertebesidir. Uludağ'a göre sevginin son mertebesi olan aşk, sevenin kendini sevgilisinde yok etmesi demektir. Âşık ise; Allah Teâlâ'yı son derece ve azamî mertebede seven kişidir (2012:58-59). İncelediğimiz düvazımlar da; Allah aşkı, Allah'ın nurunu taşıyan Hz. Muhammed, Hz. Ali ve On iki imamlara derin bir sevgi bağı çerçevesinde oluşmuştur:

*Şâh Hasan, Hüseyin kusûra kalmaz
Aşk olmayan âşık kıymetin bilmez
Tâlibi olanlar yolundan kalmaz
Hakkın helâl eyle gel kara kazan (M.149)*

Âşık olmanın temelinde “*bezm-i elest*”te verilen ikrardan¹⁰⁷ şaşmamak, dünya nimetlerinden geçmek vardır:

*Şah Hatayi'm hak Muhammed Ali'dir
Ta ikrarım vardır kalu beladan
Şefa'at umarım Muhammed Ali'den
Muhammed Ali'yi sevdim okuram(M.12)*

4.4.2.1.3.2. Ârif

Ârif; bilen, vakıf, aşına, tanıyan, anlayışlı, kavrayışı mükemmel, irfan ve marifet sahibi (Uludağ 1999: 52) anlamına gelmektedir. Düvazımlarda âriflik kavramı, “Kendini bilen nefsinin bilir, nefsinin bilen Rabbini bilir”¹⁰⁸ düsturuyla anılmaktadır. Bunun dışında ilmi, bilgisi ve erkânı ile İmam Cafer-i Sadık'ın sıfatı olarak kullanılmıştır:

*İmdi ârif nurunun iç yüzü vardırür yakın
Men aref'ten tanıyıp irfane gelmişlerdeniz (M.162)*

4.4.2.1.3.3. Mürşid

¹⁰⁷ Hah Teâlâ insanlardan çok evvel onların ruhlarını yaratmış ve sormuş: “Bensizin rabbiniz değil miyim? (Elestü bi rabbiküm) Onlar da: “Evet öyledir” demişler (kâlû belâ) (KK 7: 172). Allah ve kullar arasındaki bu söz verme hadisesine “bezm-i elest” denir.(Uludağ 1999: 299)

¹⁰⁸“ Men arefe nefsehu fa kad arefe rabbehu” (Nefsini bilen Rabbini bilir). Edebiyatta iktibas yoluyla çok kullanılır. Tasavvufun da temel hadislerinden biridir (Pala 2004: 305).

Mürşid tasavvufta yol gösteren, pir, eren, veli bir şahıstır. Tarikat edebini öğrenmek için bir mürşid-i kâmil'den ders alınmalıdır:

*Ben âşıkım deyu da'vâ kılarınsın
Dört harfin birini tamam ettin mi
Dâim günah denizine dalarsın
Bir **mürşid** kâmilden dersin aldın mı (M.90)*

*Tâ ezelden yârin yüzüne bakıp
Cemali didâri gören ağlar mı
Yetişip bir **mürşid** eteğin tutup
Özünden benliği iran ağlar mı (M.81)*

4.4.2.1.3.4. Levh-i Mahfuz

“Levh-i Mahfuz”, Allah’ın kudretiyle gelecekte olacak şeylerin ezelden üzerinde yazılı bulunduğu levhadır. Bir ayette Kuran’ın Levh-i Mahfuz’da tesbit edilmiş olduğu bildirilir (KK 85: 22). Tasavvufa göre *levh*, Tanrı bilgisi; kalem ise Tanrı iradesidir. İnsanların kaderi Levh-i Mahfuz’da yazılıdır. Levh-i mahfuz’dan İsrail sorumludur (Pala 2004: 287). Bu minvalde şöyle bir örnek verebiliriz:

*Giydi Arş üstünde Rahman suretin Ruhul’emin
Levhi mahfuzu İlâhî oldu Kur’an-ı mübin
Zahiri aynelyakindir bätını hakkalyakin
Kim Ali’nin Zülfıkar’ı Sûr-u **İsrafil**’dir (M.168)*

4.4.2.1.3.5. Ene’l Hak

“Ene’l Hak” ifadesi ‘Ben Hakk’ım” anlamında bir söz olup Hallac-ı Mansur tarafından söylenmiştir. (Pala 2004: 139) İncelediğimiz düvazımam metinleri içinde bir beyitte bu ifadeye rastlıyoruz.

*Gir Zeynelabâ gûşesine söyle Enelhak
Tahkîk-i perestîş ile Yezdân Ali’dir” (M.28)*

4.4.2.1.3.6. Dört Kapı Kırk Makam

Dört kapı; şeriat, tarikat, marifet, hakikat olarak belirlenmiştir. Bektaşilikte bu kapılardan her birinin on makamı vardır. Buna kırk makam denir. Hz. Peygamber'in sözü şeriat, fiili tarikat, hali marifet, sırrı hakikattir. Şeriat farz, tarikat vacip, marifet sünnet, hakikat nafiyledir (Uludağ 1999: 153). Başta Hacı Bektaş-ı Veli'nin Makalat'ı olmak üzere çeşitli kaynaklarda dört kapı kırk makam üzerine yazılmış bilgilerden yola çıkarak, Alevi- Bektaşî geleneğinde dört kapı kırk makam anlayışının bireylerin ideal insan tipi olma yolunda atması gereken adımlar olduğunu ve düvazımam metinlerinde de bu yönde ele alındığını görmekteyiz.

İdeal insan olma yolundaki adımlar olan şeriat ve tarikat makamlarından sonra; edep, korku, haramdan sakınma ve takva sahibi olma, sabır, utanmak, cömertlik, bilgi sahibi olmak, marifet sahibi olmak yani Allah'ı bilmek, kendini bilmek, toprak gibi mütevazı olmak, yetmiş iki millete bir gözle bakmak, elinden gelen her iyiliği yapmak gibi önce marifet sonra da hakikat makamlarına erişmektir:

İmâm Rızâ'dan içtik aşkın dolusun

Cömertler cömerdi cömert kânısın (M.149)

Teslim Abdal daim yüksek uçar mı

Erenlere teslim olan kaçır mı

Dört kapudan kırk kapudan geçer mi

Bir olup birliğe yeten ağlar mı (M.81)

4.4.2.2. Ezgisel Açıdan Düvazımamlar

Gerek Doğu Türk gerekse Batı Türk kaynaklarını incelediğimizde, uzun bir destan dönemi yaşadığımızı ve bu destanlarımızı nazım ve müzik temeline oturttuğumuzu rahatlıkla söyleyebiliriz. Buna ek olarak çeşitli Türk şubelerine göre Kam, Baksı, Ozan, Oyun... gibi adlar alan sanatçılarımızın tespit edilebilen en eski dönemlerden beri sanatlarını sihirli bir havada söz-müzik esasına göre icra ettiklerini de biliyoruz... Temeli bu edebiyat geleneğine dayanan âşık edebiyatıyla artık temsilcisi bulunmayan divan edebiyatı ve bugün oldukça farklı bir görünümle karşımıza çıkan tekke edebiyatı nazımın ezgiyle söylenmesi bakımından birbirinden farklı değildir. Divan şiirinde *gazel*, tekke şiirinde *ilahi* gelenekte hiçbir zaman – müzik aleti olmasa da- ezgisiz okunmamıştır (Oğuz 2001: 21).

Eski Türk edebiyat geleneğinin bir uzantısı olan âşık edebiyatı, Alevi-Bektaşî geleneği mensupları arasında yeni kültür ve dinin etkisi altında bir ölçüde değişerek yeniden şekillenmiş ve gelişmiştir (Günay 1999: 18).

Müziğin ortaya çıkmasında “inanç olgusu” en temel etken olarak gösterilebilir. Söz konusu Alevilik ve müzik olduğu zaman, bu oran belki de en tepe noktası olarak görülebilir. Çünkü Alevilik, tüm inançsal ve kültürel kimliği ve mirasını, tarihsel süreç içerisinde karşılaştığı şartlar dahilinde geliştirdiği ve nihayetinde kendisiyle özdeşleşen müziğine dayandırmaktadır. (Coşkun Elçi 2011a: 132).

Bu bağlamda Armağan Coşkun Elçi'nin Alevi-Bektaşî geleneğinde müziğe dayalı türler hakkındaki şu tespiti son derece önemlidir: “Duvaz, tevhid, semah vb. formlar; Anadolu Alevi cemlerinde tekke geleneğinin etkisi ile oluşan âşık tarzı şiir geleneğinin dinî yönünü icra eden âşıkların sözlü aktarım neticesinde vücut bulan sözlü geleneğe özgü müzikal anlatım biçimleridir” (2011b: 133).

Söz konusu bu müzikal formların diğer bir özelliği de “yol bir sürekin bin bir” ifadesi çerçevesinde bölgesel farklılıklar göstermesidir. Ayhan Erol'un Alevi-Bektaşî müziğinin ezgilerinin çeşitliliği konusundaki tespitlerini Akdeniz (2011: 58) şöyle aktarmaktadır:

“Alevi müziğinde yeni bir deyişin ortaya çıkışında izlenen yol, Alevi ozanlarının daha önceden oluşturduğu sözlerin alınarak, farklı ezgi ve ritimlerle söylenmesi şeklindedir. Bu söylem zâkirlerin yeni sözler yazmadığı anlamına gelmemelidir. Fakat ezgi oluşturmada daha çok tercih edilen yöntem, Alevi ozanlarının sözlerinin kullanılması şeklinde olmaktadır. Alevi müziklerinde kullanılan ortak sözler, Alevi topluluklarına müziksel farklılıkları aşabilecekleri ortak bir dil sağlar. Çünkü Alevi öğretisini yansıtan benzer sözler farklı ezgilerle Türkiye'nin farklı bölgelerindeki Alevi toplulukları tarafından paylaşılır”.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla düvazimamlar üzerinde müstakil olarak yapılmış yegâne çalışma da yine Coşkun Elçi'ye aittir. Araştırmacı, Anadolu'da üç farklı bölgede ve Bulgaristan / Razgrad / Kubrat köylerinde icra ortamında kayıt altına aldığı düvazimamlar üzerine yaptığı müzikal incelemenin sonuçlarını şöyle sıralamaktadır:

“Çalışmamızda dört ayrı noktada tespit ettiğimiz ortak yönlerin en önemlisi üç düvazın arka arkaya ara verilmeden bütün bir şekilde okunması ve bunlardan birinin mutlaka Şah Hatayi’ye ait olmasıdır. İkinci bir ortak yön çalışılan dört noktadaki âşıkların enstrüman olarak bağlama kullanmasıdır. Bunun paralelinde enstrümandaki düzen noktasında bir kısım bağlama düzeni kullanılırken bir kısmı da bozuk düzen kullanmıştır. Üçüncü bir ortak yön ise eş metin (varyant) ve benzer metin (versiyon) mahiyetinde olan duvaz sözlerinin yörenin karakterize edilmiş duvaz ezgilerine döşenebilmesidir... Müzikal bir çerçevede bakacak olursak duvazlardaki yaratıcılık sade tekniklerle yapılmıştır; sözgelimi, sade bir form; sade bir ezgisel kurgu. Eserlerdeki müzikal renklilik ise çoğu zaman eser içindeki ölçü sayısı değişimi, kısa gelişme bölümleri ve eserin serbest ölçüde bitmesi şeklinde kendini göstermiştir. Müziğin yanında sözlerin Alevilik inanç sisteminde önemli bir yere sahip olan “On İki İmamlar” içeriğinde ve dinî olması sebebiyle duvazların ezgi karakteri ağır başlı, vakurlu; aynı zamanda yörelerin üslup, tavır ve ağız yapılarını içeren mahalli bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır; bu noktada söz içeriğinin yanında müzik yardımcı araç olarak yer almıştır” (2011a :149- 150).

Kaynak kişilerimiz arasında yer alan zâkirlere düvazimamların ezgisi konusunda sorduğumuz sorulara etraflı bilgiler alabilmiş değiliz. Ancak her ikisi de nefeslerin daha çok “Hüseynî” makamında okunduğunu ve bu makamın daha ağır ve duygu yoğunluğu yüksek olduğunu ifade etmişlerdir. Zâkirler kullandıkları ezgileri gelenek içinde dinleyerek ve usta-çırak ilişkisi çerçevesinde öğrenerek uyguladıklarını dile getirmektedirler (K.3, K.4).

Sonuç olarak düvazimamların yaratılma amacı ve icra ortamına bağlı olarak muhtevastaki kutsiyetin ezgiye de yansıdığını ve düvazimamların ancak icracı ve dinleyicilerle birlikte belli bir icra ortamında anlam kazandıklarını ifade etmek gerekir. Bu anlamda düvazimamların sade tekniklerle icra edilmesi de amaca uygun bir gelenek olarak kabul edilebilir.

4.5. İŞLEVSEL AÇIDAN DÜVAZIMAMLAR

Halk bilgisine ait bir türün tanımlanması için göz önünde bulundurulması gereken diğer bir konu da o türün işlevsel özellikleridir. Yukarıda değinildiği üzere düvazımam; geleneksel kurullarla belirlenmiş icracıları, icra ortamı ve hitap ettiği bir kitlesi olan türdür. Bu türün icra ediliş biçimleri olduğu gibi icra amacı ve işlevinin olması da kaçınılmazdır. Şüphesiz ki işlevi olmayan hiçbir ürün yaşatılamaz. Halk

yaratmalarını bu açıdan incelemeyi amaçlayan yöntem bilindiği üzere “İşlevsel Halk Bilimi Yöntemi”¹⁰⁹ denmektedir.

William R. Bascom, “folklorun dört işlevi”ni şöyle sıralamaktadır:

Eğlence folklorun en önemli işlevlerinden biridir, ancak basit bir şekilde folklorun bir eğlence şekli olduğu söylenemez. Şurası açıktır ki gülme unsurunun altında daha derin anlamlar bulunmaktadır.

Folklorun ikinci işlevi, kültürün onaylanması ve ritüelleri gözlemleyen ve icra edenlerin ritüellerinin ve kurumlarının doğrulanmasıdır. Mit, Malinowski’nin vurguladığı gibi açıklayıcı değildir, ancak büyü, tören, ritüel ve sosyal yapıya “yetki, izin ve sıklıkla pratik bir rehber” gibi hizmet eder.

Folklorun üçüncü işlevi, özellikle -fakat yalnızca değil- okuma-yazması olmayan kültürlerdeki eğitim işlevidir. Söz gelimi Doğu Afrika’daki Chagalar arasında “dev masalları çocukları disipline etmek için kullanılır” yine çocukların “iyi birer kişilik sahibi olmaları için onlara ninni söylenir”.

Dördüncü sırada folklor, önemli fakat sıklıkla gözden kaçmış olan, kabul edilmiş davranış örüntülerini sürdürme işlemini yerine getirir. Son iki işlev birbiriyle ilişkili olmasına rağmen, ayrılmayı hak ediyor. Davranışları, inançları, kurumları geçerli kılmak ya da doğrulamanın ötesinde, halk bilgisinin bazı şekilleri sosyal baskı uygulaması ve sosyal kontrol çalışması açısından önemlidir (Bascom 2010: 78-81).

Bascom’un sıraladığı bu işlevleri düvazimamlarla karşılaştıracak olursak ilk maddenin düvazimamlar için geçerli olmadığını söyleyebiliriz. Bir kez daha söylemekte yarar var ki düvazimamlar kutsal sözler olarak kabul edildiği için esas icra yeri, kutsal kabul edilen ortamlardır. Bu ortamlar da eğlenme ya da eğlendirme amacının söz konusu bile edilemeyeceği dinî nitelikteki ortamlardır.

¹⁰⁹ İşlevsel yöntemin hareket noktası halk edebiyatı yaratmalarının metinleri değil, bu metinlerin oluşturuldukları, yaratıldıkları ve yeniden yaratılıp nakledildikleri bağlamdır. İşte bu bağlam noktasında bir halk edebiyatı yaratmasının anlatılması veya söylenmesindeki temel neden, anlatıcı veya icracının onu yaratma, aktarma ve kullanma nedenleri, dinleyicilerin o yaratmayı dinleme, anlama ve kullanma nedenleri ve bunların dışındaki nedenler işlevsel halk bilimi yönteminin temel sorunlarını oluşturmaktadır (Ekici 2007: 83-84).

İkinci madde ise düvazimamların belki de en önemli işlevi sayılabilecek bir özelliğine ifade etmektedir. Cem ibadeti içerisinde okunan düvazimamlardan bahsederken değinildiği üzere tören boyunca uygulanan en temel ritüeller, yöresel farklılıklarla birlikte genellikle üç düvazımamın icra edilmesi ile tamamlanabilmektedir. Bu düvazımamlar o esnada uygulanan ritüelle doğrudan ilişkili hatta onları konu edinen, onların kökenini açıklayan anlatılardır. Sözelimi Kırklar ceminde ilk “post” seren Muhammed Ali’dir. “Kazan”, ruhlar âleminde Hasan ve Hüseyin ile nur olarak var olmuştur. “Delil”i yakan Muhammed Mustafa’dır.¹¹⁰ Daha sonra bu eylemler başta Ali olmak üzere On İki İmam ve diğer din büyükleri tarafından tekrarlanarak bugüne gelmiştir. O halde bu ritüeller gerçektir, meşrudur ve yapılması gereklidir. Bu nedenle düvazimamların “yetki, izin ve sıklıkla pratik bir rehber” gibi bir görev üstlendiğini söylemek mümkündür.

Folklorun üçüncü işlevinin de düvazımamlar için geçerli olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Yukarıda saydığımız bir takım ibadet ve ritüellerin meşruiyet kazandırılmasının yanında bunların yeni nesle aktarılması noktasında düvazımamlar içerdiği öğretilerle önemli bir eğitim işlevi görmektedir.

“Alevi-Bektaşî kültürünü yansıtmada aracı ve etkin olan düvazımamlar, bu kültürün dinamiklerini kuşaktan kuşağa aktararak yeni kuşaklar tarafından tanınmasını ve kabul edilmesini sağlamıştır; bireyin bilinç ve bilinçaltı düzeyde kendi kökleriyle temasını kurma noktasında kültürel unsurları koruyan düvazımamlar, metinsel ve ezgisel yönü ile topluluğun geçmiş ve bugünkü durumuna tercüman olmaktadır” (Elçi 2011a: 134-135). Müziğin sözle birleşmesiyle meydana gelen düvazımamlar, ait olduğu topluluğun inanç ve kültürünü koruma, yaşatma, aktarma, hatırlatma ve kolay öğrenilir bir hale getirme işlevlerini de yerine getirmiş olur.

Bascom’un dördüncü işlev olarak ifade ettiği maddede “sosyal baskı” ve “sosyal kontrol” üzerinde durularak olumsuz davranışların önlenmesinde folklor ürünlerinin etkisinin caydırıcılık niteliği vurgulanmaktadır. Düvazımamlarda ise yapıldığı takdirde karşılaşılabilecek olumsuz örneklerden çok, yapılması gerekenler (Ehlibeyti ve On İki İmamları sevmek, onları sevmeyenlere lanet etmek vb.)

¹¹⁰ Bk. 4.3.1.1.2. Cem Ayininde Okunan Düvazımamlar.

vurgulanmaktadır. Bunun yanında öğüt niteliğinde sayılabilecek sakındırma amacındaki ifadeler belki bu bağlamda değerlendirilebilir.¹¹¹

4.6. DÜVAZİMAMLARDA MAHLAS DEĞİŞİMİ

Zâkirlik geleneğinden bahsederken zâkirlerin bazen kendi yaratmalarında tanınmış şairlerin mahlaslarını kullanabildiklerinden ve bu durumun cemde yedi büyük ozandan nefes söyleme geleneğine bağlılıktan, büyük ustalara duyulan saygıdan ya da kendi yaratmalarını yayma çabasından kaynaklanabileceğinden bahsetmiştik. Bununla birlikte sözlü gelenek içerisinde aktarıla gelen ürünlerin bu süreç içerisinde hem mahlas hem de içyapı itibarıyla kendiliğinden bir takım değişikliklere uğraması da çok doğaldır. Düvazimamlarla ilgili olarak hem yazılı kültür ortamında hem de sözlü kültür ortamında yaptığımız araştırmalarda da bu değişiklikler karşımıza çıkmıştır.

Sözgelimi Sadettin Nüzhet Ergun'un antolojisinde "19. yüzyıl Bektaşî şairlerinden Kırşehirli Fehmi" olarak tanıtılan şairin şiirlerine örnek olarak verilen düvazımam şu şekildedir:

Muhabbet açılsın cemal görünsün
Muhammed Mustafa Ali aşkına
İmam Hasan Hüseyin demi sürülsün
Hatice Fatıma gülü aşkına

Zelnel'abidini severiz candan
Muhammed Bâkırî ziyade andan
Erenler buyurmuş ikrar imandan
Dönmiyelim Câfer yolu aşkına

Musa-yı Kâzım'a Ali Rızaya
Takî vü hem Nakî mîri Hüdaya
Hasanı Askerî Mehdî livaya

¹¹¹ Bu konuda şöyle bir örnek verilebilir:
"Muhammed Bakır'ın izinden çıkma
Yükünü Cafer'den tut gayriye bakma
Hatıra değıp de gönüller yıkma
Tövbe günahlarımıza estağfirullah" (M.3).

Vermişiz ikrarı belî aşkına

Kaldır saki başın yüzün görelim

Aslımızı neslimizi bilelim

Abdal Musa Sultan demin sürelim

Doldur saki doldur dolu aşkına

Fehmî'yim hâkîyim bir kemter geda

Rahı erenlerden olmazam cüda

Canımız bu yolda edelim feda

Hünkâr Hacı Bektaş Veli aşkına (Ergun 1956a:28)

Metinlerimiz arasında yer verdiğimiz bu düvazımamın çok benzer bir varyantını (M.13) Balıkesir'deki Tahtacı köylerinden birisi olan Türkalî'de Sazandar Hasan Uysal'dan derledik. Sahada tespit edilen bu varyantın sadece üçüncü ve beşinci yani son dörtlüğünde farklılıklar bulunmaktadır. Diğer dörtlüklerde şiirin dokusunu herhangi bir şekilde değiştirmeyen bazı kelime değişiklikleri görülse de iki metin arasındaki en önemli farklılık mahlas, yani şiirin şairidir. Kaynak kişiden elde ettiğimiz metin *Şah Hatayi* mahlasını taşımaktadır.

Bu bağlamda değerlendirebileceğimiz örneklerden birisi de hem sahadan derlediğimiz hem de Ergun (1955b: 41) tarafından kaydedilen düvazımamdır (M.72). Çorlu'da katıldığımız bir Birlik Ceminde elde ettiğimiz bu varyant ile Ergun'un varyantı arasında neredeyse fark yok denilecek kadar azdır. Üstelik ikisinin de mahlası *Muhammed* (Derviş Mehemed)'dir. Aynı düvazımamı Balıkesir'deki Çepni köylerinden Kabakdere'de oturan Kamber Yılmaz Engin'in nefes defterinde de görme şansını bulduk. Bu varyantta da metnin dokusu açısından önemli bir farklılık bulunmamaktadır. Ancak bu sefer aynı düvazımam *Pir Sultan* mahlasını taşımaktadır. Bu üç varyant birbirinin hemen aynısı olduğu için sadece Çorlu varyantını metinlerimiz arasına aldık. Bir başka varyant ise Çağlayan (2002: 106)'ın Çubuk yöresinde cemde okunan düvazımamlar arasında verdiği şu örnektir:

Medet Allah, yâ Muhammed, yâ Ali

Mürvet dergâhından cüdâ düşürme

Gülbankı çekilen Bektaş-ı Velî

Mürvet dergâhından cüdâ düşürme

Âdem Safiyullah atam hakkı için
Eyüb'e verdiği sitem hakkı için
Muhammed Mustafa Hatem hakkı için
Mürvet dergâhından cüdâ düşürme

Şâh Hasan aşkına kılarız zârı
Şâh Hüseyin şehîdlerin serveri
Ey Cabbâr-ı cömert Cenâb-ı Bâfî
Mürvet dergâhından cüdâ düşürme

Zeynel'in cânına kıydılar cezâ
Muhammed Bâkır'dır sırrı Murtezâ
Câfer-i Sâdık'sın, Mûsâ ve Rızâ
Mürvet dergâhından cüdâ düşürme

Eydir Şâh Hatâyîm kamû kâdirdir
Takî'nin, Nakâ'nin errahmânıdır
Askerî Mehdî'ye niyâzım budur
Mürvet dergâhından cüdâ düşürme

Metinlerimiz arasında yer verdiğimiz varyantın ayağı “Bizi dergâhından mahrum eyleme” şeklindedir. Bunun dışında önemli kabul edilebilecek tek farklılık ise mahlasın *Şah Hatayi* olmasıdır.

Bu konuda gösterebileceğimiz diğer bir örnek de Cahit Öztelli'nin Pir Sultan üzerine yaptığı monografik çalışmada yer verilen düvazımadır (1974:117). Bu düvazımamın çok benzer bir varyantını (M.12) Çorlu'da görüştüğümüz, fakat yaşı dolayısıyla kendisinden çok fazla bilgi alamadığımız, ancak nefes defterinden faydalanma imkânı bulduğumuz Halil Yılmaz (K.12) sayesinde elde ettik. Sahadan elde etmiş olduğumuz bu düvazımamın Öztelli tarafından kaydedilen varyantı ise şu şekildedir:

Hocam bana ilimleri sorarsa
Hak Muhammed Ali dey okurum
Kur'an'ın kilidi İhlâs-ı şerif

Hasan ü Hüseyin'i sevdim okurum

Pîrim Hacı Bektâş, Zeynel'abâ'ya
Gündüzün güneşi gecedir aya
Bunda bir günde doğar yoksul, baya
Anın divanına durdum okurum

Ali'dir virt olan cümle erlere
Muhammed Bâkır'dan İmam Cafer'e
Hazret-i Hızır gibi gerçek ere
Anın divanına durdum okurum

Gönül bir deryadır dolar eksilmez
Değme bir gönüle güher konulmaz
Bu bir gizli sırdır kimseler bilmez
Musâ-i Kâzım'ı sevdim okurum

İmam-ı Rıza'dan müşkülüm kandı
Muhammed Takî'den Nakî'ye vardı
Hocam bana ilim dedi uyardı
Sabahın seherinde virdim okurum

Hasan-ül-Askerî, Mehdî çıkınca
İsâ Peygamberi vezir dikince
Doksan bin er Horasan'dan kopunca
On İki İmam'a yardım okurum

Pîr Sultan'ım Hak Muhammed Ali'den
Tâ ikrarım vardır Kalû Beli'den
Şefaât umarız güzel Veli'den
Muhammed Ali'yi sever okurum

Metinlerimiz arasında yer verdiğimiz düvazımam yine *Şah Hatayi* mahlasını taşımaktadır. İki metin arasındaki neredeyse tek farkın mahlas olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Öztelli'nin aynı kaynaktan kaydettiği şu düvazımam da metinlerimiz arasında (M.8) yine *Şah Hatayi* mahlasıyla yer almaktadır:

Muhammed Ali'yi candan sevenler
Yorulup yollarda kalmaz inşallah
İmam Hasan'la Hüseyin'i görenler
Hesebinden mahrum kalmaz inşallah

Muhammed Bakır'la sevdik seviştik
İmam Zeynel ile kaynadık piştik
İzninizle İmam Cafer'e ulaştık
Bundan özge yola salmaz inşallah

Musa-i Kâzım'dan gelen erenler
Baş verirler bu zamiri görenler
Şah İmam Riza'ya ağu verenler
Divanda şefaata bulmaz inşallah

Bir gün olur oku derler defteri
Bileniyor Şah oğlunun teberi
Uyanınca Takî, Nakî, Askerî
Açılan güllerin solmaz inşallah

Pir Sultan bizi bu işle yetire
Mehdi gelir şavk âlemi tutara
Özünü katar ulu katara
Şah kulundan sitem almaz inşallah (Öztelli 1974: 211)

Öztelli'nin yine aynı kaynakta kaydettiği metinlerimiz arasında da yer alan Pir Sultan mahlaslı düvazımamın (1974:116, M.37) Ergun'un antolojisindeki Kul Hasan mahlaslı varyantı da şu şekildedir:

Serime bir sevdâ geldi
Muhammed Ali'den beri
Yandı vücûdum kül oldu
Tâ Kalû belî'den beri
Ali Fâtıma Kanber'i
Arka tutmuşam anları
Sevdik on iki imamları

Atası pîrinden beri

Hasan Hüseyin'i sevdim
İkrârım anlara verdim
Kâfirlerin putun kırdım
Halîl-ür-Rahman'dan beri

Zeynelâbidin yolları
Açılmış gonca gülleri
Bâkır imamlar serveri
Severim soyundan beri

Muhammed dünyâya geldi
Şu âlem nûr ile doldu
Hâcem İmam Ca'fer oldu
Okuram Kur'ân'dan beri

Musâhibim Mûsâ Kâzım
Rızâ'ya vardır niyâzım
Kolumdadır Şah Abbas'ım
Beslerim zamandan beri

Takî'den etek tutmuşum
Nakî sırrına ermişim
Askerî'den mey içmişim
Sarhoşum zamandan beri

Ben bir pınardan boşandım
İndim türâba döşendim
Mehdi'den kılıç kuşandım
Çalarım zamandan beri

Kul Hasan'ım Hakk'a yalvar
Hak Muhammed Ali server
Sorarlarsa bizi erler
Geliriz divandan beri (Ergun 1955b:76)

Mahlas değişikliklerine son olarak vereceğimiz örnek sahada derleyerek metinlerimiz arasına aldığımız, yedi ulu ozandan olan Virani mahlasını taşıyan düvazımamdır (M.52). Ergun'un antolojisinde Dertli Kazak mahlasıyla kayıtlı aruz kalıbıyla oluşturulmuş varyant şu şekildedir:

Dilberâ ağlatma beni Şâh-ı Merdân aşkına
Dü cihânın rehnümâsı Şîr-i Yezdân aşkına
Şah Hasen ü Şah Hüseyin-i Kerbelâ meydâniçün
Lûtf edüb bağışla cürmüm Ulu Sultan aşkına

Şâh Zeynelâbidin'in âbından yundun ise
Arayub kendi özünde Bâkır'ı buldun ise
Cedd-i evlâd-ı Muhammed Ca'fer'i bildin ise
Rahma gel ey kanlı Zâlim Âl-i İmrân aşkına

Mûsi-iKâzım değil mi Ehl-i Beyt'in serveri
Câm-ı âşkın nûş edenler mübtelâdır ekseri
Şâh-ı Sultân-ı Horâsan ol Rızâ Şehden beri
Mübtelâyim merhamet kıl kalb-i vîrân aşkına

Şah Takî vü bâ Nakî'nin bağladım bel râhına
Sâdikane ver salâvat Ehl-i Beyt ervâhına
Mâil olma yok vefâsı bu cihân hublarına
Gel ferâgat eyle ey dil kâmil insan aşkına

Derdli Kazak çıkma yoldan doğru râha gel yürü
Merhamet şefkat senindir ey Hasen-ül Askerî
Evliyâlar serfirâzı efendim Seyyid Ali
Sen ganîsin ver murâdım Mehdi-devrân aşkına (Ergun 1956a:350)

Düvazımlarda tespit edebildiğimiz mahlas değişiklikleri bunlardan ibarettir. Şüphesiz ki daha geniş çaplı araştırmalar konuya farklı boyut kazandırabilir. Ancak elimizdeki tespitlerin ışığında, Alevi-Bektaşî geleneğinde ya da daha özel manada düvazımlarda mahlas değişikliklerinin yedi ulu ozan ile ilgili olduğu görülmektedir. Yazılı kültür ortamında Dertli Kazak, Kul Hasan gibi pek tanınmayan şairlerin adına kayıtlı düvazımların sözlü geleneğe Hatayi ya da Pir Sultan

Abdal'a mal edildiği görülmektedir. Yine aynı şekilde Pir Sultan Abdal ve Hatayi'ye ait düvazimamlar da birbirine karışabilmektedir. Bununla birlikte yazılı kaynaklardan elde ettiğimiz farklı mahlaslı düvazimamların sözlü gelenekte en çok Hatayi adına okunup icra edildiğini özellikle vurgulamakta yarar vardır. Bu durum Şah İsmail'in (Hatayi) Anadolu'da Aleviler ve Bektaşiler üzerinde bırakmış olduğu etkiyi göstermesi açısından önemlidir. Ancak bu yargı mahlas karışmalarının Hatayi ile sınırlı kaldığı anlamına gelmemektedir. Özellikle cemlerde, kutsal kabul edilen yedi ulu ozandan nefes söyleme geleneğinin ve bu geleneğin halen bir ölçüde yaşatılmasının mahlas değişmelerine neden olması son derece doğal kabul edilebilir.

4.7. DÜVAZIMAM SÖYLEME GELENEĞİNİN BUGÜNKÜ DURUMU

Düvazimam söyleme geleneğinin bugünkü durumu hakkında aslında yukarıdan beri çeşitli başlıklar altında bahsetmiş bulunuyoruz. Özellikle kaynak kişilerimiz arasında cemin düzeni hakkında belli seviyede bilgisi olanlar, düvazimam okumadan cem ibadetin yapılamayacağını belirterek bu konuya işaret etmiş bulunuyorlar. Dolayısıyla düvazimam söyleme geleneğinin de cem ibadetinin devamlılığı ile doğrudan alakalı olduğunu söylemek mümkündür.

Kırklareli'de yaptığımız görüşmelerde dahi yörede saz ve zâkirin cem ibadeti için vazgeçilmez bir unsur olmamasına rağmen “Düvazimam biliyor musunuz?” diye sordüğümüzde kaynak kişi hemen cemlerde toplu halde ezgiyle söyledikleri bir düvazimamı okumaya başlamıştır. Ancak köyden kente göçlerle dinî hayatın zayıflaması ya da başka bir boyut kazanmasıyla genç kuşakların cem geleneğine ve Alevi kültürüne yabancılaşması, dolayısıyla düvazimam söyleme geleneğinin de zayıflaması sonucunu doğurduğunu göstermektedir.¹¹² Öyle ki sahada yaptığımız görüşmelerde bu konuya sıkça vurgu yapılmaktadır. Kaynak kişiler listemizi oluşturanların da orta yaş ve üzeri grupta olması bu durumun bir göstergesi olarak belirtilebilir.

Özellikle büyük merkezlerde şehir hayatının getirdiği bir takım zorluklarla Alevilik-Bektaşilik de bir uyum süreci içerisine girildiği ve kültürün yaşatılması, yeni nesillere aktarılması amacıyla kurulan dernek ve vakıflarla geleneksel

¹¹² “Gülşani” tarikatına ve Şeyh Bedreddin'e bağlı olduklarını ifade eden aynı kaynak kişi, Gülşanilerin yaşadığı köylerin göçler sonucu boşaldığını ve dinî hayatın bu nedenle oldukça zayıfladığını belirtmektedir. Bu nedenle genç kuşağın “yol” ve “erkân” bilmediğinden yakınmaktadır.

uygulamaların farklı boyut kazanmakta olduğu görölmektedir. Söz gelimi, İzzettin Doğan'ın öncülüğünde kurulan Cem Vakfı bünyesinde “dedelik”, “zâkirlik”, “on iki hizmet” gibi “iç hizmet” kursları adıyla uygulanan programlarla bu alanlarda sertifika verilmektedir. Bu vakıf bünyesinde iki türlü cem uygulanmaktadır. Bunlardan birincisi vakıf tarafından kent hayatının şartlarına göre sıkıştırılarak hazırlanmış olan “tüzük”e göre uygulanan cemlerdir. Hazırlanan bu cem programı ile Alevi kültüründe cem geleneğine bir bütünlük ve aynılık kazandırmak amaçlanmaktadır. Diğeri ise aynı bölgeden şehre göç edenlerin geleneklere göre yaptıkları yöresel cemlerdir. Yöresel cemlerde düvazımam söyleme geleneği doğal olarak hem sıklık ve çeşitlilik açısından farklılık gösterecektir. Cem vakfının hazırlanmış olduğu programda ise inceleyebildiğimiz kadarıyla bizim de sahada karşılaştığımız çok bilinen düvazıamlardan genellikle ardı ardına iki tane ya da bir tane okunmaktadır.¹¹³ Bu şekilde düvazımam söyleme geleneğine de standart getirilmiştir. Âşıklık geleneğinin bugün yaşatılmadığı bu gibi büyük merkezlerde eldeki verilere göre düvazımam söyleme geleneği yeni ürünler yaratmaktan çok mevcut düvazıamların sözlü ve ezgisel olarak aktarılması esasına dayanmaktadır. Bunun yanında özellikle Hatayi'ye ait düvazıamların icra edilmesi söz konusu bölgeler için de geçerlidir.

Daha önce değinildiği üzere Balıkesir yöresinde de düvazımam söyleme geleneği sürdürölmekle birlikte yeni düvazımam yaratıldığına dair herhangi bir veriye rastlayamadık. Yedi ulu ozan içinde özellikle Hatayi'den düvazımam söyleme geleneğinin mevcudiyeti ise sahada yaptığımız araştırmalarda da tespit edilmiştir.

Ancak geniş çaplı araştırmalarla Anadolu'nun farklı bölgelerine dağılmış olan ocakların her birinin ayrıntılı bir şekilde inanç ve ibadet şekillerinin tespit edildikten sonra farklılık ve benzerliklerin yorumlanmasıyla –ki Alevilik üzerine yapılan çalışmalar da ancak bu şekilde sağlam bir zemine oturtulabilir- varılabilecek bir yargı olmasına rağmen eldeki verilere göre düvazımam söyleme geleneğinin bugün en canlı olarak yaşatıldığı bölgenin genel anlamda İç Anadolu Bölgesi ve özelde Ankara / Çubuk yöresi olduğu söylenilebilir. Güney Doğu Anadolu, İç Anadolu, Karadeniz ve Balkanlarda dört farklı noktada yapılan bir çalışma, sözü edilen bölgede

¹¹³ İstanbul'da çeşitli dernek ve vakıflara bağlı olarak gerçekleştirilen cemler üzerine bir inceleme için bk. Demir 2009.

düvazimamların diğer üç bölgeye göre zenginlik gösterdiğini ve daha sık okunduğunu göstermektedir (Coşkun Elçi 2011a: 149-150). Yine aynı bölgede yeni düvazimamlar yaratma erkine sahip zâkirlerin olduğunu gösteren çalışmalara daha önce değinmiştik.

Düvazımam söyleme geleneği sıklık, çeşitlilik ve yeni ürünler yaratma bağlamında bölgelere göre farklılık göstermekle birlikte devam etmektedir. Bu da düvazimamların cem içerisindeki öneminden kaynaklanmaktadır. Doğal olarak bu geleneğin devam ettirilmesi de Alevi-Bektaşî kültürü ve inancının dinamiği olan cem geleneğinin yaşatılmasına bağlıdır.

5. SONUÇ

Türk halk şiirinin “Tekke-Tasavvuf” şubesi içerisinde yer alan edebî bir türün monografik olarak incelemesi amaçlanan bu çalışmada konu, çeşitli yönleriyle ele alınmaya çalışılmıştır. Öncelikle düvazimamların ana temasını oluşturan “On İki İmam” olgusu geleneğin temsilcileriyle yapılan görüşmelerden ve konuyla ilgili ulaşabildiğimiz yazılı kaynaklardan elde edilen bilgilerle tartışılmaya çalışılmıştır.

Bu bağlamda Alevi-Bektaşî düşüncesinde On İki İmam inancının İmamiyye Şiiliğindeki gibi imamların tarihî birer şahsiyet değil, Hz. Ali’nin farklı bedenlerdeki tezahürü oldukları görülmektedir. Bununla birlikte On İki İmam inancı, yaratılıştaki Tanrısal nurdan dolayı “Hak-Muhammed-Ali” uluhiyet kavramı ve Ehlibeyt algısıyla birleşerek kompleks bir yapı oluşturmaktadır.

Düvazimamları meydana getiren inanç sisteminin temelinde de bu yapı vardır. On İki İmam inancı ve onunla ilgili bir takım inanç motiflerinin Anadolu’da Şah İsmail’in siyasi ve edebî kimliğiyle yaptığı başarılı propagandayla yaygınlaştığı genel kabul görmektedir. Bugün sahada yapılan araştırmalarda da Şah İsmail’in bıraktığı büyük etkinin izleri görülmektedir. Anadolu’nun farklı bölgelerinde cem törenlerinde Hatayi (Şah İsmail)’den okunan deyiş ve düvazimamların yoğunluğu, araştırmacıları ilk düvazımam söyleyen şairin de Hatayi olduğu kanaatine yöneltmiştir. Nitekim sözlü gelenek içerisinde Hatayi’nin ilk düvazımamını söylemesini ve mahlas almasını konu edinen anlatılar bugün de yaşatılmaktadır. Ancak Hatayi’den en az doksan yıl önce yaşamış oldukları tahmin edilen Sadık Abdal ve Nesimi’nin düvazımam söyledikleri görülmektedir. Üstelik aruz

kalıplarıyla yazılmış bu düvazımlar, Hatayi'nin divanındaki aruzlu düvazımlarla önemli bir farklılık arz etmemektedir.

Düvazımların oluşumu dışında çalışmamızı metnin yaratım ve aktarım bağlamı, şekil ve yapı, içerik ve konu, ezgi ve işlev konularında yoğunlaştırmaya çalıştık. Düvazımların yaratım ve aktarım bağlamı ile ilgili olarak icra ortamı olan cem ayini ve icracıları olan zâkirler üzerinde özellikle durduk. Buna dayalı olarak düvazımların Alevi-Bektaşî geleneğinde en temel ibadet ortamı olan cem ayininde önemli bir yeri olduğunu tekrar etmekte yarar vardır. Nitekim cem düzeni içerisinde çoğu ritüelle ilgili olarak varyantlaşan ya da yeniden yaratılan ve icra edilen başka bir tür bulunmamaktadır. Geleneğin temsilcilerinin cemde icra edilen ürünleri “deyişler” ve “düvazımlar” şeklinde ayırt etmesi, bunun güzel bir ispatıdır. Cemdeki çoğu ritüelin düvazım okumakla tamamlanabilmesi, düvazımlara deyişlerden farklı bir nitelik de kazandırmıştır. Düvazımlar, On İki İmam gibi önemli bir konuyu daima ana tema olarak korurken cem ayininin aşamasına göre ikincil bir tema kazanmaktadır. Bu bazen cemin her aşamasında farklı bir düvazım söylemekle yapılabileceği gibi aynı düvazımın ilgili kısımlarının uygun bir şekilde değiştirilmesiyle de gerçekleştirilebilir. Böylece düvazımlar, muhtevası olan On İki İmam'dan dolayı kazandığı kutsiyeti, her biri ilahî bir temele dayanan ritüeller ya da inanç motifleriyle bir kat daha arttırmaktadır.

Düvazımların icracıları olan zâkirler ise cemde sadece saz çalıp deyiş okumakla görevli kişiler değil, cemin gidişatını belirleyen kişiler ve dedenin en önemli yardımcılarıdır. Zâkirler, icralarını kendi yaratmaları olan ürünlerle gerçekleştirebildikleri gibi mevcut ürünlerin aktarılması esasına dayalı olarak da bu görevi yürütebilmektedirler. Bu kutsal metinleri ezgiyle buluşturan zâkirlerin başlıca icra ortamı da yine cem ayinidir. Sözlü kültür ortamının imkânlarından faydalanmakla birlikte usta-çırak ilişkisiyle yetişen zâkirler, gelenekte var olan ezgileri ve sözleri yeniden sentezleyerek yeni yaratmalar ortaya koyabilmektedirler. Ancak bu, kutsal kabul edilen “yedi ulu ozan” tarafından söylenmiş usta malı ürünlerin icra edilmesine mani değildir. Zâkirlerin de başlıca icra ortamı cemlerdir ve eğer zâkirin kendi yaratmaları varsa bu icra ortamı ürün üzerinde son derece etkili ve belirleyicidir.

Düvazımlar, Tekke-Tasavvuf şiirinin şekil özelliklerine bağlı olarak hem âşik edebiyatının hem de divan edebiyatının nazım şekilleriyle oluşturulabilmektedir.

İncelemiş olduğumuz 170 düvazımam metninin 112'si hece vezniyle, 57'si aruz vezniyle meydana getirilmiştir. Hece vezniyle oluşturulmuş dvazımamların hemen tamamı koşma nazım şeklinin özellikleriyle örtüşmektedir. Aruzlu düvazımamlarda ise çoğunlukla gazel / kaside nazım şekli kullanılmasına rağmen bent birimine dayalı nazım şekilleri de görülmektedir. Bunlar içerisinde açık şiirinin aruzlu nazım şekillerinden olan divan, selis, kalenderi ve semai gibi şekillerin de bulunduğu görülmektedir.

İncelediğimiz metinlerin arasında 24' sözlü gelenekten elde edilmiştir. Bunların içinde sadece 2'si aruz vezniyle meydana getirilmiştir. Ancak aruzlu olan bu düvazımamlar, hecenin 15'li kalıbına da uygunluk göstermektedir. Bununla birlikte çok bilinen örneklerden olmaları dikkate değer bir noktadır.

On İki İmam olgusu ve icra ortamına bağlı olarak kazandığı ikincil temanın yanı sıra Alevi-Bektaşi düşüncesinin bütün öğretisi dvazımamlara yansiyabilmektedir. Bu noktada dvazımamların; müziğin sözle birleşmesine dayalı olarak ait olduğu topluluğun inancını ve kültürünü koruma, yaşatma, aktarma, hatırlatma ve kolay öğrenilir bir hale getirme işlevlerini de yerine getirmekte olduğunu söyleyebiliriz.

Düvazımamların işlevleri arasında sayabileceğimiz bir diğer yönü de cem ayinini meydana getiren "on iki hizmet"ten birisini ikincil bir tema olarak içermesiyle ilgilidir. şüphesiz ki bu ritüelleri konu edinen tek tür düvazımam değildir. Ancak en önemli ritüellerin ardından mutlaka düvazımam okunması; bu metinlerin söz konusu ritüellerin ve kültürün onaylanmasında, kökeninin açıklanmasında ve bunlara meşruiyet kazandırılarak yetki ve izin verilmesinde önemli bir görev üstlendikleri şeklinde yorumlanabilir.

Müzikal açıdan sade bir teknikle meydana getirilen dvazımamların kutsiyetini sağlayan temel özelliklerinden birini ezgi oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalar çoğunlukla bağlama ile ancak bağlama olmadığı halde bile ezgiyle okunan dvazımamların muhtevastaki dinî ynn ağırlığından ezgisinin de bu duruma uygun olduğunu göstermektedir.

Dvazımam söyleme geleneğinin bölgesel farklılıklarla birlikte günümüzde de canlı bir şekilde yaşatıldığını söylemek için herhangi bir engel olmadığını düşünüyoruz. Bu farklılıklar daha çok sıklık, çeşitlilik ve icra biçimi (bağlama eşliğinde ya da toplu halde ezgiyle) bağlamında belirlemektedir. Bunun yanında eldeki

veriler düvazimamların başlıca icra ortamının cem ayini olduğunu göstermektedir. Yine bölgesel farklılıklara dayalı olarak düvazimamların sünnet, nikâh, ölüm gibi insan hayatının önemli geçiş dönemlerinde icra edilebildiği sınırlı sayıdaki örneklerden ve ifadelerden anlaşılmaktadır. Ancak kimi bölgelerdeki geleneğin temsilcilerinin düvazimamların sadece cem ibadeti içerisinde okunabileceğine dair ifadeleri, bu türün bölge farkı gözetmeksizin dinî içeriği olmayan herhangi bir ortamda asla icra edilemeyeceği sonucunu çıkarmak için yeterlidir.

Bununla birlikte gerek düvazimamlar gerekse Alevi-Bektaşî geleneği üzerine yapılacak çalışmaların sağlam bir zemine oturtulabilmesi ve sistematik bir yapı kazanabilmesi, öncelikli olarak Anadolu'nun farklı bölgelerine dağılmış biçimde yaşamakta olan ocakların ve bu ocaklara bağlı toplulukların inanç, ibadet ve geleneklerinin müstakil olarak kayıt altına alındıktan sonra elde edilen verilerin bir araya getirilmesine bağlıdır. Bu bilgilerin modern çağın imkânlarından faydalanılarak derlenmesi, halk bilimi çalışmalarına önemli katkılar sağlayacaktır. Söz gelimi, âşıklık geleneğinin dinî yönünü temsil eden zâkirlik geleneği ve zâkirler üzerinde yapılan çalışmaların bugün için bir elin parmaklarından fazla olmadığı görülmektedir. Bunun yanında icra ve aktarım ortamı, ezgi, işlev vb. konuların gözetildiği çalışmaların ortaya konulması, düvazimamların ve genel anlamda Türk halk şiirinin araştırılmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

6. METİNLER

15. YÜZYIL

1.

Müfte'ülün/ müfte'ülün/ müfte'ülün/ müfte'ülün
İçtim bu kevser bâdesin buldum velâyetni nişân
Tuttum velâyet caddesin isnâ aşer oldu ayan

İsnâ aşer öz rahtını urdu gönülde tahtını
Açtı bu bâtın bahtını dedi bana sır tut nihân

Sır perdesin âğâzını düzdü gönülde sâzını
Söyleş dir ise râzını îmîn ü dîn buldu bu cân

Çün Mustafâ kıldı nazar oldu kamu aynım haber
Uş Murtazâ verdi haber kıldı beni ayn-i nişân

Ol Fâtıma Zehrâ Hasan maksûd Hüseyinî olasan
Maksûd-ı ömrün bilesen ola yakınün bî-gümân

Dîn dîn-i Zeynü'l Âbidîn Bâkır Muhammed mîr-i dîn
Cân verüben algıl bu dîn Cafer sana gec-i revân

Mûsâ ilen Mûsâ Rızâ mihri gönüllerde sezâ
Kevser Muhammed cân-fezâ sâkî Alî-i nakd-i cân

Rûşen bu dîn bu çerâğ edip yürürsün uşbu dağ
Yâ Askerî açtı bu bâğ yâ Mehdî-i âhır zamân

Seyyid kılar ol ki taleb ol ki bilen ilm ü edeb

İsnâ aşer dîn-î aceb geh fâş olur gâhî nihân (Ayan 1990: 286-287)

2.

Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

Mustafâ'dır rehber ü burhânımız

Dilde matlûb ol Ali pinhânımız

Ol Hasen'dir râz-ı dilde gün gibi

Hem Hüseyin aşkına döktük kanımız

Rahm ü lûtfunda o Zeynelâbidin

Serbeser kıldı müzeyyen cânımız

Tâlib ü tilmîzi olduk Bâkır'ın

Ol bize keşf eyledi Kur'ân'ımız

Cân ile hem Cafer'e olduk mürid

Cümle irşâd eyledi irfânımız

Kıldı hem Mûsî-i Kâzım keşf-i râz

Cümle sırrı bildirüb burhânımız

Hem Ali Mûsâ Rızâ'nın aşkına

Tâc-ı ulvî giydi dervîşânımız

Hem Tâkî aşkına kıldı ictinâb

Mâsivâdan dâimâ insânımız

Hem Nâkî kıldı bilcümle pâk

Aşk-ı Hak'dır dilde her mihmânımız

Askerî'ye asker olduk cân ile

Nâci oldu cümle ol merdânımız

Çok hidâyet eyledi Mehdî bize
Hem küşâde eyledi erkânımız

Sâdıkâ bu firka-i nâcîlerin
Ol imamlar şâhımız sultânımız (Ergun 1955a:209)

16. YÜZYIL

3.

Gece gündüz hata etmektir işimiz
Tövbe günahlarımıza estağfirullah
Muhammed Ali'ye bağlıdır başımız
Tövbe günahlarımıza estağfirullah

Hasan'la Hüseyin sır içinde sır ise
İmam Zeynel nur içinde nur ise
Özümüzde benlik kibir var ise
Tövbe günahlarımıza estağfirullah

Muhammed Bâkır'ın izinden çıkma
Yükünü Cafer'den tut gayriye bakma
Hatıra değıp de gönüller yıkma
Tövbe günahlarımıza estağfirullah

Benim sevdiceğim Mûsa-i Kâzım
İmam Rızâ'ya bağlıdır özüm
Eksiklik noksanlık hep kusur bizim
Tövbe günahlarımıza estağfirullah

Muhammed Takî'yle varalım şaha
Ali Nakî emeğimizi vermeğe zaya
Ettiğimiz kem işlere bedduaya

Tövbe günahlarımıza estağfirullah

Hasanü'l Askerî'nin gülleri bite
Mehdî gönlümüzün gamını ata
Söylenen yalan goya gıybet
Tövbe günahlarımıza estağfirullah

Şah Hatayim eder Bağdat Basra
Böyle zamaneye kaldık böyle asra
Yâ Ali sen kerem kânisin kalma kusura
Tövbe günahlarımıza estağfirullah (K.3, K.13)

4.

Akıl ermez yaradanın işine
Muhammed Ali'ye indi bu kurban
Kurban olam kudretinin uğruna
Hasan Hüseyin'e indi bu kurban

Ol İmam Zeynel'in destindeydim
Muhammed Bâkır'ın dostunda idim
Cafer-i Sâdık'ın postunda idim
Mûsa Kâzım Rızâ'ya indi bu kurban

Muhammed Takî'nin nurunda idim
Ali-yül Nakî'nin cudunda idim
Hasanü'l Asker'in darında idim
Muhammed Mehdi'ye indi bu kurban

Aslı Şâh-ı Merdan Güruh-u Naci
Hakikate varır bu yolun ucu
Senede bir kurban tâlibin borcu
Muhammed Mehdi'ye indi bu kurban

Tarikattan hakikate ereler
Cenneti alâya hulle süreler
Muhammed Ali'nin yüzün göreler
Erenler aşkına indi bu kurban

Şah Hatayim der ki bilir mi her can
Kurbanın üstüne yürüdü erkân
Tırnağı tespittir kanı da mercan
On iki imama indi bu kurban (K.3, K.13)

5.

Gelin erenler yolumuza gidelim
Uludan uludur şah Allah Allah
Muhammed Ali'ye niyaz edelim
Gerçekler demine şah Allah Allah

Dedem Hasan Hüseyin imamlar şâhı
İmam Zeynel Âbidin imamlar mâhı
İmam Bâkır yüreğimin yağı
Derdimin dermanıdır şah Allah Allah

Mezhebim imam Cafer-i Sâdık
Mûsa-yı Kâzım Rızâ yarama tabip
Onu zafer kıldı Muhammed şahım
Derdimin dermanıdır şah Allah Allah

Şah Takî Nakî bu yolu açar
Hasanü'l Askerî muhabbet saçar
Muhammed Mehdi'den bir dolu içer
Pîrim kalbimdedir şah Allah Allah

Güzel Şah Hatayim of aman aman
Sen Ganisin şâh-ı merdan

Pîrin postunda dâra durduğum zaman
Derdimin dermanıdır Şah Allah Allah (K.4)

6.

Allah Allah deyip de diller söylesin
Muhammed Ali'ye himmet eylesin
Pervaz dönen bacılar niyaz eylesin
Pîrim Ali postuna gel niyaz eyle

Nur Muhammed Ali'dir delilde yanar
Horasan pirleri serini sunar
Cennet bahçelerinde göverir biter
Pîrim Ali postuna gel niyaz eyle

İmam Zeynel Âbidin'e gerçeksın dedi
İmam Bâkır'a da rahmetler indi
İmam Cafer Sâdık'ın delili uyandı
Muhammed Ali aşkına gel niyaz eyle

Mûsa-yı Kâzım Rızâ imamlar başı
İmam Takî Nakî'nin akan göz yaşı
Hasanü'l Askerî Mehdî yoldaşı
Erenler aşkına da gel niyaz eyle

Güzel Şah Hatayi'm gönüller coşa
Daha neler gelir sağ olan başa
Hazreti Hızır'a da yollar kavuşa
On iki imamlar aşkına gel niyaz eyle (K.4)

7.

Bülbül oldum gül dalında şakırım
Medet Allah Yâ Muhammedyâ Ali
Şâh-ı Merdan kitabımı okurum

Medet Allah Yâ Muhammedyâ Ali

Muhammed Ali'dir dersimi veren
Hasan Hüseyin'e okundu Kuran
Zeynel Âbidin'in kalbine giren
Medet Allah Yâ Muhammedyâ Ali

İmam Bâkır nur deryasın akıttı
İmam Cafer bizi sırda okuttu
Mûsa-yı Kâzım gevher yükün tuttu
Medet Allah Yâ Muhammedyâ Ali

İmam Rızâ'nın yeşildir donu
Takî'nin Nakî'nin akıyor kanı
Hasan Askerî'ye ulaştır beni
Medet Allah Yâ Muhammedyâ Ali

Şah Hatayim ayn-i halim yazdıran
Muhabbetin deryasında yüzdüren
Muhammed Mehdî'ye böyle bildiren
Medet Allah Yâ Muhammedyâ Ali (K.3)

8.

Muhammed Ali'yi candan sevenler
Yorulup yollarda kalmaz inşallah
İmam Hasan'ın yüzünü görenler
Hüseyin'den mahrum olmaz inşallah

İmam Zeynel'den bir dolu içenler
İmam Bâkır'da kaynayıp coşanlar
Cafer-i Sâdık'a candan koşanlar
Bundan özge yola sapmaz inşallah

İmam Mûsa'dan gelen erenler
Can baş fedâ edip ceme girenler
İmam-ı Rızâ'ya zehir verenler
Bu yoldan şefâat bulmaz inşallah

Bir gün gelir okuturlar defteri
Şah oğlunun elindedir teberi
Uyanırsa Takıy Nakıy Askerî
Açılan gülümüz solmaz inşallah

Şah Hatayi'm bu iş bir gün bitere
Özünü katargör ulu katara
Mehdî şavkı bu cihanı tutara
Müminlere sitem olmaz inşallah (K.3)

9.

Şefaat et Yâ Muhammed Mustafa
Dertliyim pîrimden derman isterim
İnayet eyle Şah Ali Murteza
Dertliyim pîrimden derman isterim

Fatıma Hatice hakikat gülü
Hızırın elinden içtim bir dolu
Gel göster bize de erkânı yolu
Dertliyim pîrimden derman isterim

Ah İmam Hasan'dır başımda tacım
Şah Hüseyin Zeynel Bâkır duacım
Bâkır Cafer elimdedir ilacım
Dertliyim pîrimden derman isterim

Mürşidimdir Mûsa-yı Kâzım Rızâ
Rızâ'yı sevenler çekmiştir ceza

Takî Nakî ihsan eylesin bize
Dertliyim pîrimden derman isterim

Asker Mehdî derman eyle yaraya
Âşıklar emeğin verme araya
Hatayi'm gelmiştir Mürvet dileye
Dertliyim pîrimden derman isterim (K.3)

10.

Dört yüz sene bağ-ı erhamda beslendim
Hakka kurban oldum İsmail deyu
Feyus ferişteyle yere indirdiler
Hakka kurban oldum İsmail deyu

Getürüb meydana revân durdu
Sırrı tercüman meydana geldi
Cebrail tekbir alıp bıçağı çaldı
Hakka kurban oldum İsmail deyu

Peygamberler etimi lokma kıldılar
Etlerimiz pâre pâre böldüler
Döşümü Ali'ye bir pay sundular
Hakka kurban oldum İsmail deyu

Hasan Hüseyin'den Zeynel cana
Bâkır ile girdik kazana
İmam Câfer buyurur bunu yazana
Hakka kurban oldum İsmail deyu

Mûsa-yı Kâzım'dan Ali Rızâ
Takî Nakî sevenler çekmesin ceza
Askerî Mehdî imdat eylesin bize

Hakka kurban oldum İsmail deyu

Erenler pırlar lokmamızı hakladı
Rıdvan cennet kapısını yokladı
Şah Hatayi'm korktuğumuzdan sakladı
Hakka kurban oldum İsmail deyu (K.12)

11.

Dinle imdi bizi mevali canlar
Anın (i)çün okuram lânet Yezid'e
Ali evladını sevmedi onlar
Anın (i)çün okuram lânet Yezid'e

Ol Hasan'ın üstüne basanlar
Ali'nin nesil defterini yazanlar
İmam Hüseyin'in başın(1) kesenler
Anın (i)çün okuram lânet Yezid'e

Görün ne işler şu münafıkları
Zeynel Âbidin eyledi şükürü
Kirişle boğdular İmam Bâkır'ı
Anın (i)çün okuram lânet Yezid'e

İmam Cafer bir erkândır yürüttü
Anı mevaliden gayri kim tuttu
Mûsa-yı Kâzım'a kurşun akıttı
Anın (i)çün okuram lânet Yezid'e

Gidi Yezid İmamlara kast etti
İmam Hasan gitti hey Yezid dedi
Tekî Nekî ah edüp ağladı
Anın (i)çün okuram lânet Yezid'e

Soydular Hasan Ali Asker'in tonlarını
Yere akıttılar şehit kanlarını
Mehdî alır imamların haklarını
Anın (i)çün okuram lânet Yezid'e

Şah Hatâyi'm bunu böyle gördü
Saat yetüp vâde tamam oldu
Yine figan başı aşığa döndü
Anın (i)çün okuram lânet Yezid'e (K.12)

12.

Hocam yine bana ilim öğretti
Hak Muhammed Ali deyu okuram
Kuran'ın kilidi ihlâs-ı şerif
Hasan Hüseyin'dir virdim okuram

Gündüzün güneşi gecedir ayı
Bunda bir gün doğar yoksul bayı
Pîrim Hacı Bektâş Zeynel Abâ'yı
Ali divanında durdum okuram

Ali'dir vird olan cümle erenlere
Muhammed Bâkır'dan İmam Cafer'e
Hazret-i Hızır gibi bir gerçek ere
Anın divanına durdum okuram

Gönül bir deryadır doldu eksilmez
Değme bir gönüle güher konulmaz
Bu bir gizli sırdır söylenilmez
Mûsa-yı Kâzım'ı sevdim okuram

İmam Rızâ'dan müşkülüm kandı

Muhammed Tekî'den Nekî'ye vardı
Hocam beni sabah virdime uyardı
Sabah seherinde virdim okuram

Hasanü'l Asker'den Mehdî çıkınca
İsâ Peygamber'i vezir dikince
Doksan bin Horasan eri gonca
On iki imamlara yardım okuram

Şah Hatayi'm Hak Muhammed Ali'dir
Tâ ikrârım vardır kâlu belâdan
Şefâat umarım Muhammed Ali'den
Muhammed Ali'yi sevdim okuram (K.12)

13.

Muhabbet açılsın cemal görülsün
Muhammed Mustafa Ali aşkına
Hasan Hüseyin'in demi sürülsün
Hatice Fatıma Ana aşkına

Zeynel Âbidin'i severiz candan
Muhammed Bâkır'ı da öz candan
Erenler buyurur ikrar imandan
Dönmeyiz İmam Cafer yolu aşkına

İmam Mûsa Kâzım Ali Rızâ'nın
İmam Takî İmam Nakî Hüdâ'nın
Hasanü'l Askerî Mehdî livanın
Cümlemiz gideriz on iki imam aşkına

Kaldır başın sakî yüzün göreyim
Aslımı zatımı kendim bileyim
Abdal Mûsa Sultan demi sürelim

Doldur dolucu Şu dolu aşkına

Şah Hatayi'm yolumuz on iki imama çıkar

Mürşidim Muhammed sonrası Cafer

Rehberim Ali'dir sahib-i Zülfikâr

Yürüyün ehlibeytler Hasan Hüseyin yolu aşkına (K.4)

14.

Pervâneyi aşk oduna düşüren

Mürvet Şâh-ı Merdan sen kabul eyle

Deryalara dalga verip coşturan

Mürvet Şâh-ı Merdan sen kabul eyle

Mansur'u berdar edip astıran

ekip zülfikârı taşı kestiren

Miraç'ta Habib'e nişan gösteren

Mürvet Şâh-ı Merdan sen kabul eyle

Haniy(i)miŐ bu dünyanın ötesi

Söylerim sözümü var mı hatası

Hasan ile Hüseyin'in atası

Mürvet Şâh-ı Merdan sen kabul eyle

Zeynel'in zindanda payını veren

Muhammed Bâkır'ın kavline giren

Mahrum kalmaz dergâhına yüz süren

Mürvet Şâh-ı Merdan sen kabul eyle

Cafer-i Sâdik'sın Mûsa-yı Kâzım

Mümine ikrârısın münkire âsım

İmam-ı Rızâ'sın Şâh evliyâsın

Mürvet Şâh-ı Merdan sen kabul eyle

Takî Nakî her dertlere devâsın
Hasan Asker'sin sahib-livâsın
Muhammed Mehdî'nin sırr-ı Hudâ'sın
Mürvet Şâh-ı Merdan sen kabul eyle

Şah Hatayi'm ziyan etmez kerinden
Herkes bir sevda verir özünden
Sıratı nizamda mahşer yerinden
Mürvet Şâh-ı Merdan sen kabul eyle (K.17)

15.

Ben anı bilmişem kavlı-i Hudâdır
Anınçün okuram lâ'net Yezid'e
Ol Yezid'e lâ'net etmek sezâdır
Anınçün okuram lâ'net Yezid'e

Âlem fahrı Muhammed Mustafâ'dır
Şâh-ı merdan Ali sırr-ı Hudâ'dır
İmâmım çün Ali sırr-ı Rızâdır
Anınçün okuram lâ'net Yezid'e

Hüsyn-i Kerbelâ'dır dürr ü gevher
İmam Zeynel'abâ'dır sırr-ı Hayder
Muhammed Bâkır oldu pâk gevher
Anınçün okuram lâ'net Yezid'e

Cafer-i Sâdık'ın bir kemteriyem
Kâzım'ı sevmeyenlerden berîyem
Ali Mûsa-r Rızâ'nın Kanberiyem
Anınçün okuram lâ'net Yezid'e

Takıy mihmânım olupdur gönlümde
Nakıy sultânım olupdur gönlümde

Askerî canım olupdur gönlümde
Anınçün okuram lâ'net Yezid'e

Muhammed Mehdî benim kiblegâhım
Dün ü gün olupdur hem secdegâhım
Şah Hatâyî'yem Hudâ'dır penahım
Anınçün okuram lâ'net Yezid'e (Ergun 1955a:37)

16.

Kurbanlık koçtur geldi Meydana
Önünce delîl-i Cebrâil diye
Haberini aldım gül yüzlü koçum
Canım Hakk'a kurban İsmail diye

Kurbanı dört kimse yerinden ala
Getirip Meydana nazarın kıla
Zâkirin zikridir üç düvaz imam
Tekbirini aldı gerçek er diye

Hesâbını bil de hizmetini gör
Okundu tekbîri bıçağını vur
Boğazla keşküle kanın eyle sır
Zira Hakk sırdadır, canda sır diye

Postundan arala, getir meydana
Ali, Hasan, Hüseyin bir tamam cana
Zeynel, Bâkır ile girdi kazana
Kaynadı kürede oldu hâl diye

Câfer'in ilm-i hikmet kitâbın okun
Bülbül olup dost bağında şakın
Yağını irfanda bir delil yakın
Mü'mînler arzusu şavk-ı nûr diye

Kırklar Meydanında döner pervâne
Mûsâ Kâzım da bir tamam câna
Rızâ lokmasıdır geldi meydana
Dört kapısı tekmiil olan yer diye

Muhammed Takî'dir lokmayı sunan
Aliyyü'l-Nakî'dir nûş edip kanan
Hasan Askerî'den nihâna gelen
Mehdî şu cihânda oldu sır diye

Taksîm vardır bu kurbanın aşında
Hesâb bunun yüreğinde, döşünde
Ehl-i irfân cem oldular başında
Çağrısır zâkirler bâde sun diye

Şâh Hatâyî'nin içtim aşkın dolusun
Doluyu sunan da pîrim Ali'sin
Rehbera armağan edin derisin
Kamber'in sunduğu sofrâ ser diye (Çağlayan 2002: 105)

17.

İbtidâ Yaradan'a secde edelim
Hak Ganî, Muhammed, kendisi Allah
Bunda hakkımızı yiyen Yezid'i
Cehennem nârına yakıcı Allah

Çağırıp Muhammed, Ali kalkınca
Azirâil tatlı canlar alınca
İsirâfil sorgu düm'ün çalınca
Cümlenin ruhunu verici Allah

Çağırıp Hasan, Hüseyin kalkınca

Mü'mîn kulun yüzlerine bakınca
Münâfık başına yular takınca
Çekip yüz üstüne sürücü Allah

Zeynel kardeşine sırrın söyledi
İmâm Bâkır yazdı, beyân eyledi
İmâm Câfer ummanını boyladı
Onların çektiği bilici Allah

Kâzım Mûsâ, Rızâ böyle buyurdu
Takî'nin, Nakî'nin işi zâr idi
Hasan Ali Askerî anda var idi
Anların dâvâsın görücü Allah

Hakk çağırır pîrimize gel beri
Seç tâlibin, dîvânıma al beri
Cennet-i Âlâ'dır onların yeri
Rehberi kılavuz buyurdu Allah

Bunda sırrımıza kimse ermeye
Hazret-i Hızır da yardım eyleye
Kırklar bizim için Hakk'a söyleye
Günâh defterini bozucu Allah

Şâh Hatâyîm erkân böyle çalına
Biz de kurban kestik Hakk'ın yoluna
Boyanalım Âb-ı Kevser gölüne
Mümine cenneti açıcı Allah (Çağlayan 2002: 114-116)

18.

Bâri Hûdâ birliğini seversen
Habîbin Mustafâ'ya bağışla bizi
Vâsî-i Resûl'dür hükm-i kıyâmet

Aliyyü'l-Murtezâ'ya bağışla bizi

Şu bizim pîrimiz Şâh-ı Velâyet
İkinci Hasan'dan okunur âyet
Üçüncü Hüseyin'den olsun şefâat
Dördüncü Zeynel'e bağışla bizi

Beşinci bâkır'a dâr-ı niyâzım
Altıncı Câfer'e erkân ilâzım
Yedincisi İmâm Mûsâ-i Kâzım
Sekizinci Rızâ'ya bağışla bizi

Dokuzuncu İmâm Muhammed Takî
Onuncusu Şâhim Aliyyü'n-Nakî
Onbirinci Hasan Ali Askerî
Hatayi'm Mehdî'ye bağışla bizi (Çağlayan 2002: 118-119)

19.

Niyâzım var Hakk, Muhammed, Ali'ye
Kalma günâhlara el-aman mürvet
Bağışla günahın bu günâhkârın
Kalma günahlara el-aman mürvet

Ağu kattı İmâm Hasan payına
Lânet olsun Muaviye soyuna
İmâm Hüseyin'in yüzü suyuna
Kalma günahlara el-aman mürvet

İmâm Zeynel'dir sırr-ı penahım
İmâm Bâkır kalp evinde mihmanım
Cafer-i Sâdık'tır efendim benim
Kalma günahlara el-aman mürvet

Mûsa-i Kâzım'a vardır niyâzım
İmâm Rızâ'ya bağlıdır özüm
Takî'ye, Nakî'ye süreyim yüzüm
Kalma günahlara el-aman mürvet

Onik'imâmlara niyâz eyledim
Hasanü'l Askerî'ye hâlim söyledim
Muhammed Mehdi'de tamam eyledim
Kalma günahlara el-aman mürvet

Şâh Hatâyî'm zikredelim erleri
Bize beyân edin bunca sırları
Urûm erleri, Horasan pîrleri
Kalma günahlara el-aman mürvet (K.3)

20.

Muhammed'i candan sev ki
Ali'ye Selman olasın
Ehl-i Beyt'e gönül ver ki
Ali'ye Selman olasın

Muhammed'i hazır bil ki
Canı Hakk'a nazır bil ki
Her gördüğün Hızır bil ki
Ali'ye Selman olasın

Muhammed'e gönül kat ki
Cehd edip rehber yet ki
Bir gerçekten etek tut ki
Ali'ye Selman olasın

Hasan ile girdik ceme
Hüseyin sırrını deme
Musahipsiz lokma yeme
Ali'ye Selman olasın

Zeynel Bakır Cafer Kazım

Rıza'ya bağlıdır özüm
Hatırın kırma şahbazın
Ali'ye Selman olasın

Taki'ye Naki'ye eriş
Askeri'de biter her iş
Mehdi'nin sırrına karış
Ali'ye Selman olasın

Şah Hatayi'm özün ırma
Gerçekler gönlünü kırma
Her ademe sırrın verme
Ali'ye Selman olasın (Çorlu Cemi-08.12.2011)

21.

Mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ faûlün
Hatâ ettim Hüdâ yaktı delili
Muhammed Mustafa yaktı delili

Al-i Abâ'dan Haydar-ı Kerrar
Aliyyü'l Murteza yaktı delili

Haticetü'l Kübra Fatıma Zehra
Ol Hayru'n-nisa da yaktı delili

Hasan'ın aşkına girdim meydana
Hüseyn-i Kerbela yaktı delili

İmam Zeynel İmam Bâkır-ı Cafer
İmam Mûsa Rızâ yaktı delili

Muhammed Takî'den hem Ali Nakî
Hasan'ül Askerî yaktı delili

Muhammed Mehdi ol Sahib-i zaman
Eşiğinde ayet yaktı delili

Bilirim günahım hadden aşubdur
Hünkâr-ı evliya yaktı delili

On iki imamdır bu nur Hatayi
Şir-i Yezdan Ali yaktı delili (Çorlu Cemi-08.12.2011) (K.3)

22.

Mefâîlün/mefâîlün/ faûlün

Hudâ vü Mustafâ vü Murtezâ'ya
Ezelden tâlibem Şâh-i velâya

Hasen vechine hasretidir bu cânım
Ki müştâkım Hüseyin-i Kerbelâ'ya

Ali Zeynel-abâ Bâkır'dan oldu
Mahabbet ehlinin dârına dâye

Îlâhî Cafer-i Sâdık hakiçün
Muhibbim Şah Ali Mûsâ Rızâ'ya

Takî vü bâ Nakî sertâcım oldu
Kulak çektim dahi ehl-i safâya

Mühibb-i Askerî'yem yâr-ı Mehdî
Şükür Hak'ka eriştim bu hevâya

Mevâlîyem Hatâyî şöyle sâdık
Teşebbüh kılmışam Âl-i Abâ'ya (Ergun 1956b:142-143)

23.

Fâilâtün/ fâilâtün / fâilâtün/ fâilâtün

Destgîr-i âsiyansın yâ Ali senden meded
Padişâh-ı dü cihansın yâ Ali senden meded

Fahr-ı âlem Lâhmüke lâhmî buyurdu şânına
Âşıkın cisminde cansın yâ Ali senden meded

Nûr-i ayn-i âşıkansın tâc-ı erbâb-ı yakîn

Çeşm-i düşmenden nihânsın yâ Ali senden meded

Lâfetâ illa Ali virdim olaldan sevdiğim
Kande baktımsa ayansın yâ Ali senden meded

Şah Hasan ile Hüseyin aşkına Mervan katline
Serverân-ı gaziyansın yâ Ali senden meded

Asl-ı Zeynül'âbidin'sin hem Muhammed Bâkır'ı
Câ'fer-i Sâdık nişansın yâ Ali senden meded

Hem Ali Mûs-er-Rızâ'dır nûr-i çeşm-i hânedan
Şah Takî'den hoş beyansın yâ Ali senden meded

Bâ Nakî vü Askerî hayfin Yezîd'in almağa
Mehdî-i sâhib zamansın yâ Ali senden meded

Zâhir ü bâtın benim her hâlimin âgâhısın
Merhamet bahrine kânsın yâ Ali senden meded

Enbiyânın hırkasın geydim senin bîçârenem
Sana düşman od'a yansın yâ Ali senden meded (Ergun 1956b : 143-144)

24.

Fâilâtün/ fâilâtün / fâilâtün/ fâilâtün

Elf anı bilmişem ben lâ fetâ illâ Ali
Ye yalanı silmişem ben lâ fetâ illâ Ali

Be baka mülkünde hâkim Mustafâ vü Murtezâ
Lâm elif lâ dimezen men lâ fetâ illâ Ali

Te temennâ eyledim sırrında ızhâr eyleyüb
He hilâl levhinde gördüm lâ fetâ illâ Ali

Se sebâtım odu su toprâk u yeldendir benim
Vav vücûdun şehriyem ben lâ fetâ illâ Ali

Cim cemâlinle celâlin isteyüb kıldım taleb
Nun nihâyet buldu cânım lâ fetâ illâ Ali

Hâ hayâl eyler zebânım âlini yâd etmeğe
Mim Muhammed Mustafâ'dır lâ fetâ illâ Ali

Hı haber verdi Hasen Hulk-ı Rızâ etbâna
Lâm letâfet mülki içre lâ fetâ illâ Ali

Dal dilimde Şah Hüseyin-i Kerbelâ'nın Mehdî var
Kef kerem kâını Ali'dir lâ fetâ illâ Ali

Zel zelîl et nefsinı Zeyn-el-abâ'nın aşkına
Kaf karıbdır Hak yolunda lâ fetâ illâ Ali

Rı riyâ etti havâricler Muhammed Bâkır'a
Fe Furât akub dedi kim lâ fetâ illâ Ali

Ze ziyâde kıldı gönlüm Va'fer'in mahabbetin
Gayn gayrı dimezem ben lâ fetâ illâ Ali

Sîn serhûş eyledi Mûsâ-i Kâzım bil meni
Ayn-ı aynımda ayandır lâ fetâ illâ Ali

Şîn Şâh-ı Horâsan İbn-i Ali Mûs-er- Rızâ
Zı zuhûr oldu cihanda lâ fetâ illâ Ali

Sad sefâ ehli Takî'dir âlem içre gerçi kim
Tı tarîkı gösterir hem lâ fetâ illâ Ali

Dad zamîrim mülküne server Nakî' dir bilmişem
Askerî'nin zikridir hem lâ fetâ illâ Ali

Yâ Muhammed Mehd-i sâhib zaman sırr-ı Resûl
Tesbihim zikrim dilimde lâ fetâ illâ Ali

Ey Hatâyî ger hayât-ı câvidan bulsan nola
Gönlüne mihmân olubdur lâ fetâ illâ Ali (Ergun 1956b:148-149)

25.

Fâilâtün/ fâilâtün / fâilâtün/ fâilâtün

Ey gönül yâd et Hudâ-yi ekberi vü ekseri
Oldürür fettâh-ı bâb-ı cümle âlem defteri

Mustafâ'ya rahmeten-lil-âlemin çün dedi Hak
Hel etâ'da sâki-i kevser buyurdu Hayderi

Serfirâz-ı dîn ü dünyâdır Hasen hulk-ı Rızâ
Şah Hüseyin-i Kerbelâ'dır hem imamlar serveri

Olmasa her bir gönülde mihr-i Zeynel'âbidîn
Yekdürür ma'nîde anlardan Yehûd ü Hayberî

Mûsi-i Kâzım kim oldur pîşüvâ-yi mü'minan
Şâh Ali Mûsa Rızâ'dır evliyâlar serveri

Şah Yakî vü bâ Nakî' dir kura-tür-ayn-i Nebî
Oldürür burc-i saâdet evc-i âlem ahteri

Şah Hasen-ül-Askerî' dir kiblegâh-ı ehl-i din
Mehdî-i sâhib zamandır müttekîler rehberi

Tâ ezelden Mustafâ vü Murtezâ meddâhiyem
Hem bu on iki imâmın çâkeriyem çâkeri

Şâh-ı merdân'ın kuluyam demeğe haddim değil
İsterem kim sâdık olam Kanber'inin Kanber'i

Men tevellâ kılalı şol hânedâna sıdk ile
Olmuşam her dem havâric gözlerinin hanceri

Can fedâ kıl ey Hatâyî âline peygamberin
Tâ cehennem âteşinden olmak istersen berî (Ergun 1956b : 152-153)

26.

Mefâîlün / mefâîlün/faûlün

Menem ki cân ü dilden Hayderî'yem
Habîb-i Zülcelâl'in çâkeriyem

Gulâm-ı hânedân-ı Ahmed'em ben
Ali'nin Kanber'inin Kanber'iyem

Hasen Hulk-i Rızâ'dır nur-i çeşmim
Hüseyn-i Kerbelâ'nın kemteriyem

Muhibbem âşıkam Zeynel'ibâd'a
Muhammed Bâkır'ın hâk-i deriyem

Münezzeh meşrebim men yâr-i sâdık
Mevâli mezhebim hak Caferî'yem

İmam Kâzım Ali Mûsâ Rızâ'nın
Muhibbiyem adûsundan berîyem

Takîtcım Nakî'dir nûr-i aynım

Fedâ-yi hâk-i pâ-yi Askerî'yem

Muhammed Mehdî-i sâhib zamânın

Mutî'em emrine ferman-berîyem

Havâric Hânedân'ın düşmendir

Zarûretten der ol men Hayderî'yem

Tevellâ kılmışam Âl-i abâ'ya

Havâric gözlerinin hanceriyem

Hüseynî'yem Yezîd'e lâ'netim var

Ezelden men düçâr-ı Hayberî'yem

Hatâyî'yem bugüm meydân içinde

Hakîkat ehlinin serdefteri'yem (Ergun 1956b : 155-156)

27.

Fâilâtün/ fâilâtün / fâilâtün/ fâilâtün

Mihri ni mühr etmişem ben sînem içre Hayder'in

Cân ü dilden çâkeriyem sıdk ile ol serverin

Nâzil oldu Hel etâ sânında dahi Lâ fetâ

Sâhibdir Düldülün hem Hâcesidir Kanber'in

Zülfikar'ıyle müsehhar kıldı heft-i kişveri

Parmağıyle feth edübdür kapusunu Hayber'in

Mustafâ Şems-üd-duhâ hem Murtezâ'dır Vel-kamer

Hem emîr-ül-mü'minin hem sâkisidir kevserin

Nûr-i çeşmi Ahmed'in hem Murtezâ'nın dîdesi

Kurrat-ül-ayni Ali'nin âlidir Peygamber'in

Bâb-1 Şebpîr ile Şebperdir Hasan biri Hüseyin
Ey mevâlî bil bulardürür imâm ü rehberin

Ba'de Zeynel-âbidin'dir hem imâm-ı mü'minân
Çün Muhammed Bâkırî oldu atası bunların

Mûsî-i Kâzım muhît-i mihr-i ilm ü ma'rifet
Hem Ali Mûsâ Rızâ'dır Kâ'besi mü'minlerin

Keşf ola bâb-1 tarîkat hem Takî'nin aşkına
Sıdk ile bel bağlayub terk eylegil cân ü serin

Hak'ka kurbet bulasın ger diler isen ey azîz
Mezhebinden yüz çevirme ol Nakî vü Asker'in

Yâ Muhammed Mehdî-i sâhib zamân ile zuhûr
Neslini katl eyle müşrikler ile kâfirlerin

Yâ ilâhî Mustafâ vü Murtezâ'nın hakkıçün
Sen duâsın müstecâp et bu Hatâyî kemterin (Ergun 1956b: 160-161)

28.

Mef'ûlü / mefâilü/ mefâilü/ faülün

Deryâ-yi Necef gevherine kân Ali'dir
Billâh leb-i lâ'l-i Bedahşân Ali'dir

Eşyâda iki nûr ki meşhûd olubdur
Hurşîd Muhammed meh-i tâbân Ali'dir

Ma'bûd ebedî âlem anın hükmüne ferman
Cân içre ayân oldu vü pinhân Ali'dir

Mi'râca Muhammed ki urûc eylediği dem
Bir dergeg-i Hak gördü ki Arslan Ali'dir

İslâm anası Fâtıma-i hayr-i nisâdır
Zirâ ki o âyet din ü îmân Ali'dir

Men çâkeriyem Şah Hasen pâdişeh-i vakt
Hakdır ki gönül tahtına sultân Ali'dir

Ver başı Hüseyin aşkına ey dofl şehîd ol
Gel şübheden arın şeh-i merdân Ali'dir

Gir Zeynelabâ gûşesine söyle Enelhak
Tahkîk-i perestîş ile Yezdân Ali'dir

Mü'min bana mîr oldu Mehammed ile zâhir
Bâkır bana cism oldu velî cân Ali'dir

Cafer yüzünün harfına yüz ders okudum ben
Her sûre ile sûre-i Rahmân Ali'dir

Her pâ yed ile Mûsi-i Kâzım be-hakîkat
Deryâ-yi muhît oldu çü ummân Ali'dir

Sekiz kapusu cennet-i adnin be-velâyet
Mûsî-i Rızâ şâh-ı Horâsân Ali'dir

Bil Ahsen-i takvimi hakîkatte Takî'dir
Takvâya harîs olma ki irfân Ali'dir

Bağdâd-ı vücûdumda imamüşte Nakî'dir
Her gerdiş ile günbed-i devrân Ali'dir

Bâ dest-i tevekkül tutagör dâmen-i Asker
Yekreng olanın derdine dermân Ali'dir

Sultân-ı serâperde zuhûr oldu çü Mehdî
Âlemlere fâş oldu şehenşâh Ali'dir

Terk eyler idi küfrünü bîşekk Hatâyî
Ger dîv-i lâin mülke Süleymân Ali'dir (Ergun: 169-170)

29.

Mefâîlün / mefâîlün/faûlün

Hakîkat bahr-i zât-ı Enver oldu
Sıfâtından anın bir gevher oldu

O gevher Mustafâ'dır nakd-i âlem
Kemâl-i kudretinden Hayder oldu

Hasen hüsnüne hayrandır melekler
Hüseyn-i Kerbelâ tâc-ı ser oldu

İmam Zeynel'abâ nakdidürür hâk
Mevâlîler İmâmı Cafer oldu

İmam Kâzım Ali Mûsa Rızâ'dan
Takî vü bâ Nakî şâh Asker oldu

Erişti va'desi sâhib zamânın
Ulu dîvan kuruldu mahşer oldu

Velâyet bağçesinin bâğbânı
Yüzün açtı cihan münevver oldu

Şu canlar kim dem urur evliyâdan

Niçe âşıklara gör rehber oldu

Şolar kim tâbi'-i Mervânilerdir
Sürüldü aradan heb ebter oldu

Ezelden dostdur anlar evliyâya
Ahîler gaziler abdallar oldu

Bu Hak yolda ayak toprağı sâdık
Hatâyî cümlesine kemter oldu (Ergun: 175-176)

30.

Mefâîlün / mefâîlün/faûlün

Hatâ ettim Hüdâ hakkı bağışla
Muhammed Mustafâ hakkı bağışla

Sûfî nesli Cüneyd ü Haydar oğlu
Aliyyü'l- Murtezâ hakkı bağışla

Ali'nin düldülü, Kamberi bile
Zülfikâr-ı gazâ hakkı bağışla

Hatîcetü'l- Kübrâ, Fâtımatü'z- Zehrâ
Sülâle-i hayrî'n-nisâ hakkı bağışla

Hasan aşkı ile Meydana girdim
Hüseyn-i Kerbelâ hakkı bağışla

İmâm Zeynel Âbâ, Bâkır ü Câfer
İmâm Kâzım, Rızâ hakkı bağışla

Muhammed Mehdî'dir ol sâhib zaman
Ali oğlu abâ hakkı bağışla

Bilirim günâhım hadden aşkıdır
Eşğinde gedâ hakkı bağışla

Tamam oldu Onik'imâm nûr oldu
Der Hatâyî'm hatmim hakkı bağışla (Çağlayan 2002: 125)

31.

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün

Bendeyim ben cân ü dilden pâd(i)şâhımdır Ali
Gözlerim nûru cihanda bedr ü mâhımdır Ali
Yoluna hâk olduğum hem doğru râhımdır Ali
Kıblegâhımdır Muhammed secdegâhımdır Ali

Men Hasen hulkı'rrızâ'nın bir muhibb-i âliyem
Hamdü lillâh kim hasetle kibr ü kinden hâliyem
Şah Huseyn-i Kerbelâ'nın baş açık abdâliyem
Kıblegâhımdır Muhammed secdegâhımdır Ali

Şâh Zeynel-(i) Âbidîn ü Bâkır ile Câ'fer'i
Bilmişiz anlardurur kim dîn ile iman eri
Dâimâ bu nutkı vird et kalmıyasın sersesi
Kıblegâhımdır Muhammed secdegâhımdır Ali

Mûsî-i Kâzım'ı her kim bildi oldu ehl-i Hak
Şâh Mûsâ-i Rızâ'dan aldın ise bir sebak
Ten gözünü giderip bunlara can gözüyle bak
Kıblegâhımdır Muhammed secdegâhımdır Ali

Şah Takıyy ü bâ Nakıy'nın kulu ol iy bahtyâr
Bunları sevenlere rahmet eder perverd(i)gâr

Mü'min olan bu kelâmı yâd eder leyl ü nehâr
Kıblegâhımdır Muhammed secdegâhımdır Ali

Askerî'ye asker olmak diler isen iy benâm
Kıl tevellâ hanedân-ı Ahmed-i bulgıl temâm
Hatmolısardır imamet Mehdî'de beynel-enâm
Kıblegâhımdır Muhammed secdegâhımdır Ali

İy Hatâyî gafil olma uş bu dünyâ fânidir
Her ne kim geldi vücûda Hakk'ın ol mihmânıdır
Bu kelâmı vird edinmek mü'minin erkânıdır
Kıblegâhımdır Muhammed secdegâhımdır Ali (Gölpınarlı 1963:50) (Ergun
1955a:57)

32.

Fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün

Benem şâhâ ezel nûr-i sıfâtın hakkıçün
Sâkıy-i mahşer Muhammed Mustafa'nın hakkıçün

Mahremi şâhın ezelden Fâtıma bint-i Nebî
Düldül ü Kanber Aliy-yel-Murtezâ'nın hakkıçün

Cân ü başı hânedânın yoluna terk iderim
Şah Hasen ü Şah Hüseyin Zeysel-abâ'nın hakkıçün

Bâkır-ı sâdıkdürür gönlümde imânım benim
Mûsi-i Kâzım Ali Mûsa Rızâ hakkıçün

Şah Takıy şâh-ı cihandır hem Nakıy nûr-i iman
Yokdürür sözde hilaf şems-i duhânın hakkıçün

Yâ İlahî bu Hatâyî'nin günâhın afv kıl
Şah Muhammed Mehdî-i sâhib zamânın hakkıçün (Ergun 1955a:56)

33.

Has bahçe içinde gülü neyleyim
On iki imamdır bizim gülümüz
Hakka varılmayan yolu neyleyim
Muhammed'e çıkar yolumuz bizim

Muhammed Mustafa başta tacımız
Hatice anamız Zöhre bacımız
Ta mahşere kadar iner acımız
Kırıktır kanadımız kolumuz bizim

Hazreti Ali'yi şehit ettiler
Hasan'ın tasına zehir kattılar
Hüseyin'i öldürdüler attılar
Dayma perişandır halimiz bizim

Zeynel Abidin hapse sürüldü
İmam Bâkır Cafer zulüm gördüler
Mûsa-yı Kâzım'a zehir verdiler
Her zaman kırıktır belimiz bizim

İmam RızâTakî hakka yar oldu
Nakî Hasanü'l Askerî nur oldu
Mehdî mağaraya girdi sır oldu
Onları zikir eder dilimiz bizim

Pir Sultan Abdalım yoktur sözümde yalan
Şah Sultanım yoktur sözümde yalan
Muhammedden sonra bunlardır kalan
On iki imamların atası olan
Hazreti Ali'dir ulumuz bizim (K.11)

34.

Hak Muhammed Ali geldi dilime
Kalma günahlara, mürvet yâ Ali
Yine ihsan senden ola kuluna
Kalma günahlara, mürvet yâ Ali

Hatice Fatma mihr-i muhabbet
Allah'ım kuluna edesin rahmet
İmam Hasan İmam Hüseyin Mürvet
Kalma günahlara, mürvet yâ Ali

İmam Zeynelâbidin'e varalım
Derdimizin dermanını bulalım
Doksan bin erlere yüzler sürelim
Kalma günahlara, mürvet yâ Ali

İmam Bâkır imamların serveri
Ol İmam Câfer, imanım nuru
Allah'ım eydirme amanla zârı
Kalma günahlara, mürvet yâ Ali

İmam-ı Mûsa'yı Kâzım er-Rizâ
Günahım çok imiş diyeyim size
Allah'ım hidayet eyleyin bize
Kalma günahlara, mürvet yâ Ali

İmam Takî, İmam Nakî'dir virdim
Anlara sığındım, dayandım durdum
Hasanü'l-Asker'e yüzümü sürdüm
Kalma günahlara, mürvet yâ Ali

Pîr Sultan'ım tamam oldu sözümüz
On İki İmam'a bağlı özümüz

Muhammed Mehdi'ye var niyazımız
Kalma günahlara, mürvet yâ Ali (K.3)

35.

Allah bir Muhammed Ali'dir Ali
Onun da ismi cümle alemde dolu
Bu yol da Muhammed Ali'nin yolu
Gel Muhammed Ali'min dergâhına gel

Arıtıp kalbinin pasın silersen
Mahşerde ölmedin Hak'tan dilersen
Eğer Hakk'a yakın olmak dilersen
Gel Muhammed Ali'min dergâhına gel

Hiç Hasan'ın ismi gönlümden ayrılmaz
Şah Hüseyin'im diyen diller yorulmaz
Bu yolda ölen canlara sual sorulmaz
Gel Muhammed Ali'min dergâhına gel

İmam Zeynel Abidin derler adına
Yezit sığmaz oldu yerler kabına
Gel On İki İmam sancağının dibine
Gel Muhammed Ali'min dergâhına gel

Gel varalım İmam Bâkır oğluna
Uymayalım şol Yezit'in feyline
Gel uyalım İmam Cafer kavline
Gel Muhammed Ali'min dergâhına gel

MûsaRızâKâzım ol canlar canı
İmam Rızâ derler ol mürfet kani
Yarında varacağımız hakkın divanı
Gel Muhammed Ali'min dergâhına gel

Nakî ilen Takî eyi bilişir
Ali'm de Hasan Askerî'ne karışır
Bunlara karışan Hakk'a ulaşır
Gel Muhammed Ali'min dergâhına gel

Pir Sultan Abdal'ım hey dur atında
Umman budur fetva getir müftüden
Meğer aman dilerisen ulu Mehdî'den
Hak Muhammed Ali'min sen yoluna gel (K.14) (K.7)

36.

Her sabah her sabah virdim
On'ki İmam Ali Ali'm
Sefillere eyle yardım
On'ki İmam Ali Ali'm

Sefilin halinden bilsem
Çağırıldığı yere gelsem
Ağladıkça çeşmim silsem
On'ki İmam Ali Ali'm

Ali'yle Muhammed Hak'tır
Bilenlere sözüm yoktur
Ali'nin ihsanı çoktur
On'ki İmam Ali Ali'm

Hasan Hüseyin'in yâri
Zeynel'Âbidin'in nuru
Muhammed Bâkır'ın sırrı
On'ki İmam Ali Ali'm

İmam-ı Cafer-i Sâdık

Mûsa-yı Kâzım'a erdik
İmam Rızâ'da bulduk
On'ki İmam Ali Ali'm

Muhammed Takî'nin şanı
Akıyor Takî'nin kanı
Sen düşürdün kaldır beni
On'ki İmam Ali Ali'm

Hasanü'l Askerî Mehdî
Var idi gelmeğe ahdı
Yıkılsın Yezid'in tahtı
On'ki İmam Ali Ali'm

Pir Sultan'ın durdum dâra
Çağırırım ere pîre
Cümlenin muradın vere
On'ki İmam Ali Ali'm (Öztelli 1974:98)

37.

Serime bir sevda düştü
Tâ kalû belâdan beri
Yandı vücudum kül oldu
Âteş-i püryandan beri

Ali'yi Fatma Kanber'i
Arka tuttuk biz anları
Sevdik On İki İmamları
Tâ kalû belâdan beri

Hasan Hüseyin'i sevdik
Biz anlara ikrar vedik
Yezid'in neslini kırdık

Tâ kalû belâdan beri

Muhammed dünyaya geldi
Kalbimiz nur ile doldu
İmam Cafer hocam oldu
Okurum Kuran'dan beri

İmam-ı Mûsa-i Kâzım
Rızâ'ya bağlıdır özüm
Koluma aldım şahbazım
Avlarım ol andan beri

Muhammed Takî'ye erdik
Ali Nakî'den etek tuttuk
Askerî'den dolu kandık
Mest olduk peymandan beri

Pınarın kendi boşandı
İndi türaba döşendi
Mehdî de kılıç kuşandı
İmam Hüseyin'den beri

Pir Sultan'ım Hakk'a yalvar
Dilimdedir Gazi Hünkâr
Yezid'e lânet okurlar
İmam Hüseyin'den beri (Öztelli 1974:116)

38.

Âlemlerin serverisin
Ah Hüseyin vah Hüseyin
Şehitlerin serdârısın
Ah Hüseyin vah Hüseyin

Hasan Hüseyin'in yâri
Muhammed'in gözü nuru
Hem Ali'nin yadigârı
Ah Hüseyin vah Hüseyin

Zuhur oldun İmam Zeynel
Muhammed Bâkır'dan evvel
Didene yanayım gönül
Ah Hüseyin vah Hüseyin

İmam Cafer'dir yârimiz
Mûsa-i Kâzım şahımız
Budur şemsile mâhımız
Ah Hüseyin vah Hüseyin

Ali Mûsa ilim hüner
Muhammed Takî el sunar
Hüseyin'ler deyip yanar
Ah Hüseyin vah Hüseyin

Ali Takî Hasan Asker
Muhammed Mehdî ser-defter
İmam-ı Seyyid-i ekber
Ah Hüseyin vah Hüseyin

Pir Sultan haber ver dosttan
Bülbül ötüyor kafesten
Hem gül ağlar hem gülistan
Ah Hüseyin vah Hüseyin(Öztelli 1974:119)

39.

Bahar oldu otlar bitti güz geldi
On'ki İmamlara giden turnalar

Boynumuz Kelula çölüne döndü
On'ki İmamlara giden turnalar

Size nazar kılsın her dem güzeller
Rızâdan gelen lokmayı da yerler
Uçup giden telli kuşa da ne derler
On'ki İmamlara giden turnalar

Hasan'la Hüseyin'e yazıldı yazım
Zeynel'âbidin'e bağlıdır özüm
Zöhre yıldızını görmektir arzum
On'ki İmamlara giden turnalar

Zülfikar'ın cevri lâl ile gevher
Muhammed Bâkır'dan ol İmam Câfer
Sorun görün sevdiğimden ne haber
On'ki İmamlara giden turnalar

Muhammed Bâkır'dan şevki veliden
İmam IRızâ'dan Kanber uludan
Figânlı Fatma'dan sesi Ali'den
On'ki İmamlara giden turnalar

Muhammed Takî'den okunan ferman
..... seven
Muhammed Mehdî'ye sancağı veren
On'ki İmamlara giden turnalar

Pir Sultan Abdal'im el'aman aman
Biçilmedik ekin sürülen saman
Gönlüm eğlencesi On İki İmam
On'ki İmamlara giden turnalar (Öztelli 1974:126)

40.

Dîdârın vasliyiçün her dem
Temennâmız Hüdâ'dandır
Ol Muhammed hürmetiyçün
Ali'yyül Murtazâ'dandır

Nûş etti candan muhabbet
Dedi gözüm nuru Ahmed
Kamu müminlere rahmet
Hasan hulk-i Rızâ'dandır

Bu dâr-ı fâniden geçti
Hüdâ yoluna kan saçtı
Hüseyn-i mazlumun deşti
Şehid-i Kerbelâ'dandır

İmam Zeyn el-Abâ Haydar
Muhammed Bâkır u Câfer
Âlemin durduğu gevher
Kâzım Mûsa, Rızâ'dandır

Takî'dir gönlümün nuru
Nakî'dir çeşmimin sırrı
Necef deryasının dürrü
Hasan Asker likadandır

Mehdî şems ile mâhdımdır
İmamlar kıblegâhımdır
Cemâli şulesi ile
Niyazım Murtazâ'dandır

Kalır Pir Sultan'a günde
Muhabbet can ile tende

Şah'ın yüzün gören bunda
Yarın anda vefadandır (Öztelli 1974:127)

41.

Evvel baştan Muhammed'e salavat
Gönül, kalk gidelim Hüseyin'e doğru
Ecel gelip peymâneler dolmadan
Gönül, kalk gidelim Hüseyin'e doğru

Hasan Hüseyin'dir Ali'nin oğlu
Şehitleri yoluna giderler doğru
İmam Zeynel'abâ Hüseyin'in oğlu
Gönül, kalk gidelim Hüseyin'e doğru

İmam-ı Bâkır'dan uralım demi
Câfer-i Sâdık'tan alalım kâmu
İmam Mûsa kaldır gönülden gamı
Gönül, kalk gidelim Hüseyin'e doğru

İmam-ı Rizâ'dan olsun hidâyet
Takî ile Nakî kılısın inayet
Ol Hasen Askerî Şah-ı vilâyet
Gönül, kalk gidelim Hüseyin'e doğru

Pir Sultan Abdal'ım söyledi heman
Yezid'in kalbinden gitmedi güman
Âhır nefesinde On İki İmam
Gönül, kalk gidelim Hüseyin'e doğru (Öztelli 1974:129)

42.

Ezelden divane etti aşk beni
Hüseyinî'yim, Alevî'yim ne dersin
Niçin dahl edersin, tarik düşmanı

Hüseyinî'yim, Alevî'yim ne dersin

İmam-ı Ali'dir ayn-ı bekadır
Pîr elinden zehir içsem şifadır
Yardımcımız Muhammed Mustafa'dır
Hüseyinî'yim, Alevî'yim ne dersin

İmam-ı Cafer'den aldık icazet
Mûsa-i Kâzım'dan farz ile sünnet
Mü'minlere rahmet, Yezid'e lânet
Hüseyinî'yim, Alevî'yim ne dersin

İmam-ı Rızâ'nın ben envârıyım
Şah-ı Kerbelâ'da doğan Ali'yim
Münkirle Yezid'in Azrail'iyim
Hüseyinî'yim, Alevî'yim ne dersin

Muhammed Takî'dir Ali Nakî'dir
Hasanü'l Asker'den içtim sâkidir
Derviş mürşit ulu Ali hafidir
Hüseyinî'yim, Alevî'yim ne dersin

Pir Sultan çağırır Hint'te Yemen'de
Dolaştırsam seni Sahib-zamanda
İradet getirdim ikrar imanda
Hüseyinî'yim, Alevî'yim ne dersin (Öztelli 1974:188)

43.

Ey Yezit, neden eyledin kasdıma
Erdebil'de Şah Safî'den buyruğum
İlettin Urum'a çoban eyledin
Sırtımdaki aletimdir çaylığım

Mağripten de çatal nurlar doğarsa
Mümin kula Hak rahmeti yağarsa
Hasan Hüseyin bana sahip olursa
Yanımdakine çok dokunur eyliğim

Ol İmam Zeynel'e merdan uyarsa
İmam-ı Bâkır'dan içer ayarsa
İmam Cafer buyruğunu duyarsa
Anın için hak yanında baylığım

Cennette Kevser ırmağı akıyor
Mûsa Kâzım ciğerimi yakıyor
Aslımız İmam Rızâ'ya çıkıyor
Muhammed Ali'ye vardır soyluğum

Takî Nakî'ye iradet getirdim
Düldül oldum Şah Ali'ye götürdüm
Yöğrük oldum üç yaşında satıldım
Kimseler de bilmez benim taylığım

Pir Sultan Abdal'ım alır satarım
Askerî, Mehdî'ye meyil katarım
Mansûr olup şu cihanı atarım
Her ağaçta bulunmaz benim yaylığım (Öztelli 1974:3987)

44.

Her sabah her sabah ötüşür kuşlar
Allah bir Muhammed Ali diyerek
Bülbül de gül için figana başlar
Allah bir Muhammed Ali diyerek

Kıblemizde kismetimiz verile
Arı dahi iner kudret balına

Veysel Karan gitti yemen eline
Allah bir Muhammed Ali diyerek

Fatma Düldül Kamber durdu divana
İsa bir kahrile uçtu havaya
Şehriban soyundu bindi deveye
Allah bir Muhammed Ali diyerek

Dinleyelim gerçeklerin sözünü
Tutalım On İki İmam yasını
İmam Hasan içti ağı aşını
Allah bir Muhammed Ali diyerek

Sofu olan inc'elekten elenir
Mümin olan Hak yoluna dolanır
İmam Hüseyin al kanlara bulanır
Allah bir Muhammed Ali diyerek

İmam Zeynel parelendi bölündü
Muhammed Bâkır'a secde kılındı
Cafer-i Sâdık'a erkân verildi
Allah bir Muhammed Ali diyerek

Gönül kuşu kalp evinde yuvası
Gönlümüze girdi Şah'ın hevesi
Mûsa-yı KâzımRızâ'nın duası
Allah bir Muhammed Ali diyerek

Takî ile Nakî bir oldu gitti
Hasan'ül Askerî nur oldu gitti
Mehdî mağaraya sır oldu gitti
Allah bir Muhammed Ali diyerek

Gökten dört kitap indi dördüne düştü
Kuran Muhammed'in virdine düştü
Kul Himmet Ali'nin derdine düştü
Allah bir Muhammed Ali diyerek (K.3, K.12, K.14)

45.

Seher vakti Şah kervanı gidiyor
Anın katarından ayırma bizi
Kanber'i önünce katar yediyor
Anın katarından ayırma bizi

Muhammed Alî'dir cihan evveli
Bir Arap geliyor eli develi
Rûm'u irşâd eden Bektâş-ı Velî
Anın katarından ayırma bizi

Gül kokusu Muhammed'in teridir
Ah ettikçe karlı dağlar eridir
Hadîce Fâtıma Hakk'ın yâridir
Anın katarından ayırma bizi

Cebrail de kanadını açınca
Rahmet suyun yeryüzüne saçınca
Hasan Huseyn cür'asından içince
Anın katarından ayırma bizi

İmam Zeynel bekler zindan içini
Umarım bağışlar mücrim suçunu
Bâkır Cafer yükledince göçünü
Anın katarından ayırma bizi

Kâzım Mûsa Rızâ Hakk'ın nurudur
Takî Nakî Asker Mehdî sırrıdır

Selman'ın yeminde deste gülüdür
Anın katarından ayırma bizi

Kul Himmet'im aydur Mehdî nic'oldu
Onik'İmamların tahtı nic'oldu
Pîrin eşiğine giden hac'oldu
Anın katarından ayırma bizi (Gölpınarlı 1963:50)

46.

---- etse var Hak, Muhammed Ali
Onlardan gayrı kimim var benim
Sultan Hacı Bektâşî Veli dahi
Onlardan gayrı kimim var benim

Kesildi kervanım işlemez yolum
Bastılar elime kestiler dilim
Hasan Hüseyin'e malûmdur halim
Onlardan gayrı kimim var benim

Bizlere kabul ettiğin ölümü
İmam Zeynel sen alasin elimi
İmam Bâkır'a arz ettim halimi
Onlardan gayrı kimim var benim

İmam Cafer halimizden bilesin
Biz düşmüşüz elimizi alasin
Kâzım Mûsa carımıza gelesin
Onlardan gayrı kimim var benim

İmam Rızâ'dan ola bize imdat
Muhammed Takî'den ola inayet
Ol imam Nakî'den ola şefaât
Onlardan gayrı kimim var benim

On döt masumu pâk, hem Sahip Zaman
On İki İmam'dan tutmuşum dâman
Askerî Muhammed Mehdî el'aman
Onlardan gayrı kimim var benim

Kul Himmet'im okur asıl, gelirim
Şah-ı Merdan Haydar, bize bir deyim
Yeriş İmam Abbas cenâb-ı âlim
Onlardan gayrı kimim var benim (Öztelli 1973:57)

47.

Bismillahi nuru Hüda hakk(ı) için
Kalma günahlara eleman Mürvet
Elhamdülillah, didar hakk(ı) için
Kalma günahlara eleman mürvet

Rabbil alemin Ali'yel Murteza
Errahmanı rahim çektirme ceza
Hasan şah Hüseyin Lütfeyle bize
Kalma günahlara eleman mürvet

Maliki yevmiddin'de ilmi buldum
İmam Zeynel'den bir himmet aldım
Bâkır'a Cafer'e tecella kıldım
Kalma günahlara eleman mürvet

İyyake nabüdü Mûsa'i Kâzım
İyyake nestain benim niyazım
İmam Rızâ'ya doğrudur özüm
Kalma günahlara eleman mürvet

İhdinas sıratal müstakîm Takî

Sıratellezine Ali'yel Nakî
Yerin göğün arş'ın kürsün direği
Kalma günahlara eleman mürvet

En amte aleyhim geçmeden yetiş
Ecel şerbetini içmeden yetiş
Askerî gam gussâ basmadan yetiş
Kalma günahlara eleman mürvet

Gayrıl mağdubi aleyhim bir ismi Şah'a
Veladdallin, amin ver Mehdî maha
Bizi de varınca ulu dergâha
Kalma günahlara eleman mürvet

On dört masumu pak, on iki nazır
Üçler, beşler, kırklar, yediler hazır
Kul Himmet'im der ki bizdedir özüm
Kalma günahlara eleman mürvet (Doğan 1998: 229-230)

48.

Kudret kandilinde parlayıp duran
Muhammed Ali'nin sırrıdır vallah
Zuhûr edip kafir Askerîni kıran
Elinde Zülfikâr Ali'dir vallâh

Elinde Zülfikâr altında Düldül
Önünde Kanber'i dilleri bülbül
Hazret-i Fâtıma cennette bir gül
Ona sırrım dedi Hak Habibullah

Zuhur etti İmam Hasan Hüseyin
Onların nurundan ziyalandı din
Kırk pare bölündü Zeynelabidin

Çekeriz yasını hasbeten lillâh

Muhammed Bâkır'la Cafer-i Sâdık
Şahım Mûsa-yı Kâzım hem Rızâ dedik
Tarikat abıyla cismimiz yuduk
Hak dedi müminin kalbi Beytullah

TakîNakî imamların civanı
Hasanü'l Askerî cismin sultanı
Elinde hücceti Mehdî devranı
Vakit tamam oldu gönderin Allah

Virani'yim niyazım var üstaza
Elinde Zülfikar hem ehl-i gaza
Bin bir dondan baş gösterdi Murteza
Biz bir bildik dedik Allah eyvallah (K.3)

49.

Her dem dilimde bu kelâm
Tebîh ile savm-ı müdâm
Zikrim hemîşe subh u şâm
Çağırırım anı müdâm
Ali Ali Ali Ali

Ezel ebed Ali direm
Yokdur aded Ali direm
Düşsem meded Ali direm
Ahmed Ahad Ali direm
Ali Ali Ali Ali

Evvel odur âhır odur
Tayyib odur Tâhir odur
Bâtın odur Zâhir odur

Hâzır odur nâzır odur
Ali Ali Ali Ali

Oldur kitâb-ı Câvidan
Oldur olan bî nâm ü şan
Oldur nişân-ı her nişan
Oldur hayât-ı ins ü can
Ali Ali Ali Ali

Biz zerre şems ü mâhımız
Mü'minleriz penâhımız
Biz bendeyiz ol şahâmız
Halk eyleyen Allah'ımız
Ali Ali Ali Ali

Hasan Hüseyin ü Âbidin
Bâkır imâm-ı şâh-ı din
Cafer dürür aynelyakin
Ser cümle Kuran-ı mübin
Ali Ali Ali Ali

Kâzım Rızâ vü hem Takî
Oldur Ali Ali Nakî
Bu dünyede hayy-ül-Bâkî
Fehm eyle gel var bil Hakk'ı
Ali Ali Ali Ali

Asker imâm-ı rehnümâ
Hem Mehdî-i sâhib livâ
Ma'sûm-ı pâk Âl-i Abâ
Tâ ibtidâ vü intihâ
Ali Ali Ali Ali

Vîrâni'yem budur özüm
Evvel âhır budur sözüm
Tabşurdum ana ben yüzüm
Kande bakam görür gözüm
Ali Ali Ali Ali (Ergun 1955a:215)

50.

İstemem âlemde gayri meyvayı
Dadına doyulmaz balımdır Ali
İstemem eşyâyı verseler dahı
Kokmazam sünbülü gülümdür Ali

Ali'mdir kadehim Alim'dir şişe
Ali'm sahralarda morlu menekşe
Ali'm dolu yedi iklim dört köşe
Ali'm sâki-Kevser dolumdur Ali

Ali vâhid şâh-ı Rasûl kibriyâ
İmam Hasan Huseyn Şâh-ı Kerbelâ
İmam Zeynel-Abâ ol sâhib-i livâ
Büküldü kametim dalımdır Ali

Muhammed Bâkır'dır tendeki canım
Caferüs-Sâdık'tır dinim imanım
Mûsî-i Kâzım'dır derde dermanım
Varlığım kalmadı malımdır Ali

Aliyyür-Rızâ'dır Şâh-ı Horasan
Takî ile Nakî gösterdi burhan
Hasanü'l-Askerî mâh-ı dırahşan
Yokladım taliim falımdır Ali

Muhammed Mehdî'dir sâhibüz-zaman

Oniki İmam'a kul oldum heman
Ma'sum-ı pākândır envâr-ı cihan
Esrâr-ı Hudâ'ya alimdir Ali

Vîrânî'yem düştüm şimdi derdine
Vücûdum garkoldu çile bendine
Gönül sormaz oldu kendi kendine
Söyler dehanımdan dilimdir Ali (Gölpınarlı 1963:55)

51.

Hakk, Muhammed, Ali, Hasan, Hüseyin, Zeynel Bâkır,
Câfer, Kâzım Mûsâ, Rızâ'ya olmuşum fakîr
Takî, Nakî, Askerî, Mehdî'ye şükür
Virânî destim dâmende Haydar (Çağlayan 2002: 134)

52.

Fâilâtün/ fâilâtün/fâilâtün/fâilün

Gel dilber ağlatma beni Şah-ı Merdan aşkına
Şu cihanın ranuması Şir-i Yezdan aşkına
Şahım Hasan Pir Hüseyin Kerbela meydan için
Lutfedip bağışla cürmüm Ali Süphan aşkına

Hü ey Ali dost hü ey veli dost hü ey Şahım dost

İmam Zeynel Âbidin'in âbına umdunusa
Arayıp kendi özünde Bâkır'ı buldunusa
Ceddin Evlad-ı Muhammed Cafer'i bildinise
Rahme gel ol Şâh-ı Merdan Al-i İmran aşkına
Hü ey Ali dost hü ey veli dost hü ey Şâh-ı dost

Seyid Mûsa-yı Kâzım'dır Ehl-i Beytin serveri
Canı aşkı nuş edenler müpteladır ekseri
Şâh-ı şehid-i Horasan İmam Rızâ'dan beri

Müptelayı merhamet kıl kalb-i viran aşkına

Hü ey Ali dost hü ey veli dost hü ey Şâh-ı dost

Şah Takî ve ba-Nakî'nin bağlandım ben râhına
Sâdıkane bir salavat Ehl-i Beyt ervahına
Mâil olda yok vefası dü cihan kullarına
Rahme gel ey kanlı zalim kalb-i viran aşkına

Hü ey Ali dost hü ey veli dost hü ey Şâh-ı dost

Ey Virani çıkma yoldan doğru raha gel beri
Muhabbet şefkat senindir ol Hasanü'l Askerî
Evliyalar serfirazı Hacı Bektâş-ı Veli
Sen Ganisin ver muradım Mehdî-Devran aşkına

Hü ey Ali dost hü ey veli dost hü ey Şâh-ı dost (K.13)

53.

Mefâ'îlün/mefâ'îlün/fe'ûlün

Hudâ vü Mustafâ'nın bendesiyim
Gulâmım Murtezâ'nın bendesiyim

Hasen'dir hüsn içinde ferd ü yektâ
Cemâl-i Kibriyâ'nın bendesiyim

Ezelden abdiyim şâh-ı Hüseyin'in
Şehîd-i Kerbelâ'nın bendesiyim

Gulâm-ı âl ü evlâdın gümansız
Ali Zeynelâbâ'nın bendesiyim

Muhammed Bâkır'ın yolunda cânım

Fedâdır Hânedânın bendesiyim

Tarîk-ı Caferi bâtil bilenler
Gel ey münkir ben anın bendesiyim

Îmâm-ı Kâzım'ın cân ile dilden
Muhibbiyim o hânın bendesiyim

Yedi yer gök yedi Mushaf hakkıyçün
Ali Mûsâ Rızâ'nın bendesiyim

Hakîrim sâilim bâb-ı Nakî'de
Bil ol sâhib atânın bendesiyim

Îmâm-ı Askerî'dir sırr-ı Hayder
Bu Hayy-i câvidânın bendesiyim

Dem-i evvel dem-i âhırda Mehdî
Zuhûr eden Hudâ'nın bendesiyim

Virâni'yim dilimde evvel âhır
Hudâ birdir ki Bâ'nın bendesiyim (Ergun 1955a:219)

54.

Mefâ'îlün/ mefâ'îlün/fe'ûlün

Gel istersen saâdet sonu hayrı
Nazar kıl can gözüyle gör bu seyri
Gözün aç bak ne var âlemde ayrı
Nusayrî'yem Nusayrî'yem Nusayrî'yem
Ne ölmüşem ne hod sağım ne sayrı

Ali'dir âlem-ül-gaybın sıfâtı
Ki gösterdi sıfât içinde zâtı

Dilersen içesin âb-ı hayâtı
Bu sırra kim erer görmez memâtı
Nusayrî'yem Nusayrî'yem Nusayrî'yem
Ne ölmüşem ne hod sağım ne sayrı

Ali'dir pâdişâh-ı heft kişver
Anın destindedir cennât ü Kevser
Kıyâmet kaddidir mihrâb ü minber
Sücûdum anadır se cümle yekser
Nusayrî'yem Nusayrî'yem Nusayrî'yem
Ne ölmüşem ne hod sağım ne sayrı

Ali'dir var eden arz u semâyı
Dahi hem nûr-i şemsi gün ü âyı
Koma zikr et Hasan Hulkı Rızâ'yı
Dilersen Şah Hüseyin-i Kerbelâ'yı
Nusayrî'yem Nusayrî'yem Nusayrî'yem
Ne ölmüşem ne hod sağım ne sayrı

Ali'dir mahşerin haşrında Kazı
Anadır cümlenin nâzı ü niyâzı
Özün ko pûteye arıt bu remzi
Eğer mü'min isen anla bu râzı
Nusayrî'yem Nusayrî'yem Nusayrî'yem
Ne ölmüşem ne hod sağım ne sayrı

Ali'dir Âbidin Bâkır u Cafer
Eden inkar olur merdûd u kâfer
Ali aşkı kimi kim kıldı perver
Memât olmaz bilin diridir ol er
Nusayrî'yem Nusayrî'yem Nusayrî'yem
Ne ölmüşem ne hod sağım ne sayrı

Ali'dir Kâzım-ı Şâh-ı Horâsan
Anınçün bilmek olmaz sırrın insan
Hûda didim Ali'ye ol dem ey can
Beni yetmiş iki kez kıldı kurban
Nusayrî'yem Nusayrî'yem Nusayrî'yem
Ne ölmüşem ne hod sağım ne sayrı

Ali'dir tâ'lim mes'ud değil mi
Dilersen sâbitim mevcud değil mi
Hakikat Kâbe-i mescud değil mi
Ali'ye lâ deyen merdud değil mi
Nusayrî'yem Nusayrî'yem Nusayrî'yem
Ne ölmüşem ne hod sağım ne sayrı

Ali'dir şah Takî vü ba Nakî hem
Ali hâlık derim hiç söylemem kem
Ol öldürüdü* ol oldu derdime em
Nazîrin yokdürür ey şâh-ı âlem
Nusayrî'yem Nusayrî'yem Nusayrî'yem
Ne ölmüşem ne hod sağım ne sayrı

Ali'dir Askerî Mehdî hidâyet
Zuhûr ettikte ref'ola cehâlet
Yezîd'in başına kopdu kıyâmet
Göründü emr-i Yezdân'dan alâmet
Nusayrî'yem Nusayrî'yem Nusayrî'yem
Ne ölmüşem ne hod sağım ne sayrı

Ali'dir feth-i nusrat mü'minâna
Özün bend et ayrıma Hânedân'a
Erem dersin hayât-ı câvidâna
Sakın düşme bu nutkumdan gümâna
Nusayrî'yem Nusayrî'yem Nusayrî'yem

Ne ölmüşem ne hod sağım ne sayrı

Ali'dir evvel ü âhırda fettâh
Odur küfr ile îmân üzre miftâh
Anın kabzındadır bu şerri ıslah
Ki ansız olmadı bir nesne iflâh
Nusayrî'yem Nusayrî'yem Nusayrî'yem
Ne ölmüşem ne hod sağım ne sayrı

Ali'dir kün deyüb var etti cânı
Eğer cism ile cânı dü cihânı
Baka oldur şehâ ser cümle fânî
Yürü insân isen sen Şâh'ı tanı
Nusayrî'yem Nusayrî'yem Nusayrî'yem
Ne ölmüşem ne hod sağım ne sayrı

Ali'dir Bâ-i Bismillâh Ali'dir
Ali'dir Hak Resûlullah Ali'dir
Ali'dir fakr-ı fahrullah Ali'dir
Ali'dir Semme vechullah Ali'dir
Nusayrî'yem Nusayrî'yem Nusayrî'yem
Ne ölmüşem ne hod sağım ne sayrı

Virânî'yem bu yolda can nisârem
Ali'ye aşk ile akl ile yârem
Nusayrî'yem ki bir kula uyarem
Gerek zerre vü zerre olsa pârem
Nusayrî'yem Nusayrî'yem Nusayrî'yem
Ne ölmüşem ne hod sağım ne sayrı (Ergun 1955a:222)

55.

Muhammed Mustafa ey şah-ı merdan
Aliyyül Mürteza sana sığındık

Hatice Fatıma Hasan Mücteba
Hüseyin-i Kerbela sana sığındık

İmam Zeynel ile Muhammed Bâkır
Cennet Bahçesinde bülbüller şakır
Cafer-i Sâdık'a erdik çok şükür
KâzımMûsaRızâ sana sığındık

Muhammed Takî'ye ver bir salavat
Aliyyül Nakî'den umarız imdat
Hasanü'l Askerî el aman mürvet
Mehdî sahib-liva sana sığındık

On dört masum u pak Gürüh u Naci
On yedi kemerbest derdim ilacı
Pîrim Hacı Bektâş serimin tacı
Hünkâr-ı evliya sana sığındık

Virdi Derviş senin kulun kurbanın
Yarın arasak da ulu divanın
Senin mücrimlere çoktur ihsanın
Pîrim Süca Baba sana sığındık (Çorlu Cemi-08122011) (K.3)

56.

Sabah seherinde virdim budur bu
Allah bir Muhammed Ali'dir Ali
Zikrim olan Lâilâheillalah
Allah bir Muhammed Ali'dir Ali

Levlâke levlâke buyurdu Allah
Dâim zikr ederim rızâenillâh
Mü'minin kalbinde olur Beytullah
Allah bir Muhammed Ali'dir Ali

Kırklar ulusudur ol Şâh-ı merdan
Anı idrâk eden bir kâmil insan
Gazaba gelirse hem Şîr-i Yezdan
Allah bir Muhammed Ali'dir Ali

İmam Hasan Hüseyin nûr-i arşullah
Zeynelâbâ mürüvvet kâni billâh
Muhammed Bâkır'a dâim eyvallah
Allah bir Muhammed Ali'dir Ali

Cafer-i Sâdık'tan alındı elim
Mûsâ-yi Kâzım'a uğradı yolum
Ali Mûsâ Rızâ zikreder dilim
Allah bir Muhammed Ali'dir Ali

Muhammed Mehdî'dir sâhib Seyfullah
Sersem Ali der dâim şeyenillâh
Yezîd'e sad hezar hem lâ'netullah
Allah bir Muhammed Ali'dir Ali (Ergun 1955a:228)

57.

Mef'ûlü/fâilâtü/mefâilü/fâilün

Şâh-ı cihan Aliy-yi velîdir güman değil
Her kim değil der ise bil ehli iman değil

Hakkında Lâfetâ deyü buyurdu ol İlâh
Anın misâli dünyede hiç bir civan değil

Her kişiye verilmedi Döldül ü Zülfikâr
Hiçbir hasîs server-i sâhib kiran değil

Her hâricî ne bilsin Ali'nin hakîkatin

Dîv-i lâîne sırr- İlâhî ayan değil

Sultân-ı kâinât hemen ol imâmdir
Her bir zelîl-i güm şüde şâh-ı cihan değil

Şeh hizmetine belini merdâne bağla kim
Ömrün bakası yok bu cihan câvidan değil

Yoktur ânın ticâretinin sûdu zerrece
Her kim bu yolda cân ü seri tercüman değil

Sultân-ı din Hasen Hüseyin şâh-ı Kerbelâ
Yolunda can dirîğ kılan pehlivan değil

Zeyn-ül-ibâd ü Ba-âkır u Sâdık'la Kâzım'ın
Nûru hemîşe dîde-i dilden nihân değil

Server Rızâ Takî vü Nakî şâh Askerî
Mihrinden özge mihre bu gönlüm mekân değil

Ey Caferî kaçan buliser izzet ü şeref
Şol kimseler ki bende-i sâhib zaman değil (Ergun 1955a:134)

58.

Mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün
Ali'dir ki âlemde bugün şâh-ı muallâ'dır
İmâm-ı a'zam u Ekrem sipehsâlâr-ı a'lâdır

Ali emriyle gelmiştir vücûde âlem ü âdem
Ali hükmiyle olmuştur ne kim pinhân ü peydâdır

Ali'dir sırr-ı Sübhânî Ali'dir âlemin cânı
Ali'dir gevherin kânı Ali hem ka'r-ı deryâdır

Ali şol Lâmekândır kim münezzehtir kamu şeyden
Ali şol bînişandır kim her eşyâda hüveydâdır

Ali'dir kıymet-i gevher Ali'dir bîbahâ cevher
Ali'dir âleme server Ali nûr-i mücellâdır

Ali'dir câmi'-i Kuran Ali'dir rahmet-i Rahman
Ali'dir menba'-i ihsan ki bî mânend ü yektâdır

Ali şol Şâh-ı merdan'dır Ali ol Şîr-i Yezdân'dır
Ali ol bahr-i ihsandır ki bir lü'lû-y lâlâdır

Ali'dendir eyâ mü'min vücûdu cümle mevcûdun
Hem oldur nokta-i bâ hem kitâb-ı Hak Taâlâ'dır

Ali ol zât-ı mutlakdır ki her şey'e muhît oldu
Eğerçi cümle eşyâdan münezzehtir müberrâdır

Ali sırr-ı İlâhî'dir cihânın pâdişâhıdır
Bu mü'minler sipâhidir kemi'r-i rûz-i heycâdır

Sıfât u zâtına şâhın kimesne olmadı vâkıf
Meğer anlar ki âlemde Ali anlara mevlâdır

Be-hakk-ı Şebper ü Şübper be'hakk-ı Âbid ü server
Be-hakk-ı Bâkır u Câ'fer ki Hayder şâh-ı ulyâdır

Be-hakk-ı Kâzım u rehber be-hakk-ı Şah Rızâ mihter
Be-hakk-ı nûr-i peygamber şeh-i sultân-ı tuğrâdır

Takî hakkıyçün ey âkil Nakîden olmagıl gafil
İmâm-ı Askerî kâmil cihan dârına Dârâ'dır

Elâ ey Mehdî-i mihter kamu çekerlerin server
Kulundur Caferî kemter kamu ednâdan ednâdır (Ergun 1955a:135)

59.

Mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün

Anın kim derde dermânı Muhammed Mustafâ'dandır
Delîl-i râh-ı imânı Aliy-yel-Murtezâ'dandır

Ne mü'min kim Hasen mihrin gönülde eyledi muhkem
Şefaât ana mahşerde Hüseyin-i Kerbelâ'dandır

İmâm-ı Âbidin bâkır cihanda gün gibi zâhir
Ne bilsün bunları kâfir ki bunlar rehnümâdandır

Gel imdî Cafer-i Sâdık'tan al burhan delâil kim
Delîl-i ehl-i irfânın kamu ol pişüvâdandır

Cihanda Kâzımı her kim İmâm-ı heftümin bildi
Hemîşe ana himmetler Ali Mûsâ Rızâ'dandır

Takî vü bâ Nakî Asker bularındır cihan yekser
Muhammed Mehdî ol mehter belî nûr-i hüdâdandır

Ne gam yer Caferî işbu cihanın hâdisatından
Çün ânın her dü âlemde demi Âl-i abâ'dandır (Ergun 1955a:136)

60.

Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

Buldular ol bînişandan çün nişan Abdâllar
Lâmekân ilinde tutdular mekân Abdâllar

Satdılar bir yâre cümle iki âlem rahtını

Yapamadılar dükân içre dükân Abdâllar

İçdiler Fazl-ı İlahî çeşmesinden âb-ı Hızır
İtdiler kesb-i hayât-ı Câvidan Abdâllar

Öldiler ölmezden evvel oldılar hayy-i ebed
Virdiler can buldılar bir özge can Abdâllar

Oldular çün kim sırât-ul müstakîmin sâliki
Olsalar Hızır ile tan mı hem'inan Abdâllar

Cümle nefsânî murâdâtı çü dilden sürdiler
Oldılar mâ'nide şâh-ı kâmrân Abdâllar

Sakınub düzd-i hevâdan gerçekler(ler) himmetin
Eylediler şehir-i dilde pâsban Abdâllar

Eylemiştir her biri ifrîtinî nefsin zebun
Sûretâ seyr itdüğün şol nâtüvan Abdâllar

Basdılar çün küştgîr-i nefsi tan mı olsalar
Baş açık meydân içinde pehlivan Abdâllar

İrdiler tahkîke taklîdin yıkub bünyâdını
Buldular vîrânede genc-i nihân Abdâllar

Düşmeninden Ehl-i Beyt-i Ahmed'in olub berî
Oldılar candan muhibb-i Hânedan Abdâllar

Kerbelâ'da can revân idenler için teşne leb
İtdiler göz yaşların âb-ı revan Abdâllar

Umaram yarın olalar ümmet içre sürh rû

İtdiler gözden bugün çün hunfeşan Abdâllar

Yandılar nâr-ı cefâya bunda yarın umaram
İdeler Ahmed livâsın sâyeban Abdâllar

Mustafâ bahrinde gavvâs oldılar çün buldılar
Gevher-i Eflakrû fahrî'den nişan Abdâllar

Eylemez vesvâs-ı şeytân-ı recîm anlara kâr
İtdiler çün Şâh ismin hırz-ı can Abdâllar

Bunda ol mesmûm-i râh-ı din Hasen Şâh aşkına
İtdiler çün nûş nîş-i can sitan Abdâllar

Bezm-i mahşerde ümîd oldur ki yarın içeler
Sâki-i Kevser elinden nûş-i can Abdâllar

Hem tutub her dem Hüseyin-ibn-i Alî'nin mâtemin
Ağlaşub gözden dökerler bunda kan Abdâllar

Umaram handân ü hurrem yarın anınla bile
İdeler seyr-i gülistân-ı cinan Abdâllar

Oldılar Zeyn-ül-ibâd'ın çün ibâdı oldılar
Cân ü dil milkinde şâh-ı şeh nişan Abdâllar

Bâkır'ın sertâc idinüb ayağı toprağını
İşin altun eylediler bîgüman Abdâllar

Peyrev olub pişrev idindiler çün Cafer'i
Menzil-i mâksûda irdiler heman Abdâllar

İtdiler Şâh-ı Horâsân'ın ayağı tozını

Cân ü dilçeşmine kûhl-i İsfahan Abdâllar

Şeh Takî ile Nâkî'nin Mehdîni bülbül gibi
Subh u şâm idindiler vird-i zeban Abdâllar

Oldular çün Askerî'nin Askerî kimden ne gam
Âlemi seyreylesünler şâdman Abdâllar

Var ümîdim kim doğub bir gün günü mü'minlerin
İre devr-i Mehdî-i sâhib zaman Abdâllar

Zulmet-i gafletten arınub cihan mülki tamâm
İrişe Hak'dan inâyet nâgehan Abdâllar

Bir hidâyet nemcidir her dâğ-ı reh mâ'nîde kim
Menzilinde sâlike virür nişan Abdâllar

Hayretî'yim gam şebinde koyasız layık mıdır
Olmayasız ol garîbe Mihriban Abdâllar

Siz erenlerden niyâz oldur ki reddolunmaya
Eyledi meydanda çün rûh-i revan Abdâllar (Ergun 1955a:105)

61.

Müstef'ilün/müstef'ilün/müstef'ilün/müstef'ilün
Elhamdülillahi'llezi halaka's-semâvâti'l-ulâ
K'andan tapar hâk-i zemîn feyz-i bahâr-ı dil-küşâ

Bürhân-ı Hakdur ey gönül her nesteren nisbetli gül
Sâni olan mümkün değül masnû'dan olmak cüdâ

Tâ hatm-i ahvâl-i derûn arz itdi akl-i zü-fünûn
Ma'bûda oldı reh-nümûn tapdı tarîk-i ihtidâ

Sâbit Hakı gül-nâr ider halkı ki yokdan var ider
Bir kandan izhâr ider biñ turfa lâ'l-i hoş-nümâ

Cem'i- perîşân kim iter reh-berleri sünbül yeter
Kim tîre toprakdan biter eyler göñüller mübtelâ

Hak mazharıdur her çiçek ger tutsañ ey nakkâş şek
Bir nârven şeklini çek virgil añâ neşv ü nemâ

Hat viridi reyhân kim yakîn bir Tañrı var ey ehl-i dîn
Avzû bi'rabbî'l âlemin esta'izü mimmâ nehâ

Tutmuş Haka nergis yüzün açmış hakîkat- bîn gözin
Kılmış nazar görmüş özin sırr-i Hak ile âşinâ

Râh-ı talebdür bî-aded ma'bûda ey ehl-i hired
Ger isterseñ kurb-ı Samed sad-berg olur reh-ber saña

Zinhâr mahv ol hikmete bakgıl kemâl-i kudrete
Nîlüfer-i hoş-sûrete gör kim virür âb – hevâ

Ger olmasan medhûş tek baksañ bir ehl-i hûş tek
Hakka ki berzengûş tek tesbîh-hândur her giyâ

Şâh oldu minber yek-sere çıkdı şükûfe minbere
Salvât ider Peygambere sallu'alâ hayrû'l verâ

Sahn-ı çemende erguvan her bergini itmiş zebân
Tekrâr eyler her zamân medh-i Aliyyü'l Murtezâ

Zâyi' geçürmez yâsemen ömr-i lâtif ü nâzenîn
İhlâs ile eyler özin hâk-i reh-i Hayrû'n-nisâ

Turfa reyâhin ser-be-ser kesb itdi itr-ı müşg-ter
Hulk-i Hasenden bir eser gül-zâre göstergeç sabâ

Zâhir kılur hûnîn kefen lâle kılur yüz pâre ten
Tutar dönüp târ-i çemen Şâh-i Şehîd için azâ

Âbid-sıfat çekmekde gam olmuş benefşe kaddi ham
Gûyâ kılur ol pâk hem Zeyne'l-ibâda iktidâ

Gam defî için her taraf gül-şende çekmiş sebze saf
Bâkır senâsında segaf bulmuş kılur vird-i senâ

Feyz-i Hak itmiş ârzû çıkmış şekâyık sürh-rû
Kılmış bi-emr-i Hak gulûv Sâdıkı kılmış pîş-vâ

Kahr ile çerh-i lâciverd ger yâsemeni kılrsa zerd
Ne gam çü görgeç ehli derd eyler aña Kâzım devâ

Keşf itmeğe esrâr-i Hak açmış semen sîmin varak
Virmiş aña gûyâ sabak ilm içre sâh-i dîn Rızâ

Lu'bet-sıfat gör zanbakı gül-zâre virmiş revnakı
Olmış hevâ-hâh-ı Takî kesb eylemiş andan safâ

Meddâh tek sûsen dili olmuş medâyih nâkili
Medhinüñ olmuş kâ'ili Sultân Nakıyy-i bahr-atâ

Nesrinin açık defteri olmuş hakâyık mazheri
Andan sıfât-ı Askerî fehm itmiş erbâb-ı zakâ

Vakt oldu gonca açıla gül hurdesin zâhir kıla
Mehdî zuhûrını bile fâş ide sırrını kazâ

Her yirde tâ nev-rûz ola gül bûstân-efrûz ola
Nev-rûz tek firûz ola eyyâm-i Şâh-i Evliyâ

Yâ'ni gül-i gül-zâr-i cân Hayder imâm-i mü'minân
Ol kim añadur bî-gümân miskin Fuzûlî bir gedâ (Parlatır 2012: 66-68)

62.

Mefâ'îlün/mefâ'îlün/fa'ûlün

Her işte Allah adın idelim yâd
Kılalım Mustafa Mehdîni bünyâd
Muhîbb-i Murtezâ'yız abd-i evlâd
Bil ey mü'min olasın gamden âzâd
Hüseyn ibn-i Ali sırr-ı Hudâ'dır
Habîb-i nûr-i çeşm-i Mustafâ'dır

Hasen'dir gönlümün tahtında sultan
İmâm-ı muktedâ-yi kâmil insan
Hakikat âleminde cân ü cânan
Bilin kimdir diyem ey kâmil insan
Hüseyn ibn-i Ali sırr-ı Hudâ'dır
Habîb-i nûr-i çeşm-i Mustafâ'dır

Pederdir Şâh Zeynelâbidîn'e
Erenler serveri ehl-i yakîne
Gerektir cân ü dilden ehl-i dîne
Kul olmak Kanberî'nin kanberine
Hüseyn ibn-i Ali sırr-ı Hudâ'dır
Habîb-i nûr-i çeşm-i Mustafâ'dır

Muhammed Bâkır'e abd olduk ey yâr
Getürdük cân ile ol şâha ikrâr
Cihanda yok bulardan gayri deyyâr

Bu Mehdî söylerim dilimde tekrâr
Hüseyin ibn-i Ali sırr-ı Hudâ'dır
Habîb-i nûr-i çeşm-i Mustafâ'dır

İmâm-ı Caferi Kân-ı hakikat
Anın fermânıdır ilm-i şeriat
Ki nutkundan zuhûr etti tarîkat
Hel oldur menba'-i ilm-i hakikat
Hüseyin ibn-i Ali sırr-ı Hudâ'dır
Habîb-i nûr-i çeşm-i Mustafâ'dır

İmâm-ı Kazîmî'dir İbn-i Cafer
Oldur mü'minlere hâdi-i rehber
Okur ins ile cin Mehdî'n serâser
Resûl evlâdıdır hem medh-i Hayder
Hüseyin ibn-i Ali sırr-ı Hudâ'dır
Habîb-i nûr-i çeşm-i Mustafâ'dır

Ali Mûsâ Rızâ'dır Heştüm-i pâk
Anın aşkına seyran eyler eflâk
Kıl ey mü'min bu yolda cânını hâk
Bilin kimdir bular ey ehl-i idrâk
Hüseyin ibn-i Ali sırr-ı Hudâ'dır
Habîb-i nûr-i çeşm-i Mustafâ'dır

.....
İmâm-ı pîşüvâdır her dü âlem
Habîb-i ins ü cin sertâc-ı âdem
Ana bîat kılanlar çekmeye gam
Hüseyin ibn-i Ali sırr-ı Hudâ'dır
Habîb-i nûr-i çeşm-i Mustafâ'dır

Nakî'dir sâhib-i sırr-ı velâyet

Hem oldur kâşif-i tefsir-i âyet
Velâyet menba'ıdır bî nihâyet
Bu söz mü'minlere gayre inâyet
Hüseyn ibn-i Ali sırr-ı Hudâ'dır
Habîb-i nûr-i çeşm-i Mustafâ'dır

Hasen-i Askerî'dir pîşüvamız
İmâm-ı Muktedâdır rehnüvamız
Çerağ-ı âlemi bedr-i düçamız
İmâm-ı din şehîd-i Kerbelâ'mız
Hüseyn ibn-i Ali sırr-ı Hudâ'dır
Habîb-i nûr-i çeşm-i Mustafâ'dır

Muhammed Mehdî'dir hak hucetullah
Yakindir kim zuhûr ede ki ol şah
Bu âlem halkı ola cümle âgâh
Sücûd ide yüzüne mihr ile mâh
Hüseyn ibn-i Ali sırr-ı Hudâ'dır
Habîb-i nûr-i çeşm-i Mustafâ'dır

Gel ey mü'min tevellâ şâha eyle
Teberrâ düşmen-i evlâda eyle
Hudâ Kur'ân içinde dedi bile
Var imdi cân ile bu Mehdî söyle
Hüseyn ibn-i Ali sırr-ı Hudâ'dır
Habîb-i nûr-i çeşm-i Mustafâ'dır

Yezîd'e sad hezâran lâ'net-i Hak
Hani Mervân ü Şimr-i nahs-i mutlak
Şehîd eylediler evlâdı nâhak
Şehidler serveri sultân-ı ber hak
Hüseyn ibn-i Ali sırr-ı Hudâ'dır
Habîb-i nûr-i çeşm-i Mustafâ'dır

Keremli hâcedir Şâh-ı velâyet
Niyâz ile temennâ kıl be-gayet
Erişe ey Seher vakt-i hikâyet
Kaçan yâd olsa ismi ver salevat
Hüseyn ibn-i Ali sırr-ı Hudâ'dır
Habîb-i nûr-i çeşm-i Mustafâ'dır (Ergun 1955a:90)

63.

Mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ mefâ'îlün
Erişti Fazl-ı Yezdânî bize evlâd-ı Hayder'den
Alub nûş eyledik vahdet meyin sâkî-i kevserden

Resûl'e her kim ümmettir sever evlâdını Şâhın
İkisi nûr-i vâhiddir olur bir pâk gevherden

Ben ol şehrim dedi seyid Ali'dir Bâbuhâ yâ'ni
Anınçün bil zuhûr etti Muhammed Ali ol derden

Ali'ye sıdk ile candan eğer tasdik kıldınsa
Şefaât ola mahşerde sana Şebpîr ü Şebperdan

İmam Zeynelâbâ'dan Bâkir oldu mürşid-i kâmil
Eğer hak mezheb istersen yüzün döndürme Caferden

Bilin Mûsi-i Kâzım'dan ere maksuda her tâlib
İmâm-ı heştüm ol şâh-ı Horasan nesl-i Hayder'den

Takî'ye sıdk ile her kim gönül verdiyse ey âkıl
Nakî'den feth ola ma'nâ hidayet ire Asker'den

Muhammed Mehdi'dir hatm-i İmam olacağız zâhir
Cihanda kalmaya bir şey Yezîd ü gebr ü kâferden

Bu zulmâtın sıfâtından eğer kurtulmak istersen
Fenâ dünyâyı terk eyle elin çek sîm ile zerden

Koyub bu şehri-âfâkı baka mülküne azm eyle
Erişe şerbet-i Bâkî sana Sâkî-i Kevser'den

Fedâ kıl cânını Şâh'ın yolunda ey Seher tâ kim
Mevâlî meşreb ol ismin yuyulmasın bu defterden

Teberrâ eyle müşrikten hezâran cân ile dâim
Tevellâ eyle ey mü'min gelüb mevlâ-yı Kamber'den (Ergun 1955a:88)

64.

Mef'ûlü/mefâ'îlü/mefâ'îlü/fe'ûlün

Ol server-i sultân-ı cihan şâh-ı muzaffer
Yâ'ni ki Ali vâli-i Hak Sâki-i Kevser

Kevser'den eğer nûş edeyim der isen ey can
Dergâh-ı muallâsın koy cân ile bin ser

Ser saklama sır sakla eyâ mü'min-i sâdık
Râhında Ali'nin olagör sıdk ile çâker

Çâker ola İskender ü Cemşîd ü Ferîdûn
Şol kimseye kim Şah'a ola bende-i kemter

Kemter kul olan Şâh'a cihân içre hemîşe
Neyler kemer-i şâhı nider tâc ile efser

Efserdir eğer ister isen menzil-i âlî
Gel levh-i dilin üstüne ur sikke-i Hayder

Hayder'dir eyâ bil ki imâmeyn-i şehîdeyn
Ya'nî ki Hasen biri Hüseyin Şebpir ü Şebper

Şebper şeh-i âdilden ü hem Zeyn-i abâ'dan
Ferzend-i hakikat biliniz Bâkır u Cafer

Cafer bize sultân-ı cihân oldu bu yolda
Hem server-i din Mûsi-i Kâzım şeh-i azher

Izhâr olasin gün gibi âlemde i mü'min
Ger ola sana şah-ı Horâsan reh ü rehber

Rehber dahi Hak mîri Takî Şâh Nakî'dir
Oldu dü cihan Hasen Askerî server

Asker olasin sıdk ile Mehdî-i zamâne
Tut kavlini Şâh'ın kim odur şafi'-i mahşer

Mahşerde eğer ister isen fırka-i nâcî
Gel ey Seherî medh-i Ali söyle serâser

Serden ne için havf idesin zâhir ü bâtın
Şemşîr sözün Hârici'nin bağına hançer (Ergun 1955a:89)

65.

Müfte'ilâtün/ müfte'ilâtün

Vird-i zebânım zikr-i Hudâ'dır
Sanma bu cânım mürğ-i hoş Elhan
Na't-i Nebî'dir medh-i Ali'dir
Şâh-ı velîdir cân ile cânan

Şâh-ı cihânım rûh-i revânım
Cism ile cânım dîn ü imânım

Şâh-ı muallâ aliyül-a'lâ
Mevli-i Mevlâ Hâdi-i Rahman

Şâh-ı muzaffer Hazret-i Kanber
Haşr gününde sakî-i Kevser
Şâh-ı velâyet nûr-i hidâyet
Keşf ü kerâmet hucet ü bürhan

Cân-ı nebînin serveri dînin
Rehberi oldu ehl-i yakînin
Ol veliyullah mazhar-ı Allah
Oldu hakikat cümleye irfân

Şâh-ı şeriât mîr-i tarîkat
Oldu İmâm-ı ehl-i hakikat
Şâhid ü meşhud âbid ü ma'bud
Cümleye maksud server-i merdan

Hayder-i safder Şebpir ü Şüpper
Zeynelâbâ'dır Bâkır ü Cafer
Kâmil ü âlim ilm ile kaim
Mûs-i Kâzım Şâh-ı Horasan

Şâh-ı cihandır ayn-ı ayandır
İlm-i ledünne gevher-i kândır
Oldu Takî'den Şâh Nakî'den
Şâh Askerî'den Mehdî-i devran

Âl-i Ali'yi eyle tevellî
Sevmeyene sen söyle teberri
Nâkıs u akmak bâtil u nâhak
Kâfir-i mutlak Şimr ile Mervan

Düşme gümâna varma yabâna
Eyle tevellâ şâh-ı cihâna
Cism ile canda sakla bu tende
Zerrece sende kalmaya isyan

Seyyid-i Gazi merd-i Hicâzî
Hazret-i Hakk'a geçti niyâzı
Katil-i küffar Hayder-i Kerrar
Oldu bu halka rahmet-i Rahman

Ey Seher Abdal cümle bu ahval
Ede hidâyet keşf ola ahval
Çekme melâmet ere selâmet
Kıldı inâyet Hazret-i Sultan (Ergun 1955a:93)

66.

Fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/fâ'ilün
Âsmânın hâveridir ol Muhammed Mustafâ
Mehcebîn oldu birisi ya'ni Şâh-ı Murtezâ
Birine dedi habîbim biri arslanım hudâ
İkisi bir nûr-ı Hak'dır öyle bil ey pür safâ
Ol Ali'dir pîşüvâ-yi evliyâ vü enbiyâ
Anın içün dedi Îsâ İncil'inde İlyâ

Pâdişâh-ı âlem oldu cismini cân eyledi
Bu cihan sultanların kendüye fermân eyledi
Sûret-i âdemde kendin gördü pinhân eyledi
Yer yüzüne geldi ismin Şâh-ı merdân eyledi
Ol Ali'dir pîşüvâ-yi evliyâ vü enbiyâ
Anın içün dedi Îsâ İncil'inde İlyâ

Hak Taâlâ varlığını verdi çün âb ü gile
Allemelesmâ'yı küllî yazdı hem levh-i dile

Her gelen peygamber ile rehnümâ oldur bize
Kudretinin binde birin söylesem gelmez dile
Ol Ali'dir pîşüvâ-yi evliyâ vü enbiyâ
Anın için dedi İsbâ İncil'inde İlyâ

Çıktı Mi'racâ Muhammed gördü Arslanı Ali
Cebrâîle sordu ol dem dedi kimdir bu velî
Cebreil ver hâtemini bulmak istersen yolu
Vardı Ahmed gördü anda söyleyen şâhın dili
Ol Ali'dir pîşüvâ-yi evliyâ vü enbiyâ
Anın için dedi İsbâ İncil'inde İlyâ

Kurratülayn ol Hasen'dir hem Hüseyin-i Kerbelâ
Âlemin çeşm ü çerâğı Şâh Ali Zeyn-el-abâ
Bâkır u Sâdık benâm ol sırr-ı şâh-ı evliyâ
Kim anın şânında Hak'tan nâzil oldu Hel etâ
Ol Ali'dir pîşüvâ-yi evliyâ vü enbiyâ
Anın için dedi İsbâ İncil'inde İlyâ

Mûsi-i Kâzım hakikat ilminin deryâsıdır
Mûsi Rızâ zât-ı Hakk'ın allamel'esmâsıdır
Şeh Takî kim Mustafâ'nın sırr-ı mâevhâsıdır
On sekiz bin âlemin hak bilmişim a'lâsıdır
Ol Ali'dir pîşüvâ-yi evliyâ vü enbiyâ
Anın için dedi İsbâ İncil'inde İlyâ

Şeh Nakî vü Askerî'nin olmuşumdur ben kulu
Şeh Muhammed Mehdî'ye hem demişimdir ben belî
Hacı Bektâş-ı Veli'ye Kanberî sundu eli
Zahir ü bâtında kendin söyleden dilden dili
Ol Ali'dir pîşüvâ-yi evliyâ vü enbiyâ
Anın için dedi İsbâ İncil'inde İlyâ (Ergun 1955a:77)

67.

Fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/fâ'ilün

Ey şeh-i mülk-i velâyet vey Hak'ın kudret eli
Âsitânın Kâ'besine yüz sürüp dedik belî
Ravza mıdır eşiğin yâ bâğ-ı Rıdvânın güli
Medhin okur cân ü dilden her seher cann bülbüli
Esselâm ey hâdi-i râh-ı Hudâ nesl-i Ali
Esselâm ey kutb-i âlem Havı Bektâş-ı Veli

İktidâ etsin sana âlemde rehber isteyen
Eşiğinde hizmet etsin âb-ı Kevser isteyen
Himmetim bahrına dalsın dürr ü gevher isteyen
Bir tavaf etsin kapunu hacc-ı ekber isteyen
Esselâm ey hâdi-i râh-ı Hudâ nesl-i Ali
Esselâm ey kutb-i âlem Havı Bektâş-ı Veli

Nûr-i Hak'dır mutlaka âbâ vü ecdâdın senin
Ol sebepten râh-ı Hak'dır dâim irşâdın senin
On sekiz bin âlemin zikridürür yâdın senin
Hem nidâ geldi Hudâ'dan yâd edüb adın senin
Esselâm ey hâdi-i râh-ı Hudâ nesl-i Ali
Esselâm ey kutb-i âlem Havı Bektâş-ı Veli

Pâye-i naley'nine bâlâ-yi arş oldu mekar
Emrin ile esb-i tâzî tek revan oldu hacir
Kuvvetinle çün şitâda meyve yetirdi şecer
Tâbi'-i hükmün olubdur cümle âlem serbeser
Esselâm ey hâdi-i râh-ı Hudâ nesl-i Ali
Esselâm ey kutb-i âlem Havı Bektâş-ı Veli

Âstân-ı izzetinde evliyâdır mu'tekif
Anların nutkudürür fehvâ-yi sırr-ı Levkeşif
Mu'cizenle dîne geldi niçe cins-i muhtelif

Ferd ü yektâsın velâyet içre hem tâcın elif
Esselâm ey hâdi-i râh-ı Hudâ nesl-i Ali
Esselâm ey kutb-i âlem Havı Bektâş-ı Veli

Mustafâ'nın sırrısın hem Şâh-ı merdan oğlusun
Şebper ü Şübper İbâd-ı nûr-ı Yazdan oğlusun
Bâkır u Cafer ki Hakk'ın hâs Sultân oğlusun
Hazret-i Kâzım dahi Şâh-ı Horâsan oğlusun
Esselâm ey hâdi-i râh-ı Hudâ nesl-i Ali
Esselâm ey kutb-i âlem Havı Bektâş-ı Veli

Şeh Takî vü ba Nakî nûr-i Huda'nın hakkıçün
Askerî vü Mehdî-i sâhib zamânın hakkıçün
Sûre-i Tâhâ vü Yâsin Hel etâ'nın hakkıçün
Rahmet eyle Kanberî'ye hânedânın hakkıçün
Esselâm ey hâdi-i râh-ı Hudâ nesl-i Ali
Esselâm ey kutb-i âlem Havı Bektâş-ı Veli (Ergun 1955a:79)

68.

Mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün
Nebîler serveri çünkim Muhammed Mustafâ geldi
Velâyet rehberi sultan Ali-yel-Murtezâ geldi

Emîneyn ü Saîdeyn ü Şehîdeyn ü şeh-i evlâd
Hasen hulk-ı Rızâ ile Hüseyin-i Kerbelâ geldi

Çü Zeynelâbidîn oldu atası âl ü evlâdın
Muhammed Bâkır u Cafer kamuya rehnümâ geldi

İmâm-ı heftümîn oldu yakın bil Mûsi-i Kâzım
İmâm-ı heştümin ba'de Ali Mûsâ Rızâ geldi

Takî takvâ-yi dînin bil esâsı hem dinâsıdır

Nakî devrân-ı âlemde kamu derde devâ geldi

İmâm-ı Askerî oldu peder Mehdî-i devrâna

Hudâ'nın fazlı erişti şükür sâhib livâ geldi

Yemînî ehl-i din oldur Ali'ye etmeye inkâr

Velâyet ehline Hayder imâm u pîşüvâ geldi (Ergun 1955a:68)

69.

Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

Ey gönül şâd ol Muhammed Mustafa devrânıdır

Meşreb-i Şâh-ı velâyet Murtezâ devrânıdır

Her taraftan hikmetullah sırr-ı Şâh oldu zuhûr

Şah Hasen ü Şah Hüseyin'in Kerbelâ devrânıdır

Tâlib ol Zeynelabâ'ya Bâkır'e ihlâs ile

Cafer ü Kâzım Ali Mûsâ Rızâ devrânıdır

Şah Takî sultân-ı âlem Şah Nakî Şah Askerî

Mehdî hem din serveri Âl-i abâ devrânıdır

Sohbet-i irfâna ermez her hasîs-i bi haber

Bunda sığmaz nâşiler bu âşinâ devrânıdır

Zâhidin ref' oldu zühdü kalmadı ayruk demi

Lâcerem sıdk u safâ mihr ü vefâ devrânıdır

Geçti hükm-i tohm-i Mervan geldi îman askerî

Ey Kalender secde kıl Âl-i abâ devrânıdır (Ergun 1955a:120)

70.

Mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün

Şehâ devr ile devrânun cihanda câvidân olsun
Çerâğun tâ ebed yansun delîlün hânedân olsun

Hudâ vü Mustafâ olsun senün dâyim nigehdârun
Kapunda devlet ü baht ü saâdet pâsbân olsun

Emîr-ül-mü'minin Hayder sana yâr olsun iy server
Önünce Hâdi-i rehber emîr-i mü'minân olsun

Hasen birle Hüseyin olsun senün yâr ü nigehdârun
Ali Zeyn-el-abâ ilmi sana ayn-ı ayân olsun

Muhammed Bâkır u Cafer olar olsun sana rehber
Hemîne anlarun ışkı senün çeşminde cân olsun

İmam Kâzım Ali Mûsâ Rızâ'nun himmeti dâyim
Senünle ma'nide hemrâh u hemdem hem'inân olsun

Takî birle Nakî mihri sana Hak'dan hidâyetdür
Deminde Şah Hasen nutkı sana tîg-ı zabân olsun

Senün bu kutlu devrânunda olsun Mehdî'nün devri
Senün vakt-i zamânunda dem-i sâhib zamân olsun

Yüzünden perdeyi ref' it görünsün nûr-i Hak zâhir
Lebünden bir haber eyle nihân sırrı ayân olsun

Hakikat ilminün kimse beyânın bilmedi şâhâ
Senün şânuna gelmişdür yine senden beyân olsun

Getür kesreti âlemden gel iy serhalka-i tevhîd
Açılsun vahdetün virdi cihâna cümle cân olsun

Kemâl ehli olan canlar cihanda almadı kâmın
Senün devründe anlar kâmyâb ü kâmrân olsun

Tufeyli'nün bu nazmına nazar kıl iltifat eyle
Cihanda söylesün vasfını peyg-i râygân olsun (Ergun 1955a:136)

71.

Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

Ey yüzün nârından erdi nûra hurşîd-i celî
Vey velâyet gülşenininde verd-i gûyâ bülbüli
Sana keşf oldu Süleyman gibi her mürgin dili
Ey ki her câya erişmiştir velâyâtın eli
Şem'-i cem'-i evliyâ ey Hacı Bektâş-ı Veli

Ravza-i firdevsdir âlî makam-ı meşhedin
Ey yüzün levhinde izhâr etti sırr-ı eşhedin
Ârif-i zât oldu kim ders etti harf-ı ebced'in
Sırr-ı Yâsin Şâh Ali'nin mu'cizâtı Ahmed'in
Şem'-i cem'-i evliyâ ey Hacı Bektâş-ı Veli

Kisvetin üstünde olan ey elif ey nûr-i zât
Hâlik-ul eşyâya dâl olmuşdürür ey Hak sıfât
Mahzen-i kân-ı velâyet menba'-i her mu'cizât
Cümle eşyâ misl-i tendir ya'ni kim sensin hayât
Şem'-i cem'-i evliyâ ey Hacı Bektâş-ı Veli

Lâldir vasf etmede vasfını halk-ı Künfekân
Şâhbâz-ı Lâmekân'sın sana arşdır âşiyân
Gün gibi oldun velâyât ile meşhûr-i cihan
Tapuna münkad olupdür arş ü ferş ü ins ü can
Şem'-i cem'-i evliyâ ey Hacı Bektâş-ı Veli

Tavf eder saf saf melekler meşhedin gülzârını

Zât-1 Bârî'nin çü sende görelim dîdârını
Gözleri açıldı kim gördü yüzün envârını
Hak sana erzâni kıldı mahzen-i esrârını
Şem'-i cem'-i evliyâ ey Hacı Bektâş-1 Veli

Beyt-i ma'mûr-i semâyî sahn-1 ravzandır senin
Serbeser envâr-1 Zât-1 Kibriyâ cân u tenin
Revnakı sensin cihânın âb-1 rûyi gülşenin
Mehbit-i Rûh-ül-emîn olsa aceb mi meskenin
Şem'-i cem'-i evliyâ ey Hacı Bektâş-1 Veli

Tavf edenler ravzanı bir kerre ey nûr-i İlâh
Bin Hac-1 ekber sevâbın buliserdir ez İlâh
Ey yüzün hattından izhâr etti sırr-1 Lâ İlâh
Sen velâyet şâhısın kim bendelerdir mihr ü mâh
Şem'-i cem'-i evliyâ ey Hacı Bektâş-1 Veli

Mustafâ vü Murtazâ vü Hazret-i Şâh-1 Hasen
Hem Hüseyin-i Kerbelâ envâr-1 zât-1 Zülminen
Hem Ali vü hem Muhammed Cafer imâm-1 zemen
Mûsi-i Kâzım Ali Mûsâ Rızâ'sın der sünen
Şem'-i cem'-i evliyâ ey Hacı Bektâş-1 Veli

Hem Muhammed hem Ali vü hem Hasen sultân-1 din
Mehdî-i sâhib zamansın sırr-1 Rabb-ül-âlemin
Âl ü evlâd-1 Ali kutb-i semâvât ü zemin
Ey Misâlî rahmetullahi aleyhim ecmain
Şem'-i cem'-i evliyâ ey Hacı Bektâş-1 Veli (Ergun 1955a:138)

17. YÜZYIL

72.

Medet Allah medet Muhammed Ali
Bizi dergâhından mahrum eyleme

PîrimHünkâr Hacı Bektâş-ı Veli
Bizi dergâhından mahrum eyleme

Adem-i seyfullah atam hakkıçün
Muhammed Mustafa hatem hakkıçün
Eyyüb'e verdiğin sitem hakkıçün
Bizi dergâhından mahrum eyleme

Hasan'ın aşkına çekerim zârı
Şah Hüseyin dinimizin serveri
Alemin nurusan Cenâb-ı Bâri
Bizi dergâhından mahrum eyleme

Zeynel'in canına da kıldılar ceza
Muhammed Bâkır'dır sırr-ı Mürteza
İmam Cafer KâzımMûsa-yı Rızâ
Bizi dergâhından mahrum eyleme

Derviş Muhammed'im ey gani kadir
TakîNakî Asker er-Rahman'ım'dır
Muhammed Mehdî'ye niyazım vardır
Bizi dergâhından mahrum eyleme (Çorlu Cemi-08122011)

73.

Niyazım var Muhammed'le Ali'ye
Cümle günahıma İmamlar medet
Bağışla suçunu bu günahkârın
Cümle günahıma İmamlar medet

Ağu kattılar Şah Hasan'ın payına
Lânet indi Muaviye soyuna
İmam-ı Hüseyin'in yüzü suyuna
Cümle günahıma İmamlar medet

Zeynelâbidindir benim penahım
İmam Bâkır kalb evinde mihmanım
Ol İmam Câfer'dir efendim benim
Cümle günahıma İmamlar medet

On iki imam niyaz eylerim
Hasan Askerî'ye hâlîm söylerim
Muhammed Mehdi'ye tamam eylerim
Cümle günahıma İmamlar medet

Miraçta oturan ol Fâhrî Ahmed
Yardım eyle bize çektirme zahmet
Muhammed Ali'ye eylerim minnet
Cümle günahıma İmamlar medet

Mehemmed'im zikreylerim erleri
Beyan eylediniz gizli sırları
Rûm erleri Horasan'ın pirleri
Cümle günahıma İmamlar medet (Ergun 1955b:39)

74.

Hayber kapusun açarsın
Yâ Muhammed yâ Âli
Kul günâhından geçersin
Yâ Muhammed yâ Âli

Hak Taâlâ habîbisin
Mü'minlerin rehberisin
Sen cümlelerin ma'bûdusun
Yâ Muhammed yâ Âli

Sen cümlelerin ma'bûdusun

Düşenin elin alırsın
Hâlimizi sen bilirsın
Yâ Muhammed yâ Âli

Hâlimiz sana ayandır
Bizi nûruna boyandır
Koma gafletten uyandır
Yâ Muhammed yâ Âli

Aşkına su gibi akan
Âşıkın sinesin yakan
İrfanda gül gibi kokan
Yâ Muhammed yâ Âli

Sensin Hayder'in hâcesi
Sevenin kadir gecesi
Hasan Hüseyin'in dedesi
Yâ Muhammed yâ Âli

Zeynel'e zindanda yoldaş
Mü'min yoluna koydu baş
Sana şek getüren kallaş
Yâ Muhammed yâ Âli

Bâkır'a çektirdin cefâ
Cefâ ana oldu safâ
Melekler durdu saf safa
Yâ Muhammed yâ Âli

Câfer'in gülünü deren
Taki'nin gönlüne giren
Hep münkirdir sana uran
Yâ Muhammed yâ Âli

Ol Rızâ'ya gösterdin yol
Kâzım Mûsâ var sana kul
Ümmetine keremin bol
Yâ Muhammed yâ Âli

Ümmete edersin kerem
Takî Nakî yola irfan
Yolun doğrusun gösteren
Yâ Muhammed yâ Âli

Bizi ayırma yolundan
Bülbül ayrılmaz gülünden
Asker Mehdî katârından
Yâ Muhammed yâ Âli

Derviş Mehmed'im zikr eder
Hakk'ın bin bir ismin ezber
Bir adı Hayder-i Kerrar
Yâ Muhammed yâ Âli (Ergun 1955b:42)

75.

Ey mazhâr-ı Hûdâ nûr-i Muhammed
Yansın Şâh-ı Merdân Ali aşkına
Hatice'tül Kübrâ, Fâtımâ Zehrâ
Yansın Şâh-ı Merdân Ali aşkına

Anların cemâlinden oldu rûşen
Kıyâmete kadar kalsın bu nişân
Ziyâsında yarlığansın dervîşân
Yansın Şâh-ı Merdân Ali aşkına

İmâm Hasan'dır, Hüseyin Müctebâ

Seven kullarına çekirme cefâ
İmâm Zeynel Âbâ himmeti bize
Yansın Şâh-ı Merdân Ali aşkına

Muhammed Bâkır'dır nûrun bekâsı
Câfer-i Sâdık'tır hem ibtidâsı
İmâm Mûsa Kâzım, Hakk'ın Rızâ'sı
Yansın Şâh-ı Merdân Ali aşkına

Muhammed Takî'de gördüm nûruna
Nakî seven görmez tamu nârını
Askerî, Mehdî'nin gördüm sırrını
Yansın Şâh-ı Merdân Ali aşkına

Bunların nûrları arşa yazıldı
Gürûh-i Nâci katarın dizildi
Seven kullarına berât yazıldı
Yansın Şâh-ı Merdân Ali aşkına

Seyyîd Mehemmed'im sır oldu âyân
Mağripten, maşrike göründü inan
Kâbe'nin üstüne geldiği zaman
Yansın Şâh-ı Merdân Ali aşkına (Çağlayan 2002:97- 98)

76.

Ne der hey erenler, âşıklar size
Allah bir, Muhammed, Ali diyerek
Sâkî-i Kevser hem Aliyyü'l Murtezâ
Allah bir, Muhammed, Ali diyerek

Seyrimde gördüm cennet bağıdır
İmâm Hasan zâkirlerin beyidir
Şâh Hüseyin Sakka Suyu dağıtır

Allah bir, Muhammed, Ali diyerek

İmâm Zeynel çilesini Hakk etti
Uyardı Şâh-ı Merdân'ı, şavk etti
İmâm Bâkır Peyik oldu, çark etti
Allah bir, Muhammed, Ali diyerek

İmâm Câfer Erkân'ını alınca
Okunup "Yedu'l-lah" tamam olunca
Cümle muhîbbânlar dâra durunca
Allah bir, Muhammed, Ali diyerek

Gözcü'lük Mûsâ'i Kâzım'dan kaldı
Bahr-i aşk oluben ummâna daldı
İmâm Rızâ da kurbancı oldu
Allah bir, Muhammed, Ali diyerek

Muhammed Takî'nin kab'ında durdu
Ali'yel Nakî de Niyâz'ı sundu
Hasanü'l Askerî Pabuççu oldu
Allah bir, Muhammed, Ali diyerek

Muhammed Mehdî'ye verildi Pazvant
Pazvant olduğuna oldu şâzument
Mehemmed'im tekmîl oldu bu hizmet
Allah bir, Muhammed, Ali diyerek (Çağlayan 2002: 135-136)

77.

Günah ettim Şahım dârına durdum
Allah bir Muhammed Ali aşkına
Kırklar eşiğine yüzümü sürdüm
Allah bir Muhammed Ali aşkına

Hasan Rızâ'ya ben ricaya vardım
İmam Hüseyin'i şefim buldum
Şahım Zeynel'aba eyledi yardım
Allah bir Muhammed Ali aşkına

Muhammed Bâkır'ın yüzü nuruna
İmam-ı Cafer'in vardım dârına
Kalmış günahımın küllü varına
Allah bir Muhammed Ali aşkına

Mûsa-Kâzım'dan görünen nurlar
AliyyürRızâ'ya naklolan sırlar
Kalman günahıma erenler pırlar
Allah bir Muhammed Ali aşkına

Muhammed Takî'nin yolu aşkına
AliyyünNakî'nin hali aşkına
Bağışla cürmümü veli aşkına
Allah bir Muhammed Ali aşkına

Hasanü'l Askerî nuru hakkıçün
Muhammed Mehdî'nin sırrı hakkıçün
Erenler semai devri hakkıçün
Allah bir Muhammed Ali aşkına

Mürşidi bilelim âra varalım
Kul Hüseyin ile dâra varalım
Şerleri def'eden hayra varalım
Allah bir Muhammed Ali aşkına (K.3)

78.

Abdal Mûsa gazaba geldi
Rumu fetih eyledi yaradan medet

Cihan harap oldu insan az kaldı
Gene sen bilirsin yaradan medet

Biz de severiz hem Ali'nin soyun
Yardımcımız olsun Hasan Hüseyin
Zindanda dirildi Zeynel Abidin
Bâkır'ı zindanda var eden medet

İmam Cafer Mürvet elden al bizi
Daim günde anarız sizi
Ruh için yundu yedi denizi
Necef deryasını kurutan medet

Gelin Mûsa-yı Kâzım'a varalım
Derdimizin dermanını görelim
Teki Neki Askerî'ye uyalım
Mehdî'yi mağarada sır eden medet

Hüseyin Gazi Sultan pir bali canısın
Daim kabul eyle müşkülüm kanısın
Hüseyin o mülkün gözcü sultanısın
Sıratı kuzuyu sürü edene medet

Gelin yardım eyleyin Rum'un eri
Tapduk erenlere Horasan piri
Muallata tuttu ba-ı Hayber'i
Hasta Muhammed'e can edene medet

Balım Sultan bildim Ali kendidir
Erenlerin Kamber kuludur
Pir Sultan'ım Hacı Bektâş Veli'dir
Cansız duvarları yürüdüne medet

Hüseyin'dir bir gönüle girmeyen
Kin kibir yükünü alıp yığmayan
Yerlerine göklerine sığmayan
Müminin kalbinde yer edenim medet (K.12)

79.

Muhammed'in bahçesinde
Serv-ü çınarım Ali'dir
Tâ ezelden vücudumda
Canda damarım Ali'dir

İndim de şimal ilinden
İmam Hasan'ın dilinden
Şah Hüseyin'in yolundan
Belde kemerim Ali'dir

Zeynel'i zindana tıkan
Şah Bâkır'a kirîş tıkan
Gül olup da irfan kokan
İmam Câfer'im Ali'dir

Ah Yezit kalmaya size
Kâzım'a ettiniz ceza
Horasan'da Mûsa Rızâ
Sırda nihânım Ali'dir

Takî'dir gözümüz açan
Nakî'dir müşküller seçen
Askerî'dir meyın içen
Sâkî pınarım Ali'dir

Bu işler böyle olacak
Âlem nur ile dolacak

Mehdî Dedem var gelecek

Kân u mekânım Ali'dir

Kul Hüseyin'im Hakk'a yalvar

Sevdiceğim Ali server

Nur olmuş âlemde parlar

Şems ü kamerim Ali'dir (Öztelli 1973:63)

80.

Var gir Yezit, var git, bulaşma bize

Ahrette haliniz bilmem nicolur

Bizden her gün teberrâ oluyor size

Ahrette haliniz bilmem nicolur

Hak Muhammed Ali gelip durunca

Hasan Hüseyin'den sual sorunca

İmam Zeynel urubalara bulunca

Ahrette haliniz bilmem nicolur

İmam Bâkır İmam Câfer bitince

Mûsa-yi Kâzım da ağı tutunca

İmam Rızâ arkanızdan yetince

Ahrette haliniz bilmem nicolur

Muhammed Takî ile Şah Ali Nakî

Firdevs bahçesidir göğsünün bağı

Yakındır zamanı Asker'in çağı

Ahrette haliniz bilmem nicolur

Hak emir eyleyip türap bitince

Olanca varını yere atınca

Mehdî gelip yakanızdan tutunca

Ahrette haliniz bilmem nicolur

Hüseyin'im bu iş böyle olunca
On İki İmamlar sual sorunca
Eysisini ulu Mevlâ bilince
Ahrette haliniz bilmem nicolur(Öztelli 1973:279)

81.

Tâ ezelden yârin yüzüne bakıp
Cemali didârı gören ağlar mı
Yetişip bir mürşid eteğin tutup
Özünden benliği ıran ağlar mı

Ali'ye Muhammed geldi burhana
Hadîce Fâtıma o ehl-i cana
Birleyib özünü ulu meydana
Anlayıp zatını bilen ağlar mı

Sahip-zaman yakın yola gelirse
Hasan'la Huseyn'in hakkın alırsa
Erenler deminden her ne gelirse
Ere erip Hakkı gören ağlar mı

Zeynel'Âbidin'in yüzünü görüp
Muhammed Bâkır'ın sırrına erip
Câ'fer-i Sâdık'ın dârına durup
Yola ıkrârını veren ağlar mı

Mûsi-i Kâzım'ın Turuna uçup
İmâm-ı Rızâ'nın yurduna göçüp
Küfür köprüsünden ileri geçip
İman deryasına dalan ağlar mı

Takî Nakî'yi Askerî'yi bilen

Hak Muhammed ile Mehdî'dir gelen
Her daim kırkların ceminde olan
Mahabbet tadını duyan ağlar mı

Teslim Abdal daim yüksek uçar mı
Erenlere teslim olan kaçar mı
Dört kapudan kırk kapudan geçer mi
Bir olup birliğe yeten ağlar mı (Gölpınarlı 1963:52)

82.

Dilimde ezberim virdim
On İki imam, Ali Ali
Sefillere eyle yardım
On İki imam, Ali Ali

Sefilin halinden bilen
Gözünün yaşını silen
Çağırduğım yere gelen
On İki imam, Ali Ali

On İki İmam Ali haktır
Ali'nin ihsanı çoktur
Şah Ali'dir Ali Şah'tır
On İki imam, Ali Ali

Hasan Hüseyin'in pîri
Zeynel'Âbidîn'in sırrı
Muhammed Bâkır'ın nuru
On İki imam, Ali Ali

Câfer'in sevgisi candan
Kâzım MûsaRızâ nurdan
Şefaât umarım sizden

On İki imam, Ali Ali

Ey Kâzım MûsaRızâ
Dergâhında etme ceza
Yardım ede cümlemize
On İki imam, Ali Ali

Muhammed Takî'nin şanı
Akıyor Nakî'nin kanı
Pîrim mahrum etme beni
On İki imam, Ali Ali

Hasanı Askerî Mehî
Gelmeye var muhabbeti
Yıkılsın Yezid'in tahtı
On İki imam, Ali Ali

Teslim Abdal durdum dâra
Yüz sürelim ere, pîre
Çağırdığım yerde gele
On İki imam, Ali Ali (Öztelli 1973:62)

83.

Allah meded yâ Muhammed yâ Ali
Günahkârım günâhımı bağışla
Îmâm-1 Hüseyin Bektâş-1 Veli
Günahkârım günâhımı bağışla

Halil'in nârını çemen eyleyen
Münkirin gönlünü güman eyleyen
Doksan bin kâfiri îmân eyleyen
Günahkârım günâhımı bağışla

Hazret-i Üveys'in nikabın veren
Serdar Muhammed'in yolunda duran
Bin bir kelâm Hazret-i Mûsa'dan soran
Günahkârım günâhımı bağışla

İmam Hasan'la serin ele alan
İmam Hüseyin'le nur şehîd olan
Zeynel'in zindanda pâyine gelen
Günahkârım günâhımı bağışla

İmam Bâkır kazanında sırr olan
On iki buyruğu Câfer'e salan
Ol hâtemi birinde tamam kılan
Günahkârım günâhımı bağışla

Mûsa Kâzım'ın Rızâ'la pazarı
İsm-i a'zam okur kılar gazâyı
Yer yok iken gök yok iken ezeli
Günahkârım günâhımı bağışla

Eyyub'un kurdunu döküb sağ eden
Harman çöpünü ifrite bağ eden
Mi'racda ol Muhammed'e car eden
Günahkârım günâhımı bağışla

Bu Fakir Ednâ'ya sevdâyı kılan
Üstâdım Hatâyî dersini alan
Bunda kalanların carına gelen
Günahkârım günâhımı bağışla (Ergun 1955b:49)

84.

Çok günah işledim senin katında
Eriş Şâh-ı Merdan sen imdâd eyle

Kul daralmayınca Hızır yetişmez
Yetiş Hızır Nebî sen imdâd eyle

Yalvarması boynumuza farz oldu
Edeb erkân mü'minlere arz oldu
Mü'minin secdesi Hak niyâz oldu
Yetiş Hızır Nebî sen imdâd eyle

Kim kaildir mahşer(e) kalan da'vâya
Şah Hasan'a ağu verdi Muâviye
İmam Hüseyin Mürvet eyle cânıma
Yetiş Hızır Nebî sen imdâd eyle

Zeynel'i zindana atan o soydur
Muhammed Bâkır'a verilen paydır
İmam Câ'fer erkânı kadim yoldur
Yetiş Hızır Nebî sen imdâd eyle

Mûsa Kâzım ile salâyı veren
İmam Rızâ ile mescide giren
Takî ile Nakî carına gelen
Yetiş Hızır Nebî sen imdâd eyle

Askerî'nin Askerîne katılan
Kul olub Belh Buhârâ'da satılan
Çöl Kûfe şehrinde nâra atılan
Yetiş Hızır Nebî sen imdâd eyle

Kırkların cemine berâber gelen
Server Muhammed'in bacını alan
Sancağını çeküb Zülfikar çalan
Yetiş Hızır Nebî sen imdâd eyle

Fakir Ednâ'm der ki bu sırra eren
Üstadım Hatâyî dârına duran
Tamuda yanar mı nûrunu gören
Yetiş Hızır Nebî sen imdâd eyle(Ergun 1955b:51)

85.

Gönül arzû kıldı yüzün görmeye
Kızıl Deli Sultan aman mürüvvet
İster senden bir kılağuz almağa
Kızıl Deli Sultan aman mürüvvet

Alçağı yücesi sana görünür
Gönül düşmüş peşinize sürünür
Her ne günah desen bende bulunur
Kızıl Deli Sultan aman mürüvvet

Dayanmalı ol Sultanın nazına
Yüz sürelim ayağının tozuna
Savdiğin nikabın almış yüzüne
Kızıl Deli Sultan aman mürüvvet

Makamımız imamların makamı
Kerbelâ'da akar şehidler kanı
Hasan Hüseyin Fatma Ana'nın canı
Kızıl Deli Sultan aman mürüvvet

İmam Zeynel paralandı bölündü
Muhammed Bâkır'a secde kılındı
Câ'fer-i Sâdık'dan yâdigâr kaldı
Kızıl Deli Sultan aman mürüvvet

Önce senin müşkilini kandıran
Ayağını oda sokub yandıran

Mûsâ-yi Kâzım'a secde kıldırn
Kızıl Deli Sultan aman mürüvvet

O cihâna bu cihâna sır geldin
Takî Nakî Askerî'ye gül geldin
Mehdî Resûl ile Zülfikar çaldın
Kızıl Deli Sultan aman mürüvvet

Fakir Ednâ'm yanar kendi başını
Yemen'de seyr ettim ter savaşını
Üstadım Hatâyi'nın sır kardeşini
Kızıl Deli Sultan aman mürüvvet (Ergun 1955b:58)

86.

Senin ile bir araya gelelim
Tercemanın şerhin beyân eyleyem
Nebîler serverinden haber alayım
Tercemanın şerhin beyân eyleyem

Tekbir Allah ekber rızâ-yı celîl
Cebrâil önünce gelmiştir delîl
Tekbiri aldı da İbrahim Halil
Tercemanın şerhin beyân eyleyem

Tüyü Cebrâil'de canı İsmail
Selman'ı o demde saldılar sâil
Arşdan inince geldi ol Mikâil
Tercemanın şerhin beyân eyleyem

Mubârek cemâlin gördüm düşümde
İlm-i hikmet yazılıdır başında
Hesab onun yüreğinde duşunda
Tercemanın şerhin beyân eyleyem

Muhammed Ali'den almış payını
Kimseler eremez Hakk'ın oyunu
Aslı Mûsâ peygamberin koyunu
Tercemanın şerhin beyân eyleyem

Özünüzü bir gerçeğe yetürün
Cümle bir ikrâra beli dedirün
Cemâatten ol İbrahim pîre yedürün
Tercemanın şerhin beyân eyleyem

İlgıt ılgıt olmuş akıyor kanı
Dîdar görem deyu titriyor canı
Arzulamış Hasan Hüseyin dîdârı
Tercemanın şerhin beyân eyleyem

Beytullah'dır İmam Zeynel durağı
Orda yanar İmam Bâkır çırağı
Ol kurbandır mahşer yerin burağı
Tercemanın şerhin beyân eyleyem

Şah-ı merdan Ali eyledi Pazar
Melekler tüyünü ibrişim düzer
İmam Cafer âyetinde hem yazar
Tercemanın şerhin beyân eyleyem

İlm-i hikmet dürür gördük zâtını
Kabul etti Kâzım münâcatını
Kırma kemiğini ezme etini
Tercemanın şerhin beyân eyleyem

Âşıklar ismini ilm ilen okur
İmamlar ol koçun yoluna bakar

İmam Rızâ tûyün bir kemhâ dokur
Tercemanın şerhin beyân eyleyem

Muhammed Takî kaynadub çoşduran
Ali Nakî halleyleyip pişiren
Askerî'den askerî'ye düşüren
Tercemanın şerhin beyân eyleyem

Kul Mustafa'm eder irfan kuruldu
Kırkların aşkına lokma verildi
Üstâdım Hatâ Mehdîyle göründü
Tercemanın şerhin beyân eyleyem (Ergun 1955b:82)

87.

Dünya sende arzumanım kalmadı
Gönül arzumanım Neşter Abdal'dır
Küfrünü îmana sayan olmadı
Gönül arzumanım Neşter Abdal'dır

Zemheride elma verüp bitüren
Kur-ağaçta meyva verüp yetüren
Muhammed'in hırkasını getüren
Gönül arzumanım Neşter Abdal'dır

Koyun olub kuzusuna meleyen
Yedi elekten cihânı eleyen
Hasan Hüseyin'i beşiğe beleyen
Gönül arzumanım Neşter Abdal'dır

Kırk pâredir İmam Zeynel pâresi
İmam Bâkır çekti zindan yâresi
Kırklar sürer İmam Cafer süresi
Gönül arzumanım Neşter Abdal'dır

Yedi kudret deryâsı üçü serde
Kâzım münâcatta Rızâ devirde
Takî Nakî Askerî menzili yerde
Gönül arzumanım Neşter Abdal'dır

Kul Mustafa'm eder sevdâsı serde
On iki imamların menzili burda
Muhammed Ali'yle ulu divanda
Gönül arzumanım Neşter Abdal'dır (Ergun 1955b:84)

18. YÜZYIL

88.

Fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün

Seyyid Ali Sultan Hakkında Medhiye

Ma'den-i nûr-i nübüvvet mazhar-ı nûr-i celî
Şem'-i meşrik âlem-ül-gayb oldu sırr-ı münceî
İbn-i Sultân-ı Necef serçeşme-i cümle velî
Kutb-i sâlâr-ı velâyet evliyânın efdali
Âl-i Tâhâ nesl-i Yâsin Hazret-i Seyyid Ali
Server-i kavm-i mevâlî sırr-ı Şah Kızıl Deli

Cedd-i pâki pîr-i erkân-ı Horâsân'ın gülü
Bâğ-ı Mehdînde anın filcümle uşşak bülbülü
Kalbimizde oldu âşüfte mahabbet sünbülü
Zülfikar destinde altında Ali'nin Döldülü
Âl-i Tâhâ nesl-i Yâsin Hazret-i Seyyid Ali
Server-i kavm-i mevâlî sırr-ı Şah Kızıl Deli

Rehnümâ-yi râh-ı Hayder pîşüvâ-yi evliyâ
Şehsüvâr-ı taht-ı irşad mefhar-i Âl-i abâ
Âmil-i elfakru fahrî târik-i tâc u kabâ
Vâris-i sırr-ı düvazde Ehl-i Beyt-i Mustafâ

Âl-i Tâhâ nesl-i Yâsin Hazret-i Seyyid Ali
Server-i kavm-i mevâlî sırr-ı Şah Kızıl Deli

Kâşif-i ilm-i ledünnî şâh-ı mülk-i şeş cihât
Bist ü heşt heftâd ü düden gösterir nakş-ı sıfât
Si vü dü içinde nutk-i pâki durur ayn-ı zât
Ârifâna Men aref ile verir âb-ı hayât
Âl-i Tâhâ nesl-i Yâsin Hazret-i Seyyid Ali
Server-i kavm-i mevâlî sırr-ı Şah Kızıl Deli

Nûr-i çeşm-i Murteza ser defter-i Âl-i Nebî
Can be can bahş-ı lebi Hulk-ı Rızâ'dır meşrebi
Şah Hüseyin-i Kerbelâ'dır atası cediti Nebî
Meslek-i Zeynel'abâ Bâkır'la Cafer mezhebi
Âl-i Tâhâ nesl-i Yâsin Hazret-i Seyyid Ali
Server-i kavm-i mevâlî sırr-ı Şah Kızıl Deli

Kuvve-i kudside Kâzım'la Rızâ'dır bî kusur
Şah Takî ile Nakî'nin âb-ı rûyidir o nûr
Askerî'dir hânedâna nâzır-ı ehl-i ubûr
Nakd-i sırrı Mehdî-i sâhib zaman kıldı zuhûr
Âl-i Tâhâ nesl-i Yâsin Hazret-i Seyyid Ali
Server-i kavm-i mevâlî sırr-ı Şah Kızıl Deli

Tûtyâ-yi dîde-i dildir bize hâk-i deri
Âciziz avnen lenâmız hem acâyib mazharı
Hâkipây-i hâdimi dergâhının tâc-ı seri
Kemterin meddâhıdır Derviş Kasimî kemteri
Âl-i Tâhâ nesl-i Yâsin Hazret-i Seyyid Ali
Server-i kavm-i mevâlî sırr-ı Şah Kızıl Deli (Ergun 1955b:63)

18 YÜZYIL

89.

Haktır Allahım
Muhammed mahım
Ali'dir şahım
Allah eyvallah

Ol Fahrünnisa
Hatice Kübra
Nuru Kibriya
Allah eyvallah

Şepperü Şüpper
Abidin server
Bâkır u Câfer
Allah eyvallah

Mûsâ-yi Kâzım
Rızâ imamım
Takî'dir daim
Allah eyvallah

Nakî'dir iman
Askerî'dir can
Mehdî-i devran
Allah eyvallah

Çârdeh-i mâsum
Şehid-i mazlum
Cümlesi malûm
Allah eyvallah

Aşka bir canım
Sırr-ı Rahman'ım
Derde dermanım

Allah eyvallah

Kanber ü Selman

Pir Balım Sultan

Bunlarla ihsan

Allah eyvallah

Yüzümüz yerde

Elimiz erde

Huzur-i Pirde

Allah eyvallah

Münire kemter

Sizden ey server

İsteği Kevser

Allah eyvallah (Ergun 1955b:181)

90.

Ben âşıkım deyu da'vâ kılarınsın

Dört harfin birini tamam ettin mi

Dâim günah denizine dalarsın

Bir mürşid kâminden dersin aldın mı

Dört harfin evveli şerîat kamu

İkinci makamı tarîkat bâbı

Hakîkate gider bunların hepsi

Ma'rifete girüb Hakk'a yettin mi

Ma'rifet ma'nâdır bunda bilenler

Rehberinin buyruğundan kananlar

Şerîatte namâzını kılanlar

Tamâm eden beş vaktini kıldın mı

Hakikat gülüdür Muhammed Ali
Hasan Hüseyin'dir bağçenin gülü
İmam Zeynel İmam Bâkır'ın seli
Cafer'in mezhebin tamâm bildin mi

Kâzım Mûsâ Rızâ cümlenin şâhı
İmam Takî Nakî imamlar mâhi
Hasen-i Askerî gerçek vallahi
Muhammed Mehdi'den haber aldın mı

Bu ednâ Kâtib'in günahı çokdur
On iki imamların yolu da hakdır
Muhammed Ali'ye belimiz pekdir
On iki imamlardan haber aldın mı (Ergun 1955b:128)

91.

Cenâbı Hudâ'nın cümle kuluyuz
Biz Muhammed Ali deyenlerdeniz
Muhammed ümmeti zâtı uluyuz
Biz Muhammed Ali deyenlerdeniz

Muhammed Ali'ye vermişiz ikrar
Münkirin canına lâ'net sad hezar
Mü'min olan olur bizim ile yâr
Biz Muhammed Ali deyenlerdeniz

Hasen Hulk-ı Rızâ zâtı gerçektir
İçtiğimiz câm-ı zehr-i felektir
Hüseyin için kan ağlamak gerektir
Biz Muhammed Ali deyenlerdeniz

Şah Zeynel'abâ'dan mağfur olmuşuz
Zâhirde bâtında pür nûr olmuşuz

Muhammed Bâkır'dan meşhûr olmuşuz
Biz Muhammed Ali deyenlerdeniz

Cafer-i Sâdık'dan aldık mezhebi
Yâr ettik aşk ile hayâ edebi
Cihanda cümlenin budur matlabı
Biz Muhammed Ali deyenlerdeniz

Mûsi-i Kâzım'dır nûr-ı sırr-ı şâh
Yolunda etmedik hergiz iştibâh
Aşk ile hâlimiz budur eyvallâh
Biz Muhammed Ali deyenlerdeniz

Ali Mûsâ Rızâ velâyette kân
Sâlâr-ı evliyâ şâh-ı Horasan
Teskîm-i ser canız ikrarla îman
Biz Muhammed Ali deyenlerdeniz

Nûr-ı sırr-ı Ahmed Muhammed Takî
Gel mahabbet eyle var olma şakî
Bizimle yâr olan bulur revNakî
Biz Muhammed Ali deyenlerdeniz

Hasen Askerî'ye olduk askerî
Koymuşuz yoluna cân ile seri
Hâl-i mahabbetten aldık haberi
Biz Muhammed Ali deyenlerdeniz

Muhammed Mehdî'dir bu mülke sultan
Cümlemiz oluruz emrine ferman
Derviş Kalbî buldum derdime derman
Biz Muhammed Ali deyenlerdeniz (Ergun 1955b:155)

92.

Mefâ'îlün/mefâ'îlün/fa'ûlün

Erince bir kula fazlı Hudâ'nın

Düşe aşkına Âl-i Mustafâ'nın

Muhibb-i hânedân olan kişiler

Olur yârı Aliy-yel-Murtezâ'nın

Derûnum lâle veş dâğ ile tezyîn

Olubdur aşkına Hulk-ı Rızâ'nın

Aceb mi hûn-i çeşmim baştan aştı

Firâkiyle Şehîd-i Kerbelâ'nın

Vücûdum etseler ger pâre pâre

Yolundan dönmezem Zeynelabâ'nın

Özün mihnetle kal et pûtasında

Muhammed Bâkır-ı sıdk u safânın

Sözünde sâdık ol gel inkıyâd et

Îmâm-ı Caferî ol rehnümânın

Eşiğin yaslanan mansûbu neyler

Velî Kâzım Ali Mûs-er-Rızâ'nın

Olur vasliyle hurrem sâf olan dil

Takî vü bâ Nakî ehl-i atânın

Bulun cem'iyetinde olma mahrum

Hasen-i Askerî ehl-i duânın

Cihan emrine hep fermân olubdur

Muhammed Mehdî-i sâhib livânın

Bu Kalbî cân ü dilden oldu teslîm

Kulu kurbânıdır Âl-i Abâ'nın (Ergun 1955b:157)

93.

Mefâ'îlün/mefâ'îlün/fa'ûlün

Bugün esrâr-ı hikmet masdarıyüz

Zehî zât u sıfâtın mazharıyüz

Hicâbı ref' edüb bulduk cemâli

Kamu eşyâyı terk ettik berîyüz

Kuruldu dilde bâzâr-ı mahabbet

Metâ'-ı aşka candan müşterîyüz

Hudâ'nın birliğine şübhemiz yok

Muhammed'le Ali'nin çâkeriyüz

Veririz cânımız sermest ü hayran

Yolunda ölmeye şîr-i neriyüz

Şefî'imiz o Şâh-ı Kerbelâ'dır

Bu ma'nîde sözüümüzün eriyüz

İmam Zeynel'abâ'nın aşkına biz

Yanarız şevk ile hâkisteriyüz

Bilürüz Kâzım'ı ol müttekîdir

Ali Mus-er-Rızâ'nın peyreviyüz

Takî vü bâ Nakî olunca safder

Hasen-ül-Askerî'nin Askerîyüz

Muhammed Mehdî'dir bu mülke sultan

Gelür Kalbî anın biz kanberiyüz (Ergun 1955b:158)

94.

Ârifim deyüben çok bilür olma
Yahşiyi yamandan seçe gör gönül
Küfür deryâsında gümana dalma
Küfrünü îmandan seçe gör gönül

Gerçekler Ali'den dolu içtiler
Yedi nefisten ruhların seçtiler
Bu mülke gelenler konub göçtüler
Rızâ ile konub göçegör gönül

Evliyâ enbiyâ cennete doldu
Fenâyâ güvenen fenâda kaldı
Ölmeden evveli gerçekler öldü
Ölmeden kefenin biçegör gönül

Söylemiş dinlemiş sözünü bilmez
Yalancıdır yalan özünü bilmez
Ârif-i billâha teslîm olamaz
Olduğu meydandan kaçagör gönül

Hasan ile Hüseyin Zeynel'dir şâhım
Bâkır Cafer Kâzım Rızâ'dır mâhım
Takî Nakî Askerî'dir penâhım
Mehdî alâmetin seçegör gönül

Kul Şükrî abdalım bu dünyâ yalan

Yezîd'in dînine verelim talan
Birdir giden birdir gelen bir kalan
Hicab perdesinden geçegör gönül (Ergun 1955b:177)

95.

Derdim var deyu neye ağlarsın
Ali'yi sevenin derdi mi olur
Derdinden şikâyet kime eylersin
Ali'yi sevenin derdi mi olur

Muhammed Ali'dir Ali Muhammed
Hasan ile Hüseyin çektiler zahmet
Ali'den özgeye eyleme minnet
Ali'yi sevenin derdi mi olur

İmam Zeynelbâkır ile göründü
İmam Cafer hal yüzünü büründü
Alevîler yüz üstüne süründü
Ali'yi sevenin derdi mi olur

İmam Kâzım Rızâ Şah-ı Horâsan
İmam Takî Nakî derdlere derman
Yakin bizden bize ol Şâh-ı merdan
Ali'yi sevenin derdi mi olur

İmâm-ı Askerî Mehdî-i zaman
Dâimâ etmekte erenler cevlân
Deli Şükrî derdsizlerin bu meydan
Ali'yi sevenin derdi mi olur (Ergun 1955b:179)

96.

Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/fâ'ilün
Sâkıyâ mey sun bize âdem atanın aşkına

Menzil-i Levlâke Levlâk Mustafâ'nın aşkına
Sâki-i Kevser Aliy-yel Murtezâ'nın aşkına
Mey sefidî ver Hasen Hulk-ır-Rızâ'nın aşkına
Sun şerâb-ı lâ'li şâh-ı Kerbelâ'nın aşkına

Ol şerâb-ı lâyezâli nuş eden mestâne Hû
Na're-i Hû çektiler aşk adına pervâne Hû
Aş u işret etmeğe cem' oldular dîvâne Hû
Halka-i cem'-i mahabbet kurdular meydâne Hû
Söndür ey sâkî Ali Zeynelabâ'nın aşkına

Menba'-ı ilm-i hakîkî gevher-i aşk bizdedir
Katreyiz ammâ velâkin bahr-i umman bizdedir
Kenz-i mahfînin rümûzu sırr-ı Kur'ân bizdedir
Ol şerâb-ı câvidan ammâ ki el'an bizdedir
Nûş edelim Bâkır'ı cûd-i sehânın aşkına

Ol biziz kim şey cihetten Hak görürüz bî kusûr
Kâmil-i insân-ı Hakk'ız eyledik Hak'dan zuhûr
Sâcidiz her dem cemâle olmazız teb'id ü dîr
İçelim sâkî getir ol bâde-i câm-ı tahûr
Cafer-i sâdık imâm-ı muktedânın aşkına

Çâr unsur-i hakîkîdir dilâ meddâhımız
Şöyle bil iksîr-i a'zamdır şehâ emlâhımız
Pûte-i aşk içre hall oldu bizim ervâhımız
Ver içelim bâde-i hamrâ bugün ıslâhımız
Şah Kâzım Hâdi-i râh-ı Hudâ'nın aşkına

Biz muhibb-i hânedânız ârif-i irfan biziz
Olmuşuz renc ü anâ hem derdlere derman biziz
Âyet-i Seb'ul-mesânî Kaf vel-Kur'ân biziz
Bî tekayyüd zehr nûş eyler velî merdan biziz

Getir ey sâkî Ali Mûs-er-Rızâ'nın aşkına

Ol yüz elli altı harfîz asl-ı Kur'ân-ı hakîm
Dest ü pâ vü hem cemâl-i âdem-i vech-i Kerîm
Bizdedir esmâ-i küllî bizdedir ism-i azîm
Sâkıyâ doldur içelim bâde-i aşk-ı kavîm
Şah Takî-i server-i Âl-i Abâ'nın aşkına

Kimse yok nûş etmedik bezm-i ezel peymânını
Perdeler sırr etti Hak böyle kurub dîvânını
Bir dahi nûş eyledi âşık o mey irfânını
Sâkıyâ ver içelim ehl-i dilin îmânını
Şah Nakî sırr-ı Aliy-yi Hel etâ'nın aşkına

Biz kadîmî âşıkız aşkın dilâ emvâcıyız
Tuh şinâsız Kâ'be bünyâd olmadan hem hâcıyız
Hamdülillâh kim muhibb-i hânedân-ı nâcıyız
Sâkıyâ sun bâdeyi âşıkların sertâcıyız
Şah Hasen-i Askerî kadr-i ulânın aşkına

Sâlik-i râh-ı Hudâ'yız eylesin münkir hazel
Âdeme keşf eyledi esrâr-ı remzin Lemyezel
Çün dedi esmâ-i küllî anladık ol bîbedel
İçelim îmânımızdır bâde-i câm-ı ezel
Ol Muhammed Mehdî-i sâhib zamânın aşkına

Biz fenâfillâh ile aldık bu diller kâmını
Geçmişiz mürğ-i hümâyız kûh-i kafın dâmını
Bir birin yâd eylesek asl-ı cihânın nâmını
Sâkıyâ âmâde kıl nûş idelim aşk câmını
Çardeh-i Ma'sûm pâk-i nevresânın aşkına

Varlığıyle Âl ü evlâdın cihan buldu sebât

Anların sırrı ile şâhım küşâd oldu nikât
Zinde oldu mürde diller cisme erişti hayât
Olmak isterse sana dil himmet-i Şâh-ı velât
Tâhirâ cânın fedâ kıl Hânedânın aşkına (Ergun 1955b:162)

97.

Fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün
Çâkeriyim hânedânın rûze-i Kâlûbelî
Kâinatın aslı bunlardır cihâna müncelî
Tekye-i aşk içre mihmân oldu ol şâh-ı velî
Okuram bu matla'ı şâd eyleyüb cân ü dili
Esselâm ey ayn-ı âlem sırr-ı Sübhân'ım Ali
Esselâm ey bâ-i Bismillâh-i Rahmânım Ali

Zâhir oldu noktadan aşk u mahabbet ibtidâ
Her gelen hayrette kaldı aşka yokdur intihâ
Evvelîn ü âhırin şâhım imâm-ı muktedâ
Bilmezem Şâh'ımdan özge gayre etmem ilticâ
Esselâm ey ayn-ı âlem sırrı Sübhân'ım Ali
Esselâm ey bâ-i Bismillâh-i Rahmânım Ali

Noktadır şâhım efendim cümledir and suûd
Âyet-i şey'i muhît oldu bu ma'nâya şühûd
On sekiz bin âlemin âdemde cem'idir hudûd
Ahsen-i takvimde buldum şâhımı kıldım sücûd
Esselâm ey ayn-ı âlem sırrı Sübhân'ım Ali
Esselâm ey bâ-i Bismillâh-i Rahmânım Ali

Özge sırdır hâlikı ol cümlelerin hem rehberi
Şâhı oldur dü cihânın gafil olma gel beri
Bunca şahlar gelmek ister Kanberi'nin kanberi
Serserî gezme cihanda Caferî ol Caferî

Esselâm ey ayn-ı âlem sırrı Sübhân'ım Ali
Esselâm ey bâ-i Bismillâh-i Rahmânım Ali

Sırr-ı Şâh-ı vech-i âdemde gören iz'ânına
Eylerim cânım fedâ bil râhına erkânına
Okuram Seb'ulmesânî rûy-i âdem şânına
Derc edüb müjgân ü kaş ü zülfünün çevgânına
Esselâm ey ayn-ı âlem sırrı Sübhân'ım Ali
Esselâm ey bâ-i Bismillâh-i Rahmânım Ali

Kenz-i mahffinin rümûzun etmek istersen ukul
Kışver-i mülk-i vücûdun şehrine eyle duhûl
Hânedânın kemteri ol kim bular asl-i usûl
Pendini Hünkâr pîrin cân ile kıldım kabûl
Esselâm ey ayn-ı âlem sırrı Sübhân'ım Ali
Esselâm ey bâ-i Bismillâh-i Rahmânım Ali

Ger ki vuslat olmaz ise goncadan ol bülbüle
Behremend olmaz o bülbül etse yüz bin gulgule
Gir tarîk-i Mustafâ'ya ver cilâ pâk et dile
Şâhım îmanım Ali'den derdine dermân ola
Esselâm ey ayn-ı âlem sırrı Sübhân'ım Ali
Esselâm ey bâ-i Bismillâh-i Rahmânım Ali

Nûr-i îmânım Hasen Hulkı Rızâ kalbi selîm
Şah şehîd-i Kerbelâ'da aşk ille oldum mukîm
Dilde inşâ eyledim Zeynelabâ nûr-i alîm
Bâkır'a cânım fedâ Sâdık mezâhibdir kadîm
Esselâm ey ayn-ı âlem sırrı Sübhân'ım Ali
Esselâm ey bâ-i Bismillâh-i Rahmânım Ali

Mûsi-i Kâzım'dürür ol server-i Âl-i Abâ
Hem Horâsân'ın gülü can bülbülü Mus-er-Rızâ

Şah Takî vü bâ Nakî'dir ehl-i Hakk'a rehnümâ
Askerî Mehdî'de zâhir oldu sırr-ı Murtezâ
Esselâm ey ayn-ı âlem sırrı Sübhân'ım Ali
Esselâm ey bâ-i Bismillâh-i Rahmânım Ali

Nesl-i Tâhir şâhımın vasfında lâl oldu zeban
Oldürür vîrâne diller tahtgâhında nihân
Nüşa-i kübrâda oldu gün gibi sırrı ayan
Vird edüb bu matla'-ı garrâ-yı yâd eyle heman
Esselâm ey ayn-ı âlem sırrı Sübhân'ım Ali
Esselâm ey bâ-i Bismillâh-i Rahmânım Ali (Ergun 1955b:165)

19. YÜZYIL

98.

Dostum Muhammed'dir Hak Habibullah
Söylersen Muhammed Ali'den söyle
Cihana geldiler sırr-ı sırrullah
Söylersen Muhammed Ali'den söyle

Hasan Muhammed'dir Hüseyin Ali
Şah İmam Zeynel'e demişiz belî
Muhammed Bâkır'ı sevdik ezeli
Söylersen Muhammed Ali'den söyle

Evliya enbiya onlara âşık
Verdiler ikrarı oldular tanık
Hak mezhebi imam Cafer-i Sâdık
Söylersen Muhammed Ali'den söyle

Mûsa-yı Kâzım'dan kuruldu erkân
İmam Musî Rızâ'dır pir-i Horasan
Takî ile Nakî mümine iman
Söylersen Muhammed Ali'den söyle

Hasan Ali Askerî serveri alem
Muhammed Mehdî'dir sahib-i kerem
Genc Abdal'im zikreder dilimde her dem
Söylersen Muhammed Ali'den söyle (K.3, K.14)

99.

Ey candan sevdiğim nûr-ı penâhım
Pîrim cemâlini göresim geldi
Kaldır nikabımı lûtfeyle şâhım
Pîrim cemâlini göresim geldi

Bir ismi Alî'dir Hayder-i Kerrâr
Hasan hulkır-rızâ ol zât-ı envâr
Şahım İmâm Hüsey(i)n mü'mine dîdâr
Pîrim cemâlini göresim geldi

İmâm Zeynel-Abâ Muhammed Bâkır
Keremler kânıdır ol İmâm Cafer
Nola bir dem hüsnün Kâbesin göster
Pîrim cemâlini göresim geldi

Kâzım Rızâ Takî Nakî Askerî
Mehdî cümlemizin ulu serveri
Murâdım isterem bilmezem gayri
Pîrim cemâlini göresim geldi

Güvenc Abdal güzel söyledi halin
Erenler donatmış feyz-i kemâlin
Ey İmamlar şâhı göster cemâlin
Pîrim cemâlini göresim geldi (Gölpınarlı 1963:47)

100.

Ali ismi dört kitabda okunur
Lâilâheillallah yazılı
Zikredeni Azazilden sakınır
Lâilâheillallah yazılı

Hacı Bektâş Veli ismi dildedir
Muhammed'in hub cemali güldedir
Fatıma ananın gözü yoldadır
Lâilâheillallah yazılı

Hasan bahçesinin gülü açıldı
Şah Hüseyin tazelendi saçıldı
Şehîd olanlara hulle biçildi
Lâilâheillallah yazılı

Zeynel yaralandı akıyor kanı
Bâkırın kazanda yıkandı donu
İmam Câfer elindedir erkânı
Lâilâheillallah yazılı

Mûsayı Kâzım Rızânın destine
Yüz sürelim Muhammedin postuna
Cebrailin kanadının üstüne
Lâilâheillallah yazılı

On iki İmamda saçı leylâ var
Bunca âşıkların sende meyli var
Mehdînin boynunda hamayli var
Lâilâheillallah yazılı

Kul Himmet üstadım derd ilâcına
Yüz sürelim Muhammedin tacına
Fatıma Ananın saçbağ ucuna

Lâilâheillallah yazılı (Ergun 1955a:180)¹¹⁴ (Çıblak 2005: 224)

101.

“Elif” Allah ismi okur yazarım
“B” bir nokta ile “T” yi ne güzel

Oturmuş kâtipler hüsnünü yazar
Kaldırma nikabın değmesin nazar
Arafat dağında salınıp gezer
İsmailin usul boyu ne güzel

Mağrib ile meşrikini bezeden
Zâhir bâtın hikmetini gözeden
Hasan Hüseyin de gelir gazadan
Muhammed Ali’nin soyu ne güzel

Zeynel Bâkır Câfer yârlar yârenler
Zâhir bâtın hikmetine erenler
Akdağın başına döşenmiş erenler
Abıhayat gölünün suyu ne güzel

Kâzımı Mûsa Rızâ dilinde
Hakkın bir nişanı vardır kulunda
Ken’an ile gezdim Mısır elinde
Yusufun yattığı kuyu ne güzel

Takî Nakî Askerîle akarım
Mehdî gelir deyu yola bakarım
On iki imamların yasın çekerim
Matem donu âşur ayı ne güzel

¹¹⁴ Bütün imamların adına yer verilmemiş Daha düzgün ve Hatayi mahlaslı bir varyantı için bkz Çıblak 2005: 224

MûsaRızâ dür çıkarır dükkânda
Kaynayıp coşuyor gevheri kânda
Kul Himmet üstadım sevgisi canda
Kaşların “lâmelif” “B” yi ne güzel (Ergun 1955a:194)

102.

Allah medet yâ Muhammed yâ Ali
Yusuf kuyusunda zindana düştüm
Gülbangi çekilen Bektâş-i Veli
Gayretiniz yok mu ummana düştüm

Fâtıma Ananın eteğin tuttum
Server Muhammed’e göz gönül kattım
İmam Hasan ile çok meta sattım
Şah Hüseyin ile dükkâna düştüm

Zeynel’i sevdim de aşnaya yettim
Bâkır’ı sevdim de Mûsahip tuttum
Câfer-i Sâdık’la göz gönül kattım
Naci deryasında ummana düştüm

Kâzım-ı Mûsa Rızâ’ya kavuştum
Kerbelâ çölünde cenge giriştim
Kanlı asker ile hayli savaştım
Yaralandı sinem al kana düştüm

Takî Nakî Askerî’dir nurumuz
Mehdî mağarada gizli sırrımız
Cebrail önümüzce rehberimiz
Kırkların ceminde erkâna düştüm

On iki İmam dergâhında emim var

Gice gündüz sohbetim var demim var
Çok günahım varsa neden gamım var
Ali gibi Şahımerdana düştüm

Kul Himmet üstadım bu nasıl yazı
Lezzet verir şirin mahabbet tuzu
Ali'nin altında Zühre yıldızı
Meylü muhabbeti Selman'a düştüm (Ergun 1955a:194)

103.

Benim günahım çok senin katında
Allah bir Muhammed Ali el'aman
Sen kerem kânısın zâhir bâtında
Allah bir Muhammed Ali el'aman

Fâtıma Hatice Zehra da bile
Bir dilek dilersen Hasan'dan dile
Şah Hüseyin ile girdik bu yola
Allah bir Muhammed Ali el'aman

Zeynel Bâkır Câfer üçü bir katar
Kâzım Mûsa Rızâ gözümde tüter
Deryaya garkolan ummana batar
Allah bir Muhammed Ali el'aman

Takî Nakî Şah Askerî dostumuz
Yine arttı cümbüşümüz cûşumuz
Mehdî dedem Hak Resul'dür başımız
Allah bir Muhammed Ali el'aman

Derdimin dermanı Sultan Yalınca
Bağlanıp ta bir ikrara kalınca
Şefaata umarım senden ölünce

Allah bir Muhammed Ali el'aman

Ciğerciğim kebab gibi çevrilür
Döne döne aşk oduna kavrulur
Gönlümün evinde harman savrulur
Allah bir Muhammed Ali el'aman

Kul Himmet üstadım on iki katar
On iki dükkânda metain satar
Tutular kumrular kafeste öter
Allah bir Muhammed Ali el'aman (Ergun 1955a:196)

104.

Behey tâlib can gözünü uyandır
Bu meydana sâhib meydan ol da gel
Pirler şerbetine canını kandır
İptidâ özünden mestân ol da gel

Yollar içre budur Hakkın has yolu
El tutanlar olur şah mü'min kulu
Mürşidin Muhammed rehberin Ali
İkrârında ahd ü peymân ol da gel

Teslim ol erlere sil süpür kalbi
Yetişir imdâda hak Hızır nebî
Pir Halil evlâdı İsmâil gibi
Doğranub tuzlanup kurbân ol da gel

Kendini kendine cehd et de buldur
Mahabbet ehli ol ayn-ı Cem güldür
Evvelâ ey talib nefsini öldür
Benliğin yabana at cân ol da gel

Böyle bulmuş tadın her helvacılar
On iki imamdan okur nâciler
Felekler sama'ın döner bacılar
Nefsin başını biç üryân ol da gel

Bu meydanda farzdır dolu içilir
Allah birdir ikilikten geçilir
Budur farz-ayn nefsin başı biçilir
Çık küfürden ehl-i îmân ol da gel

Başta duran çeker gülbang-ı yârı
Sererler sofrayı açarlar dârı
Lokmalar hak olub çekerler carı
On ikidir erkân Selmân ol da gel

Nazar eyle meydandaki çırağa
Niyâz eyle mürşid olan ocağa
Bir bacıyla bir er kalka ayağa
Sama' içre bir er arslan ol da gel

Mahabbete kandır yavrularını
Pîrimdir gözetin kuzularını
Pervâne veş gözet sürülerini
Koyunlara sâdık çoban ol da gel

Bend eyle ayırma özün Ali'den
Mü'min olan murad alur uludan
Balım Sultan Hacı Bektâş Veli'den
Mustafâ Murtezâ imrân ol da gel

Hadîce Fâtıma yâr-ı garımız
Hasen Hulk-ı Rızâ dîn settârımız
Hüseyin mevâlî cân ü yârımız

Zeynelâbidîn'e hayrân ol da gel

Muhammed Bâkır'dan gel tut katârı

Cafer-i Sâdık'a eyle ikrârı

Mûsi-i Kâzım'dan gel bul esrârı

Îmâm-ı Rızâ'ya candan ol da gel

Takî Nakî hakdır anla serveri

Hasen-ül-askerî dînin minberi

Muhammed Mehdî'dir mü'min rehberi

Tamam bunda işler devrân ol da gel

Üçler yedilerden sâkî görürsün

Kırklardan bâdeyi bâkî görürsün

Vücûdun şehrinde Hakkı görürsün

Seyrân'î bu şehre seyrân ol da gel (Ergun 1956a:51)

105.

Her sabah yüzümü dönerim Hakk'a

Muhammed Ali'yi göreyim deyu

Dünyânın gamından çektim elimi

Bir kâmile yoldaş olayım deyu

Varub bir kâmile yoldaş olmağa

Ahd eyleyüb ikrârından durmağa

Dört dıvarın binâsını kurmağa

Ararım üstâdım bulayım deyu

Ben İmam Hasan'ı candan severim

İmam Hüseyin'in dârında dururum

Zeynelâbidin'le zindana irem

Kendimi kırk pâre bulayım deyu

Dâim bülbül gibi güler şakırım
Bâbında dururum İmam Bâkır'ın
Gece gündüz vird eyleyüb okurum
İmam Cafer'den ders alayım deyu

Mûsi-i Kâzım'a vardır niyâzım
İmâm-ı Rızâ'ya bağlıdır özüm
Takî Nakî Askerî'yedir sözüm
Mehdî önünde kılıç çalayım deyu

Kul Velî'yim Hakk'a niyâz ederim
Hakk'ın buyurduğu yola giderim
Dînim hakdır hak kelâmı söylerim
On iki imamlara ereyim deyu (Ergun 1956a:93)

106.

Yarattı kalbime tâ kalû belâ
Elif lâm harfinin ezberiyim ben
Hâme-i kudrette köprü bu imlâ
Levh-i Küntü Kenz'in defteriyim ben

Hak Muhammed Ali evvel ü âhır
Şah Hasen Hüseyin dillerde mâhir
Ceddim Zeynel'abâ imâm-ı Bâkır
Hakikat mezheb-i Caferî'yim ben

Kâzım'ı gönülde eyledim rehber
Olmuşum Rızâ'nın bâbında kemter
Takî vü bâ Nakî evlâd-ı Hayder
Hasen-ül Asker'in Askerîyim ben

İmamlar hakkında söylenen eş'ar
On iki imam ismi dilimde ezkâr

Yerinde çekilen tîğ-i Zülfikar
Muhammed Mehdi'nin hançeriyim ben

Remziyâ gönlümüz gani dopdolu
Hünkâr Hacı Bektâş pîrimiz ulu
Erenler neferi ser-i sağ kolu
Şâh Ahmed Sultan'ın kemteriyim ben (Ergun 1956a:99)

107.

Hâşa birbirinden kim ayrı gördü
Muhammed Ali'dir Ali Muhammed
Ali minnî ene minhü buyurdu
Muhammed Ali'dir Ali Muhammed

On sekiz bin âlem ne varsa ancak
Bunların aşkına vareyledi Hak
Allahın aslanı vasisi mutlak
Muhammed Ali'dir Ali Muhammed

Ali Mürtezâ'nın temhiri budur
İmam-ı Hüseyin tahriri budur
Şâh-ı şehidanın takriri budur
Muhammed Ali'dir Ali Muhammed

Zeynel'âbidindir Cihan serveri
Muhammed Bâkır'dır din mûteberi
Cafer-i Sâdıktan aldık haberi
Muhammed Ali'dir Ali Muhammed

Mûsâ-yı Kâzım'ın doğrudur râhı
Ali Mûs-er-Rızâ Horasan şâhı
Muhammed Takî'dir göklerin mâhı
Muhammed Ali'dir Ali Muhammed

Yesarî yabana atmaz şâhımız
Ol destgîrimiz ol penahımız
Namazda niyazda secdegâhımız
Muhammed Ali'dir Ali Muhammed (Ergun 1956a:134)

108.

Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

Fahr-ı âlem Mustafa'nın kuluyuz kurbânıyız
Hem Ali-yel Mürtezâ'nın kuluyuz kurbânıyız

Hakk'ı Zeynel'âbidin Hakk'ı Muhammed Bâkır hem
Şah Hasan Hulk-ır-Rızâ'nın kuluyuz kurbânıyız

...

Cafer-i sıtk-ı safânın kuluyuz kurbânıyız

Mûsi-i Kâzım Ali Mûs-er-Rızâ vü Şah Takî
Yâ Nakî şems-i duhanın kuluyuz kurbânıyız

Virdimizdir her daim İmâm-ı Askerî
Mehdî-i Hakpişüvanın kuluyuz kurbânıyız

Ey Yesarî Âl ü Evlâdın muhibb-i hâsıyız
Hazret-i Bari Huda'nın kuluyuz kurbânıyız (Ergun 1956a:138)

109.

Derdimizdir bizim Muhammed Ali
Zeynelâbâdandır bunların hâli
Hasan Hüseyin'e demişiz belî
İman olsun kardeş gümân olmasun

Muhammed Bâkır'dır ayn-ı Muhammed
Mûsâ-yı Kâzım'dır Mazhar-ı ebced
Cafer-i Sâdık'dır esrâr-ı Ahmed
İman olsun kardeş gümân olmasun

Ali Mûs-er-Rızâ şâh-ı Horasan
Muhammed Takî'yle döner bu devran
Ali Nakî'dendir bilcümle erkân
İman olsun kardeş gümân olmasun

Hasen-i Askerî Hakk'ın cemâlî
Muhammed Mehdî'de buldu kemâlî
Pîrimiz Hünkâr Hacı Bektâş Veli
İman olsun kardeş gümân olmasun

On iki imamın kulu kurbânı
Çârdeh-i ma'sumân Şâh-ı Merdân'ı
...
İman olsun kardeş gümân olmasun

Ey kardeş aldanma akla karaya
Düşmeyesin gözle dâm-ı belâya
Mürşidine bağlan girme havâyâ
İman olsun kardeş gümân olmasun

Şemsî Baba kemter bir ednâ kuldur
Kırklar meclisinde bir gonca güldür
Rûz ü şeb yârânı ağlatma güldür
İman olsun kardeş gümân olmasun (Ergun 1956a:211)

110.

Gelin ey gaziler yola gidelim
Ululardan ulu yol Allah Allah

Muhammed Ali'ye niyaz edelim
Gerçekler demine Hû Allah Allah

Dedem Hasan Hüseyin imamlar şâhı
Zeynelâbidin de imamlar mâhı
Muhammed Bâkır da cemâlin şâhı
Balkıya balkıya nur Allah Allah

Mezhebim İmam-ı Cafer-üs-Sâdık
Kâzım Mûsâ Rızâ yâreme tabib
Ona nazar kıldı Muhammed Habib
Derdimin dermânıdır Allah Allah

Şah Takî Nakî'dir bu yolu açan
Hasen-ül-Askerî müşküller seçen
Muhammed Mehdî'den bir dolu içen
Pirlerin kalbinde Şah Allah Allah

Pir Mehmed'im kendi hâlinde gezer
Sultan Şücâ' dedem eylemiş nazar
Âşıklar Mehdîni okuyub yazar
Pîrimin cemâli nur Allah Allah (Ergun 1956a:48)

111.

Gönül yine bir hayâle uğradı
Senin aşkın beni mecnun eyledi
Aşk eseri ciğerciğim dağladı
Senin aşkın beni mecnun eyledi

Muhammed Mustafa Hayder Ali'sin
Seyyid Battal Gazi sultan velisin
Sun elinden içem kudret dolusun
Senin aşkın beni mecnun eyledi

İmam Hasan şefâatin kânıdır
Müminlerin can evinde cânıdır
Şâh Hüseyin mürüvvetin kânıdır
Senin aşkın beni mecnun eyledi

Zeynelabâ Bâkır zuhûr eyledi
Cafer Sâdık aşk deryâsın boyladı
Kâzım Mûsa Rızâ niyâz eyledi
Senin aşkın beni mecnun eyledi

Takî ile Nakî derdler dermânı
Asker'i sevmeyenin yok îmânı
Pir Mehmed Mehdî-i sâhib zamânı
Senin aşkın beni mecnun eyledi (Ergun 1956a:49)

112.

Tâ ezelden meyil verdik bu sırra
Mayası Hak'dandır boyandık nûra
Arşdan yüz dört kitab inince yere
Kuran Muhammed'e inen Ali'dir

Alim Zülfikar'ı ele alınca
Şerîati tarîkatten bulunca
Kudüs şerîf câmi'ine girince
Temcid ezânı okuyan Ali'dir

Şems ü Kamer zuhûr etti cihâne
Sofu yoktur tuttuğu iş bahâne
Yarın varılınca ulu dîvâne
Divanda suçunu soran Ali'dir

Kim getürdü muvâfıkı cemine

Lâ'net olsun ol Yezid'in şânına
Tâliblik etmedi kerem kânına
Yezid'i dergâhdan süren Ali'dir

Dergâha akıyor pınarın başı
Alnında yıldızı tuğradır başı
İmam Hasan on iki imamlar başı
Güneş Hüseyin dersin veren Ali'dir

İmam Zeynel kalbimizde salevat
Şah İmam Bâkır'dan bulduk mahabbet
Caferi görünce artıyor firkat
Serimi sevdâya salan Ali'dir

Kâzım-ı Mûsâ Rızâ'ya varalım
Takî Nakî Askerî'yi görelim
On iki imamlara yüzler sürelim
İmamları candan seven Ali'dir

Hasan Askerî'nin açıldı bahtı
Doksan bin erle kılmaya hücceti
Menşûrun sâhibi Muhammed Mehdî
Kıyamda yarasın saran Ali'dir

İsâ peygamberim Şam'a gelince
Yer ü gök titredi Ali gelince
Ali'm Zülfikar'ı ele alınca
Yezid'i bölük bölük eden Ali'dir

Gel hey Derviş Ali'm Hızır üstâdım
Muhammed Ali'den vardır küşâdım
Yedi derya gibi artar feryâdım
İçüp serçeşmeden kanan Ali'dir (Ergun 1956a:206)

113.

Ziyâret eyledim Veli Dede'yi
On iki imâmın yolu var deyu
Cennetten sürdüler Âdem atayı
Belinde Muhammed Ali var deyu

Muhammed Ali'nin ciğeri dağlı
Hasan'a sundular zehirden dolu
Şah İmam Hüseyin Ali'nin oğlu
Kerbelâ çölünde eli var deyu

İmam Zeynelâbâ imamlar hası
Muhammed Bâkır'ın oldu atası
İmam Cafer katarına katası
Cümle erenlerin yolu var deyu

Mûs-i Kâzım'ın elini alın
Rızâ'dan gelene siz kail olun
Muhammed Takî'nin yanında bulun
Elinde bir gonca gülü var deyu

Ali Nakî'dir imamların gülü
Hasen-ül-Askerî mümince kulu
Muhammed Mehdî'dir ol şâhım Ali
Cümle erenlerin hâli var deyu

Derviş Ali'm sen de söyle bir kelâm
Cümlesi Allah'dır hep âlem tamam
Bizim katarımız on iki imam
Aşkın deryasında gölü var deyu (Ergun 1956a:208)

114.

Erenler Veliler Kırklar Yediler
On İki İmamlar kurbanıyız biz
Okundu tekbiri, durduk kıbleye
On İki İmamlar kurbanıyız biz

Şahım kimseye bulma bahane
Bir zaman söylensin iki cihane
Riza lokmasını ulu divane
On İki İmamlar kurbanıyız biz

Anamız Meryem'dir atamız Cibril
Nefesten zâhirdir hükmüne kail
Bizi şaha kurban etti Azrail
On İki İmamlar kurbanıyız biz

Yedi kerre yünceğizim kırptılar
İbrahim'in sürüsüne kattılar
Etimi de pâre pâre ettiler
On İki İmamlar kurbanıyız biz

Kurbanlık koç ile bile yayıldım
Feriştehler çaldı ben de sayıldım
Kırklar makamında ben de doyuldum
On İki İmamlar kurbanıyız biz

Derviş Ali'yim kanım nâ-hak dökme
El ne derse desin sen ana bakma
Şahın yürümedikçe posttan çıkma
On İki İmamlar kurbanıyız biz (Öztelli 1973:68)

115.

Kerbelâ kâtibi döktü rakamlar
Evlâd-ı Ali'ye sefer görünür

Al, yeşil sancaklar, altın alemler
Aliyyelmürteza Hayder görünür

Hasan ile Hüseyin gözümün nuru
İmam Âbidindir gönlüm süruru
Muhammed Bâkırdan buldum huzuru
Rehberimdir şahım Enver görünür

Mûsa-yı Kâzım'dır dilimde virdim
Mûsa-yı Rızâ'dan kesmem ümidim
Muhammed Takî'dir benim mürşidim
Âşıklara yüzü kamer görünür

İmamı Ali'dir hâdii Nakî
Sürerler erkânı olur lâyıkı
Tavâf-ı Kâbedir nurdan ışığı
Mahabbet babında ol ger görünür

Hasan-ı Askerî ol merd-i enam
Bosnavî bendesi olmuştur gulâm
Mehdî-i zamana edenler kıyam
Erenler ceminde server görünür (Ergun 1956a:165)

116.

Fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün
Ali'dir mazharı sırr-ı Hudâ'nın
Ali'dir aynı zât-ı Mustafâ'nın

Ali'dir Şah Hasan vechindeki nûr
Ali'dir Şah Hüseyin-i Kerbelâ'nın

Ali'dir Cafer-i Sâdık hakikat
Ali'dir Kâzım-ı Mûsâ Rızâ'nın

Ali'dir Şah Takî vü bâ Nakî hem
Ali'dir hikmeti var evliyânın

Ali'dir Askerî Mehdî şehinşah
Ali'dir serveri cümle cihânın

Ali'dir Bosnavî seyf-i semâvât
Ali'dir pâdişahı kün fekânın (Ergun 1956a:168)

117.

Mefâ'îlün/mefâ'îlün/fe'ûlün
Muhibb-i hânedânın yâveriyim
Adû-yi bed likanın hançeriyim

Hasen dînim imânım Şah Hüseyin'dir
Gulâm-ı dürr-i pâk-i Hayderî'yim

Tenim peşkeş canım kurban sözüm Hak
Ki Zeynel'âbidîn'in kemteriyim

Dün ü gün kıblegâhımdır cemâli
Nazarbâz-ı Muhammed Bâkırî'yim

Ne varsa yerde gökte benden iste
Hakîkat kân-ı aşka gevherîyim

Delîlim Mûsi-i Kâzım olaldan
Kamu âşıkların men serveriyim

Ali Mûsâ Rızâ'dır pâdişâhım
Kamer burcunda uşşak ahteriyim

Müberrâdır özüm gerd-i cefâdan
Takî'nin fazl u lûtfu mazhariyim

Nakî'dir huccet ü burhan elimde
Bihamdillâh bu dem gamdan berîyim

Alâyikden elim çektim yüzüm ak
Ezelden bendegân-ı Askerî'yim

Emînim Lâ fetâ illâ benimdir
Bu dem Mehdî Muhammed enveriyim

Bu dem Elvân efendi mürşidimdir
Balım Sultan nazariyla diriyim

Emir Sultan dedim nûr-i ezeldir
Muhammed Mustafâ'nın gevheriyim

Yolum hakdır sözüm hakdır özüm hak
Hak'a tâlib olanın rehberiyim

Süleyman mühriyim dîvân-ı Hak'da
Ki kavlen ehl-i huccetten berîyim

Benim âşıklarımdır şems ile mâh
Hak'ın mahbûb-i zîbâ dilberiyim

Sözüm hak hak durağım cây-i hayret
Fakîrim derdmendim serseriyim

Budur gerçek sözüm vird-i zebânım
Ali'nin Kanber'inin kanberiyim

Bu kırklar bezmine teslim rızâyım
Erenler bendesi Azbî fakîrim

Yüzüm yerde özüm elde tenim çâk
Erenler çâkerinin çâkeriyim (Ergun 1955b:134)

118.

Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

Kisvetimdir başıma cennette Hakk'ın sünbüli
Benden olduk cân u dilden emrine dedik belî
Lâğdır vasf-ı şerîfin etmese can bülbüli
Andelîb âşıkların varı Hudâ'nın has güli
Fahr-ı âlem nûr-i çeşm-i Enbiyâ nesl-i Ali
Şâh-ı Ekrem kutb-i a'zam Hacı Bektâş Velî

Nola bî pervâ gezersem her cezâdan âşiyem
Bir senin gibi penâhım var iken ben gam yemem
Mazhar-ı zât-ı kadimsin Lâ fetâ illâ direm
Sensin ol kân-ı hidâyet mâlik-i sırr-ı kerem
Fahr-ı âlem nûr-i çeşm-i Enbiyâ nesl-i Ali
Şâh-ı Ekrem kutb-i a'zam Hacı Bektâş Velî

Hoş benim haddim değil vasfın idüb söz söylemek
Rûz u şeb küstahlığımdır fehm-i kadrin eylemek
Mebde-i lûtf-i Hudâ'sın bâis-i her dü felek
Hâdi-i râh-ı İlâhî mürşid-i ins ü melek
Fahr-ı âlem nûr-i çeşm-i Enbiyâ nesl-i Ali
Şâh-ı Ekrem kutb-i a'zam Hacı Bektâş Velî

Şah Hasan ile Hüseyin-i Kerbelâ'nın aslını
Âşıkâ sertâc olan Zeyn-ül-ibâd'ın aslısını
Hem Muhammed Bâkır u Cafer imâmın aslısını
Mûsi-i Kâzım Ali Mûs-er-Rızâ'nın aslısını

Fahr-ı âlem nûr-i çeşm-i Enbiyâ nesl-i Ali
Şâh-ı Ekrem kutb-i a'zam Hacı Bektâş Velî

Şah Takî vü bâ Nakî Hak'dan penâhındır senin
Askerî erkân-ı fahrı her kelâmındır senin
Mehdî-i Âl-i Muhammed kim imâmındır senin
Pâdişâhım Azbi bir kemter gulâmındır senin
Fahr-ı âlem nûr-i çeşm-i Enbiyâ nesl-i Ali
Şâh-ı Ekrem kutb-i a'zam Hacı Bektâş Velî (Ergun 1955b:133)

119.

İki turnam gelir başı cıgalı
Eğlen turnam eğlen Ali misin sen
Birisi Muhammed birisi Ali
Eğlen turnam eğlen Ali misin sen
Yoksa Hacı Bektâş Velî misin sen

İki turnam gelir rengi yemyeşil
Biri İmam Hasan ol pâk nesil
Biri İmam Hüseyin cennette bir gül
Eğlen turnam eğlen Ali misin sen
Yoksa Hacı Bektâş Velî misin sen

İki turnam gelir rengi kırmızı
Biri İmam Zeynel sürelim yüzü
Biri İmam Bâkır edem niyâzı
Eğlen turnam eğlen Ali misin sen
Yoksa Hacı Bektâş Velî misin sen

İki turnam gelir rengi Caferî
Biri İmam Kâzım ol yol rehberi
Biri İmam Rızâ Horasan pîri

Eğlen turnam eğlen Ali misin sen
Yoksa Hacı Bektâş Veli misin sen

Turnalar Hicaz'dan sökün eyledi
Muhammed Mehdî'yi yakın eyledi
Hakikat ehlini memnûn eyledi
Eğlen turnam eğlen Ali misin sen
Yoksa Hacı Bektâş Veli misin sen

Turnalar geldiler verdiler selâm
Aldım selâmını eyledim kelâm
İlhâmî şüphesiz gördüm vesselâm
Eğlen turnam eğlen Ali misin sen
Yoksa Hacı Bektâş Veli misin sen (Ergun 1956a:181)

120.

Ol kırkların ceminde,
Lâ ilâhe illâllah
Erenler meydanında,
Lâ ilâhe illâllah

El çaldılar dest kefe,
Dediler cana safâ
Eriş Muhammed Mustafâ,
Lâ ilâhe illâllah

İmam Hasan meydanda,
Şah Hüseyin irfanda
İmam Zeynel zindanda,
Lâ ilâhe illâllah

Mehmed Bâkır sultanı,
İmam Cafer erkânı

Eriş gel kerem kânı,
Lâ ilâhe illâllah

Mûsâ-yi Kâzım şakır,
dâim der Hakk'a şükür
İmam Rızâ bun-okur,
Lâ ilâhe illâllah

Takî Nakî renginden,
Hasen-asker denginden
Mehdî Resûl cenginden,
Lâ ilâhe illâllah

Kalnad-imamlar dergi,
Aşk mahabbetten verdi
Derviş Veli'nin virdi,
Lâ ilâhe illâllah (Ergun 1956a:95)

121.

Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

İlm ü irfân ister isen Mustafâ'dan kıl taleb
Vuslat-i Hak ister isen Mürtezâ'dan kıl taleb

Sabr u hilme çün tahammül eylemek maksûd ise
Var anı sen Şah Hasen Hulk-ır-Rızâ'dan kıl taleb

Aşk-ı İlâhîye kanmak ister isen ey gönül
Gel havâric cengine gir Kerbelâ'dan kıl taleb

Çün tevellâsın teberrâsın bilendir ehl-i hâl
Gel bu meydanda anı Zeynelabâ'dan kıl taleb

Nefs dîvin katl edüb nûr-ü velâyet bulmağa

Şah Muhammed Bâkır-ı bedr-üd-dücâdan kıl taleb

El ele el Hakk'a ermek talibiysen gel beru
Cafer-i Kâzım Ali Mûs-er-Rızâ'dan kıl taleb

Bu fenâ fahrî-i fillâhın ferâgat râhını
Şah Takî vü bâ Nakî şems-üd-duhâdan kıl taleb

Yetmiş üç fırka olubdur çün Muhammed ümmeti
Vâhid-i fırka-i nâcî Askerî'den kıl taleb

Vehbî lâhavfün aleyhim pes velâhüm yahzenun
Tâlib isen Mehdî-i sâhib zamandan kıl taleb (Ergun 1956a:115)

122.

Müstef'ilün/müstef'ilün/ fâilün

Gevher-i yektâdır bizim sözüümüz
Âl-i Muhammed'dir sırr-ı özümüz
Hasan ü Hüseyin'dir göz nûrumuz
Hak Muhammed Ali deyenlerdeniz
Dost Muhammed Ali sevenlerdeniz

İmamlar hasıdır Zeynelâbidin
Muhammed Bâkır'dır gönlüm içre din
Mezhebim Câ'fer-i Sâdık'dır bilin
Hak Muhammed Ali deyenlerdeniz
Dost Muhammed Ali sevenlerdeniz

Mûsi-i Kâzım'ın hakikat şânı
Ali Mûsâ Rızâ mürüvvet kânı
Takî bâ Nakî'dir merhamet kânı
Hak Muhammed Ali deyenlerdeniz
Dost Muhammed Ali sevenlerdeniz

Hasen-ül-Askerî gürûh-i nâcî
Derdli mü'min anda bulur ilâcî
Muhammed Mehdî'dir canlar sertâcî
Hak Muhammed Ali deyenlerdeniz
Dost Muhammed Ali sevenlerdeniz

Çârdeh-i ma'sûmun yüzü hürmeti
Düvazdeh imam'ın izz ü rif'ati
Vehbî âciz sizden ister himmeti
Hak Muhammed Ali deyenlerdeniz
Dost Muhammed Ali sevenlerdeniz (Ergun 1956a:114)

123.

Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/ fâ'ilün
Fahr-ı âlem vâris-i yâr-ı peygamber yâ Ali
Hel etâ şânındadır Allahu ekber yâ Ali

Cânımın cânânıdır Zeynel'abâ her rûz ü şeb
Sad selâm olsun ana zâtında mazhar yâ Ali

Zer gibi bî kıymet eyler kîmyâ-yi himmeti
Zümre-i âşıkları ol Şâh-ı Bâkır yâ Ali

Kılma sen mahrum cemâlinden temâşâ eyledim
Sevdiğim cânım Takî cânımda server yâ Ali

Cânı koydum yoluna sevdim seni de ya Nakî
Şahlar içre pâdişahlar serveridir yâ Ali

Mehdî-i mîrlivâyı eyle ihsan el'aman
Kuvvet ü ziya vere dîne mükerrer yâ Ali

Sendedir şems-i nübüvvet âfitâb-ı tal-atin
Şa'şaaandan feyz alur mâh-ı münevver yâ Ali

Sensin ol derya-yi a'zam kim nihâyetsiz muhât
Bahr ü ber yanında çün bir katre kemter yâ Ali

Sendedir hatm-i kelâmullah-ı nâtik nâgehan
Eyle i'tâ bende-i bîçâre ister yâ Ali

Kıl gürûh-ü Askerî Nâcî bizi Ecrî gibi
Nefs-i şûmu kat ede mânend-i Hayder yâ Ali (Ergun 1956a:104)

124.

Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün

Feyz bahş-ı menba'ı sırr-ı Hudâ'dır Kaygusuz
Bu tarîk-i aşk içinde rehnümâdır Kaygusuz

Kabekavseyn ile evednâ'ya dahil şübhesiz
Sâlikâna hem delîl-i Mustafâ'dır Kaygusuz

On sekiz bin aleme nûr-u tecellî eyleyen
Gün gibi sâhib kemâl-i Mürtezâ'dır Kaygusuz

Zehr-i mihnet ihtiyâr etsek nola aşkında biz
Kurret-ül-ayn-ı Hasen Hulk-ı Rızâ'dır Kaygusuz

Çârdeh ma'sûm pâk ü müstakîme cân ile
Hakka mazlûm-ü Şehîd-i Kerbelâ'dır Kaygusuz

Ol imâm-ı şah-ı dîn Zeyneülibâd ü Bâkirî
Cafer-i Sâdık imâm-ı pîşüvâdır Kaygusuz

Mûsi-i Kâzım Rızâ'dır dînimiz îmânımız

Hem Horasânî Ali Mûse-r-Rızâ'dır Kaygusuz

Hem Takî vü bâ Nakî'dir hem İmâm-ı Askerî
Mehdî-i sırr-ı Hudâ sâhib livâdır Kaygusuz

Ecryâ a'mâ olan âşıkların hâk-i der-i
Çeşmine lâ şek dilâ kûhl-i cilâdır Kaygusuz (Ergun 1956a:106)

125.

Mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün

Gel ey can durma bigâne makamı aşınadır bu
Garibü binevalar meclisi cayi safâdır bu

Derunü hanikaha zikrû tevhit ile saykal ur
Nazargâhı Huda vü Mustafa vü Murtezâdır bu

Hatice Fatimâdır müminatın badi feyzi
Rûmuzu şehri ilmin rehberi şahı gedâdır bu

Bu dergâhın mukimi çakeri Şepir ü Şepperdir
Gel ey zâkir bu zikre tekeyi Zeynel'abâdır bu

Muhammed Câferi Sâdık Kâzım Rızâ tahkik
Takî takvagehi oldu Nakîi canfezâdır bu

Sipahı Askerîdir cümle dervişi bu dergâhın
Nigehdarı Muhammed Mehdîi sahiplivâdır bu

Âbidin bin iki yüz doksan üçte bermurad oldu
Mücerrethane-i Bektâşî Balım rehnümâdır bu (Ergun 1956a:9)

126.

Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

Cân ü başa kalmamız Âl-i Abâyî canlarınız
Bende-i Âl-i Muhammed Mustafâyî canlarınız

Cân ü dilden bende-i Hayder biziz dervişleriz
Ol sebebden biz Aliy-yel-Mürtezâyî canlarınız

Terk ü tecrîdiz bu gün âk u karadan geçmişiz
Pes bu mâ'niyle Hasen Hulk-ır-Rızâyî canlarınız

Hem Yezîde sad hezerân lâ'net etmek şânımız
Zira kim Şâh-ı Hüseyin-i Kerbelâyî canlarınız

Fakr ile fahr eyleyüb tâc ü kabâdan fâriğiz
Ma'sum-i pak biz Ali Zeyn-el-abâyî canlarınız

Hem Muhammed Bâkır ol kân-ı kerem bedrüd-dücâ
Cafer-i Kâzım Ali Mûs-er-Rızâyî canlarınız

Çün Takî vü bâ Nakî'ye kılmışız ikrâr biz
Ol ecilden Askerî sâhib livâyî canlarınız

Mehdî-i sâhib zamânın kuluyuz kurbânıyız
Resmiyâ ma'sum pâk nûr-ü Hudâyî canlarınız (Ergun 1956a:112)

127.

Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün / fâ'ilün

Yâr elinden içmişem aşkın meyın çokdan beri
Anın için peşt ü pây urmaktayım çün serserî
Hubb-i Hayder'le dolubdur gönlümün her bir yeri
Bende-i Âl-i Abâ'yım i'timâdım Caferî
Yüzseler cümle vücûdum kalmasa tende deri
Sönmezem bâb-ı Ali'den Hayderîyem Hayderî

İhtedû bişşems buyurdu cenâb-ı Mustafâ
Bu hadîs-i pâke îmân edene rûz-i cezâ
İdecek ağyâra karşı Hak nice lûtf u atâ
Ehl-i Beyt'in halka mengûş bendesiyim zâhidâ
Yüzseler cümle vücûdum kalmasa tende deri
Sönmezem bâb-ı Ali'den Hayderîyem Hayderî

Ben belî dedim o şâhın yoluna dönmem ebed
Bendesi hakkında lûtf u şefkati var lâyuad
Âşık-ı sâdık olanlara irer andan meded
Ta'n ü teşni'le çekerse önüme zühhâd sed
Yüzseler cümle vücûdum kalmasa tende deri
Sönmezem bâb-ı Ali'den Hayderîyem Hayderî

Men muhibb-i Hayder'im Şâh-ı Hasen iki gözüm
Ol Şehîd-i Kerbelâ'nın aşkına yansın özüm
Dergeh-i Zeynelabâ'dan hiç çevirmezem yüzüm
Çâk çâk olsam da dönmem hâsılı budur sözüm
Yüzseler cümle vücûdum kalmasa tende deri
Sönmezem bâb-ı Ali'den Hayderîyem Hayderî

Ol Muhammed Bâkırî'dir can katan bu cânıma
Cafer-us-Sâdık'dürür kuvvet veren îmanımâ
Can fedâ etsen nola Kâzım gibi sultânıma
Gelse hançerler çeküb münkir Yezîdan yanıma
Yüzseler cümle vücûdum kalmasa tende deri
Sönmezem bâb-ı Ali'den Hayderîyem Hayderî

Hazret-i Mûs-er-Rızâ'dır ehl-i aşkın rehberi
Hem Takî vü bâ Nakî'dir dü cihan serverleri
Askerî'dir zümre-i nâciyyenin serAskerî
Mehdî-i sâhib livânın yoluna ey Kemterî
Yüzseler cümle vücûdum kalmasa tende deri

Sönmezem bâb-ı Ali'den Hayderîyem Hayderî (Ergun 1956a:150)

20. YÜZYIL

128.

Bu yolu kurmuşlar Muhammed Ali
Hak bilene Hakk'ın erkânıdır bu
Münkirler giremez demeden beli
Sâdıklar girer er meydanıdır bu

Hasan'la Hüseyin'in sevdiği budur
Zeynelâbidîn'in gördüğü budur
İmam Bâkır'ın gösterdiği budur
Cafer-i Sâdık'ın îmânıdır bu

Mûsi-i Kâzım'dan ayrıldı bir Şâh
Son meyvası pîrim Bektâş eyvallah
Rûm'u irşâd eden ol gül yüzlü mâh
Ayn-ı cemin Şâh-ı Merdânıdır bu

İmam Ali Rızâ Takîye verdi
Ali Nakî Askerî'ye bildirdi
Muhammed Mehdî de bu sırra erdi
Muhammed Ali'nin devrânıdır bu

Zâhidin hâl ü istikbâli duman
Bu sırra erenler eylemez güman
Nâsibi olanlar alurlar heman
Âşık-ı sâdık'ın vicdânıdır bu

Âşık-ı sâdık olanlar yederler
El ele verirer Hakk'a giderler
Erler meydanında sema' ederler
Aşka düşenlerin dermanıdır bu

Mehlika sâkîler bâde sunarlar
Sundukça Ali'nin âlin anarlar
Baba Küncî keser içüp kanarlar
Âriflere şâhın burhanıdır bu(Ergun 1956a:295)

21. YÜZYIL

129.

Allah'ın indinde hep kabul bulur
Kurbânımız kabul olsun erenler
Bir olmuş erenler tekbirin alır
Kurbânımız kabul olsun erenler

Muhammed Mustafâ himmeti ile
Aliyyü'l Mürtezâ hürmeti ile
Hatîce, Fâtımâ'nın gayreti ile
Kurbânımız kabul olsun erenler

Hasan Hüseyin'in çağlayan kanı
Zeynel Âbidin de yaşar zindanı
Muhammed Bâkır'ın kaynar kazanı
Kurbânımız kabul olsun erenler

İmam Câfer Sâdık erkânın vura
Mûsâ-î Kâzım'ın cemâlin göre
Şâh İmâm Rızâ'dan bir nişan vere
Kurbânımız kabul olsun erenler

Takî ile Nakî'den niyazın alsın
Askerî, Mehdî'den kismetin bulsun
Battal der cennetin burağı olsun
Kurbânımız kabul olsun erenler(Ersal 2009: 197)

130.

Evveli ervâhtan kurulduğunda
Muhammed, Ali ile bir idi kazan
Hakk lokmasıyla dolu olduğunda
Hasan, Hüseyin'le nûr idi kazan

Zeynel Âbidin 'in zindanındaydı
Muhammed Bâkır'ın meydanındaydı
Câfer-i Sâdık'ın erkânındaydı
Mûsâ-i Kâzım ile yâr idi kazan

Şâh İmâm Rızâ çiğler pişirir
Takî ile Nakî altın devşirir
Battal-ı ednayı aşka düşürür
Askerî, Mehdî ile sır idi kazan (Ersal 2009: 198)

131.

Vasfını ederim Muhammed-Ali
Yetiş, darda koyma el'amân Mürvet
İsm-i tesbihim Hasan, Hüseyin
Yetiş, darda koyma el'amân Mürvet

İmâm Zeynel, Bâkır, Câfer-i Sâdık
Mûsâ-i Kâzım'a gönlümüz verdik
Şâh İmâm Rızâ'nın yoluna girdik
Yetiş, darda koyma el'amân Mürvet

Takî, Nakî, Askerî'yle nûr oldu
Mehdî mekanında gizli sır oldu
Battal enbiyanın darına durdu
Yetiş, darda koyma el'amân Mürvet(Ersal 2009: 199)

132.

Muhammed-Ali'nin kurduğu yoldur
Mü'mine çalındı tûbâ-yı erkân
Hatice, Fatıma'nın çektiği dardır
Mümine çalındı tûbâ-yı erkân

Hasan, Hüseyin'in erkânı, yolu
Zeynel Âbidin'in balkıyor nuru
Elest-i Bezmi'nde demişiz belî
Mümine çalındı tûbâ-yı erkân

Muhammed Bâkır'da dîdâr görüldü
Câfer-i Sâdık'a erkân verildi
Lahmike kavline bunda girildi
Mümine çalındı tûbâ-yı erkân

Mûsâ-i Kâzım'dan geldiği zaman
Şâh İmâm Rızâ'dan hutbesi tamam
Altından geçeni korur yaradan
Mümine çalındı tûbâ-yı erkân

Ol Muhammed Takî târıkın vurdu
Okundu hutbesi ikrarbend oldu
Bu yolu kuranlar Cennetten aldı
Mümine çalındı tûbâ-yı erkân

Aliyyü'n-Nakî'den destûr gelince
Hasan el-Askerî nûru görünce
Ol dört Mûsahibe erkân vurunca
Mümine çalındı tûbâ-yı erkân

Mehdî Resûl daim taşır Burağı
Cennet-i âlâdır onun durağı
Battal kabul olur canlar dileği

Mümine çalındı tûbâ-yı erkân (Ersal 2009: 199)

133.

Turnam pervaz vurup semâh dönerken
Necef'te Ali'ye varın turnalar
Kerbelâ çölünden gelip geçerken
Hasan, Hüseyin'i görün turnalar

Zeynel Âbidin'in zindanı için
Muhammed Bâkır'ın kazanı için
Câfer-i Sâdık'ın erkânı için
Kırklar meydanında dönün turnalar

Mûsâ-i Kâzım'ın gülleri biter
Şâh İmâm Rızâ da metahın satar
Tarikat ceminde bülbüller öter
Orada bir pervaz vurun turnalar

Muhammed Takî'ye niyazı kılın
Aliyyü'l Nakî'den bir himmet alın
Ali Askerî'ye tecellâ dönün
Mehdî'yi mağarada görün turnalar

Turnalar son turunuza varınca
Battal ednanın hatırım sorunca
Serçeşmenin başı Pîri görünce
Hünkâr'ın dârına durun turnalar (Ersal 2009: 202)

KESİN OLARAK HERHANGİ BİR YÜZYILA BAĞLANAMAYANLAR

134.

Medet ey Allah'im medet
Gel dertlere derman eyle
Yetiş Yâ Muhammed Ali

Gel dertlere derman eyle

Hasan Hüseyin aşkına
Yardım eyle her düşküne
İmam Zeynel'in aşkına
Gel dertlere derman eyle

İmam Bâkır'ın katına
Caferi'nin yüz akına
Mûsarızâ hürmetine
Gel dertlere derman eyle

Şah Takî'nin hem Nakî'nin
İmam Hasanü'l Asker'in
Yargılamak senin şanın
Gel dertlere derman eyle

Var Allah'tan dilek dile
Mehdî Sahib-zaman gele
Dedemoğlu secde kıla
Gel dertlere derman eyle (Çorlu Cemi-08.12.2011)

135.

Muhammed'i eğer candan seversen
Varınca bir tel ver pîrime turnam
Hasan Hüseyin'den imdad umarsan
Varınca bir tel ver pîrime turnam

Zeynelâbidîn'in gonca gülleri
Bâkır kılavuzdur sürer yolları
Gül yüzlü yârimin zülfü telleri
Varınca bir tel ver pîrime turnam

Cafer-i Sâdık'la Mûsâ-yi Kâzım
İmâm-ı Rızâ'ya bağlıdır özüm
Bir de benim için eyle niyâzım
Varınca bir tel ver pîrime turnam

Muhammed Takî'dir Aliy-yi Nakî
Hasan-ı Askerî zülfünün bağı
Yerin göğün arşın kürsün direği
Varınca bir tel ver pîrime turnam

Dedemoğlu Hak'dan tuttum dâmeni
Küfür deryâsında buldum îmanı
Seversen Mehî-i sâhib zamânı
Varınca bir tel ver pîrime turnam (Ergun 1956a:348)

136.

Er ere bunalmayınca çağırılmaz
Aman Mürvet, pîrim Ali gel yetiş
Sen merhem etmezsen yaram onulmaz
Aman Mürvet, pîrim Ali gel yetiş

On-ki İmam katarıdır bu katar
Dostun hâkipâyî gözümde tüter
Muradın cevri ise bu bize yeter
Aman Mürvet, pîrim Ali gel yetiş

Muhammed Ali'dir erkânım yolum
Hasan Hüseyin'dir bahçemde gülüm
Zeynel'âbidin'den al arzuhalim
Aman Mürvet, pîrim Ali gel yetiş

Bâkır'dan bakalım Câfer soyuna
Yüzümü süreyim hâkipâyine

Mûsa Kâzım Rızâ yüzü suyuna
Aman Mürvet, pîrim Ali gel yetiş

Takî Nakî Hasan Ali Askerî
Dertteyik bundayık yetiş gel beri
Nice bir ağlattın bu günahkârı
Aman Mürvet, pîrim Ali gel yetiş

Dedemoğlu yardım eyle düşküne
Sen mürşitsin seçilmeyen müşküle
Mehdî-i Sahip-Zamanın aşkına
Aman Mürvet, pîrim Ali gel yetiş (Öztelli 1973:217)

137.

Haticenin kızı Fatma
Elim el yabana atma
Dergâhından mahrum etme
Gel dertlere derman eyle
Hasan, Hüseyin aşkına
Yardım eyle düşküne
Zeynel Abidin aşkına
Gel dertlere derman eyle
Durduk Bâkır'ın katına
Cafer'in ilm-i zatına
Mûsa, Rızâ hürmetine
Gel dertlere derman eyle
Şah Takî'nin ve Nakî'nin
Kemteriyem Askerî'nin
Yarlıgamak senin şanın
Gel dertlere derman eyle
Var Allah'tan dilek dile
Mehdî Sahih zaman gele
Dedemoğlu secde kıla

Gel dertlere derman eyle

Her drtlikten sonra Şu tevhit söylenir:

Hakk la ilahe illallah

İllallah Şah illallah

Ali mürşit güzel Şah'ım

Őahtan eyvallah eyvallah

Yâ Allah

La ilahe illallah (Elĉin 2007:197) (Ergun 1956a:350)

138.

Muhammed Hayder-i Ali hakkında

Biri aĒ bir yeşil iki nur indi

Hünkâr Hacı Bektâş Veli hakkında

Kutb idi cihân heman bir geldi

Şah Hasan'a aĒu verdi Muaviye

Mü'min olan Ehl-i Beyt-i tanıya

Kerbelâ'da İmam Hüseyin hani ya

Zâhir bâtın cümlesine bir geldi

İmam Zeynel ĉile ĉekti zindanda

Şah Bâkır'a kiriŐ taktılar handa

Halîl'i nâra attılar külhanda

Nârı nr eyleyüb glzâra geldi

İmam Câ'fer Kâzım-ı Mûsâ Rızâ

Takî Nakî Şefâat ide bize

Askerî Mehdî ol sâhib-i feyze

Evveli nur âhırını da sır geldi

Sefil Hasan Balım Sultan sadâsı

ÂŐıka verilen aşkın bâdesi

Hünkâr Hacı Bektâş Veli dedesi

Ehl-i Beyt'i sevenlere yâr geldi (Ergun 1955b:74)

139.

Kırklar meydanında Muhammed Ali
Erkâna düşerken serdi bu postu
Hatice Kibriya Fatime Zöhre
Birlik meydanında serdi bu postu

İmam Hasan ağu içip göçmeden
Hüseyin-i Kerbela serden geçmeden
İmam Zeynel ah u figan etmeden
Muhammed Bâkır serdi bu postu

İmam Cafer alimlerin ışığı
Mûsa-yı Kâzım Hakk'ın aşığı
İmam Rızâ süzdü tenden zehiri
Muhammed Takî serdi bu postu

Aliy-el Nakî coştı söyledi
Hasan Ali Askerî ikrar eyledi
Mehdî sahib-i zaman hala gelmedi
Hünkâr Hacı Bektâş serdi bu postu

Kemter Derviş aşk oduna yanmışım
Hizmet için divanına durmuşum
Sermek için meydanına gelmişim
Destur eyle pîrim serem bu postu(Demir 2002:20)

140.

Gezdiğim yerlerde virdin edeyim
Kalbim gevherisin yâ imam Ali
Hakîkatin gonca gülün dereyim
Evvelim âhırım kemâlim Ali

Hakîkatin gonca gülün dererken
Fatma Hadîce'nin zülfün tararken
Zühre yıldızıyle bile doğarken
Bile doğan Zühre yıldızım Ali

Ali'm Zühre yıldızı ile doğdu
İnince peygamberler dîvâne durdu
On sekiz bin âlem zabtında oldu
Doksan bin bir isme cânânım Ali

Doksan dokuz bin nebî hakikat gülü
Doksan dokuz tarîk anların yolu
Otuz bin şerîat ma'rifet hâli
Hakîkatte İmam Hüseyin Ali

Üç yüz altmış altı gün ile geldi
Kırk sekiz kapuda hem konuk oldu
On iki imam Şah Hüseyin bir geldi
Kerbelâ'da meydan eden yâ Ali

Kerbelâ'dır şehidlerin mekânı
Muhammed'dir dü âlemin sultânı
İmam Zeynel ile Hakk'a varmalı
Hakikat gülüdür Zeynel yâ Ali

Îsâ ile bile Hakk'a giderken
Mûsa Hak'la bin bir kelâm ederken
Kanber ile bile düldül yederken
Zindanda Muhammed Bâkır yâ Ali

Ali'm de muallak taşın atınca
Arş-ı a'lâda melekler tutunca

Arşdan yüz dört kitab yere inince
Cümlesin şerh eden Cafer yâ Ali

Mağribden top indi maşrıktan yolu
Maşrıktan doğdu mu'cizât nûru
Kâzım Mûsa Rızâ getürdü dolu
Bile içti Hak Resul'dür yâ Ali

Kıble tarafından bir bulut geldi
Bu bulut içinde şimşek çalındı
Mah geldi mi'racda iki bölündü
Birliğe yetüren sensin yâ Ali

Şu cihânın dört köşesi şâhısın
On sekiz bin âlem kıblegâhısın
Muhammed Takî'nin sen penâhısın
Nakî nûru ile doğanım Ali

Cebrâil Ali'ye selâm getürdü
Mikâil cennetten kalem getürdü
Azrail hazreti cânı getürdü
Hakk'a teslîm eden şah İmam Ali

Kul hüvallah dedim Allah-üs-samed
Muhammed Ali'ye verin salevat
Yüz yürmi nebîye indi dört kitab
Ana kalem çalan Askerîm Ali

İdris bu kelâmı böyle deyince
On iki imamlara niyaz kılınca
Mağaradan Mehdî zuhûr olunca
Önünce sancağı çeken yâ Ali (Ergun 1956a:366)

141.

Her abd-i âcize minnet etmeyiz
Bir Şâh-ı kadir ü mennânımız var
Kimseden ümmîd-i şefkat etmeyiz
Feyyâz-ı amîm-ül-ihsânımız var

Muktedâ-yı şâh-ı râh-ı şerîat
Delîl-i sebîl-i ehl-i tarîkat
Menba'-ı ma'rifet Kân-ı hakîkat
Muhammed Mustafâ Sultânımız var

Melâz ü melce ü hem penâhımız
Rehber-i râhımız dâd hâhımız
Taht-ı velâyette pâdişâhımız
Aliy-yel-Mürtezâ arslânımız var

Dü Şâh-ı şehîdan Şebpîr ü Şebper
Yâdigâr-ı Zehrâ halef-i Hayder
Kurratüluyûn zât-ı peygamber
Serverimiz merd-i meydânımız var

Zeynelabâ Bâkır Cafer-i Sâdık
Kâzım Rızâ Takî hayrülhalâyık
Nakî vü Askerî mahbûb-i Hâlik
Muhammed Mehdî-i devrânımız var

Âl-i Resûl'edir i'tikadımız
Çârdeh ma'sûma istinâdımız
Ehl-i Beyt'e muhkem i'timâdımız
Kâmiyâ îkrâr ü îmânımız var (Ergun 1956a:374)

142.

Kul olduk ezelden biz Mustafâ'ya
Sıdk ile bendeyiz hem Mürtezâ'ya
Cân ü dilden çün anları sevdik
Bahş ettiler bizlere gün gibi sâye

Hasen Hulk-ır-Rızâ Fâtıma Bacı
Hüseyn-i Kerbelâ bâşımız tâcı
Bunları sevenler gürûh-i nâcî
Gönlünü ver candan Zeynelabâ'ya

Muhammed Bâkır'a bende ol yine
Cafer-i Sâdık'dan ola gör zinde
Mûsi-i Kâzım'ı zabt edüp tende
Teslîm et sözünü Alî Rızâ'ya

Muhammed Takî'dir cânımda cânan
Aliy-yi Nakî'dir ol Şâh-ı Merdan
Askerî'yer asker Nehrî her zaman
Tâbi' olub Mehdî sâhib livâya (Ergun 1956a:391)

143.

Aşk evinde kışlayalı
Rivâyete başlayalı
Geldi münkir taşlayalı
Gönül çayır çemen oldu

Cennet evinde yayladı
Muhammed Ali (kemer) bağladı
Şah İmam Hasan söyledi
Fatma Ana temel oldu

Şah Hüseyin'in elinde
Zeynel'âbidin gülünde

Muhammed Bâkır yolunda
Cümle küfür îmân oldu

İmamların genci şahtır
İmam Câfer Sâdık mahtır
Horasan şah oğlu şahtır
Hep birlikte dümen oldu

Mûsa-yı Kâzım şehrinde
Hak var üstadın kahrında
Üryan Ali'nin fahrında
Bu yol serv ü semen oldu

Hak deyip lokma yemedi
Mûsa Rızâ da yumadı
Muhammed Takî demedi
Yezid gönlü güman oldu

Hasan Askerî de gelse
Müminler şad olup gülse
Ali Zülfikar'ın çalsa
Cihan halkı yaman oldu

Baka Mehdî obasına
Arzumânım abasına
Karşı kodu babasına
Ol sahib-i zamân oldu

Âhır zamandır ötesi
Elinde kadeh tutası
Öksüz Ali'nin nefesi
Düvazde İmam oldu (Ergun 1956a:405)

144.

Gaflet etme ey tâlib-i hakikat
Vakt-i seher seyr-i şafak bizimdir
Ârif-i billâh ol budur nasihat
Ağzı lâ'lu tatlı dudak bizimdir

Muhammed Ali'yi söyledi ey yâr
Emr-i Hak böyledir bize kafadâr
Bunu Hasen ü Hüseyin'e getir var
Erenler deminde kulak bizimdir

Ali Zeynelâba Bâkır u Cafer
Kavm-ı Nâcî Kâzım Rızâ'yı söyler
Takî Nakî Asker Mehdi'nin ey er
Mübârek gönlünce uçmak bizimdir

Hacı Derviş Rasih böyle demiştir
Dedem erenlerden mîras yemiştir
Tarîk-ı evliyâ râst revîştir
Hak dest ü Yedullah elhak bizimdir (Ergun 1956a:415)

145.

Gelin erenler
Hakk'a gidenler
Halden bilenler
Yanalım bugün

Oldum pervâne
Girdim meydâne
Şâh-ı Merdâne
Yanalım bugün

Resül Muahmmed

Kıl bize Mürvet
Bu imiş âdet
Yanalım bugün

Hatîce Kübrâ
Fâtıma Zehrâ
Cânımız fedâ
Yanalım bugün

Hasan Hüseyim
Dîn ü îmânım
Fedâdır cânım
Yanalım bugün

Şâhım Zeynel'im
Bağlıdır belim
Pasın silelim
Yanalım bugün

Muhammed Bâkır
Böylece bir sır
Can evine gir
Yanalım bugün

İmam Cafer'î
Dedi gel beri
Doğrudur yolu
Yanalım bugün

Mûsâ-yı Kâzım
Rızâ'dır özüm
Doğrudur sözüm
Yanalım bugün

Muhammed Takî
Şâhımdır Nakî
Severiz bâkî
Yanalım bugün

Askerî imâm
Mehdî'de tamâm
Yine bu kelâm
Yanalım bugün

Rümûzî söyle
Cândan Ali'ye
Bektâş Velî'ye
Yanalım bugün (Ergun 1956a:421)

146.

Hak dedim yönümü dergâhta tuttum
Yetiş yâ Muhammed Ali sen yetiş
Yüzümü sürdüm ol güzel Şâhıma
Yetiş yâ Muhammed Ali sen yetiş

Allah Muhammed Ali hep bir sırdır
Ana türâb olan ol mü'min kuldur
Hasen ile Hüseyin gonce güldür
Yetiş yâ Muhammed Ali sen yetiş

Hakk'a kul olup da ol Hakk'a yakın
Mûsahip hakkını yemeden sakın
İmâm-ı Bâkır'ın güllerin takın
Yetiş yâ Muhammed Ali sen yetiş

Sakla sırrımı ki saklaya seni

Ayırma dergâhtan bu günahkârı
İmâm-ı Câfer'dir yolun erkânı
Yetiş yâ Muhammed Ali sen yetiş

Mûsâ-yı Kâzım'dır İmamlar sağı
Mûsâ-yı Rızâ'dır yüzümün akı
Muhammed Takî'dir Şah Ali Nakî
Yetiş yâ Muhammed Ali sen yetiş

Hasan Askerî'de hatmiyet tamâm
Zikrelediğim ol düvazde imâm
Muhammed Mehdî'dir ol sâhipzamân
Yetiş yâ Muhammed Ali sen yetiş

Sefilim türâba sürerim yüzüm
Kalbini pâk eyle açıktır gözüm
Umarım dergâhtan ayırmam özüm
Yetiş yâ Muhammed Ali sen yetiş (Ergun 1956a:427)

147.

Kudret kitâbını açsam okusam
Beyân ettiğimden alan var m'ola
Bir daha yetmedik keçe dokusam
Alıp kıymetile satan var m'ola

Şah Hasan Hüseyin Zeynel'abâ'sın
Kabul etmez dar günlerin tövbesin
Çıkarıp eğninden benlik libâsın
Kaldırıp çiğninden ata var m'ola

Muhammed Bâkır Câ'fer'e varınca
Günâha batarsın bir söz diyince
Bu iş sana düşmez eşme derince

Hak deyip nefese kıyar var m'ola

Kâzım Mûsâ'ya varalım nâz ile
Ben mü'minim dersin olmaz söz ile
Kumrular ötüyor hub âvâz ile
Kumru gibi dertli öter var m'ola

Takî'ye Nakî'ye verin selâmı
Evliyâ ceminde dem dolduranı
Şu iki cihanda haklı kelâmı
Meyil verip kulak tutar var m'ola

Derki Süleymân'ım gezmem şek ile
Günah bende kantar ile yük ile
Şu dünyada oyun ile deng ile
Oyunbaz feleği üten var m'ola(Ergun 1956a:434)

148.

Sıtkile bir düvazımam söyleyen
Bilir misin ne kadardır sevabı
On'ki bin altın sadaka eylesen
Onun ile beraberdir sevabı

Ali Haydar Şah'a meyiller katsan
Hasan Hüseyin'den Zeynel'e yetsen
On iki bin koyun kurban eylesen
Onun ile beraberdir sevabı

Bâkır'a Câfer'e nişan kodursan
Cehdedip kendine eyi dedirsen
On iki bin aca ekmek yedirsen
Onun ile beraberdir sevabı

Mûsa-i Kâzım'la derya boylasan
Hulk-ı Rızâ ile kelâm söyleyen
On iki bin kulu azat eylesen
Onun ile beraberdir sevabı

Takî, Nakî uyuyorlar uyarsan
Cehdeyleyüp özün hardan ayırsan
On'ki bi açığa esvap geydirsen
Onun ile beraberdir sevabı

Askerî de gam yüküne dayansa
Mehdî çıksa gerçek erler uyansa
On iki bin şehit kana boyansa
Onun ile beraberdir sevabı

Derviş Süleyman'ım divana dursa
Anda yazılıdır bakanlar görse
On'ki bin hacıyla sana yüz sürse
Onun ile beraberdir sevabı (Öztelli 1973:56)

149.

Yevm-i kıyâmetten haberi vardır
Hakkın helâl eyle gel kara kazan
İnanmayanların nûrları nârdır
Hakkın helâl eyle gel kara kazan

Muhammed, Ali'den beri yanarsın
Gâhi kaynayıp gâhi çoşarsın
Bizim için arşta, kürste pişersin
Hakkın helâl eyle gel kara kazan

Şâh Hasan, Hüseyin kusûra kalmaz
Aşk olmayan âşık kıymetin bilmez

Tâlibi olanlar yolundan kalmaz
Hakkın helâl eyle gel kara kazan

İmâm Zeynel ile yanar ocağın
Durdukça var olsun yurdun, bucağın
Hazret-i Âdem'den geldi sacağın
Hakkın helâl eyle gel kara kazan

Bâkır sana emânet teslim oldu
Kaynadı kazanın gülistân oldu
Cömertler cömerdi kasabın geldi
Hakkın helâl eyle gel kara kazan

Yedi deniz içre aşk vardır sende
Câfer-i Sâdık'ın aslı zâtında
On iki kurban alır senin katında
Hakkın helâl eyle gel kara kazan

Mûsâ-i Kâzım'ı seversen eğer
Ne kadar methetsem o kadar değer
Çiğiyi halletmek hünermiş meğer
Hakkın helâl eyle gel kara kazan

İmâm Rızâ'dan içtik aşkın dolusun
Cömertler cömerdi cömert kânısın
Bilirim Tanrı'nın sultan kulusun
Hakkın helâl eyle gel kara kazan

Takî'yle, Nakî'yle söylenir ünün
Senede bir kere doğuyor günün
Kırklar Meydanında açılır nûrun
Hakkın helâl eyle gel kara kazan

Askerî Mehdî'den açılır Meydan
Bunca muhîb canlar yiyecek bundan
On iki ayın bir Muharreminden
Hakkın helâl eyle gel kara kazan

Dervîş Süleymân'ım demişiz beli
Bunca erenlerden kadîmdir yolu
Uzatsa yetişir Yemen'e eli
Hakkın helâl eyle gel kara kazan (Çağlayan 2002: 108-110)

150.

Evvel Hakk, Muhammed, Ali'den yardım
Erenler aşkına geldi bu delîl
Hatîce, Fâtımâ, Hasan Hüseyin
Kırklar urfânına geldi bu delîl

Zeynel, Bâkır, Câfer, Mûsa-i Kâzım
Rızâ, Takî, Nakî, Askerî bizim
Bâkî-i Mehdî'ye aşk-ı niyâzım
Onik'imâmlara geldi bu delîl

Muhammed, Ali'nin yârinden geldi
Hasan, Hüseyin'in nûrundan geldi
Zeynel Âbidin'in sırrından geldi
On iki erkâna geldi bu delîl

Îmâm Bâkır, Câfer verdi serini
Kâzım Mûsa, Rızâ buldu yârini
Takî, Nakî, Askerî'nin torunu
Muhammed Mehdî'ye geldi bu delîl

Hak Muhammed, Ali kabûl eyleye
Hasan'la Hüseyin, Zeynel de bile

İmâm Bâkır, Câfer vasfın söyleye
Onil'imamlara geldi bu delîl

Kâzım Mûsa, Rızâ böyle buyurdu
Takî, Nakî, Askerî'ye duyurdu
Mehdî Resûl, Zülfikâr sıyırdı
Süleyman pîr aşkına geldi bu delîl (Çağlayan 2002: 96)

151.

Mü'mîn, müslîm Meydan açtı Ali'den
Yansın Ali aşkına, uyansın çerâğ
Muhammed Mustafa kevnî doludan
Yansın Ali aşkına, uyansın çerâğ

Hatîce, Fâtımâ nûra boyandı
Hasan, Hüseyin'den içenler kandı
Şâh Zeynel Âbâ'dan çerâğlar yandı
Yansın Ali aşkına, uyansın çerâğ

Bâkır'dan bakalım Câfer yoluna
Mûsâ-i Kâzım'ın gonca gülüne
Rızâ'nın ihsânı çoktur kuluna
Yansın Ali aşkına, uyansın çerâğ

Onik'imâm dergâhında dârimiz
Takî, Nakî, Askerî sâdık yârimiz
Mehdî Sâhib Zaman şavk-ı nûrumuz
Yansın Ali aşkına, uyansın çerâğ

Seyit Süleyman'im zikrim Hak ile
Hakîkate Hak katarı çekile
Kıyâmete kadar yanıp yakıla
Yansın Ali aşkına, uyansın çerâğ (Çağlayan 2002: 96)

152.

Her bunalan sana tutar yüzünü
Hakk, Muhammed, Ali gel aman yetiş
Kabûl eyle, yaz deftere sözümü
Bügün imdat günü gel aman yetiş

Bir hayırlı kapı açâ Yaradan
Ayırma katardan, cemden, sıradan
Yeri, göğü, arşı, kürsü vâreden
Ağlatma çeşmimiz sil aman yetiş

Katarladım, aşk kervânın yederim
Onik'imâmların virdin ederim
Sizden gayri özge yâri niderim
Şâh Hasan, Hüseyin el'aman yetiş

Zeynel, Bâkır, Câfer kıblegâhımız
Mûsâ Kâzım, Rızâ pâdişâhımız
Takê, Nakî, Askerî, Mehdî râhımız
Zâlime bir kılıç çal aman yetiş

Yaralar hicrândır, dermâna bakar
Şu Seyit Süleymân fermâna bakar
Nûr cemâlin misk-i amber mis kokar
Hünkâr Hacı Bektâş Vel' aman yetiş (Çağlayan 2002: 120-121)

153.

Pîrim bin kan ettim, amana geldim
Bize Mürvet, size affetmek düştü
Gâyet günâhlıyım, sitem yok oldum
Bize Mürvet, size affetmek düştü

Allah bir, Muhammed, Ali'den beri
Şâh Hasan, Hüseyin doludan beri
İmâm Zeynel Âbâ uludan beri
Bize Mürvet, size affetmek düştü

Muhammed Bâkır'dan Câfer'e vardım
Mûsâ Kâzım, Rızâ dârına durdum
Kusûr bende imiş, günahkâr oldum
Bize Mürvet, size affetmek düştü

Takî'ye, Nakî'ye amana geldim
Hasan Askerî'ye tecellâ kıldım
Muhammed Mehdî'den noksânım buldum
Bize Mürvet, size affetmek düştü

Seyit Süleymân'im tecellâ kıldım
Kuduret ilminden sebâkım aldım
Urgan boğazımda Meydana geldim
Bize Mürvet, size affetmek düştü (Çağlayan 2002: 121)

154.

Muhammed Ali'dir her seher virdim
Hayderî'yim Câferî'yim ne dersin
Hünkâr Hacı Bektâş Velidir pîrim
Hayderî'yim Câferî'yim ne dersin

İmam Hasan oldu dîn ü imâmım
Hüseyin-i Kerbelâ canım cânânım
İmam Zeynel'abâ nur-u zîşânım
Hayderî'yim Câferî'yim ne dersin

Muhammed Bâkır'ın olmuşum kulu
Câfer-iSâdık'tan içmişim dolu

Mûsâ-yı Kâzım'dan öğrendik yolu
Hayderî'yim Câferî'yim ne dersin

Hasan-ı Askerî aşkına devret
Muhammed Mehdî'dir sâhib-i hucdet
Fahrî bunların kemteridir elbet
Hayderî'yim Câferî'yim ne dersin (Ergun 1956a:352)

155.

Gelin her erenler Meydan açalım
Hakk aşkına dâra duran kurbana
Aşk ile, şevk ile gülbank çekelim
Hakk aşkına dâra duran kurbana

Âyin-i cem olalım, Hakk'ı bulalım
Kırklar meydanına kurban salalım
Allah Allah deyip tekbîr alalım
Hakk aşkına dâra duran kurbana

Hak, Muhammed, Ali, Hasan, Hüseyin
Zeynel Âbidîn'dir kurbanın cânı
Muhîbler, mürşîdler açın Meydanı
Hakk aşkına dâra duran kurbana

İmâm Bâkır hem Câfer'e varalım
Kâzım Mûsa, Rızâ'yı candan sevelim
Din yolunda hem salavat verelim
Hakk aşkına dâra duran kurbana

Takî, Nakî, Askerî'ye erelim
Muhammed Mehdî'ye yüzler sürelim
Râbiâ der Allah Allah diyelim
Hakk aşkına dâra duran kurbana (Çağlayan 2002:102)

156.

“Kulû veşrebû” zamânında var idi
Hak, Muhammed, Ali’ye indi bu kazan
“Ve yût’imûne’t-ta’âme alâ Hûbbihi”
Hasan, hüseyin’e indi bu kazan

Helâlından on iki kurbanı alır
Doksan bin çeşitten lezzeti gelir
İmâm-ı Zeynel’den himmet kalır
Hak İmâm Bâkır’a indi bu kazan

Dört huruf, on iki nokta mâdeni
Gülcemâl dağından gelir odunu
Mü’min olanların îmânı, dîni
Câfer-i Sâdık’a indi bu kazan

Mûsâ-i Kâzım’dan kaydadı, coştı
Kuduret lokması honunda pişti
“Hel Etâ” Sûresi hem sofrâ açtı
İmâm-ı Rızâ’ya indi bu kazan

Cümle muhîbbânın hem hakkı vardır
Altında parlayan al-yeşil nûrdur
Tâ Kızıl Deli’den haberi vardır
Takî’ye, Nakî’ye indi bu kazan

“İzâ zü’l-zileti” okunur bir gün
“Ve’l-âdiyâti” çekilir bir gün
“Elem neşrah leke” kalaylar her gün
Askerî, Mehdî’ye indi bu kazan

Ali’nin sözleri yakından yakın

Kara kazan hakkın unutman sakın
Eğer bilerseniz lokmanın hakkın
Hazret-i Pîr'e indi bu kazan (Çağlayan 2002: 107-108)

157.

Günâhımız çoktur ey bârî Hûda
Habîbin Mustafâ'ya bağışla bizi
Rahmetinle yarlığa, sığındık sana
Aliyyü'l- Murtezâ'ya bağışla bizi

Katreden halk ettin, bizler beşeriz
Gâhi bilir, gâhi bilmez şaşarız
Hayrû'n-nisâ eşğine düşeriz
Hatîce, Fâtımâ'ya bağışla bizi

Virdimizde "Hel etâ" okuruz a-âyet
Aşkımız ezelden artar be gâyet
Onlardan umarız ihsân hidâyet
Hasan-ı Hulk-i Rızâ'ya bağışla bizi

Gönlümüzün virdi, dilimizin ezberi
Şehîd şühedânın Şâh-ı Serveri
Şu iki cihânın şems ü kameri
Hüsey-i pür cefâya bağışla bizi

Çok cevr ü cefâya hemen sabreden
Tarîk-i âlfîyi gönlünde güden
Yezîd'in zindanında ihtiyar olan
İmâm Zeynel Âbâ'ya bağışla bizi

İmâm Bâkır'dır gönlümüzün nûru
Severiz Câfer'i ezelden beri
Mûsa Kâzîmi Rızâ'ya bağışla bizi

“Elhamdü li'l-lah” hamdimi bildim
“Rabbi'l- âlemîn” hak yola geldim
“Errahmân'irrahiym” nutkuna erdim
Şâh Takî, Nakî'ye bağışla bizi

Al elimiz Hasan Ali Askerî
Nûr-i Muhammed'in, Ali'nin sırrı
Hem evveli, hem âhiri, hem sonu
Muhammed Mehdî'ye bağışla bizi

Hasan'a ihsân kıl ulu divânı
“Rabbenâ âmennâ” dâim diyeni
Cümlemizi yarlığasın yaradan ganî
Ser çeşme nûr-i Hûdâ'ya bağışla bizi (Çağlayan 2002: 117-118)

158.

İkrâr-ı aşkımız çün ezelîdir
Mü'minin ikrârı Kalûbelî'den
Benim pîrim çün Muhammed Ali'dir
Dönen dönsün ben dönmezem Alî'den

Benim gönlüm dîvânedir delidir
Can ü dilden erenlerin kuludur
Bu yol Muhammed'le Ali yoludur
Dönen dönsün ben dönmezem Alî'den

Erenler serveri Âl-i Abâdır
Hasan'la Hüseyin'e cânım fedadır
Gözüm nûru benim Zeynel'abâ'dır
Dönen dönsün ben dönmezem Alî'den

Zeynelâbidîn'dir benim sultanım
Muhammed Bâkır'a fedâ bu cânım
Câfer-i Sâdık'tır dînîm îmânım
Dönen dönsün ben dönmezem Alî'den

Kâzım bize bir ni'mettir Hudâ'dan
Hak râzıdır Ali MuserRızâ'dan
Muhammed Takî'dir Kalûbelâ'dan
Dönen dönsün ben dönmezem Alî'den

Alî Nakî bize hem pîşüvâdır
Askerî düşmana tîr-i kazâdır
Muhammed Mehdî de sır-ı Mevlâ'dır
Dönen dönsün ben dönmezem Alî'den

Usûlî'yim kapusuna uruldum
Erenlere cân ü dilden kul oldum
Pîrlere eşîğinde ben Hakk'ı buldum
Dönen dönsün ben dönmezem Alî'den (Ergun 1956a:446)

159.

Hatâ ettim suçum bilirim ey Şâh
Muhammed Mustafâ hakkı bağışla
Küllî günahların hepsi bende
Aliyyü'l-Murtezâ hakkı bağışla

Bir noktadır külli şey'in binâsı
"Kün" dedi var etti âlemi, nâsı
Hasan Hulk-ı Rızâ dertler devâsı
Şâh Hüseyin-i Kerbelâ hakkı bağışla

Yüzümün karasını elime aldım
Noksan bende imiş kusûrum bildim

Hû deyip özüme dîvâna geldim
Şâh Zeynel Âbâ hakkı bağışla

İmâm Bâkır'ın nûru hakk' için
İmâm Câfer'in sırrı hakk' için
Mûsâ-i Kâzım'ın dârı hakk' için
Şâh Rızâ-i Horasan hakkı bağışla

Şâh Takî dertlerin dermânı sensin
Nakî, Askerî muradımız versin
Şâh Muhammed Mehdî ahîri sensin
Carde-i Mâsûmlar hakkı bağışla

Gaffar ismin âlemlere okunur
Dertlilere hem rahmetin dokunur
Garîb kullarının boynu bükülür
Hünkâr Hacı Bektâş hakkı bağışla

Garîb Ali zikrederim Allah'ı
Dîvânında mahrûm etmez vallahi
Cömertlik şânında nâzşl billahi
Medet âl-i abâ hakkı bağışla (Çağlayan 2002: 126-127)

160.

Mürüvvetkânisin ey kadir Allah
Medet bizi dârda bunda bırakma
Bu âsî kullara sen oldun penâh
Medet bizi dârda bunda bırakma

Ahmed-i Muhtâr'ın şehîd diş' için
Şâh-ı velâyet'in gözün yaş' için
İmâm Hüseyin'in kanlı baş' için
Medet bizi dârda bunda bırakma

Hatîce Fâtımâ hakkı el-aman
Haya rûlen düştü sen eyle dermân
Şâh Hasan'dır destgîr-i mihriyan
Medet bizi dârda bunda bırakma

Zeynel, Bâkır, Câfer, Kâzım, Rızâ'ya
Takî,Nakî, Askerî'yle livâyâ
Eriştir Mehdî-i nûr-ı Hüdâ'ya
Medet bizi dârda bunda bırakma

Evliyânın, enbiyânın hakk' için
Hakk yolunda sâlihleerin hakk' için
Yerin, göğün, âsumânın hakk' için
Medet bizi dârda,bunda bırakma

Ali Bâkî kulun lütfuna muhtaç
Sen keremkânisin hayır kapı aç
Senden gayrısına eyleme muhtaç
Medet bizi dârda,bunda bırakma (Çağlayan 2002: 127-128)

161.

Allah birsin hâşâ yoktur gümânım
Cehennem nârına yandırma Allah
Muhammed dinimdir, Ali îmânım
Cehennem nârına yandırma Allah

Îmâm hasan'ın aşkı serimde
Mazlum Hüseyin'in derdi var bende
Huzûr-i mahşerde, ulu dîvânda
Cehennem nârına yandırma Allah

Îmâm Zeynel ile Bâkır'a geldim

Aradım hatâyı özümde buldum
Câfer-i Sâdık'tan dersimi aldım
Cehennem nârına yandırma Allah

İmâm Mûsâ-i Kâzım hublar civânı
İmâm Ali Rızâ dertler dermânı
Cümle muhîbleri, hem muhîbbânı
Cehennem nârına yandırma Allah

Takî, Nakî, Hasan Ali Askerî
Muhammed Mehdî'den aldım haberi
Zaman gelip sallayınca teberi
Cehennem nârına yandırma Allah

Ednâ Ali Rızâ günahkâr kulun
Kalbim Hakk'a mâlum, dellâldır dilim
Sırât-ı Mîzâna düşünce yolum
Cehennem nârına yandırma Allah (Çağlayan 2002: 128-129)

162.

Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün
Baş açık yalınayak üryane gelmişlerdeniz
Hakipay abdal olup virane gelmişlerdeniz

Lâtukabbel indenâ ey hace Elmâl velbenun
Pes bu âlem içre biz seyrane gelmişlerdeniz

Âşıkı didar olup nuri tecelli gözleriz
Sanma zahitler gibi bigâne gelmişlerdeniz

Biz mevaliyiz fakihü sofîyü bekrî değil
Şah ile didarımız merdane gelmişlerdeniz

Padişahı dehrolup hem “Küllü nefsin zâika”
Bir iki gün dünyaya mihmane gelmişlerdeniz

Ey müselman ol şehin nûri cemalin Mihrine
Yek cihet olup bugün imane gelmişlerdeniz

İmdi ârif nurunun iç yüzü vardürür yakın
“Men aref”ten tanıyıp irfane gelmişlerdeniz

Müminin mir’atı mümindir dedi şâhı Cihan
Küfrü kevnî pâkedip bürhana gelmişlerdeniz

Yürü ey zerrakı sâlûs zahidi hodbin ki biz
Baş ü canı terkedüp meydana gelmişlerdeniz

Ol muattar mazharıyız surete kılup nazar
Katreyiz kim gûyiya ummane gelmişlerdeniz

Padişah-ı lemyezel dâneyi bimislü bedel
Ya kim ol gafirü gufrane gelmişlerdeniz

Ahsen-i takvimi bildim Hâdi-i Rahman yakın
Ey sıfâtı Kulhüvallah şane gelmişlerdeniz

İktidarım var imiş kim ta ezel sultanıma
Sathezaran şükr kim dermane gelmişlerdeniz

Yâ Muhammed yâ Ali virdim budur leylü Nehar
Yâ Muhammed yâ Ali ihsane gelmişlerdeniz

Ey Esedullahı galip sahib-i Döldülsüvar
Lâfeta virdeyleyüp şirâne gelmişlerdeniz

Ey Kamer yed Mürteza sen sun'u Sani' şevkine
Nâr-ı aşkın şem'ine pervane gelmişlerdeniz

Şah Hasan HulkurRızâ'nın îdi vaslı hakkına
Çün Hüseyni Kerbelâ meydana gelmişlerdeniz

Şâh Zeynel'abidin'dir Bâkır ü hem Caferî
Musî-i Kâzım Rızâ çün yâne gelmişlerdeniz

Ol Takî hem Nakî-i sahipliva-i Askerî
Mehdî-i sahibzaman sultane gelmişlerdeniz

Biz muhibb-i hânedan ile "Sekahüm Rabbühüm"
Lâyezali hamr içüp mestane gelmişlerdeniz

Hanedan-ı Ahmed-i Muhtar'a kasdidenlere
Canına lanet edüp giryane gelmişlerdeniz

Gerçi kim eksikliyiz nola o Şahın hakkıçün
Biz gedayız kim bugün şahane gelmişlerdeniz

Ol benem ki Hacı Bektâş'ım bugün ey Müttekî
Şöyle yekta vü cünun hayrane gelmişlerdeniz (Ergun 1955b:121)

163.

Fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün / fâ'ilâtün/ fâ'ilün

Biz gulâm-ı Ehl-i Beytiz Mustafâ derler bize
Meşreb-i Şâh-ı Velâyet Mürtezâ derler bize

Şah Hasen Hulk-ır-Rızâ'nın râhınabaş oynadub
Teşne leb şâh-ı şehîd-i Kerbelâ derler bize

Olmuşuz vahdetşerâ-yi devleti dîdâr ile

Hâs-i mahbûb-i Hudâ Zeynelabâ derler bize

Cafer-i Sâdık olupdur nesl-i pâk-i hânedan
Menba'-i cûd ü himem nûr-u Hudâ derler bize

Mûsi-i Kâzım visâl-i rûyine müştâk olub
Çâr deh Ma'sûm pak fahr-u fenâ derler bize

Şâh Ali Mûsâ Rızâ'nın âstânın bekleyüb
Feyz-i nûrundan kamu müşkil küşâ derler bize

Şah Takî'nin bâb-ı lûtfundan erişti nev hayât
Hubb-i Hayder olmuşuz ehl-i vefâ derler bize

Şah Nakî'den bil füyûzât-i İlahiyye erüb
On sekiz bin âlem içre pîşüva derler bize

Şah Hasen-ül-Askerî'nin Askerîyiz şübhesiz
Hâdi-i envâr-ı Hak cilvenümâ derler bize

Mehdî-i sâhib zamânın çakeriyiz tâ ezel
İdi vaslın gözleyüb mihr-i ulâ derler bize

Fırka-i Nâcî gürûhu Behriyâ âlemde biz
Hamdülillah Pençe-i Âl-i abâ derler bize (Ergun 1956a:341)

164.

Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

Biz muhibb-i hânedânız Mürtezâ'dan gelmişiz
Şebper ü Şebpir'deniz kerb ü belâdan gelmişiz

Râh-ı Zeynel'âbidin'de boynuma resen takub
Bâkır ile Cafer-i Sâdık vefâdan gelmişiz

Tâ ezelden kalû esrârını biz hatm eyledik
Tavr-ı Hakla Mûsi-i Kâzım Rızâ'dan gelmişiz

Şah Takî vü bâ Nakî'dir dînimiz îmânımız
Askerî vü Mehdî-i sâhib livâdan gelmişiz

Dil tarîk-i nâzeninde çünki buldu lezzeti
Ey dilâver Sâkıyâ ibret nümâdan gelmişiz (Ergun 1956a:425)

165.

Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

Gelmeden kevne bu kevni terk eden Bektâşîdir
Gelmeden kevne bu kevni terk eden Bektâşîdir

Noktanın esrârına mazhar düşüb aynelyakîn
Men aref'den ders alub nefsin bilen Bektâşîdir

Server-i âlem Muhammed Mustafa'nın aşkına
Fakr ile fahr eyleyüb hırka giyen Bektâşîdir

İntikam almak dilerler Hâricîden her zaman
Zülfikar'ın Hazret-i Şâhın çeken Bektâşîdir

Ağlamaktan göz yaşı deryâsına gark oldular
Şah Hasen'in mâtemine zehr içen Bektâşîdir

Şah Şehîd-i Kerbelâ'nın aşk u şevkinden bugün
Ser verüb meydânı aşka kan döken Bektâşîdir

İktidâ edüb İmâm-ı Âbidîn ü Bâkır'a
Cafer-i Sâdık yolunda ser veren Bektâşîdir

Kâzım ü şâh-ı Rızâ geldi Takî vü bâ Nakî
Bâğ-ı aşkın bülbülânı dem uran Bektâşîdir

Şah Hasen-i Askerî'ye asker olmuş bî riyâ
Mehdî-i âhır zamânı bekleyen Bektâşîdir

Mûtu kalbe en temûtü sırrına vâkîf olub
Ey Şehidî ölmeden evvel ölen Bektâşîdir (Ergun 1956a:440)

166.

Müfte' ilün/müfte' ilün/müfte' ilün/fâ' ilün
Şerhi ulûm Mustafa'dır bâb-ı Hayder din eri
Öp eşiğin dâra dur meydânına merdâne gel

Gel Hasan ile Hüseyin Âl-i Abâ'ya bende ol
Koyma Zeynel'âbidin-i menba'-i irfâne gel

Ger İmamı Bâkırın oldun ise gerçek kulu
Kavlü fi'lin Câfere uysun yürü uslane gel

Mûsi-i Kâzım Ali Mûs-er-Rızâdan çekme el
Gel Takî vü hem Nakî'den dersi al canana gel

Askerînin Askerî ol kalma can kaydında sen
Mehdî-i sahipzamana uy yürü meydana gel

Ol İmamın cümlesin mâsumi pâki bir bilüp
Gel ber Hünkâra arzet halin ey divane gel

İrişür çün el ele el Hakka düşür kendini
Koyma elden yüz sürüp gel gel tutul damane gel (Ergun 1956a:141)

167.

Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

Bir gedâ abdâlim âlem içre şâhımdır Ali
Gayre yoktur ihtiyâcım çün penâhımdır Ali
Zâr ü giryânım hemîşe dilde âhımdır Ali
Kıblegâhımdır Muhammed secdegâhımdır Ali

Çün Hasen Hulk-ır-Rızâ'ya olmuşum candan gulâm
Hem Hüseyin-i Kerbelâ'nın yoluna kurbân olam
Zikr ü teşbih bundan özge âşika yoktur kelâm
Kıblegâhımdır Muhammed secdegâhımdır Ali

Şâh Zeynel'âbidîn ü Bâkır u hem Cafer'i
Bunlara eyle mahabbet kim bulasın Hayder'i
Zâkir ol bu mısra'ı kim olmayasın serserî
Kıblegâhımdır Muhammed secdegâhımdır Ali

Şah Takî vü bâ Nakî'nin bendesi oldunsa ger
Şâh-ı âlemsin cihanda halk kulundur serteser
Ehl-i îmânın budur virdi dilâ şâm ü seher
Kıblegâhımdır Muhammed secdegâhımdır Ali

Mûsi-i Kâzım'a eyle iktidâ ey ehl-i Hak
Hem Ali Mûsâ Rızâ'nın hasretiyle cânı yak
Perde-i imkân-ı kaldır bunlara bir kere bak
Kıblegâhımdır Muhammed secdegâhımdır Ali

Askerî'nin Askerî oldu muhibb-i hânedan
Muntazır teşrîfine Mehdî'nin hep ol âşıkân
Nûr-u vahdet'ten zuhûr etti bu iki kâmran
Kıblegâhımdır Muhammed secdegâhımdır Ali

Aç gözün ey Hâtemî eyle nazar bu âleme
Kim Muhammed'le Ali'den gayri yokdur bu deme

Virdin olsun dâimâ bu lâfzı hiç terk eyleme
Kıblegâhımdır Muhammed secdegâhımdır Ali (Ergun 1956a:3609)

168.

Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

Tâ Kelâmullah-ı natık hüccet-i tenzildir
Allemel-esmai-i hüsnün sureti te'vildir
Leşkeri ervaha bu söz kuvveti tahsildir
Kim Ali'nin Zülfıkar'ı Sûr-u İsrâfil'dir

Matla-ı suphu imamettir doğup Hurşidi zat
Garkai nuru tecelli oldu bahri kâinat
Çağırır eflâk ü ecrâm ü cemadat ü nebat
Kim Ali'nin Zülfıkar'ı Sûr-u İsrâfil'dir

Giydi Arş üstünde Rahman suretin Ruhul'emin
Levhi mahfuzu İlâhî oldu Kuran-ı mübin
Zahiri aynelyakindir bâtnı hakkalyakin
Kim Ali'nin Zülfıkar'ı Sûr-u İsrâfil'dir

Dilrübalar zülfü kaşı kirpiğinden tâ ebet
Ehli ıslaha sebaktır Kulhüvallahu ehat
Anı tahkik eyle sen kim haktan istersen medet
Kim Ali'nin Zülfıkar'ı Sûr-u İsrâfil'dir

Anla kim Kevnü Mekânın hasılı Kuran imiş
İleti gaiye âlemde kamu insan imiş
Şah divanında bu söz hüccet ü burhan imiş
Kim Ali'nin Zülfıkar'ı Sûr-u İsrâfil'dir

On sekiz bin âlemin oldu imamı Mustafa
Verdi Kuran ile kevneyne nizamı Mustafa
Dinle sıtk ile budur kim hem kelâmı Mustafa

Kim Ali'nin Zülfikar'ı Sûr-u İsrâfil'dir

Çünkü açıldı hicabı Afitabı Kulkefâ
Zâhir oldu nuru Errahman alel'arşisteva
Der Hasan Hulki Rızâ ile Hüseyini Kerbelâ
Kim Ali'nin Zülfikar'ı Sûr-u İsrâfil'dir

A'lemü âlâ vü şerhi namei ebrar imiş
Suretü mânada nakdi hayderi Kerrar imiş
Hem nübüvvet hem velâyet hatmi bu esrar imiş
Kim Ali'nin Zülfikar'ı Sûr-u İsrâfil'dir

Çün imamet geldi bâtın âleminden zâhire
İsmolup ayni müsemma yetti evvel âhire
Bildi Zeynel'abidin dedi Muhammed Bâkire
Kim Ali'nin Zülfikar'ı Sûr-u İsrâfil'dir

Hem makalin kim beyanı mushafı natıktadır
Nutku mutlaktır ki zatı Hazreti Halıktadır
Dinle ol nutku ki zatı Caferi Sâdıktadır
Kim Ali'nin Zülfikar'ı Sûr-u İsrâfil'dir

Çün eliftir evvel ü âhirde sırrı enbiya
Pes elif tek vâhid olmaktır tariki evliya
Bu tariki buldu Kâzımdan Ali MûserRızâ
Kim Ali'nin Zülfikar'ı Sûr-u İsrâfil'dir

Her yana kim bakar isen göresin anda Hak'ı
Esfelü âlâdır adın imamı müttekî
Bu hidayettir Takîden bize bürhanı Nakî
Kim Ali'nin Zülfikar'ı Sûr-u İsrâfil'dir

Tâ Kelamullahı natıktır imamı mazharı

Küntükenzin Hazreti şah oldu kâni gevheri
Ol cevahir dür nisar etti cihana askerî
Kim Ali'nin Zülfikar'ı Sûr-u İsrâfil'dir

Kâim oldu kısmetin hakkında kevn ile mekân
Küntükenzin kâfü nunundan zuhur etti cihan
Geldi şerhetti Muhammed Mehdî-i sahibzaman
Kim Ali'nin Zülfikar'ı Sûr-u İsrâfil'dir (Ergun 1955b:123)

169.

Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

Kim olursa ola ey dil bâri sen
Yok yere kanlar döken başlar kesen
Aşk ile can bâz olub kur ger resen
İdem on iki imâmı bile sen
Dörd Muhammed dörd Ali iki Hasen
Bil Hüseyin'i Kâzım'ı ol sağ esen

Hürmeti hakkı buların Zülcelâl
Mağfiret eyler bizi ol Lâyezâl
Evvel âhır bîşek oldur bizevâl
Zâhir ü bâtın bulardır hâlis âl
Dörd Muhammed sörd Ali iki Hasen
Bil Hüseyin'i Kâzım'ı ol sağ esen

İşbu on iki imamlar aşkına
Adı bellu ol hümamlar aşkına
Enbiyâ olan izamlar aşkına
Evliyâ sâhib kiramlar aşkına
Dörd Muhammed sörd Ali iki Hasen
Bil Hüseyin'i Kâzım'ı ol sağ esen

Dostânım bir kulak tutun bize

Gice gündüz minnetimiz bu size
Bu kitâbı alıcak destinize
Bir duâ-yi hayr edin cânımıza
Dörd Muhammed sörd Ali iki Hasen
Bil Hüseyin'i Kâzım'ı ol sağ esen

Ben bunu dünyâlık için düzmedim
Tutmuşum hab-ül-metîni üzmedim
Emr-i Hakk'a bağılu nefsim çözmedim
İşbu bahri yüzdüm artık yüzmedim
Dörd Muhammed sörd Ali iki Hasen
Bil Hüseyin'i Kâzım'ı ol sağ esen

Dediler mahlâs bana hep ârifan
Âlem-i nazm içre Gurbî râyegân
Derviş Ahmed adın okur her zaman
Bin Ali işbu kamu halk-ı cihan
Dörd Muhammed sörd Ali iki Hasen
Bil Hüseyin'i Kâzım'ı ol sağ esen (Ergun 1955b:141)

170.

Mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün
Bana bu sırr-ı sevdâ rişte-i nûr-u Hudâ'dandır
Ledünnî ilminin dersi bize feyz-i ulâdandır
Harâbât olduğum İbrâhim Edhem taht abâdandır
Celâl ü cezbe-i aşkım Resûl-i kibriyâ'dandır
Demâdem yandığım nâra Ali-yel-Mürtezâ'dandır
Zehir nûş ettiğim her dem Hasen Hulk-ı Rızâ'dandır
Resûl'ün kurratülaynı Hüseyin-i Kerbelâ'dandır
Nezâfet râhına ser verdiğim Zeynelabâ'dandır

Bu sırr-ı ma'nevîyi Hazret-i Bâkır'dan aldık biz
Hafiyyen mezheb-i Âl'i Sâdık Cafer'den aldık biz

Hakikat Mûsi-i Kâzım Rızâ'yı erden aldık biz
Maârif fennini Alî Rızâ rehberden aldık biz
Bu dersler hep bize Şâh-ı Takfî-yi pür safâdandır
Müzeyyen oldu diller bâ Nakfî-yi pür vefâdandır

Hasen Askerî'den cenkleri ta'lîm eyledik her bâr
Muhammed Mehdi'ye rabt oldu Âşık Rabtiyâ nâçâr
Koruz başı belâ meydânına sırr etmişüz izhâr
Bu sırdan bîhabersin pâk dâmen zâhid-i cerrâr
Senin mağrûr-i engüşt olduğun ilm-i riyâdandır
Yarın seyrân edersin mesnedin sâhib livâdandır (Ergun 1956a:409)

KAYNAK KİŞİLER

Adı soyadı, doğum tarihi, doğum yeri, öğrenimi durumu, mesleği, ikameti

- K.1 : Seyfi Oğuz, 1945, Balıkesir, ilkokul, işçi, Balıkesir.
K.2 : Mucur Oğuz, 1949, Balıkesir, ilkokul, işçi, Balıkesir.
K.3 : Yılmaz Engin, 1965, Kabakdere/Balıkesir, ilkokul, işçi, Balıkesir.
K.4 : Hasan Uysal, 1947, Türkali Köyü/Balıkesir, emekli işçi, Balıkesir.
K.5 : Hasan Hüseyin Aslan, 1938, Kofçaz/Kırklareli, İlkokul, esnaf, Kırklareli.
K.6 : Hasan Yıldız, Kırklareli, İlkokul, esnaf, Kırklareli.
K.7 : Salahattin Dağ, 1953, Topçular Köyü/Kırklareli, İlkokul, işçi, Kırklareli.
K.8 : Lütfi Arga, 1951, Babaeski/Kırklareli, İlkokul, işçi, Kırklareli.
K.9 : Müslim Uysal, 1961, Bulgaristan, İlkokul, işçi, Kırklareli.
K.10 : Mustafa Çetin, 1949, Musulca Köyü/Edirne, İlkokul, Emekli, Edirne.
K.11 : Fatma Çetin, 1952, Musulca Köyü/Edirne, İlkokul, Emekli, Edirne.
K.12 : Halil Yılmaz, 1935, Bulgaristan, İlkokul, işçi, Çorlu/Tekirdağ.
K.13: İbrahim Bayar, 1962, Tokat/Zile, İlkokul, esnaf, Tekirdağ/Çorlu.
K.14 : Gülsüm Emir, 1956, Çorlu/Tekirdağ, İlkokul, ev hanımı, Tekirdağ/Çorlu.
K.15: Rıza Çelik, 1954, Ardahan, Emekli öğretmen, Edirne.
K.16: Mehmet Açık, 1946, Tokat, ilkokul, emekli, Tekirdağ/Çorlu.

K.17: Cemal Açık, 1979, Tokat, ortaokul, işçi, Tekirdağ/Çorlu.

KAYNAKÇA

Aa, Mehmet. (2007).Halk Őirinde T¸r ve Şekil. M. Ö. Oğuz. (Editör). **T¸rk Halk Edebiyatı El Kitabı**. Ankara: Grafiker Yayınları

Açıkgöz, Sadem. (Ekim 1991). Fıkıh'ta Caferi, Tasavvuf'ta Alevi-Bektaşiyiz.**Cem Dergisi**. Y. 1, C. 1, S. 5, 37-39.

And, Metin, (2012). **Oyun ve B¸g¸**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ahmed Eflaki. (2006).**Ariflerin Menkıbeleri**. (ev. Tahsin Yazıcı). İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Akdeniz, Serap. (2011).**Alevi M¸zik UyanıŐı Bağlamında İzmir Yamanlar Alevi Göçmenlerinin M¸zik Pratikleri**. Yayınlanmamış Doktora Tezi,Dokuz Eyl¸l ¸niversitesi G¸zel Sanatlar Enstit¸s¸, İzmir.

Akkuş, Mehmet. zt¸rk, Ali. ve Yılmaz, Ali. (2011). Makalât. Ankara: T¸rkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Aksoyak, İ. Hakkı. (2004). EŞref Paşa'nın Şiirlerinde Ehl-i Beyt ve On İki İmam Sevgisi.**T¸rk K¸lt¸r¸ ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**. S. 30, (Yaz 2004), s. 363-381.

Ak¸n, mer Faruk. (1994). Divan Edebiyatı. **TDV İslam ansiklopedisi.(C. IX,** 389-424). İstanbul:T¸rkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Altıntaş, Ramazan. (2005).Alevi-Bektaşi Geleneğinde Dedelik Kurumu. **Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu -I-**. S¸leyman Demirel ¸niversitesi İlahiyat Fak¸ltesi Yayınları. s. 99-109, Isparta.

Artun, Erman. (2002).**Dinî-Tasavvufi Halk Edebiyatı**. Ankara: Akçağ Yayınları.

Arslanoğlu, İbrahim. (1992). **Şah İsmail Hatayî ve Anadolu Hatayîleri**. İstanbul: Der Yayınları.

Asan, Veli. (Temmuz 1994). Tahtacı T¸rkmenleri VI/ Oruç ve Kербela. **Cem Dergisi**. Y. 4, C. 5, S. 38, 32-34.

ArıkpaŐazade. (2011).**ArıkpaŐazade Tarihi** (Tevarih-i Al-i Osman, İstanbul 1332). (Haz. H¸seyin Nihal Atsız).İstanbul: t¸ken Yayınları.

Atalay, Besim. (1931). **BetaŐilik ve Edebiyatı**. İstanbul: Ant Yayınları.

Ateş, Ahmet (1979). Bâtıniye.**İslam Ansiklopedisi**. (C. 2, s. 339-342).İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- Avcı, C. ve Özcan A. (1998). Hilafet. **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. (C.17, s. 539-553). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ayan, Hüseyin. (1990). **Nesimi Divanı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ayata, Saim (2006). **Kırşehir Yöresi Abdallarının Dinî İnançları Üzerine Bir Araştırma**. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Aydın, M. A., İlhan A. ve Öz M. (2001). İmâmet. **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. (C.22, s. 201-207). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ayverdi, İlhan. (2011). **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Barkan, Ömer Lütfi. (2002). Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri. **Türkler Ansiklopedisi**. C.9. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. (Orijinal makalenin yayım tarihi, 1974).
- Bascom, William. R. (2010). Folklorun Dört İşlevi. (Çeviren: Ferya Çalış). (Gürçayır ve Oğuz: Yayına Hazırlayanlar) **Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar-2**. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Bayram, Mikail. (2004). **Destursuz Bağdan Üzüm Yiyenler**. Konya: Kömen Yayınları.
- Batur, Ahsen. (2013). **1200 Yıllık Sürgün ("Türk" Sözü'nün hazin Serüveni)**. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Birdoğan, Nejat. (1994). **Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik**. İstanbul: Berfin Yayınları.
-(1995). **Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi**. İstanbul: Mozaik Yayınları.
- Birge, John Kingsley. (1991). **Bektaşilik Tarihi**. (Çev. Reha Çamuroğlu). İstanbul: Ant Yayınları.
- Boratav, Pertev Naili. (1982). Folklor ve Edebiyat. Ankara: Adam Yayıncılık.
- Bozan, Metin. (2009). **İmâmiyye'nin İmâmet Nazariyesinin Teşekkül Süreci**. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Bozkurt, Fuat. (2004). **Buyruk (İmam Cafer-i Sadık Buyruğu)**. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Bülbül, Tuncay. ve Kılıç, Filiz. (2011). **Demir Baba Velâyetnâmesi**. Ankara: Grafiker yayınları.

- Büyükokutan, Aslı. (2005).**Muğla Yöresi Alevi Türkmenlerinin Halk Edebiyatı ve Folklor Ürünleri Üzerine Bir Araştırma**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Cahen, Claude. (1982). Osmanlılardan Önce Anadolu'da Şiilik Problemi.(Çev. Sabri Hizmetli). **İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi**. (C.5, s. 305-319). (Orijinal makalenin yayım tarihi, 1970)
-(2012).**Osmanlılardan Önce Anadolu**. (Çev. Erol Üyepazarcı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
-(2012).**Osmanlılardan Önce Anadolu**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Corbin, Henry. (2007). **İslam Felsefesi Tarihi (Başlangıçtan İbni Rüşd'ün Ölümüne)**. (Çev. Hüseyin Hatemi). C.1. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Coşkun Elçi, Armağan. (Kış 1999). Semah Geleneğinin Uygulanması. **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 12, 171-184.
-(2011a). Duvazlar/Duvazımamlar Üzerine Müzikâl Bir Çerçeve. **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**. S. 57, 131-174.
-(2011b). Cemde Âşık ile Müziğin Yeri ve Önemi.**Somut Olmayan Miras Yaşayan Âşık Sanatı Uluslararası Sempozyum Bildirileri**. Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 127-170, Ankara.
- Cumbur, Müjgan. (Eylül 1996). Klasik Edebiyatımızda Ehl-i Beyt Sevgisi. **Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi (Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı III)**. C.8, S. 24, 909-960.
- Çağatay, Neşet. (1993).**İslam Tarihi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Çağlayan, Alper. (2002).**Çubuk Yöresinde Erkân**.Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yay.
- Çelebi, Zeynel. (Ocak 2003). İmamet İnancı.**Cem Dergisi**, Y. 37, C.11, S. 127. 204-206.
- Çeltik, Halil ve Kurnaz, Cemal. (2010). **Divan Şiiri Şekil Bilgisi**. İstanbul: H Yayınları.
- Çetinkaya, Nihat (2005). **Kızılbaş Türkler (Tarihi, Oluşumu ve Gelişimi)**, İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Çıblak, Nilgün. (2005).**Mersin Tahtacıları (Halkbilimi Araştırmaları)**.Ankara: Ürün Yayınları.
- Demir, Ahmet. (Nisan 2002). **CemFolklor/Edebiyat Dergisi**. C. 8, S. 30, 15-42.

- Demir, Sevgi. (2009).**İstanbul Cem Evlerinde Cem Erkânı, Ritüeller ve Müzikal Formasyonlar Üzerine Analitik Bir Karşılaştırma**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dertli Divani.(Temmuz 2010). Alevi-Bektaşilik: Cemde 12 Hizmet.**Karadeniz Dergi**, S. 6, 47-60.
- Devellioğlu, Ferit. (2007).**Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- Dilçin, Cem.(2009).**Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**. Ankara: TDK Yayınları.
- Dizdaroğlu, Hikmet. (1969). **Halk Şiirinde Türler**. Ankara: TDK Yayınları.
- Doğan, Gürani. (1998)**Alevilikte Ön Bilgiler ve Cem-Zâkirlik**.İstanbul:Can Yayınları.
- Dundes, Alan. (2006). **Doku, Metin ve Konteks.Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1**. Ankara: Geleneksel Yayınları, s.58-77.
- Duran, Hamiye. (2007). **Velâyetnâme**. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı yayınları.
-(2012). **Besmele Tefsiri**. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Duymaz, A., Aça, M. ve Şahin, H. İ. (Kış 2011). Balıkesir Yöresi Çepni ve Tahtacılarında Kamberlik Geleneği.**Alevilik Araştırmaları Dergisi**. S. 2., 41-57.
- Ekici, Metin. (2007). Araştırma Yöntemleri. Oğuz, M. Öcal. (Editör). **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Er, Piri (2010). Anadolu Aleviliği'nde Zâkirlik Geleneği, Değişim Süreçleri, Sorunları ve Çözüm Önerileri. **Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri-Hacı Bektaş-ı Veli: Güneşte Zerresinden Deryada Katresinden**.Ankara: Dipnot Yayınları, s. 431-436.
- Ergun, Sadettin Nüzhet. (1955a).**Bektaşî Şairleri ve Nefesleri**. (2.basım). İstanbul: Maarif Kitaphanesi.
-(1955b).**Bektaşî-Kızılbaş Alevî Şairleri ve Nefesleri (On Yedinci Asırdan Beri)**. (2.basım). İstanbul: Maarif Kitaphanesi.
-(1956a).**Bektaşî-Kızılbaş Alevî Şairleri ve Nefesleri (On Dokuzuncu Asırdan Beri)**.(2.baskı).İstanbul: Maarif Kitaphanesi.
-(1956b). **Hatâyî Divanı Şah İsmail Safevî**. (2.baskı). İstanbul: Maarif kütüphanesi.

- Ersal, Mehmet. (Yaz 2009). Alevî Cem Zâkirliği: Battal Dalkılıç Örneği. **Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi**, S. 1, s.188-205.
- Erseven, İlhan Cem. (1996). Telli Kuran Dedikleri (Kopuzdan Sonra). **Nefes Dergisi**. Y. 3, S. 34, 42-44.
- Erol, Ayhan. (2002). Birlik ve Farklılık Ekseninde Alevilik ve Alevi Müziği. **Folklor/Edebiyat Dergisi**. C.8, S. 30, 2002, 287-306.
- Eröz, Mehmet. (1990). **Türkiye’de Alevîlik ve Bektaşılık**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eş-Şek’a, Mustafa Muhammed-Öz, Musafa (2001), “İsmailiyye”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, (C.23. s.128-133). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki. (1980). **Bütün Yönleriyle Bektaşılık (Alevilik)**. İstanbul: Yeni Çığır Yayınları.
- Fırlı, Ethem Ruhi. (2006). **Türkiye’de Alevîlik Bektaşılık**. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Fırlı, Ethem Ruhi ve Kandemir, M. Yaşar (1989), “Ali”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul: C.2. s. 371-378.
-(2008). **Günümüz İslam Mezhepleri**. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Süleyman Fikri.(2001). Teke Vilayetinde Tahtacılar. **Türk yurdu Dergisi**, C.5, S. 29, 477-489. (Orijinal makalenin yayım tarihi, 1927).
- Gökçe, Yasemin. (2009). **Âşık Battal Dalkılıç’ın Hayatı, Sanatı ve Edebi Kişiliği**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. (1962). **Kaygusuz Abdal-Hatayi-Kul Himmet**. Ankara: Varlık Yayınları.
-(1963). **Alevî-Bektaşî Nefesleri**. İstanbul: Remzi Kitapevi.
-(1967). Kızılbâş. **İslam Ansiklopedisi**. (C.6, s. 789-795). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
-(Aralık 1968). Halk Edebiyatımızda Zümre Edebiyatları. **Türk Dili Dergisi (Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı)**. C.19, S. 207, 357-375.
-(1997). Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatlar. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
-(2004). **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**. İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayınları.

-(2005).**Oniki İmam**. İstanbul: Derin Yayınları.
- Görkem, İsmail. (2006).**Baha Said Bey-Türkiye’de Alevî-Bektaşî, Ahî ve Nusayrî Zümreler**. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Günay, Umay. (1999).**Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güngör, Özcan. (Güz 2012). Yolda Caferi Olmanın Sosyolojik Anlamı: Alevilik Caferilik İlişkisi.**Turkish Studies**, C.7, S. 4, 1939-1959. Web: www.turkishstudies.net/DergiPdfDetay.aspx?ID=3699 01.06.2013’de alınmıştır
- Gürler, Kadir. (7-9 Mayıs 2010). Sekaleyn Hadisi ve Ehl-i Beyt Kavramı Üzerine Genel Bir Değerlendirme. **I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu**, s. 553-579. Çorum.
- Güzel, Abdurrahman. (1999).**Abdal Musa Velâyetnâmesi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Güzel, Abdurrahman. (2009).**Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hançerlioğlu Orhan. (2006). **İslam İnançları Sözlüğü**. (4. Basım)İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hasluck, F. W. (2012). **Bektaşilik İncelemeleri**. (Çev. Ragıp Hulûsi Özden, Haz. Mehmet Kanar). İstanbul: Say Yayınları.
- Huart, Cl. (Tarih belirtilmemiş). Ali.**İslam Ansiklopedisi**.(C.1, s. 306-310). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Huart, Cl. (1968), “İsna Aşeriyye”.**İslam Ansiklopedisi**. (C.2, s.1124). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İbn Fazlan. (1995).**İbn Fazlan Seyahatnâmesi**. (Çev. Ramazan Şeşen). İstanbul: Bedir Yayınevi.
- İlaydın, Hikmet. (1961). **Türk Edebiyatında Nazım**. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- İlhan, Avni. (1992). Batıniye.**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. (C.5, s. 190-194). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İnan, Abdülkadir. (2006).**Tarihte ve Bugün Şamanizm (Materyaller ve Araştırmalar)**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- İpekten, Haluk. (2004). **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**. İstanbul: Dergah Yayınları.
- İshak Efendi.(1290/1873).**Kâşifu’l-Esrâr ve Dâfiu’l-Eşrâr**. (22 Sel 7086) numarada kayıtlıdır. Edirne: Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi.

- Kanar, Mehmet. (2010).**Farsça-Türkçe Sözlük**. Ankara: Say Yayınları.
- Kaplan, Ayten. (1998).**Bahkesir Tahtacı Köyleri Kongurca ve Türkali’de Halk Bilimi Açısından Müzik Yapısının Araştırılması**. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Bilimi Bölümü, Ankara.
- Kaplan, Doğan. (2008).**Buyruklara Göre Kızılbaşlık**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Karakaş, Musa. (Güz 2003). **Alevilikte Cem**. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 27, 227-286.
- Karaman, Hayrettin. (1993). Ca’feriyye.**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**.(C.7, s. 4-10) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karamustafa, Ahmet T. (2009). Hacı Bektaş Veli ve Anadolu’da Müslümanlık.**Hacı Bektaş Veli: güneşte Zerresinden, Deryada Katresinden Sempozyumu**. Ankara: Dipnot Yayınları, s. 43-48.
-(2011).**Tanrının Kural Tanımaz Kulları (İslam Dünyasında Derviş Toplulukları)**. (Çev. Ruşen Sezer). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kaya, Doğan.(1999). **Anonim Halk Şiiri**. Ankara: Akçağ Yayınları.
-(2000). **Âşık Edebiyatı Araştırmaları**. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
-(2010). Duvaz/Düvaz İmam.**Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**.Ankara: Akçağ Yayınları, s. 275-276.
- Kaya, Kalender. (Nisan 2002). Cem, Musahiplik, Dar-ı Mansur Olma Erkânı ve Dört Kapı Kırk Makam Üzerine. **Folklor/Edebiyat Dergisi**. C. 8, S. 30, 43-47.
- Kesik, Beyhan. (2011). Usûlî Divanı’nda Ehlibeyt Sevgisi.**I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu**.Hitit Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Merkezi.Ankara. 346-356.
- Kılıç, Filiz. (Kış 2006). Bektaşî Nefesleri ve Çalçakırlar Köyündeki Örnekleri.**Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 40, 29-52.
- Kılıç, F. ve Turan, F.A. (1999). Türk Edebiyatında Duvazdehler.**I. Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri**, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 357-368.
- Kökel, Coşkun. (Güz 2007). Bulgaristan’da Yaşayan Alevilik ve Bektaşilik Üzerine. **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 43, 9-27.
- Köprülü, Mehmet Fuat. (2001). Bektaşiliğin Menşeleri / Küçük Asya’da İslâm Batınlığının Tekâmül-i Tarihîsi Hakkında Bir Tecrübe. Murat Şefkatli (Editör).**Türk Yurdu**, Tubitak Yayınları, 68-76.

-(1993), “Ahmed Yesevî”, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. S. 210-215.
-(2003).**Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**. (Haz. Orhan Köprülü). Ankara :Akçağ Yay.
-(2004). Abdal Musa.**Edebiyat Araştırmaları 2**. Ankara: Akçağ Yay. s.381-390.
- (2005).**Anadolu’da İslamiyet (Türk İstilasından Sonra Anadolu Tarih-i Dinîsine Bir Nazar ve Bu Tarihin Menba’ları)**. (Haz. Metin Ergun). Ankara: Akçağ Yay.
- Kutlu, Sönmez. (Temmuz 2003).Aleviliğin Dini Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi, Ortodoksi veya Metadoksi.**İslâmiyât-Aleviliğin Teolojisi Özel Sayısı**. Y. 6, S. 3,31-54.
- Küçükdağ, Yusuf. (Ocak 2002),.Şah İsmail’in Anadolu’yu Şiileştirme Çalışmaları ve Osmanlı Devleti’nin Aldığı Önlemler.**Folklor/Edebiyat Dergisi.C.8**, S. 29, 274-286.
- Lewis, Bernard. (1979). İsmaililer.**İslam Ansiklopedisi**. (C.5, s. 1120-1125.) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Mélikoff, Iréne. (1994).**Uyur İdik Uyardılar**.(Çev. Turan Alptekin),İstanbul: Cem Yayınevi.
-(2010).Hacı Bektaş **(Efsaneden Gerçeğe)**. (Çev. Turan Alptekin). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları Yayınları.
-(2009). **Bektaşî-Aleviliğin Simgeselliği Üzerine: On İki Hayvanlı Takvimden On İki İmam’a. Prof. Iréne Mélikoff’un Ardından (İnceleme-Son Yazıları-Mektuplar)**. Turan Alptekin (Editör). İstanbul: Demos Yayınları. s.77-85.
- Meydan Laroussse Büyük Lugat ve Ansiklopedisi. (1993). On İki İmam.(C.XV, s. 135-136). (Basım Yeri Belirtilmemiş).
- Noyan, Bedri. (2000).**Bütün Yönleriyle Bektâşilik ve Alevilik**. C. 3. (1. Basım). Ankara: Ardıç Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (1989). Alevi. (C.2, s. 368-369).**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. Türkiye Diyanet Vakfı Yay. İstanbul.
-(1992). Bektaşilik.**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. (C.5, s.373-379). Türkiye Diyanet Vakfı Yay. İstanbul.
-(2005a).**Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri (Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri)**. İstanbul: İletişim Yay.

-(2005b). Alevilik Tarihinin Temel Bir Problemi: Alevilik ve Nizari İsmaililiği. **Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu Bildirileri**, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, s. 26-33.
-(2009).**Babaîler İsyanı (Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu’da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü)**. İstanbul: Dergâh Yayınları.
-(2012).**Türk Sûfilîğine Bakışlar**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oğuz, M. Öcal. (2001). **Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oğuz, Korkut. (2010).**Ege-Marmara’da Çepni Cemi-Örf, Adet, Gelenek ve Görenekleri**. Balıkesir: Güneş Ofset.
- Onarlı, İsmail. (Ocak 2002).Alevilerde Bağlama ile Nefes Söyleme Geleneği.**Cem Dergisi**, Y. 35, **C.10**, S. 117,11-13.
- Onat, Hasan. (1997). Şiiliğin Doğuşu Meselesi (Birinci Hicrî Asır).**Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. C. xxxvi, 79-118.
-(Temmuz 2003). Kızılbâş Farklılaşması Üzerine.**İslâmiyât (Alevîliğin Teolojisi Özel Sayısı)**. Y. 6, S. 3, 111-126
- Ong, J. Walter. (2007). **Sözlü ve Yazılı Kültür (Sözün Teknolojileşmesi)**. (Çev. Sema Postacıoğlu Banon). İstanbul: Metis Yayınları.
- Orhan, Muharrem Naci. (Eylül 1991). Alevîliğin Esasları, Usul ve Ahkâmı/4.**Cem Dergisi**. Y. 1, **C.1**, S. 4, 19-23.
- Oytam, M. Tefvik. (1979).**Bektaşiliğin İçyüzü (Dibi, Köşesi, Yüzü ve Astarı Nedir?)**. İstanbul: Maarif Kitaphanesi, **C.1-2**.
- Ögel, Bahaeddin. (2010).**Türk Mitolojisi**.C.1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Öz, Baki. (2001).**Alevilik Nedir?**İstanbul:Der Yayınları.
- Öz, Mustafa. (1994). Ehl-i Beyt. **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. (C.10, s. 498-501). İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öz, Mustafa ve Üzüm, İlyas. (2010). Şîa.**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**.(C.39, s. 111-123). İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özcan, Hüseyin. (2008). Hacı Bektaş Veli’nin Fâtiha Tefsiri. **Milli Folklor**. Y. 20, S. 80, 39-52.
- Özdemir, N. ve Yakıcı A. (2012). Çorum Alevilerinde Kamberlik Geleneği.**Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**. S. 64, 249-270.

- Özkırımlı, Atilla. (1990). **Toplumsal Bir Başkaldırının İdeolojisi Alevilik-Bektaşilik**.İstanbul: Cem Yayınevi.
- Öztelli, Cahit. (1974). **Pir Sultan Abdal-Bütün Şiirleri**. (3. Basım)Basım yeri belirtilmemiş: Milliyet Yayınları.
-(1973). **Bektaşî Gülleri (Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi)**. Basım yeri belirtilmemiş: Milliyet Yayınları.
-(1992).**Şah İsmail Hatayi ve Anadolu Hatayileri**. İstanbul: Der Yayınları.
- Öztürk, Yaşar Nuri. (1998). **Tarihi Boyunca Bektaşilik**. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.
- Öztürk, Mursel. (Mayıs 1988). Bektaşî Şiiri.**Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, C.4, S. 11, 593-599.**
- Pala, İskender. (2005).**Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Parlatır, İsmail. (2012).**Fuzuli Türkçe Divan**.Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim. (1999). Koşma Tasnifine Yeni Bir Yaklaşım. **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. S. 5, 103-113.
- Sakaoğlu, Saim ve Duymaz, Ali. (2006). **İslamiyet Öncesi Türk Destanları**. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. (2002).**XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç Motifleri**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
-(Temmuz 2003). (Fütüvvetnamelere Göre) Alevilik ve Bektaşiliğin Ahilik ile İlişkisi.**İslâmiyât-Aleviliğin Teolojisi Özel Sayısı, Y. 6, S. 3, 93-110.**
- Selçuk, Ali. (2008).**Ağaçeri Türkmenleri-Tahtacılar**. İstanbul:IQ Kültür Sanat Yayınları.
- Seyidoğlu, Bilge. (2010).**Mitoloji Üzerine Araştırmalar (Metinler ve Tahliller)**. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Strothmann, R. (1970). Şîa.**İslam Ansiklopedisi. (C.11, s. 502-513)**. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Sofuoğlu, Cemal.(1984). Gadir-i Hum Meselesi.**Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. C.26, S.1,461-470.**

- Sümer, Faruk. (1999).**Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**.Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şapolyo, Enver Behnan. (1964).**Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi**.İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- ŞemseddinSami. (1989).**Kâmûs-ı Türkî**.İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Taş, İsmail. (2011).**Türk Düşüncesinde Kozmogoni-Kozmoloji**. Konya: Kömen Yayınları.
- Taşgın, Ahmet. (Güz 2006). Diyarbakır Türkmen Alevilerinde İrşat ve Kuşanma Töreni.**Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**. S.39, 51-62.
- Taşgın, Ahmet. (2011). Diyarbakır Türkmen Alevilerinde Bıçak Tekbirlenme. **Mehmet Eröz Armağanı**. İstanbul: Ötüken Yayınları, s. 338-341.
- Temizkan, Mehmet. (2001). **Hatayi'nin Şiir Dünyası**.Yayınlanmamış Doktora Tezi Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
-(2005). **Bektaşî Edebiyatının Birinci Dönemi ve Bu Dönemdeki Hâkim Temalar Üzerine Bir İnceleme**. Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı. İzmir: Kanyılmaz Matbaası. s. 685-693.
- Temren, Belkıs. (2003). Bektaşî ve Alevî Kültüründe Nefes'ler ve İşlevleri. Halkbilimi Araştırmaları-Forschungen Für Volkerkunde.**Halk Kültürü-Tarih-Etnoloji-Sosyoloji-Edebiyat, I. Kitap**, Basım Yeri Belirtilmemiş: E Yayınları.
- Türkdoğan, Orhan. (2006).**Alevî-Bektaşî Kimliği (Sosyo-Antropolojik Bir Araştırma)**. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2005), **Türkçe Sözlük (Komisyon)**. Ankara: TDK Yayınları.
- Uludağ, Süleyman. (1999).**Tasavvuf terimleri Sözlüğü**. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Usluer, Fatih. (Kış 2010). **Hurûflikte On İki İmam**. [Elektronik Versiyon]. Turkish Studies, **C.5**, S. 1,1361-1389.
- Üçer, Cenksu. (Ocak-Nisan 2009). Alevîlik; Yapılar, Grupların Temel Özellikleri ve Bazı Mülâhazalar. **Dinî Araştırmalar**,**C.12**, S. 33, 63-88.
- Ümit, Mehmet. (2010). Türklerin Müslüman Olmasında Ehlibeyt Mensuplarının Rolü Üzerine. **I. Uluslar arası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı**. Çorum: Hitit Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları. s. 31-52.
- Üzüm, İlyas. (2001). İsnaaşeriyye.**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. (C.23, 147-153). Türkiye Diyanet Vakfı Yay. İstanbul.

- Yalçın, Alemdar ve Yılmaz, Hacı. (2002). Kureyşan Ocağı Hakkında Bazı Yeni Bilgiler. (Yazma Eser). **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**. S. 23, 9-27.
- (2002). Kızılbaş. **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. (C.25, s.547-557). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. İstanbul.
-(Temmuz 2003). Alevilerin Caferi Mezhebine Mensubiyetinin Arka Planı (Alevilik-Caferilik İlişkisi veya İlişkisizliği). **İslâmiyât (Aleviliğin Teolojisi Özel Sayısı)**. Y. 6, S. 3, 127-150.
-(2009a). **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik**. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları.
-(2009b). İnançtan Külte: Alevilikte Oniki İmam İnanıcı. A. Yaşar Ocak (Editör). **Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü-Hacı Bektaş-ı Veli 800. Doğum Yıldönümü**. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. s. 268-285.
-(Ocak-Nisan 2009c). Yeşil Kubbe'de Asılı Kandil: Nûr-ı Muhammedî / Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilikte Hz. Muhammed Tasavvuru. **Dini Araştırmalar Dergisi**. C. 12, S. 33, 205-233.
- Yaman, Mehmet. (1998). **Alevilikte Cem**. İstanbul: Ufuk Reklamcılık ve Matbaacılık. s. 6.
- Yazır, M. Hamdi. (2006). **Hak Dini Kur'ân Dili Meâli**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yeni Türk Ansiklopedisi. (1987). **On İki İmam**. (C.VII, 2747-2748). İstanbul.
- Yeşilyurt, Temel. (Temmuz 2003). Alevi-Bektaşîliğin İnanç Boyutu. **İslâmiyât-Aleviliğin Teolojisi Özel Sayısı**, Y. 6, S. 3, 13-30.
- Yıldırım, Rıza. (2007). **Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) ve Velâyetnamesi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
-(2012). Kızılbaşların (Alevîlerin) Gözünde Şah İsmail Kimdir?. **II. Uluslararası Tarihten Bugüne Alevilik Sempozyumu Bildirileri**. Ankara: Cem Vakfı Yayınları. s. 85-98.
- Yıldız, Harun. (Güz 2007). Alevi Geleneğinde Ölüm ve Ölüm Sonrası Tören ve Ritüeller. **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**. S.41, 93-112.
- Yılmaz, Hulusi. (Yaz 2009). Nizârî İsmailîliği ve Alevilik: İki Farklı Dinî İdrakte Benzeşen Yorumlar Üzerine Değerlendirmeler. **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**. C.6, S. 22, 123-133.
- Yörükân, Yusuf Ziya, (2006). **Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar**. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Zelyut, Rıza. (1990).**Öz Kaynaklarına Göre Alevilik. İstanbul:** Anadolu Kültür Yayınları,

.....(1994a). Aleviliğin İnançsal Kaynakları. **Nefes Dergisi**, Y. 1, S. 6, 1994, 6-9.

.....(1994b). Ali Kavramının Boyutları/Şiirde. **Nefes Dergisi**. Y. 1, S. 6, 1994, 42-46.

<http://kuran.diyamet.gov.tr/Kuran.aspx#76:6>

<http://www.mardinmuftulugu.gov.tr>